

Katre

Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi
International Human Studies Journal

Sayı / Issue: 13
Yıl / Year: Haziran/June 2022

İSTANBUL İLİM VE KÜLTÜR VAKFI
THE ISTANBUL FOUNDATION FOR SCIENCE AND CULTURE
مؤسسة اسطنبول للثقافة والعلوم

İstanbul İlim ve Kùltür Vakfı Yayınları

ISSN: 2146-8117 e-ISSN: 2148-6220

KATRE

Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi
International Human Studies Journal

Sayı: 13 (Haziran 2022)

Issue: 13 (June 2022)

İSTANBUL İLİM VE KÙLTÜR VAKFI
The Istanbul Foundation for Science and Culture
مؤسسة إسطنبول للثقافة والعلوم

EDİTÖRLER KURULU / EDITORIAL BOARD

Baş Editör: Prof. Dr. Ali Bakkal – Emekli Öğretim Üyesi

Sosyal Bilimler Editörü: Dr. Osman Nuri Demirel - Akdeniz Üniversitesi

Dini Araştırmalar Editörü: Dr. Mehmet Dilek – Akdeniz Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Editörü: Dr. Muhammet Mustafa Bayraktar - Kırşehir Ahi Evren Üniversitesi

İktisat ve Siyaset Bilimleri Editörü: Prof. Dr. Kenan Ören – Süleyman Demirel Üniversitesi

İngilizce Dil Editörleri:

Dr. Ahmet Subaşı

Tuğba Türkoğlu

Türkçe Dil Editörleri:

Prof. Ali Bakkal

Tuğba Türkoğlu

Yayın Editörü: Muhammet Uzun

KAPAK TASARIM /GRAPHIC DESIGN

Meryem ÖZSOY- İstanbul İlim ve Kültür Vakfı

WEB: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/katre> (MAKALE GÖNDERİMLERİ İÇİN)

E-POSTA: katre@iikv.org (İLETİŞİM İÇİN)

ADRES: KALENDERHANE MAH. DEDEEFENDİ CAD. CÜCE ÇEŞMESİ
SK. NO: 6 34134 VEFA/FATİH İSTANBUL, TÜRKİYE

TEL:+90 212 527 81 81

FAX:+90 212 527 80 80

AMAÇ VE KAPSAM

Temel amaç; insanı ve varoluşu ilgilendiren her hususta, Risale-i Nur perspektifinden açıklama ve anlamlandırma faaliyetlerinde bulunmak, eşya ve hayatla ilgili insanlığın hakikat arayışına dair muhtelif paradigmlar çerçevesinde yürütülen tartışmalara, Risale-i Nur ekseninde bilimsel katkıda bulunmaktır.

Katre'de sosyal ve beşerî bilimler alanlarında yapılmış telif ve tercüme makale, metin neşri ve tercüme; sempozyum, seminer, konferans, panel gibi bilimsel etkinlik tanıtım ve değerlendirmeleri deneysel, betimsel ve kuramsal çalışmalar; model önerileri, vb. yazılar yayınlanmaktadır.

AIMS & SCOPE

The primary aim is to explain and tackle the varying questions concerning humanity and existence via engagement with the Risale-i Nur and elaborating its perspective and worldview. Through building an

alternative platform via discussions of the Risale-i Nur; the questions concerning humanity's life and existence as well as its search for truth will be conducted within this paradigm.

YAYIN KURULU/ADVISORY BOARD

Ahmet KAYACIK (Gaziantep Bilim ve Teknoloji Üniversitesi), Ahmet YILDIZ (Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi), Alaaddin BAŞAR (Emekli Öğretim Üyesi), Aref Ali NAYED (Dubai Kalam Institute), Bahri Karlı (Süleyman Demirel Üniversitesi), Bilal KUŞPINAR (Necmettin Erbakan Üniversitesi), Bülent UÇAR (Osnabruck University), Celil Abuzar (Harran Üniversitesi), Colin TURNER (Durham University, Birleşik Krallık), Cüneyt GÖKÇE (Harran Üniversitesi), David GOA (University of Alberta), Elmira AKHMETOVA (International Islamic University, Malaysia), Ensar NİŞANCI (Namık Kemal Üniversitesi), Farid ALATAS (National University of Singapore), Halil Çiçek (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi), Hatice ARPAGUŞ (Marmara Üniversitesi), İmtiyaz YOUSUF (Assumption University), İdris ŞENGÜL (Ankara Üniversitesi), İlhan YILDIZ (Karatekin Üniversitesi), İsra YAZICIOĞLU (Saint Joseph's University), Muhammed SİROZİ (Palembang University), Murat SARICIK (Süleyman Demirel Üniversitesi), Musa Kazım Yılmaz (Emekli Öğretim Üyesi), Mustafa Bakır (Emekli Öğretim Üyesi), Mustafa TUNA (USA Duke University), M. Vehbi Şahinalp (Emekli Öğretim Üyesi), Nur Sakeenah THOMAS (UCSI University Kuala Lumpur, Malaysia), Said ÖZERVARLI (Yıldız Teknik Üniversitesi), Servet ARMAĞAN (Emekli Öğretim Üyesi), Şadi Eren (İğdır Üniversitesi), Şener DİLEK (Emekli Öğretim Üyesi), Ubeydurrahman UBEYD (Jawaharlal Nehru Üniversitesi), Vaffi Foday SHERIFF (Usmanu Donfodiyo Üniversitesi), Vehbi KARAKAŞ (Sakarya Üniversitesi), Yunus ÇENGEL (ABD Nevada Üniversitesi)

NOT: İsimler alfabetik sıraya göre dizilmiştir.

Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi

Yılda iki kez yayınlanan disiplinler arası bir dergidir. Yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergi arşivlerine www.iikv.org sitesinden ve <https://dergipark.org.tr/katre> adresinden erişilebilir ve yayınlanan yazılar kaynak belirtilerek kullanılabilir. Dergiye yazılacak yazılar dergiye **DergiPark** sistemi üzerinden yüklenir.

İstanbul İlim ve Kültür Vakfı Adına İmtiyaz Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü:

Said YÜCE

Baskı

İmak Ofset

Merkez Mh. Atatürk Cd. Göl Sk. No:1 Yenibosna - İstanbul

Tel: 0212 656 49 97 Sertifika No: 12531

Sayı Hakemleri

Doç. Dr. Davut Işıkdoğan, Dicle Ün., İlahiyat Fak., Din Eğitimi ABD.

Doç. Dr. Hasan Türkal, Harran Ün., İktisadi ve İdari Bilimler Fak., Maliye Böl.

Prof. Dr. Hicran Bakış, Akdeniz Ün., Fen Fak., Uzay Bilimleri ve Teknolojileri Böl.

Prof. Dr. Hikmet Akdemir, Hitit Ün., İlahiyat Fak., Tefsir ABD.

Prof. Dr. Hüseyin Yaşar, Uşak Ün., İslami İlimler Fak., Tefsir ABD.

Doç. Dr. Kadri Önemli, Harran Ün., İlahiyat Fak., İslam Mezhepleri Tarihi ABD.

Prof. Dr. Kutluay Yüce, Ankara Ün., Fen Fak., Astronomi ve Uzay Bilimleri Böl.

Doç. Dr. Mahmut Öztürk, Harran Ün., İlahiyat Fak., Tefsir ABD.

Dr. Öğr. Gör. Mehmet Sena Ekici, Muş Alparslan Ün., İktisadi ve İdari Bilimler Fak., İktisat Böl.

Dr. Mesut Yiğit, Muş Alparslan Ün., İslami İlimler Fak., Tasavvuf Tarihi ABD.

Dr. Musa Hub, Tasavvuf Bilimi Araştırmacısı/İngiltere

Dr. Osman Oral, Emekli Öğretim Üyesi, Kelam ve Mezhepler Tarihi ABD.

Doç. Dr. Said Nuri Akgündüz, Bolu İzzet Baysal Ün. İlahiyat Fak., İslam Hukuku ABD.

Dr. Öğr. Gör. Sami Şekeroğlu, Harran Ün., İlahiyat Fak., İslam Felsefesi ABD.

Prof. Dr. Sayın Dalkıran, Uşak Ün., İslami İlimler Fak., İslam Mezhepleri Tarihi ABD.

Prof. Dr. Şemsettin Türköz, Ankara Ün., Fen Fak., Fizik Böl.

Prof. Dr. Veysel Güllüce, Atatürk Ün., İlahiyat Fak., Tefsir ABD.

Doç. Dr. Veysel Kasar, Harran Ün., İlahiyat Fak., Kelâm ABD.

Dr. Öğr. Gör. Yılmaz Fidan, Balıkesir Ün., İlahiyat Fak. İslam Hukuku ABD.

İçindekiler / Contents

Editörden / Editorial

i-ii

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Zeki Eker	Bilimsel Bilgiyi Yorumlama Metodu Üzerine <i>On the Method of Interpreting Scientific Knowledge</i>	1-31
Süleyman Oktar	Madrasıty: A new model of Islamic higher education integrating religion and science inspired by madrasah and university <i>Medresite: Medrese ve Üniversiteden İlham Alan Din Ve Bilim Bütünleşmiş Yeni Bir İslami Yüksek Eğitim Modeli</i>	32-62
Veli Sırım	Bediüzzaman Said Nursî'ye Göre İhtiyaç Kavramı <i>The Concept of Need According to Bediuzzaman Said Nursi</i>	63-86
İbrahim Kaygusuz	İslâmî Pratiklerin Kurumsallaşmasında Tasavvuf Hareketlerinin Rolü ve Modern Dönemde Tarikatların Yeni Konumu <i>The Role of Sufi Movements in the Institutionalization of Islamic Practices and the New Position of Religious Orders in the Modern Era</i>	87-114
Mehmet Salmazzem	Cennet ve Cehennem Ehlinin İştirak Ettiği Diyalogların Kritiği <i>Analysis of the Dialogues Participated by the People of Paradise and Hell</i>	115-144
İdris Görmez	Risale-i Nur'un İlk Nâşirlerinden Muhsin Alev <i>One of the First Works of Risale-i Nur is Muhsin Alev</i>	145-195
Muhammed Balbay	Colin Turner. Kur'ân'ı Said Nursî İle Okumak: Risale-i Nur'un Ana Temaları <i>Colin Turner. Reading the Qur'an with Said Nursi: The Main Themes of Risale-i Nur</i>	196-204
Mevlüt Uzut	Ömer Özcan. Risale-i Nur Hizmetkârları Ağabeyler Anlatıyor <i>Ömer Özcan. Risale-i Nur Servants Tell by Brothers</i>	205-208

Zeki Eker

On the Method of Interpreting Scientific Knowledge

209-238

Bilimsel Bilgiyi Yorumlama Metodu Üzerine

EDİTÖRDEN/EDİTORYAL

Değerli Katre Okuyucuları!

13. sayımızla birlikte yedinci yılımıza girmiş bulunmaktayız. Dergimizde bu sayımızdan itibaren bir değişiklik yaparak öz ve abstrakların 750-1000 kelime arasında olmasını istiyoruz. Bu sayımızda altı adet araştırma makalesi, iki adet kitap incelemesi ve bir adet de yine bu sayımızda yer alan Türkçe bir makalenin İngilizce çevirisi olmak üzere dokuz adet bilimsel çalışma bulunmaktadır.

1. Prof. Dr. Zeki Eker, “Bilimsel Bilgiyi Yorumlama Metodu Üzerine” başlıklı makalesinde su çevrimi ve evrenin büyük ölçekteki yapısı örneklerinden hareketle bilimsel bilginin nasıl yorumlanması gerektiği üzerinde önemli görüşler serdetmiştir. Bilimsel bilginin “nasıl?” sorusuna cevap verdiğini, subjektif cevaplara sebep olan “neden” ve “niçin” ile ilgilenmediğini ve bilim adamlarının bu konuda büyük ölçüde görüş birliği içinde olduğunu, valik alamine insan penceresinden ve daha geniş perspektiften bakan din ve felsefenin ise “nasıl” ile birlikte “niçin” sorularına cevapları farklı medeniyetler ve dünya görüşleri açısından inceleyen, ve bu alanın değerler alanı olması münasebetiyle, subjektif bilgilere de yer verdiğini, cevapların subjektif olması onların yanlış olmasını gerektirmediğini, doğru olan subjektif cevapların da önemli olduğunu aksi takdirde İslam'a Göre, veya bu veya şu felsefik görüşe göre demenin mümkün olmadığından bahsetmektedir.

2. Doç. Dr. Süleyman Oktar, “Madrasiy: A New Model of Islamic Higher Education Integrating Religion and Science Inspired by Madrasah and University” başlığıyla yazdığı İngilizce makalesinde klasik medrese ve modern üniversite yapısından ilham alarak din ve bilimin bütünleştiği yeni bir İslâmî eğitim modeli önermektedir.

3. Doç. Dr. Veli Sırım, “Bediüzzaman Said Nursî'ye Göre İhtiyaç adlı çalışmasında iktisat biliminin en önemli kavramlarından biri olan ihtiyaç kavramı hakkında genelde İslâm'ın, özelde Bediüzzaman Said Nursî'nin görüşlerini ortaya koymaya çalışmıştır.

4. Dr. İbrahim Kaygusuz “İslâmî Pratiklerin Kurumsallaşmasında Tasavvuf Hareketlerinin Rolü ve Modern Dönemde Tarikatların Yeni Konumu” adlı çalışmasında, İslâmî pratiklerin kurumsallaşmasında tasavvuf hareketlerinin önemi, modern dönemde tarikatların durumu ve Bediüzzaman Said Nursî'nin yeni dönemde tarikatlar hakkındaki değerlendirme ve tekliflerini inceleme konusu yapmaktadır.

5. Doç. Dr. Mehmet Salmazem, “Cennet ve Cehennem Ehlinin İştirak Ettiği Diyalogların Kritiği” başlıklı makalesinde Kur'an'da yer alan cennet ve cehennem ehlinin iştirak ettiği diyalogun nakli bilgiler ışığında değerlendirmesini yapmaktadır.

6. Dr. İdris Görmez, “Risale-i Nur'un İlk Nâşirlerinden Muhsin Alev” başlıklı makalesinde Bediüzzaman Said Nursî'nin ilk üniversite talebelerinden ve Risale-i Nur'un ilk nâşirlerinden, sonrası itibarıyla Almanya'da Nur hizmetini başlatan ve orada vefat eden Muhsin Alev'i ve Risale-i Nur mesleğine olan hizmetlerini ortaya koymaktadır.

7. Doktora Öğrencisi Muhammed Balbay, “Colin Turner. Kur'ân'ı Said Nursî İle Okumak: Risale-i Nur'un Ana Temaları” adlı çalışmasında, Batı'da İslâm'ı seçen araştırmacılardan biri olan Prof. Dr. Colin Turner'in İbrahim Kapaklıkaya tarafından Türkçeye kazandırılmış olan eserini tanıtmakta ve bu eserin önemini ortaya koymaktadır. Kısa bir makale boyutunda olan bu çalışmanın bir yönüyle kitabın bir özeti niteliğini de taşıdığını söyleyebiliriz.

8. Doktora Öğrencisi Mevlüt Uzut, “Ömer Özcan. Risale-i Nur Hizmetkârları Ağabeyler Anlatıyor” başlıklı çalışmasında Ömer Özcan'ın Bediüzzaman Said Nursî'nin öğrencileri ile Risale-i Nur Mesleği'nin ilk hizmetlâri olan kişilerin Said Nursî ve Nur hizmeti hakkındaki sekiz ciltlik hatırat niteliğindeki eserini tanıtmaktadır.

9. Prof. Dr. Zeki Eker, "On the Method of Interpreting Scientific Knowledge" adlı çalışması "Bilimsel Bilgiyi Yorumlama Metodu Üzerine" başlıklı makalesinin İngilizce çevirisidir. Yazarımız makalenin önce Türkçesini sonra bunun tercümesi niteliğindeki İngilizcesini gönderdiği için İngilizce makaleyi çeviri olarak yayımladık.

14. sayımızda farklı yazar ve farklı makalelerle karşınızda olmak dileğiyle.

ARAŞTIRMA MAKALELERİ
RESEARCH ARTICLES

Bilimsel Bilgiyi Yorumlama Metodu Üzerine

On the Method of Interpreting Scientific Knowledge

Zeki EKER

Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi Fen Fakültesi Uzay Bilimleri ve Teknolojileri Bölümü,
Akdeniz University Faculty of Science Department of Space Sciences and Technologies,
Antalya/Türkiye. eker@akdeniz.edu.tr, Orcid ID 0000-0003-1883-6255

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü – Article Type	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi – Date Received	28 Ekim / October 2021
Kabul Tarihi – Date Accepted	24 Aralık / December 2021
Yayın Tarihi – Date Published	28 Haziran / Haziran 2022
Yayın Sezonu	Haziran - June
Issue - Sayı	13

Atıf / Cite as: Eker, Zeki. “Bilimsel Bilgiyi Yorumlama Metodu Üzerine: On the Method of Interpreting Scientific Knowledge”. *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi – Katre International Human Studies Journal* 13 (June / Haziran 2022), 1-31.

<https://doi.org/10.53427/katre.1015849>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/katre/policy>

Copyright © Published by İstanbul İlim ve Kültür Vakfı / Istanbul Foundation for Science and Culture, İstanbul, Turkey. All rights reserved.

Bilimsel Bilgiyi Yorumlama Metodu Üzerine

Zeki EKER

Öz

Objektif bilimsel bilgi tekrarlanabilir deney veya gözlem sonucunda ortaya çıkan, bir başka deney veya gözlem ile yanlışlanamayan bilgi türü olarak tanımlanmıştır. Objektiflik bilimsel bilginin vazgeçilmez bir özelliğidir. Bu durumda evrenin kendisi başta olmak üzere, en küçük parçasından en büyük parçasına kadar evrendeki her şeyin görünüşü, boyutları, özellikleri, iç ve dış yapısı, hareketi, nasıl değiştiği (evrimi), yaşı, ömrü gibi bilgiler ile evrendeki olayların tanımları, fiziksel özellikleri, sınıflandırılmaları, ne zaman nasıl ortaya çıkıp nelere sebep oldukları gibi bilgilerin tümü objektif bilimsel bilgi türüne girmektedir. Kişiden kişiye, toplumdan topluma, medeniyetten medeniyete değişmez. Ancak bilim anlayışı, bilimsel bilginin kullanım tarzı, bilimsel bilgilere atfedilen değerler sistemi kişiden kişiye, bölgeden bölgeye, medeniyetten medeniyete değişiklik gösterebilir ve göstermektedir. Aynı bilimsel bilgi farklı şekillerde kullanılabilir gibi farklı şekillerde de yorumlanabilir.

Bu çalışmada objektif bilimsel bilgiler arasından itina ile seçilmiş iki örnek (su çevrimi ve evrenin büyük ölçekteki yapısı) ile Müslüman toplumlarda bilimsel bilgilere verilmekte olan tepkiler incelenmiştir. Birinci örnek genelde itiraz görmesi bakımından ikinci örnek ise hem pozitif hem negatif tepkilere sebep olması bakımından tercih edilmiştir. Birinci örnek Dünya’da hayatın sürdürülmesi; ikinci örnek ise hayatın ortaya çıkması ile ilgilidir. Yediden yetmişe herkesin az çok fikir sahibi olduğu birinci örnek ile birlikte sadece uzmanlarının ve öğrenen meraklılarının bildiği ikinci örneğin bu çalışma için seçilmesindeki amaç İslam’a göre bilimsel bilginin yorumlanmasının popülerlik, uzmanlık da dahil her çeşitten konuya uygulanabileceğini vurgulamak içindir.

Objektif bilimsel bilgi temelde “nasıl?” sorusunun cevabı olarak üretilmiş bilgilerdir. Birçok durumda “neden?” veya “niçin?” sorularına cevap veriyor gibi görünse de objektif bilimsel bilginin özü nasıl’ı ilgilendirir niteliktedir. Bilim adamları veya bilimsel bilgi üretenler sübjektif cevaplardan kaçarlar. “Zamanın Kısa Tarihi” adlı kitabın yazarı Stephan Hawking’in “Bilimin klasik yaklaşımı böylesi bir evrenin neden niçin var olduğu sorusuna cevap veremez” sözü bunu açıkça göstermektedir. Evrenin hangi gerekçe ile veya ne için yaratıldığı İlahi bir gücün amacını ve hedefini bilmek gibi yorumlara dayalı bilgi gerektirdiği için modern bilimin temsilcileri tarafından bilimsel sınırların dışına atılmıştır. Böylesi bilgiler bilimsel bilgi sınıfına girmez. Aslında bu durum sadece evrenin tamamı için değil küçük parçaları hatta evrende vuku bulan olaylar için de geçerlidir.

Ancak, varlığın hakikatini anlamak için “nasıl?” sorusuna verilen cevaplar kadar, “neden?” ve “niçin?” sorularına verilecek cevaplar da önemlidir. Çünkü “nasıl?” ile birlikte “neden?” ve “niçin?” sorularının da cevaplanması ile insanlar objektif bilimsel bilginin tatmin edici bir yorumuna ulaşabilirler. Yorumlarla üretilen bilginin sübjektif olması onun yanlış olmasını gerektirmediği gibi değerini de azaltmaz. Aksine, objektif bilginin İslam’a göre yorumlanmasının

yolunu açar ki bu da İslam düşüncesinin, İslam Dünya görüşünün, İslam bilim anlayışının özgünlüğü ve diğer düşüncelerden, görüşlerden ve bilim anlayışlarında farkını ortaya koyar. Aksi takdirde, yani yorumlar da objektif olsaydı (ki bu imkânsızdır, varlığın doğasına aykırıdır), medeniyetler olmazdı, insanlar da aynı fabrikadan çıkmış aynı tip, aynı tepkiyi veren, ruhsuz robotlar gibi olurdu.

Saf objektif bilgi özünde kıymetli olmasına rağmen, bilgiden çok yorumu ön planda tutanlar açısından hayal kırıklığına sebep olabilir. Su çevrimi ilkökul müfredatına kadar girmiş anlaması kolay objektif bilimsel bilgilerden olmasına rağmen, yorumsuz anlatılması sebebiyle çok Müslüman tarafından tepkiyle karşılanmaktadır. Çünkü ömrü boyunca ata ve babalarından “yağmur rahmettir” sözünü işiten Müslümanlara “yağmur neden yağar” sorusuna verilen cevap yağmur nasıl yağar anlamında anlatıldığında (bulut içindeki su buharı, atmosferde rüzgar ile gezerken soğuk bir yere rastlaması sonucunda, buhar yoğunlaşıp yağmur, kar veya dolu olur), yani Kur’an’da olduğu gibi, başta insanlar olmak üzere bitki ve hayvanların ihtiyacı olan suyun su çevrimi mekanizması ile tuzlu okyanuslardan alınıp kıta içlerine ihtiyaç sahiplerine itina ile tatlı su olarak ulaştırılması sanki sebep-sonuç ilişkisi ile ortaya çıkmış sıradan bir olay şeklinde anlaşıldığından, yağmurun rahmet olduğu bilerek veya bilmeyerek gizlendiğinden Müslümanlar bu anlatımdan rahatsız olmaktadır.

Kur’an ve çağdaş tefsiri de evren, evrendeki varlıklar ve olaylardan bahseder. Ancak dikkatle incelendiğinde görülecektir ki, ayetler ve ayetlerin açıklamaları (tefsirler) “nasıl?” dan ziyade “neden?” ve “niçin?” ile ilgilidir. “*Göğü kudretimizle biz kurduk ve biz onu genişletmekteyiz*” (ez-Zâriyât 51/47) ayetinde olduğu gibi, evrenin neden genişlediğine dair bir soru okuyucunun aklına takılmaz. Aksine, ayetlerde okuyucunun aklına takılan “nasıl?” sorusu olmaktadır. Bunun da gerekçesi, Kur’an Müslümanları bilimsel araştırmalara teşvik etmesidir ki, “nasıl?” sorusuna verilen cevaplar ile birlikte ayetler daha anlaşılır olmaktadır.

Sadece “nasıl?” sorusunun cevaplarını araştıran modern bilim ve objektif bilimsel bilgiler ile varlığın hakikatini anlamak mümkün değildir. Varlığın hakikatini anlamak, merakı gidermek, öğrenilen bilgi ile tatmin olmak için, sadece “nasıl?”a verilen cevaplar yetmez, “nasıl?” soruları ile elde edilen objektif bilgilerin “neden?” veya “niçin?” soruları ile yorumlarının da aranması gerekir ki, bir çıkış yolu bulamadığı için modern bilim anlayışı objektiflikten ödün vermemek adına bu yolu kapatmıştır (yorumlar kime göre neye göre olacak?). Bin dört yüz küsur yıldan beri yürürlükte olan İslam bilim anlayışına göre ise böyle bir problem yoktur. Çünkü objektif bilimsel bilgiler ortada bırakılmamış, onların “neden?” ve “niçin?” soruları ile nasıl yorumlanacağına örnekleri başta ilgili Kur’an ayetleri olmak üzere çağdaş tefsirleri de her çağda insanlara yol göstermiştir, göstermektedir ve gösterecektir.

Anahtar kelimeler: Astrofizik, Bilimsel bilgi, İslam bilimi, Objektif bilgi, Yorum, Risale-i Nur.

On the Method of Interpreting Scientific Knowledge

Abstract

Objective scientific knowledge is a kind of knowledge extracted from one or more experiments or observations, which is not refutable by any other experiment or observation. Objectivity is an indispensable feature of the scientific knowledge. Therefore, any knowledge such as appearance, size, properties, internal and external motions, structures, and changes (evolution), current age and natural lifetime of the universe itself or about one or many of its parts regardless their sizes, including knowledge of events occurring in it; such that, definitions, physical properties, classifications, how, when and where they appear or disappear, and their influence etc, are considered objective scientific knowledge. It is obvious that these are kinds of knowledge which never changes from person to person, from one group to another and from one civilization to other. However, definition and understanding of science, style of using the scientific knowledge and value attributed to science could change from one civilization to other, from one region to another, even one person to other. The same scientific knowledge could be used for many different purposes and/or could be interpreted differently among the people, societies and civilizations.

Two specific examples of objective scientific knowledge (water cycle and the large scale structure of the universe) have been chosen to investigate responses of Muslims. The first one, "Water cycle" is a typical example that Muslim society refuses or rejects. The second is a kind of knowledge that both negative and positive responses could be observed. The former one is about the continuation of biological life on the Earth, while the latter is also about the life, but it is about the origin of life in the universe. The first one is very popular and easily known among the people of all ages. These examples are chosen intentionally for this study to emphasize how powerful the method of interpretation, which may work whether the subject is popular or not and valid among the different kinds of knowledge

In reality, the objective scientific knowledge is the knowledge produced from questions starting by "how". Knowledge related to "why" also exists. Despite answer of such questions start by a word "because", the essence of explanations always related to "how". This is because; the modern scientists escape subjective questions and subjective answers. This is obvious in the words of Stephan Hawking, who is the author of the book "Brief History of Time". He claims: *"The usual approach of science of constructing a mathematical model cannot answer the question why there should be a universe for the model to describe. Why does the universe go to all the bother of existing?"* Answer to such questions "why is the universe created?" requires knowledge about knowing the mind of God. A human mind is not eligible to give an answer to this question. If someone claims there is an answer; it is definitely not an objective but a subjective answer. Subjective answers, on the other hand, are not scientific according to modern definition of science. For us, the situation is not only true about the universe as a whole; the same situation is also true for its parts and natural events.

However, perception of reality or complete understanding of a situation requires not only information related to "how", but also "why". In such a way that answers related to "why" should be considered as interpretations of the

scientific knowledge. That is only after proper interpretations which were deduced from both “how” and “why”, a complete understanding of events could be achieved. Interpretations, however, are usually subjective. If a piece of knowledge is subjective, in another saying, if it is not scientific, the subjectivity does not reduce its value. On the contrary, it opens a road towards interpretation of scientific knowledge according to Islam (or any other civilization). Therefore, subjectivity is indispensable to distinguish Islamic thought, Islamic worldview, Islamic understanding of science from the other thoughts, worldviews and understandings. On the contrary; if interpretations were forced to be objective (this is impossible, unnatural), there would not be cultures, and civilizations; humans would be like spiritless robots all same, giving identical responses, boring and dull.

Water cycle is a typical example of un-interpreted (pure) scientific knowledge refused by Muslims, despite understanding it is very easy; thus it exists even in primary school curricula. This is not because Muslims are against science but because the pure knowledge is given without interpretation. Every Muslim heard from his father and mother, and from his ancestors that “the rain is mercy”. But, the teachers who teach it in the class room first ask the question “why does it rain?” but only explain how it rains even if the answer starts by the word “because” as if the rain is an ordinary event (if water vapor in a cloud runs in cool air in the atmosphere, it condenses and precipitate as rain, hail or snow) occurring as a result of cause and effect.

Qur’an and its contemporary commentator Risale-i Nur also give information about the universe or about its parts including natural events. With a careful look, one could see that, the verses and their explanations are more related to “why” contrary to science rejecting “why” thus confined only “how”. Consider the verse, “And the heaven We constructed with strength, and indeed, We are [its] expander.” (Adh-Dhariyat, 47); a reader would not interest in “why”, but wonders about “how?” The reason is clear: humans could achieve objective knowledge (experiments or observations), but not proper subjective answers according to Islam. Thus, Qur’an encourages humans to obtain observational and experimental knowledge, which is the essence of science.

Despite, modern science closed the way towards subjective interpretations (according to what?), proper subjective interpretations (according to Qur’an) originating from “why” are essential to humans for fulfilling curiosity, grasping the reality and to be satisfied with the knowledge. Actually, this is the essence of science according to Islam, which was established after the revelation of the Qur’an. According to Islam, observational and experimental knowledge (science) should not be left alone. Any objective scientific knowledge, which are related to “how?”, must be interpreted by the questions starting “why” according to Islamic worldview. Examples of interpretations could easily be found in Qur’an and its contemporary commentators such as Risale-I Nur.

Keywords: Astrophysics, Scientific knowledge, Islamic Science, Objective knowledge, Interpretation, Risale-i Nur.

Giriş

Bilimsel bilgi sanat, önsezi, içgüdü, astroloji, kehanet, dini bilgi gibi diğer bilgi türlerine kıyasla en doğru en güvenilir bir bilgi türü olduğu çağımızda sadece batılı kaynaklarda değil, birçok İslam ülkesinde de iddia edilmektedir. Eleştiriye ve/veya tekrar doğrulamaya açık olması, bilimsel bilginin güvenilirliğinin bir garantisi olarak savunulmaktadır. Şüpheciler tarafından sürekli tutarlılık testine tabi tutulması bunun kanıtıdır denmektedir.

Bilim, bilimsel teori, bilimsel bilgi ve bilim anlayışı gibi kavramların karıştırılmaması çok önemlidir. Örneğin "bilim" kelimesi yüzyıllarca süren bilimsel aktiviteler sonucu birikmiş bilgiler anlamına gelebileceği gibi, bazen de bilim adamlarının deney, gözlem ve mevcut bilginin iletimi anlamında yaptığı aktivitelere de bilim denmektedir. Günümüzün önde gelen bilim felsefecilerinden Paul Feyerabend¹ "Bilim felsefesi ile ilgilenen her ekol, bilimin ne olduğunu, nasıl çalıştığını farklı şekillerde anlayıp anlatmaktadırlar. Buna ek olarak bilim adamlarının, politikacıların ve kamu adına konuştuğu iddiasında olan muhtelif kimselerin de görüşleri vardır. Bilimin tabiatının hala karanlıklar içinde olduğunu söylersek, gerçeği büyük ölçüde dile getirmiş oluruz" demektedir. Bilimsel bilgi ve bilimsel teori kavramlarını karıştırılmayan iki kavram olduğunu düşünsek bile, bilim anlayışı bilim kelimesinden kişinin ne anladığı anlamında değildir. Bilim anlayışı bilim adamlarının bilim yapmaktaki amacı, bilimin sonuçlarını anlama ve kullanma tarzı ve hatta dünya görüşü içinde bilime biçilen tüm değerler sistemi olarak düşünülmelidir. Üstelik bilim tek bir kavram olmasına rağmen, aslında o, nesilden nesile, medeniyetten medeniyete aktarılan bir miras ve bu yüzden insanlığın en kıymetli hazinesidir. Farklı yerlerde ve medeniyetlerde ona biçilen değer farklı olsa bile, kullanım amacı da farklı olabilir.

Bilimsel bilginin doğru, tutarlı ve yeterince hassas olması beklenir. Ancak, bir bilimsel iddianın veya teorinin sadece tutarlı, ispatlanmış bilimsel bilgi içeriyor diye doğru olması beklenmez. Bir başka ifade ile doğrulanmış bilimsel bilginin bir iddiada veya bir teoride kullanılması bu iddiayı veya teoriyi kabul edilebilir, doğru ve tutarlı yapmakta yetersiz kalabilir. Kişiler, özellikle

¹ Paul Feyerabend, *Bilim Kilisesi*, çev. Cevdet Cerit (İstanbul: Pınar Yayınları, 1991), 107.

Müslümanlar bu tarz mantık oyunlarına dikkat etmek zorundadır. Bilim ve bilimsel iddialar da bundan hariç tutulamaz.

Birkaç yüzyıldan beri insanlık, hatta çağdaş medeniyetlerin büyük çoğunluğu, modern bilimsel bilgiye dayandırılan tutarsız iddiaların kabul ettirilmesi yönünde genel bir dayatma ile karşı karşıyadır. Genellikle söylenen şudur: Bu bilimdir, tanım gereği doğru ve gerçektir, bu nedenle kabul edilmelidir, aksi takdirde bilim karşıtı olursunuz. Birçok durumda da itiraz aslında bilimsel bilgiye de değildir. Genellikle itiraz edilen (kabul edilmeyen) onun yorumudur, objektif bilimsel bilginin kendisi değildir.

Bu noktada objektif bilimsel bilginin açık ve anlaşılır bir tanımının yapılması önemlidir. Her hangi bir bilgi tekrarlanabilir bir deney veya gözlem sonucu öğrenilmiş ise ve onu tekzip edecek bir başka bilgi benzer veya farklı deneylerden veya gözlemlerden gelmiyor ise bu bilgi objektif bilimsel bilgidir. Objektif bilimsel bilginin bir başka özelliği evren veya parçaları veyahut evren içindeki doğal olaylar hakkında olmasıdır. İnsanlık son zamanlarda deney ve gözlemlerden üretilen büyük veri (big data) çağına girdi. Burada bilgi kelimesinden kastımız data değildir. Datalara dayalı olarak ortaya konan sonuçlardır. Bilim adamları gözlem ve/veya deney sonuçlarından üretilmiş bu verileri bilimsel ve bilimsel olmayan iddialarında kullanırlar. Bilim dalları uzmanlık alanlarıdır. Fizik, madde ve cisimlerin yapısı ve hareketlerini; kimya, atom ve molekül düzeyindeki madde olayları; biyoloji, bitki ve hayvanlar olmak üzere canlıları ve diğer bilim dallarının her biri, evrenin bir parçasını veya yanını çalışma alanı olarak ele almaktadır. Hepsi birlikte sanki henüz tamamlanmamış, adı “evren” veya “kainat” olan büyük bir yapboz bulmacası üstünde çalışıyor gibidir. Bu günkü genel görünüm Einstein’ın genel ve özel rölativite teorileri ile uyumludur.² Birkaç yüz yıl öncesinde geçerli kabul edilen Newton’a göre olan önceki genel görünüm yirminci yüzyılın başarında değişmiştir. Bu önceki görünüm dahi, daha öncesi 2000 yıldır geçerli kabul edilen Aristo Dünya görüşünü çürüten Newton hareket yasalarının beyanından sonra ortaya konan bir görünümdür.³ İnsanların zihnindeki bugünkü evren görüntüsü (yap-boz) evrenle ilgili önemli detayların adım adım

² Barbara Rayden, *Introduction to Cosmology* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), 27

³ Theo Koupelis, “Kütleçekim Yasası ve Modern Astronominin Yükselişi”, *Evreni Anlama Serüveni*, çev. Zeki Eker (İstanbul: Nobel Yayınları, 2017), 69.

öğrenilmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Mikro kozmostan makro kozmosa hala detaylarda eksiklikler vardır. Yani, yap-boz henüz tamamlanamamıştır, sonsuza kadar tamamlanması da beklenmemektedir. Bu da bilim çalışanlarının bir müddet daha, muhtemelen uzun süre daha işsiz kalmayacağını gösterir. Eksik parçalar o kadar azalmıştır ki, bu eksik detaylar olmasa da evrenin gözlemlerle belirlenmiş yapısı ve evren içinde işleyen makinenin nasıl çalıştığı ve ileride nasıl çalışacağı, evrenin evrilme süreçleri kabaca anlaşılmış ve insanlığın kainat hakkındaki bildiklerinin artık değişmeyeceği, yani yap-bozun eksikliklerinin tamamlanmasıyla genel görünümün korunacağı bir genel kanı haline gelmiştir.

Objektif bilimsel bilgiler çerçevesinde yapılan yorumlara göre evren bir yanda inanmayanlar tarafından sanki yaratıcısı yokmuş, bu yüzden sahipsiz ve harap olmaya yuvarlanan büyük bir mülk gibi yorumlanmaktadır. Diğer tarafta, bilimsel bilginin İslam'a göre yorumlamasını bilen insanlar nazarında ise kainat yaratıcısını bütün isimleri ile tanıtan muhteşem bir sanat eseri, okunması ve ders alınması gereken bir kitap, itina ile temizlenmiş ve temizlenen bir mescid, onu temaşaya gelen ziyaretçilerle sürekli dolup boşalan muhteşem bir han veya saray hükmündedir. Bu çalışmada, klasik düşünürlerin yaptığı gibi, her iki taraf karşılaştırılarak hangi tarafın görüşünün daha doğru olduğu yönünde sonuçlardan bahsetmek yerine, her kültür bilimsel bilgiyi yorumlamada özgürdür ve kendine has yorumlama usulü vardır görüşünden hareketle, objektif bilimsel bilginin Kur'an ve onun çağdaş tefsiri Risale-i Nur çerçevesinden nasıl yorumlandığını su çevrimi ve evrenin büyük ölçekteki yapısı gibi iki örnek ile ortaya konulması amaçlanmıştır. Farklı bilim dallarına, hatta alt dallara veya dalların dallarına uygulanabilecek benzer örnekler olabilir. Özenle seçilmiş bu iki örnek ile günümüzde Müslümanların bilimsel bilgiyi değerlendirmede veya yorumlamada karşılaştıkları bir takım sorunların çözülmesi hedeflenmiştir.

1. Seçilen Örneklerin Özgünlüğü

Müslüman bir toplumda objektif bilimsel bilginin nasıl yorumlanacağı, başta Kur'an ayetleri ve sonrasında hadisler ile on beş asır önce ifade edilmiştir. Ana fikir çok açık ve anlaşılır bir şekilde Bediüzzaman Said Nursi'nin aşağıdaki satırlarında özetlenmektedir:

“Kastamonu’da lise talebelerinden bir kısmı yanıma geldiler. ‘Bize Hâlıkımızı tanıttır; muallimlerimiz Allah’tan bahsetmiyorlar’ dediler. Ben dedim: Sizin okuduğunuz fenlerden her fen, kendi lisân-ı mahsusuyla, mütemâdiyen Allah’tan bahsedip, Hâlıkı tanıttırıyorlar. Muallimleri değil, onları dinleyiniz.”⁴

Bu sözlerinden sonra, Nursi, sağlık bilimleri (fenn-i tıp), mühendislik bilimleri (fenn-i makine), ekonomi (fenn-i iaşe), askeri bilimler (fenn-i askeri), elektrik (fiziğin bir dalı), doğa bilimleri (fenn-i hikmeti’l-eşya) ve edebiyat (fenn-i kıraat, fenn-i kitabet) söz konusu olduğunda bu bilim dallarının Yaraticı’dan nasıl bahsettiğini tek tek örnekler vererek açıkladıktan sonra yüzlerce başka bilimlerin de benzer şekilde Yaraticı’dan nasıl bahsettiğini ve onu tanıttırıldığını ifade etmektedir. Bu misaller Risale-i Nur külliyyatının farklı kitaplarında farklı konular içinde çokça rastlanan örneklerdendir. Fakat yukarıda özellikle sayılanlar sadece *Meyve Risalesi Altıncı Mesele* içinde sözü edilen bilimlerdir.

Sadece sözü edilen bilim dalları, dalların dalları değildir. Her konu, gözlem veya deneye dayalı objektif bilgi ile tasvir edilebilen her bir doğal olay veya cisim Yaradan’dan gelmiş bir mektup olarak algılanmakta ve bir mesaj olarak telakki edilmektedir. Kudreti sonsuz, ilmi sonsuz, rahmeti sonsuz, sevilen ve seven, rahman ve rahim olan bir Yaraticı’dan bu şekilde haber verdiği konusu Risale-i Nur külliyyatında çokça rastlanır. Bu durum da Bediüzzaman Said Nursi’nin aşağıdaki sözlerinde açıkça görülmektedir:

“Evet, herbir çiçek, herbir meyve, herbir ot, hattâ herbir hayvan, herbir ağaç, birer mühr-ü ehadiyet ve birer sikke-i samediyet olduklarını ve buldukları mekân ise, bir mektup suretini alması cihetiyle herbiri bir imza şeklini alır, o mekânın kâtibini gösteriyor. Meselâ, bir bahçede bir sarı çiçek, o bahçe nakkaşının bir mührü hükmündedir. O çiçek mührü kimin ise, bütün zemin yüzündeki o nevi çiçekler, o Zâtın kelimeleri hükmünde olduğuna ve o bahçe dahi Onun yazısı olduğuna, açık bir surette delâlet ediyor.”⁵

⁴ Bediüzzaman Said Nursi, *Sözler* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), 186.

⁵ Bediüzzaman Said Nursi, *Lem’alar* (İstanbul: RNK Neşriyat, 2013), 361.

Bu çalışma için seçilen iki örneğin, *Meyve Risalesi'nin Altıncı Mesele'sinde* verilen örneklerden özgün bir farklılığı vardır. Seçilmelerindeki amaç da özgündür. Örneklerden birinin, sadece ilkökul tahsilli olsalar bile, hemen hemen herkes tarafından bilinmesi irade edilmiş ve diğer örneğin ise astrofizik uzmanlarına has bilgiler içermesi bilinçli olarak tercih edilmiştir. İlki Yer atmosferinde gerçekleşen, adına “su çevrimi” denen ve yeryüzünde biyolojik hayat için çok kritik bir doğa olayıdır, diğeri ise bir başka yönden hayatın varlığı ile doğrudan ve dolaylı ilişki kurulabilen kainatın büyük ölçekteki yapısı ile ilgili objektif bilimsel bilgilerdir. Böylesi bir birinden çok uzak görünen iki örneğin seçilmesindeki özgün amaç bilimsel bilginin İslam'da değerlendirilmesi ile ilgili kullanılan metotların konular farklı farklı olsa da temelde aynı ve değişmediğini ve yeterince güçlü olduğunu vurgulamaktır. Bu iki örnekten yola çıkıp, Müslüman uzmanların daha geniş bir örnek tayfını üretebilecekleri düşünülmelidir; böylece yalın bilimsel bilginin yorumlanması konusunda en uygun yaklaşımın ortaya konması hedeflenmiştir.

2. Su Çevrimi Örneği

Yağmurun Müslüman toplulukları arasında çok özel bir konumu vardır. O Allah'tan gelen bir rahmet olarak bilinir ve algılanır; hatta Mülümanlar arasına ona doğrudan “rahmet” denilir. Bu durum Bediüzzaman'ın “Hattâ, yağmura ‘rahmet’ deniliyor. Çünkü çok âsâr-ı rahmet ve faydaları tazammun ettiğinden, güyâ yağmur şeklinde rahmet tecessüm etmiş, takattur etmiş, katre katre geliyor”⁶ sözleri ile açıkça ifade edilmiştir. Şimdi düşünelim, adına rahmet denen bir olay, resmi müfredatta yer almış, objektif bilimsel bilginin tipik örneği olarak ilkökullarda ders olarak okutulan su çevrimi konusu işlenirken, bir öğretmen tarafından yağmura verilen değer hafife alınması anlamında yağmurun sebep sonuç ilişkisiyle ortaya çıkan sıradan bir doğa olayı olduğu söylenirse ne olur? Ömrü boyunca, anne ve babasından, yakınlarından “yağmur rahmettir” sözünü işitmiş biri olarak önce öğrenci hayal kırıklığına uğrayacaktır. Anlatıldığı bu şekli ile bilgi öğrenci tarafından velilere ulaştırıldığında “yağmur rahmettir” sözlerini atalarından sürekli işitmiş Müslüman anne ve babaların da mutlu olmayacakları aşikârdır.

⁶ Nursi, *Sözler*, 843.

Gerçekten, su çevrimi, çağdaş objektif bilimsel bilginin birçok Müslüman toplulukları arasında, genelde hep itiraz edilen yani doğru tepki verilmeyen tipik bir örneğidir. Dikkatli incelendiğinde verilen tepkinin, yani itirazın, bilimsel bilgiye veya bilimsel içeriğe değil, anlatım stiline, anlatırken seçilen kelimelere veya bilimsel bilginin yalınlığına, sonuçta “Yağmur neden yağar?” sorusuna cevap bekleyen öğrenci ve velilerine, “yağmur nasıl yağar?” sorusuna bir cevap olarak anlatılmasından kaynaklandığı anlaşılacaktır. Aslında cevap büyük bir ihtimalle bilinmektedir. Yer atmosferinde buharla dolu bulutlar atmosferin yeterince soğuk bir yerine geldiklerinde bulut içindeki buharının yoğunlaşması ile birlikte yağmur damlaları oluşur ve yağmur olarak yere düşerler. Yoğuşmanın nasıl olduğu, damlaların nasıl oluştuğu basit bir deney ile sınıfta gösterilmiş bile olabilir. Tencerede kaynayan suya yaklaştırılan soğuk kapak üstünde oluşan su damlalarını çocuklar deneyi görmüş ve anlamış olabilirler. Aslında, tencere kapağında oluşan su damları gibi bulut içinde oluşan yağmur damlalarının nasıl oluştuğuna dair bir itiraz yoktur. Gerçekte itiraz edilen objektif bilimsel bilgi değil, yağmura duyulan hürmetin hafife alınmasıdır. Sonuçta, dindar aile çocuklarının böyle anlatılan bir dersi dinlemekten rahatsız olmaları beklenen bir durumdur. Çünkü derste yağmurun Allah tarafından gelen bir hediye, bir rahmet olduğu değil, sebep sonuç ilişkisi çerçevesinde ortaya çıkan sıradan bir doğa olayı olduğu vurgusudur. “Ne için yağmur yağar?” sorusunun cevabı verilmeden öğrencilerin sınıflarda ve ebeveynlerin evlerde medya ve televizyonlardan benzer şekilde sadece nasıl ile ilgili bilgi bombardımanına tutulması böylesi rahatsız edici durumların, hatta kültür kırılmalarının yaşanması da kaçınılmaz olabilir.

Günümüzün önde gelen bilim adamları bilimin sadece “nasıl?” sorusu ile ilgili objektif bilimsel bilgiyi araştırdığı, subjektif düşüncelere yol açan “neden?, niçin?” soruları ile ilgilenmediği konusunda hemfikirdirler. Bu durum *Zamanın Bir Kısa Tarihi* adlı kitabın yazarı Stephen W. Hawking tarafından “Evrenin bir matematik modelini yapma konusunda bilimin klasik yaklaşımı böylesi bir evrenin neden niçin var olduğu sorusuna cevap veremez.”⁷ cümlesi ile de anlaşılır şekilde ifade edilmektedir. Bizce aynı durum sadece tüm evren için değil, onun parçaları, hatta doğal olaylar için bile geçerlidir. Örneğin, “çünkü”

⁷ W. Stephen Hawking, *A Brief History of Time from the Big Bang to Black Holes* (London: Bantam Press, 1988), 174.

kelimesi ile başlayan cevap örnekleri mevcut olmasına rağmen, “kütleler niçin birbirini çeker?”, “Milyarlarca yıldan beri Güneş neden parlar?” gibi sorulara bilim cevap vermez, vermesi de beklenmez.

Konuyu biraz açalım. Birinci soruya verilmiş muhtemel bir cevap olarak “çünkü evrensel çekim yasası var da ondan” denebilir. Ama bu cevap tatmin edici bir cevap değildir ve hemen arkasından “Evrensel çekim yasası niçin var?” diye başka bir soru gelecektir. Sürüp giden bir soru-cevap zinciri ortaya çıkar, net bir cevap alınamaz. Farklı olarak, “Çünkü aralarındaki uzaklığın karesi ile ters, kütleleri ile doğru orantılı olarak iki kütleliğin birbirini çektiği gözlenmiştir” gibi cevaplar da vardır. Ama bu cevaplar çünkü ile başlamasına rağmen, neden ve niçin sorularından ziyade nasıl sorusu ile uyumlu cevaplardır. Bu cevapları “nasıl?” konteksti içinde “niçin?” sorusuna verilen cevaplar olarak görmeliyiz ve niçin sorusundan gerçekte beklenen bir cevabı olarak algılanmaması gerekir.

Niçin sorusuna niçin konteksti içinde cevap veremeyen veya bu tür sorulardan uzak duran bilim veya bilimsel yöntemler aslında nasıl sorusunun cevaplarını objektif bilimsel bilgi olarak kaydetmektedir. Niçin sorusuna verilen cevaplar sübjektif yani kişiden kişiye değiştiği için bilim dışı kabul edilir. Objektif bilgi'nin sübjektif değerlendirilmesinin pratik zorluğu ortadadır. Kime veya neye göre; hangi cevap hangi kritere göre doğru kabul edilecek tartışmasına girmemek için bilimsel metotlar bu tür cevaplardan uzak tutulmaya çalışılmaktadır. Oysa öte yanda bir cevabın, sübjektif olması, yani bilimsel olmaması onun yanlış olduğunun kanıtı değildir. Bilim adamlarını tatmin etmeyen bazı sübjektif cevaplar, belli başlı delilleri ile birlikte sunulduğu takdirde birçok insanın beklediği veya tatmin olduğu cevaplar olabilir. Maalesef, modern bilimi savunan çağımız batılı bilim adamları nazarında bu konumdaki birçok insan, bilim eğitimi almamış eğitimsiz kişiler olarak algılanmaktadır.

Oysa açıkça görülmektedir ki evren (veya parçaları ve doğal olaylar) hakkında sorulan sorular “nasıl?” konteksti içinde olabileceği gibi “niçin?” konteksti içinde de olabilir. Birincisine cevap vermek bilgi gerektirir ve sadece eğitilmiş olanlar cevap verebilirler. İkincisi de aynı şekilde eğitilmiş kişilerce verildiği takdirde anlamlıdır. Birincisi için ilgili bilim dalında uzmanlık, ikincisi için ise belli bir görüşe göre yorum yapabilme uzmanlığı lazımdır. “Duygusallık

argümanı”⁸ çerçevesinde sübjektif cevapların da gerekliliği apaçık ortadadır. Hisleri, duyguları, arzuları, bilme ve öğrenme yetisi olmayan varlıklarla dolu olan bir dünya düşünelim. Böylesi bir dünyada bir kayanın erozyona uğraması; heyelan ile bir vadinin dolması gibi doğa olayları, mevsimin kış veya yaz olması, havanın sakin veya fırtınalı olması, sıcak veya soğuk olması ortaya çıkacak zarar ve menfaatlerin neye göre ne kadar olduğu ortaya konamadığı için böylesi bir dünyada iyi veya kötü, güzel veya çirkin değerlendirmesi de yapılamaz. Böylesi hissiz duygusuz bir dünyada yaşamadığımızı göre sübjektif cevapların olması varlığın hakikatini anlamak bakımından kaçınılmazdır. Yağmur da bu olaylardan biridir. Yeryüzünde hayat suya bağlı olduğu için yağmur rahmettir denebilir, denmelidir de. Ruhsuz, hissiz, menfaatini ve zararını ayırt edemeyen, güzeli ve çirkinini algılayamayan varlıklardan olsaydık böylesi sübjektif cevaplar olmaz, böylesi bir ihtiyaç dahi hissedilmezdi.

Açıkça görülmektedir ki, varlığın hakikatini araştırma yolunda “nasıl?” sorusunu ilgilendiren objektif cevaplar kadar “niçin?” sorusunu gerektiren sübjektif cevaplara da ihtiyaç vardır. Sübjektif cevaplar ya doğrudan objektif bilimsel bilginin yorumudurlar veya yorumlanması sonrasında verilebilecek cevaplardır. Sübjektif cevapların tamamıyla sübjektif veya serbest olması da gerekmez. Örneğin, Müslümanların yorumları söz konusu olduğunda, kişiye özgün değilse bile en azından şimdye kadar bilim ile ters düşmemiş İslam inancıyla uyumlu olması beklenir. Çok geniş çöllerin ortaları, yüksek dağların yalçın yamaçları gibi ulaşılmaması zor yerlerde yaşayan canlıların olduğunu hatırlayıp, onların da suya muhtaç olduğunu düşünüp ders kitabına yazılmış “Su çevrimi, suyu okyanuslardan alıp karalara götürmek içindir” cümlesi Müslümanca yapılacak bir yorumu başlatmaya yetecektir. Su olmadan canlılar yaşayamazlar. Her şeyi bilen, gücü her şeye yeten bir Yaratıcı tarafından düzenlenmiş “su çevrimi”, canlılara içilebilir su götürme mekanizması olarak görülebilir ve bu görüş ile birlikte “su çevrimi”nin varlığı canlılar açısından ne kadar çok önemli olduğu açıkça görülmüş ve gösterilmiş olur. Bu sayede, böylesi bir yorumdan sonra “yağmur sebep-sonuç ilişkisi ile ortaya çıkan basit bir doğa olayıdır” demek yerine “yağmur rahmettir” demenin yolu açılır.

⁸ Richard H. Popkin & Avrum Stroll, *Philosophy Made Simple* (New York: Broadway Books, 1921), 66.

Su çevrimi aslında insanları ve ihtiyaçlarını bilen şefkatli bir Yaratıcı tarafından suyun okyanuslardan alınıp karaların her köşesinde yaşayan tüm canlılara, istenildiği yere ve istenildiği vakitte, götürülmesi için bilinçli kurulmuş bir mekanizmadır. Diğer bir bakış açısı ile o rüzgâra, havaya ve bulutlara verilmiş bir vazife bir görevdir. Gerçek anlamda “su çevrimi”, sözü edilen kritik görevin bilimsel dildeki adıdır.

Zihinleri Batılı gibi çalışan bazıları için böylesi sübjektif cevaplar objektif bilgi kadar ikna edici olmayabilir. Hakikati daha derinlemesine anlamak ve ikna edici olmak adına denebilir ki “İnsanları düşünme kabiliyeti olmayan yağmur, sınıftaki deneyde gösterildiği gibi sadece buharın yoğuşması ile açıklanabilseydi, İç Anadolu steplerinde yaşayanlar Akdeniz’den gelecek yağmurlardan tek damla bile alamazdı. Çünkü yağmur yüklü bulutlar tüm yükünü Toroslar’ı geçerken bırakır, Orta Anadolu’ya damla kalmazdı”. Olayı böyle anlatmanın bilime ters düşen bir tarafı yoktur. Şüphesiz, objektif bilgi olarak ortadadır ki; hava sıcaklığı yoğuşma sıcaklığının altına düşerse yağmur yağar. Bununla birlikte yine bilinir ki; yağmur yağması muhtemel nemli sıcak günlerde, tüm şartlar uygun olmasına rağmen o beklenen yağmur gelmez. Demek ki, sadece yoğuşma sıcaklığı değil, havadaki nem miktarı, hava basıncı, toz muhtevası, toz parçalarının büyüklüğü ve şekli gibi diğer şartlar da yağmur ile ilişkilidir. Her şeye muktedir, her şeyi bilen yüce Yaratıcı, yağmurun nereye ne kadar ne zaman yağması ile ilgili tüm şartları gerektiği yerde ve zamanda öğlesine ayarlar ki su çevrimi mekanizması ile dağıtılacak su, gitmesi gereken yere kadar gider ve nihayet yağmur, kar veya dolu olarak orada ortaya çıkar.

Toz, çekirdeklenme yani nemli ortamda çok küçük su damlacıklarının oluşması için gereklidir. Bir cismin kinetik enerjisi, o cismin hızının karesine ve kütesine bağlıdır. Atmosfer içindeki nemin kaynağı su moleküllerinin kütesi tozun kütesinden çok daha küçüktür. Kinetik enerjisi aynı olan toz ile su molekülünün hızları karşılaştırılırsa, toz çok yavaş, neredeyse duruyor gibidir. Hızlı su molekülleri zaman zaman toza çarpar. Bu bir inelastik çarpışmadır. Yani, toza çarpan su molekülü toza yapışır (tuzun nasıl nemlendiğini düşünün). Toz üstünde su molekülleri birikir. Bu da toz üstünde suyun birikmeye başlaması demektir. Su miktarı tozdan daha önemli olmaya başlar, nihayet toz zerresi tozdan çok su damlacığı görünümü alır. Bu çok küçük su damlaları, havadaki diğer molekül ve zerrelerden daha ağır hale gelirse, düşme başlar.

Düşme damlacıktaki suyun artmasına, yani onun büyümesine sebep olur (yağmurda koşarsanız daha çabuk ıslandığınızı hatırlayın). Su moleküllerinin büyümesi hızlanır ve nihayet o bir yağmur damlası olmuştur. Havada yere doğru düşen, daha doğrusu düştüğünü gördüğümüz su damlalarına da yağmur adı verilir. Yağmur damlalarının teşekkülü anındaki hava sıcaklığı yağışın cinsini belirler. Hava yeterince soğuk olup damlalar buz tutuyor ise, yağış dolu şeklinde olur. Sadece kristallenme oluyor ise kar yağar. Zarar verecek kadar büyük dolu görülmüştür ve zaman zaman görülür, ancak yere düştükten sonra sel felaketine sebep olması hariç, zarar verecek kadar büyük yağmur damlaları görülmemiştir. Demek ki yağmur damlalarının büyüklüğü dahi kontrol altındadır, sık sık yön değiştiren rüzgâr ve fırtına onları birbirine çaptırıp birleştirmiyor biz de bu sayede portakal ve karpuz büyüklüğünde yağmur damlalarına rastlamıyoruz.

3. Evrenin Büyük Ölçekteki Yapısı Örneği

İlkokul tahsillilerden doktora olanlara kadar her tahsil seviyesindeki insanın bildiği “Nasıl yağmur yağar?” sorusuyla ilgili objektif bilimsel bilgiye kıyasla, bu ikinci örnek sadece çağdaş astrofizik ve kozmoloji uzmanlarının yanında merak ile okuyup öğrenmiş olanların bilebileceği türden bilgidir. Bilimsel yöntem uygun olarak bu bilgi de önce “nasıl?” sorusuna cevap verecek şekilde anlatılacaktır.

20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar bugünkü anlamda galaksi kavramı yoktu. On yedinci yüzyıl ve sonrasında optik teleskoplarla gözlenen galaksiler Samanyolu içinde bulutsular (nebula) olarak düşünülüyordu. Samanyolu ise antik çağlardan beri yaz ve kış ortalarında Ay’sız açık (bulutsuz) gecelerde 10 derece genişliğinde güney ufkunda başlayıp gökyüzünde yükseldikten sonra kuzey ufkunda son bulmuş görünen ama aslında tüm Dünya’yı saran; yıldız ışıklarının sebep olduğu parlak bir bant suretinde çıplak gözle görülen, bu yüzden saman dökülmüş yola benzetilen görüntüye verilen isimdir. Bugün artık içinde bulunduğumuz galaksinin adıdır. Optik teleskobun icadından sonra görüldüklerinde spiral galaksiler Samanyolu içinde ve henüz oluşmakta olan diğer Güneş sistemleri olarak düşünülürdü. Bunun sebebi spiral kollar gezegenlerin henüz şekillenmemiş hali, merkezdeki parlak şişkin bölge ise,

teşekkül ettikten sonra gezegenlerin etrafında dolanacağı yıldızdır diye görülürdü.⁹

Edwin Hubble, Andromeda bulutsusu (bu gün artık galaksi olarak biliniyor) içinde periyot-parlaklık bağıntısına uyan Sefeit adı verilen değişen yıldızları gözlediğinde takvim 1924'ü gösteriyordu. Hubble Sefeit olarak bilinen yıldızları standart kandil olarak kullandı, yani mutlak parlaklıkları parlama-sönme periyodundan hesaplanabildiği için görünen ve mutlak parlaklık farkından onların uzaklıklarını 930 000 ışık yılı¹⁰ olarak hesapladı. Bu yıldızlar Andromeda içinde olduklarından bu uzaklık aynı zamanda Andromeda'nın uzaklığıdır. Aynı metot ile, yani Sefeitleri gözleyerek, Hubble bir başka galaksi M33'ün de uzaklığını hesapladı. Hubble, artık teşekkülünü henüz tamamlamamış yıldız-gezegen sistemi zannedilen bu cisimlerin Samanyolu içinde olmadığını biliyordu; çünkü bu tarihlerde Samanyolu galaksimizin çapının sadece 300 000 ışık yılı olduğu ölçülmüştü¹¹ ve 930 bin, 300 binin içine giremezdi. Netice itibariyle şu sonuca vardı: Bunlar Samanyolu'ndan bağımsız farklı evren adaları, yani Samanyolu'nun sınırları ötesinde farklı galaksilerdir.¹² Hubble, başka ada evrenlerin (galaksilerin) de uzaklığını hesaplamak istiyordu. O zamanki kısıtlı teknoloji ve bilgi ile sadece 20 kadar galaksinin uzaklığı hesaplayabildi. Hubble bu galaksilerin tayflarını da gözledi, o günlerde Dünya'nın en büyük teleskopunu (100 inç yani 2.5 metre çaplı ana aynası olan Kaliforniya, USA da bulunan Mount Wison dağındaki Hooker teleskopu) kullanma imkanı vardı. Çok ilginç bir sonuç ile karşılaştı: Uzaklığını bildiği galaksilerin tayflarından ölçülen Doppler kayması miktarları hep kırmızıya kayma yönünde, yani bu galaksilerin hepsi bizden uzaklaşıyordu. Çok geçmeden kırmızıya kayma miktarlarından hesaplanan galaksi uzaklaşma hızlarının galaksilerin uzaklıkları ile orantılı olduğunu buldu. Bu da homojen olarak genişleyen bir evrende yaşadığımızın kanıtı olarak yorumlandı ve "bir

⁹ Theo Koupelis, "Gökadaların Çeşitliliği", *Evreni Anlama Serüveni*, çev. Esin Soydugan (İstanbul: Nobel Yayınları, 2017), 481.

¹⁰ Theo Koupelis, "Gökadaların Çeşitliliği", *Evreni Anlama Serüveni*, çev. Esin Soydugan, İstanbul: Nobel Yayınları, 2017), 477.

¹¹ Theo Koupelis, "Samanyolu Gökadası", *Evreni Anlama Serüveni*, çev. Serap Ak (İstanbul: Nobel Yayınları, 2017), 454.

¹² Bu yıllardaki Sefeit'lerin periyot-parlaklık bağıntısı doğru değildi, daha sonra düzeltildi. Bu yüzden bu sayılar burada gerçeğine göre iki misli büyüktürler.

galaksinin uzaklaşma hızı, onun uzaklığı ile orantılıdır” diye bilinen Hubble yasası 1929 tarihinde¹³ yayınlandı.

Uzaklık ve hız ölçme teknikleri çok gelişti. Galaksilerin evrensel çekim (gravitasyon) kuvveti sebebiyle kümelendikleri ortaya çıktı. Yani, onlarca galaksi evrensel çekim yüzünden birbirlerinden ayrılamıyor, kovan içinde kalmış, arılar gibi ama her biri diğerlerinin sebep olduğu çekim kuvveti etkisiyle hareket ediyor, hatta çarpışıyorlardı. Bu yapılara küme, galaksileri barındırdığı için de galaksi kümeleri adı verildi. Galaksi kümelerinden sonra, yine evrensel çekim kuvveti ile birbirlerine bağlı onlarca kümeden oluşmuş yapılar da gözlemlendi. Bunlara süper kümeler adı verildi.

Herhangi bir galaksi içindeki yıldızların çarpışmadığı biliniyordu. İhtimal hesabına göre yıldızların çarpışma ihtimali çok çok küçüktür; pratik olarak sıfır kabul ediliyor. Ama, küme içindeki galaksilerin çarpıştığı, yani çarpışan galaksilerin varlığı, gözlemler ile tescilleniyordu. Çünkü küme içindeki galaksi uzaklıkları galaksi çaplarının yaklaşık 20 katıdır. Yıldız çapları ve aralarındaki uzaklıklar söz konusu olduğunda ise bu oran 20 milyon mertebesinde. Bu yüzden, küme içinde iki galaksi çarpıştığında yıldızların hiçbirine değmez. Çarpışan galaksilerin içindeki gaz ve toz bulutları için aynı şey söylenemez. Çarpışmayla birlikte gazın ve tozun sıcaklığı artar. Gaz ve toz çarpışma yerinde kalırken, çarpışma noktasından iki yönde uzaklaşan yıldızlar vardır. Gazını ve tozunu çarpıştığı noktada bırakan iki galaksinin içindeki yıldızlar sanki hiçbir şey olmamış gibi yollarına devam etmektedirler. Ortada kalan gaz ve tozdan üçüncü bir galaksinin teşekkül ettiği söylenmiştir. Ancak, bu çarpışmaların böyle olmadığı çarpışan galaksilerin belli bir süre sonra birleşip daha büyük galaksilerin ortaya çıktığı günümüzün bilgisidir.¹⁴ Büyük galaksi ile küçük galaksi çarpıştığında, büyük olan küçüğü yutar. Buna da galaksi yamyamlığı adı verilmiştir.

Galaksi kümeleri içinde çarpışan galaksilerin olması mümkündür ve gözlemler bu çarpışmaların sıklıkla olduğunu ortaya koymuştur. Bu çarpışmalar bir anda olup biten trafik kazaları gibi değildir. Çarpışma anı

¹³ Edwin Hubble, *Communications from Mount Wilson Observatory to the National Academy of sciences*, No: 105, 1929.

¹⁴ Theo Koupelis, “Gökadaların Çeşitliliği”, *Evreni Anlama Serüveni*, çev. Esin Soyduğan (İstanbul: Nobel Yayınları, 2017), 477.

milyarlarca yıl sürebilir. İnsan ömrü böyle bir çarpışmayı izlemeye yetmediği için, galaksilerin çarpıştıkları sadece çekilen resimler üstünde yapılan analizlerle ortaya konmaktadır. Daha büyük ölçekteki yapılarda, yani süper kümeler içinde kümelerin çarpıştığı konusu son zamanlara kadar bahsedilmiyordu. Sadece çok yakın bir zaman önce adı Abell 1758 olan bir süperküme içindeki dört kümenin çarpışması rapor¹⁵ edildi. Süperkümelerin kendi aralarında çarpıştığı hiçbir zaman gözlenmedi. Bu da beklenen bir durumdur; çünkü evrenin genişleme hızı süperküme boyutlarından bakıldığında o kadar büyüktür ki, evrenin genişlemesi yüzünden bir birinden uzaklaşan süper kümelerin çarpışma ihtimali yoktur.

Evrenin geniş ölçekteki yapısıyla ilgili son önemli bir bilginin de söylenmesi gerekir. Yıldız teşekkülü evrende ancak spiral galaksilerin spiral kolları içinde devam etmektedir. Spiral galaksiler de daha çok, çarpışması bol olan çok üyeli kümelerde gözlenmektedir. Kümeler her çeşitten galaksi barındırır. Eliptik galaksilerde yıldız teşekkülü durmuştur. Eliptik galaksiler çarpışmaların görelî olarak daha az gözleendiği kümelerde daha bol bulunurlar.

Müslüman topluluklarını rahatsız eden objektif bilimsel bilginin birinci örneği ile karşılaştırılınca, evrenin genişlediğinden bahseden bu ikinci örnek daha yorum yapmadan onları mutlu ve gururlu yapmaktadır. Çünkü Kur'an'da "*Göğü kudretimizle biz kurduk ve biz onu genişletmekteyiz*"¹⁶ diyen bir ayet vardır. Evrenin ne kadar geniş, büyük ve nasıl yapılandığını işiten Müslümanın mutluluğu artmaktadır. Evrenin büyüklüğünü kavradıkça ezel ve ebed sultanı her şeyi bilen kudretli Yaradan'a olan hayranlığı artmaktadır. Onun merhametinin, rahmetinin ve şefkatinin ne kadar çok olduğu insanların boyutlarının (boy ve kilo), yıldızlar, galaksiler ve galaksi kümelerin boyutları ile karşılaştırdıkça daha hissedilir olmaktadır. Bununla birlikte hala bu örnekten hoşlanmayanlara da rastlamak mümkündür. Bunların hoşnutsuzluğu ve rahatsızlığı satırlar ve kelimelerde bütün bu yapıları yaratan ve organize eden olarak Allah'tan bahsedilmemesidir. Onlar kendi kulakları ile "galaksileri yaratan Allah'tır" cümlesini açıkça duymadan memnun olmazlar. Bu gurup, objektif bilgi ile birlikte İslam'a uygun yorumu bekleyen, bazı durumlarda gayr-

¹⁵ G. Schellenberger, L. David, E.O'Sullivan, J.M., Vrtilek & C.P. Haines, "Forming one of the most massive objects in the Universe: The quadruple merger in Abell 1758", *Astrophysical Journal* 882 (2019), 59.

¹⁶ ez-Zâriyât 51/47.

i müslimlerden bile bekleyen insanlar topluluğudur. Bu grup için önemli olan bilimsel bilgi değil, onun İslam'a uygun görünen herhangi bir yorumudur.

Şimdiye kadar evrenin büyük ölçekli yapısı ile ilgili İslam'a uygun "neden" ve "niçin"e cevap verebilecek tarzda yorum yapılmadığına dikkat çekelim. Bu sözünü ettiğimiz tepkilerin de sadece objektif bilgilere verildiğini belirtelim.

Objektif bilgi içinde varlığın hakikati ile ilgili ipuçları vardır ve bu ipuçlarını yakalayabilmek yorumcunun bu konudaki bilgisi ile birlikte İslam'a uygun yorum yapma tecrübesi ve kabiliyetine bakar. Aranılan ipuçları da "nasıl" ve "niçin" sorularına verilecek doğru cevaplar ile ortaya çıkartılabilen bazı kritik bilgiler arasına gizlenmiştir. Örneğin, böylesi bir kritik bilgi bu örnekte "yıldız teşekkülünün spiral galaksilerin kollarında devam etmesi, spiral galaksilerin de çarpışmaları görel olarak daha çok gözlenen büyük kümeler içinde olmasıdır" cümlesi içinde gizlidir. Yorumun yolunu açmak için şöyle bir soru sorulmalıdır: Galaksiler olmasaydı ne olurdu? Sadece Hidrojen ve Helyum ihtiva eden, yok denecek kadar (on binlerce veya milyonlarca hidrojen atomu yanında birkaç tane) lityum, bor ve boron barındıran ilkel yıldızlar süpernova olup patladıktan sonra yıldız teşekkülü devam etmezdi. Yıldız teşekkülünün durması Dünya ve Güneş sistemi gibi hayat barındırabilen sistemlerin yaratılmayacağı anlamındadır.

Bunun böyle olmaması için önce yıldızlardan galaksiler teşekkül ettirilmiş, sonra galaksilerden galaksi kümeleri ve nihayet süperkümeler. Arıkovanı gibi galaksiler yıldızları bir arada tutuyor. Sadece yeterince büyük spiral galaksilerin spiral kolları içinde yıldız teşekkülü devam ediyor. Demek ki bu sistemi kuran, hayatı kainatin uygun bir köşesinde yaratmadan önce yıldız teşekkülünün devamını arzu etmiş. Ancak yıldız teşekkülü devam etmesiyle periyodik tablodaki elementlerin nükleer reaksiyonlarca yıldız merkezlerinde üretimi, süpernova olunca da uzaya saçılması ve bu sırada demirden sonraki elementlerin üretimi ve sonrasında yeni nesil yıldızlarca element bolluklarının artırılması mümkün olmaktadır ki, element oranlarının uygun olduğu evrenin uygun bir köşesinde biyolojik hayat mümkün olsun. Bir tek Dünya için, tüm evrenin seferber edilmesi şu misale benzer ki, bir incir ağacı için bir incir

çekirdeği yeterli iken, milyarlarca incir çekirdeğinin her bahar sonrasında yaratılması gibidir. Çünkü her çekirdek ağaç olmaz.

Bazı elementlerin daha az veya daha çok olması biyolojik hayat için olumsuzluktur. Örneğin, demir eksikliği anemi denen hastalığa sebeptir. Doktorlar başka başka element ve minerallerin eksikliğinin ve fazlasının sağlığa olumsuz etkilerinden hep bahsederler. Sadece biyolojik açıdan değil, demirin az veya çok olması Dünya'ya benzer gezegenlerin teşekkül etmemesinin de bir sebebidir. Her yıldızın etrafında gezegen veya gezegenler olabilir, sırf bu yüzden gezegen olan her yerde hayat olabilir diye düşünmek doğru değildir. "Nadir Dünya: Kompleks hayat Evrende neden çok azdır" ¹⁷ başlıklı kitabın yazarları Peter D. Ward ve Donald Brownlee'e göre tüm evrende üstünde hayat olan tek gezegen Dünya'dır. Aynı şekilde, Oxford Üniversitesi'nden Anders Sandberg, Eric Drexler ve Toby Ord¹⁸ evrende veya evrenin bir köşesinde hayat olma ihtimali ile ilgili Drake denklemini analiz etmişler ve onların analiz sonuçlarına göre %53-96.6 ihtimalle Galaksimizde bizden başka medeniyet kurmuş uzaylılar yoktur. Tüm evren göz önüne alındığında bu oran %39-85 dir. Ancak bu ihtimal hesabında çok belirsizlikler vardır. Bu yazarlar bu belirsizlik ihtimallerini sınırlayabilmişler; ama tek bir rakam yerine ihtimal aralığı vermişlerdir. Tek Dünya düşüncesinin dayanak noktalarından biri de, yüz yılı aşkın süredir incelenen uzaydan gelen radyo sinyalleridir. Bu sinyallere göre Dünya dışı zeki medeniyet kurmuş varlıklara işaret eden bir sinyale henüz rastlanmamıştır.

Açıkça görülmektedir ki, kudreti sonsuz, bilgisi sonsuz, merhameti sonsuz, insanları başı boş bırakmayan, onları koruyan Yaratıcı en uygun yer olarak Samanyolu Galaksisini ve Samanyolu yıldızları arasında Güneş'i ve Güneş Sistemi içinde Dünya gezegenini biyolojik hayata beşik olarak seçmiştir. Güneş ve Güneş sisteminin hayata uygun elementleri ile teşekkülü evrenin bu büyük ölçekli yapısından bağımsız görünmüyor. Bu büyük yapıların (galaksiler, kümeler, süperkümeler) ise Güneş ve Güneş sistemin varlığından haberleri yoktur. Bu iç içe geçmiş olarak görünen evrenin büyük ölçekteki görüntüsü, gözlemlendiği şekli ile varlığı, Dünya'da hayatın ortaya çıkmasına hizmet etmiş ise,

¹⁷ Peter D. Ward & Donald Brownlee, *Rare Earth: Why Complex Life is Uncommon in the Universe*, New York: Copernicus Books, p. 1-287.

¹⁸ A. Sandberg, E. Drexler & T. Ord, Submitted to Proceedings of the Royal Society of London A (2018), <https://arxiv.org/abs/18.06.02404> (18 Ağustos 2021)

ki bu böyle görülüyor, (aksi takdirde, hayat olmazdı, bizim de evrenin büyük ölçekli yapısını sorgulama imkanımız olmazdı) demek ki onları bu amaca hizmet ettiren ilahi bir güç var. Dünya'da hayatın olabilmesi için onları bu şekilde, yani yıldızları galaksiler, galaksileri kümeler, kümeleri süper kümeler içinde düzenleyen bir yaratıcıyı görememek, varlığın hakikatini görememek anlamı taşır.

4. Kur'an'dan Örnekler

Kur'an dahi bilim gibi evren ve işleyişi hakkında bilgi verir. Ama, bir ders kitabı veya bir araştırma makalesi gibi değil. Ders kitapları ve araştırma makalelerindeki objektif bilimsel bilgiler "nedir, nasıldır" sorularına cevap verecek tarzda hazırlanmışlardır. Buna karşılık, Kur'an kainattan ve içindekilerden bahsederken "nasıl"dan ziyade "neden" ve "niçin" sorularına cevap verecek tarzda bahseder. Bir başka deyişle, Kur'an "ne" ve "nasıl"dan cüz'î de olsa bahsetse bile "neden" ve "niçin" sorularını okuyucunun zihninde cevapsız bırakmaz. Zâriyat suresindeki "*Göğü kudretimizle biz kurduk ve biz onu genişletmekteyiz*"¹⁹ mealindeki ayet okunduğunda okuyucunun aklına kainat niçin genişliyor diye bir soru takılmaz. Aynı şekilde Hadîd suresinin "... *Bir demiri indirdik ki onda büyük bir güç ve insanlar için yararlar vardır.*"²⁰ anlamındaki ayeti okunduğunda demirin yıldızlardan yere ne için indirildiği, ve Yâsîn suresinin "*Güneş kendisine ait yerleşik bir düzene göre (yörüngesinde) cereyan eder. Bu, çok güçlü ve her şeyi bilen Allah'ın takdiridir*"²¹ ayeti okunduğunda Güneş'in neden hiç durmadan hareket halinde olduğunu açıkça anlar. Cereyan anlamındaki Arapça "*Tecrî*" kelimesi özenle seçilmiştir ki zahiri ve gerçek, görünen ve görünmeyen, bilimsel araştırmalar neticesinde ortaya çıkarılmış Güneş'in tüm hareket ve faaliyetlerini ifade etmektedir.²² Buna çekirdeğinde termostat gibi çalışan nükleer enerji üretimi de dahildir. Örneklerini verdiğimiz bu ayetlerden açıkça anlaşılmaktadır ki, gözlemlerle ve deneylerle elde edilebilecek objektif bilgilere ait detaylar insanlara bırakılmıştır. Bu da anlaşılır bir durumdur. Çünkü "nasıl"a cevap niteliğindeki objektif bilimsel bilgiler özgündür, insandan insana, medeniyetten medeniyete

¹⁹ ez-Zâriyât 51/47.

²⁰ el-Hadîd 57/25.

²¹ Yâsîn 36/38.

²² Zeki Eker, "Ve Güneş Cereyan Eder Mealindeki Ayetin Astronomi Açısından Değerlendirilmesi", *Katre* 9 (2020), 81-110.

değişmez buna karşılık aynı bilimsel bilginin insandan insana, toplumdaki topluma, ekolden ekole değişen yorumları olabilir. Yorumu yapan Müslüman ise Kur'an'a ve İslam'a göre yorum yapacaktır. Kur'an da bize objektif bilginin nasıl değerlendirilip, yorumunun nasıl yapılacağına çeşitli örneklerini sunmaktadır.

Şimdi su çevrimi (veya hidrolojik çevrim) bilgileri içinde anlatılan "yağmur niçin yağar?" sorusu Kur'an'da nasıl cevaplanmıştır ona bakalım. Enam Suresi, 99'ncü ayet:

"Gökten su indiren O'dur. (Buyurdu ki:) İşte biz her çeşit bitkiyi onunla bitirdik. O bitkiden de, kendisinden üst üste binmiş taneler bitireceğimiz bir yeşil bitki, hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar, üzüm bağları, zeytin ve nar bahçeleri meydana getirdik; birbirine benzeyeni var, benzemeyeni var. Meyve verirken ve olgunlaştığı zaman her birinin meyvesine bakın! Kuşkusuz bütün bunlarda inanan bir topluluk için ibretler vardır."

Bu ayete göre yağmur sebep sonuç ilişkisi çerçevesinde tesadüfi bir doğa olayı değildir; Allah'ın dilemesiyle, yeryüzünde insan ve hayvanların hayatlarını sürdürmesi, hatta hayatlarından lezzet almaları, çeşit çeşit bitkilerin topraktan çıkartılması, yeşermesi, meyve vermesi yağmura bağlıdır. Bu yüzden yağmur rahmettir. Yağmur'un özünde veya yağmur bahsinin geçtiği su çevriminde insanlara ve müslümanlara faydalı olma iradesi ve kabiliyeti olmadığına göre ve insanlara çeşit çeşit hizmetler, faydalar getirdiği de gözleniyorsa, bu ne yağmurun kendine ne de su çevrimine atfedilebilir; su çevrimini biyolojik canlılara hizmet etsin diye yaratan ve kontrol eden Allah'tandır denebilir. Unutulmasın ki, sebebi de müsebbebi de yaratan Allah'tır.

Şimdi, sürekli değişim ve hareket halinde, yer yer çarpışmalı, kainatın büyük ölçekli yapısı hakkında Kur'an ne diyor ona bakalım. Kur'an'ın indiği yıllarda henüz galaksi, galaksi kümesi, kümelerin kümelenmesi gibi kavramlar olmadığını da hatırlayalım. Ancak son zamanlarda, son yüzyıl içinde bu objektif, yani gözleme dayalı bilgilerin, insanlığa açıldığını söyleyebiliriz. Allah yarattığı evreni ve onu nasıl yapılandırdığını bilir; ne var ki bu gerçekleri anlama kabiliyetine henüz ulaşmamış insanlara bunlardan bahsetmesi de uygun değildir. Buna rağmen, bu tür bilgilerin Kur'an'da nasıl yorumlanacağına, yani

evrenin büyük ölçekteki yapısı ve davranışı ile ilgili “neden” “niçin” sorularına cevap niteliğinde açık seçik örnekler bulmak ve göstermek mümkündür. Aşağıda Hac suresinin 18. ayeti sadece bir örnektir:

“Görmez misin göklerde ve yeryüzünde bulunanlar; güneş, ay, yıldızlar; dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu hep O’na secde etmektedir! Niceleri de azabı hak etmiştir. Allah’ın hakir kıldığı kimseyi onurlandırabilecek birisi yoktur. Kuşkusuz Allah dilediğini yapar.”

Secde etmek emre itaat etmek anlamında düşünülürse, ayette insanların bazıları secde etmese de, evrende o gün için bilinen en büyük cisimlerin bile Allah’a secde ettiği, yani verilmiş emre uyduğu söylenmektedir. Bundan da şöyle bir anlam çıkartılabilir: Emre uyanlar bilinçli varlıklar olmadıklarına göre, bilseler de bilmeseler de Allah onları belli bir görev için hizmet ettirmektedir. Güneş ve Ay’ın bir görevi yeryüzünde yaratılmış hayata hizmet etmektir. Ayetin indiği günlerde henüz galaksi ve evrenin büyük ölçekli yapısı bilinmediğinden yıldızlardan sonra yeryüzünde insanların gözleri ile gördükleri büyük cisimlerden söz edilmiş. Bugün bu ayet okunduğunda sadece güneş, ay ve yıldızlar değil, galaksiler, galaksi kümeleri, galaksi süper kümelerini de ekleyip evrenin büyük ölçekli yapısının dahi Allah’ın emri ile şekillenmiş olduğunu düşünüp, bu yüzden sözü edilen bütün büyük gök cisimlerinin Allah’ın emrine itaat ettiğini söyleyebiliriz.

Allah, şuursuz varlıkları emrine itaat ettirmektedir. Bunun açık delili gözler önündedir: Eğer evren bu şekilde yapılanmamış olsaydı, yani galaksiler ve galaksi kümeleri olmasaydı, yıldız teşekkülü, dolayısıyla, elementlerin üretimi olmayacak ve neticede biyolojik hayat ortaya çıkmayacaktı. İradesi, düşünme yetisi, kendi kendini değiştirme ve hareket kabiliyeti olmayan kainattaki bütün gök cisimlerinin (evrenin bir köşesinde) yeryüzü gibi bir yerde hayatın yaratılması ve sürdürülmesi yönünde hareket ettikleri görülmektedir. Bilinç ve irade gerektiren fillerin bilinçsiz iradesiz varlıklarda görülmesi doğrudan onları itaat ettirene işaret etmektedir. Kainatı bu haliyle gözleyen akli başında bilinçli bir gözlemcinin onları böyle itaat ettiren her şeyi bilen, her şeye gücü yeten biri var demekten başka seçeneği yoktur. Çünkü bilinçsiz varlıklardan bilinçli hareket etmeleri beklenmez. İnsanlara akıl ve muhakeme etme kabiliyeti ile iradesini kısmen gerçekleştirebilme kabiliyeti

verilmiş, bu yüzden onlar için imtihan açılmış. Sadece Allah'ı bilip tanıyan insanların itaat ettiğini, kainattaki kurulu düzene karşı çıkan, itaat etmeyenlerin ise hakir olduğunu bu ayet söylemektedir.

Özetlersek, Kur'an'da objektif bilimsel bilginin detaylı tasvirini görmüyoruz, ama kainata ve parçalarına (objektif bilimsel bilgilere) kısaca atıf yaparak, su çevrimi ve evrenin büyük ölçekli yapısı örneklerinde görüldüğü gibi, insanların zihinlerinde belirebilecek "neden" "niçin" ile ilgili soruların cevaplarını veya daha bu tarz sorular akla gelmeden açıklamalarının yapıldığını görüyoruz. Bu nedenle Kur'an için objektif bilimsel bilginin yorumlanmasını emsalleri/örnekleri ile ders veren, mantık çerçevesinde düşünen herkes ve özellikle müslümanlar için bir rehber kitap olduğunu söyleyebiliriz.

5. Risale-i Nur'dan Örnekler

Kur'an'ın çağdaş tefsiri olması özelliğinden olsa gerektir, objektif bilimsel bilginin yorumlanması konusunda Risale-i Nur'da da aynı usul ve yöntemi, hatta aynı özelliği görüyoruz. Tipik bir örnek olması açısından, su çevrimi ve niçin yağmur yağar konusunda, *Âyetü'l-Kübrâ* risalesinden alınan şu paragrafa bakıyoruz:

*"Atılmış pamuk gibi bu câmid, şuursuz bulut elbette bizleri bilmez ve bize acıyıp imdadımıza kendi kendine koşmaz ve emirsiz meydana çıkmaz ve gizlenmez. Belki gayet kadîr ve rahîm bir kumandanın emriyle hareket eder ki, bir iz bırakmadan gizlenir ve defâten meydana çıkar, iş başına geçer. Ve gayet faal ve müteâl ve gayet cilveli ve haşmetli bir Sultanın fermanıyla ve kuvvetiyle vakit be vakit cevâ âlemini doldurup boşaltır ve mütemediyen hikmetle yazar ve paydosla bozar tahtasına ve mahv ve ispat levhasına ve haşir ve kıyamet suretine çevirir. Ve gayet lütuflûkâr ve ihsanperver ve gayet keremkâr ve rubûbiyetperver bir Hâkim-i Müdebbirin tedbiriyle rüzgâra biner ve dağlar gibi yağmur hazinelerini bindirir, muhtaç olan yerlere yetişir. Güya onlara acıyıp ağlayarak, gözyaşlarıyla onları çiçeklerle güldürür, güneşin şiddet-i ateşini serinlendirir ve sünger gibi bahçelerine su serper ve zemin yüzünü yıkar, temizler."*²³

²³ Bediüzzaman Said Nursî, *Ayet-ül Kübrâ* (İstanbul: Envâr Neşriyat, 1992), 26-27; a.mlf., *Lem'alar*, 134.

Kısaca bu paragraf, nasıl yağmur yağar, su çevrimi nasıl çalışır, damlalar nasıl ortaya çıkar ile ilgili değil, niçin yağmur yağar sorusunun cevabı olarak cansız, şuursuz bulutun, şuurlu gibi davrandığı, bu yüzden yağmur yağmasının arkasındaki gerçek sebebin, bir bakıma zahiri sebepler arkasında gizlenmiş gerçek sebebin, kadîr, rahîm, faâl, müteâl, cilveli, haşmetli, gücü her şeye yeten, lütufkâr, ihsanperver bir Hakîm-i Müdebbir'in tedbiri ve istemesiyle olduğunu anlatmaktadır. Bulut ve rüzgârın insanların ihtiyacını bilmesi, onlara acıması, şefkat etmesi ve insanlara hizmet gayesiyle hareket etmesi düşünülemediği için rüzgârı ve bulutu bu hizmet için su çevrimi içinde görevlendiren bir Allah'ın emriyle yağmurun yağdığı ve kısaca "yağmur rahmettir" in açıklamasını görüyoruz. Evrenin büyük ölçekteki yapısı örneğine gelince, aynı kitap ve aynı risalenin bir başka paragrafında kainattan hâlikını soran bir seyyah'ın gördüklerini anlatması gibi:

*"Bir kısmı arzımızdan bin defa büyük ve o büyüklerden bir kısmı top güllesinden yetmiş derece sür'atli yüz binler ecram-ı semâviyeyi direksiz, düşürmeden durduran ve **birbirine çarpmadan fevkalhad çabuk ve beraber gezdiren**; yağsız, söndürmeden mütemadiyen o hadsiz lâmbaları yandıran ve hiçbir gürültü ve ihtilâl çıkartmadan o nihayetsiz büyük kütleleri idare eden ve güneş ve kamerin vazifeleri gibi, hiç isyan ettirmeden **o pek büyük mahlûkları vazifelerle çalıştıran** ve iki kutbun dairesindeki hesap rakamlarına sıkışmayan bir nihayetsiz uzaklık içinde, aynı zamanda, aynı kuvvet ve aynı tarz ve aynı sikke-i fitrat ve aynı surette, beraber, noksansız tasarruf eden ve o pek büyük mütecaviz kuvvetleri taşıyanları, tecavüz ettirmeden kanununa itaat ettiren ..."*²⁴

Bu paragraf da aynı şekilde evrenin büyük ölçekteki yapısı hakkında "neden böyle" "niçin böyle" sorularını okuyucunun aklına getirmeden, nasılı merak edenler için kısmen hatırlatmalar yaparak görünenin arkasındaki gerçeği, varlığın hakikatini anlatmaktadır. Kur'an'da olduğu gibi, nasıl ile ilgili objektif bilginin uzun ve sıkıcı, bazı durumlarda anlaşılması zor detaylarını atlayarak asıl hedefinin en çok merak edilen "niçin" ve "neden" e konsantre olduğu açıkça görülmektedir. Bilgi olmadan, açıklama da olmaz, yorum da olmaz.

²⁴ a.mlf., *Ayet-ül Kübrâ*, 22-23; Nursi, *Lem'alar*, 132.

“Nasıl” ile ilgili bilgilerin, Risale-i Nur’da Kur’an ayetlerine göre fazla olması onun tefsir olma özelliğindedir. *Ayet-ül Kübra* risalesinin otuzlu yılların ortalarında yazıldığı düşünülürse, o yıllarda bu günkü anlamda galaksi kavramının astrofizikçiler arasında henüz tanımlandığını hatırlayalım. Beiüzzaman’ın iftiralar nedeniyle o yıllarda mahkemelerde hapis durumunda bir yandan müdafaasını hazırlarken bir yandan *Meyve Risalesi*, *Ayet-ül Kübra* gibi risalelerin telifi ile meşguldür. Astrofiziği o yıllardaki yeni bilgileri işitmemiş, işitse de dikkat etmemiş olması beklenen bir durumdur. Ancak bu paragrafta öylesi şeyler söyleniyor ki, sanki kainatın büyük ölçekli yapısı görülmüş, oralar dolaşmış gibi bahsediliyor. Bu da okuyucunun zihnini bulandırmadan, henüz tanımlanmış bilimsel kavramlarla aklı meşgul etmeden yapılıyor. Şimdi kalın punto ile yazılan **“birbirine çarpmadan fevkalhad çabuk ve beraber gezdiren”** ifadesine dikkat edelim, yıldız demiyor ecram-ı semaviye diyor. Ecram-ı semaviye gök cisimleri demektir. Açıkça ifade etmeden galaksilerden bahsediyor. Yoksa yıldızlar demekle yetinilebilirdi. Evet yıldızların birbirine çarpma özelliği vardır. Galaksimiz Samanyolu içinde dört yüz milyar yıldız olduğu tahmin edilmektedir; hepsi de sınırlı alan içinde hareketli olduğu halde çarpışmazlar. Buna bir de **beraber çabuk gezdiren** ifadesini eklersek, Samanyolu içindeki ve bir başka galaksideki yıldızları tasvir etmenin en kısa, en veciz, en anlamlı ifadesini görüyoruz. Gemi güvertesinde hareket eden insanlar çarpışmıyorlar. Denizde başka gemiler var, onlar da çarpışmazlar. Çünkü gemileri çarptırmayan kaptanları var. Galaksileri gemi gibi düşünelim, yıldızları da güvertelerinde gezinip çarpışmayan insanlara benzetelim. Burada, gemilerin çarpışmamasından daha acayip, daha garip, daha heyecanlı bir durum var. Galaksiler çarpışıyor, ama içindeki yıldızlar çarpışmıyor anlamında Bediüzzaman **“birbirine çarpmadan fevkalhad çabuk ve beraber gezdiren”** diye resmi özetlemiştir. Ayrıca, yukarıda alıntılanan paragraf içinde **“o pek büyük mahlûkları vazifelerle çalıştıran”** ifadesi de galaksilerin ve galaksi kümelerinin hatta galaksi süper kümelerinin vazifeli olduklarını söylüyor. Bu vazifelerin de ne olduğunu (kovanda arıların muhafazası gibi, element üreten yıldızları korumak ve yıldız teşekkülünün ve evrimin devamını sağlamak, bu sayede hayata gerekli elementlerin üretimini garanti altına almak) yukarıda ifade etmiştik.

Objektif bilimsel bilginin Müslüman bilginler tarafından nasıl ele alınıp nasıl işlenmesi ve değerlendirilmesi konusu Risale-i Nur'da "Onbirinci Söz" Risalesinde evrenin bir analogi ile çok hazineleri, çeşit çeşit mücevherleri, maharetleri, sanatları, ilmi ve gücü olan bir Sultan'ın yaptırdığı saraya benzetilerek somutlaştırılmış, bir bakıma özetlenmiştir. Sultan bir kısım bilim adamlarını çağırıp onları misafirleri için süslediği, her tarafını muhteşem sanatlarla donattığı, çeşit çeşit ikramlarını cömertçe ortaya koyduğu sarayına davet etmiştir. Onlardan saray içinde olup bitenleri gözleyip bir rapor yazmalarını ister. Rapor yazanlar iki gruba ayrılmıştır. Onlardan bir kısmı, sarayın özenle yakın bir zamanda yaptırıldığını göz ardı edip, sanki hep varmış ve yapılmamış gibi, sadece kolonları, duvarları, pencereleri, temelleri hangi maddeden yapılmış, kaç odası var, eni boyu yüksekliği gibi şeylerden bahsedip, sarayın hangi amaçlar için yaptırıldığından, hangi amaçlarla kullanıldığından, içinde hangi sanatların olduğundan, ne kadar kıymetli olduğundan bahsetmeden raporları yazarlar ve teslim ederler. Kısacası bu raporda saraydan bahseden objektif bilimsel bilgiler dışında başka hiç bir şey yoktur. Yorum yapılmamıştır. Oysa Sultan, sarayın yapılış amacından, içindeki sanatlardan, yapımında istifade edilen bilimlerden bahsedilmesini istemiştir. Selimiye Camii'nin sanatından ve sanatkârından bahsetmeden, sadece şeklinden ve malzemelerden bahsetmek gibi. Ancak, temel, objektif bilgilerle birlikte yorumların eklenmesiyle rapor amacına ulaşabilir, hem Sultan hem okuyanlar tarafından rapor kıymetli hale gelir. Aksi takdirde, yorumsuz objektif bilgi veya yanlış yorumlanmış yorumların kıymet-i harbiyesi yoktur. "Nasıl" sorularının araştırılmasıyla ortaya konmuş objektif bilimsel bilgi, ancak ve ancak doğru yorumlandığı ve kullanıldığı takdirde kıymetlidir.

Sonuç

Objektif bilimsel bilgi, kullanılmaya ve yorumlanmaya hazır herkesin aynı şekilde anlayabileceği sade ve temel ifadelerdir. Her kültür, her medeniyet onu kendi bilim anlayışı ile yorumlama ve bu yorum çerçevesinde insanlık menfaati için kullanma hakkına sahiptir. Bilinçli-bilinçsiz ateist düşüncelere destek veren yorumları veya tek düze bir kullanma tarzını bir medeniyetin diğerlerine empoze etme ve zorla kabul ettirme hakkı yoktur ve olamaz. Her zaman medeniyetler arası etkileşimler, farklı kültürleri temsil eden bilim adamları arasında iletişim, bilgi alış verişi vardır ve olmalıdır. Bu etkileşimler

ve fikir alış-verişleri, düşünce veya ifade hürriyeti çerçevesinde kalırsa kıymetlidir. İnsanlık hür iradeli demokratik tartışmalar sonrasında bilimden en iyi istifade edebilir. Aksi takdirde, fayda şöyle dursun, insanlığın çok büyük tehlikelerle karşı karşıya gelme ihtimali vardır; nükleer savaş, çevre kirliliği veya bilimsel bilgilerin ve bu bilgiler ile üretilen teknolojinin güçlü egoist ülkeler tarafından yoksul masum ülkelerin doğal kaynaklarını çalmada kullanması gibi. Bilim ve bilimsel bilgi insanlığın en kıymetli hazinesidir; bu yüzden o, sadece mümkün olduğunca istisnasız, atalarından kalan mirasa sahip çıkma hakkı olan her bir bireyin faydasına kullanılması gerekir.

Enes b. Mâlik'in rivayet ettiği bir hadise göre Peygamberimiz (s.a.v.) "*Faydasız ilimden Allah'a sığınırım*"²⁵ diye dua etmiştir. Buna benzer daha birçok hadis mevcuttur. Tıp, mühendislik, ziraat bilimleri gibi uygulamalı bilimlerin faydasını anlamak mümkündür. Ama, sadece bilgidan ibaret olan temel bilimlerin faydası nedir? Örneğin, Güneş'in veya bir galaksinin içyapısını bilmenin veya galaksi kümeleri ve evrenin nasıl şekillendiğini bilmenin ne faydası var? Evrenin genişlediğini öğrenmenin ne faydası olabilir? Hidrolojik çevrimin (su çevrimi) nasıl çalıştığını anlamakta ne gibi faydalar vardır? Sadece bilgi içeren saf bilimin merak gidermekten başka faydası olabilir mi?

Bu çalışmada incelenen su çevrimi ve evrenin büyük ölçekteki yapısı örneklerinden anlaşıldığı gibi, bu tür bilgilerin faydası, anahtar sorular ile ipuçlarını yakalayıp "neden" ve "niçin"lere cevap bulduktan sonra, yani objektif saf bilginin doğru bir yorumunun yapılmasından sonra ortaya çıkmaktadır. Ancak bu sayede, ezel ve ebedin sahibi yüce Yaradan'ın ne kadar merhametli, ne kadar şefkatli, her şeye gücü yeten, her şeyi bilen ve en mükemmel şekilde en küçük detayları unutmadan organize eden olduğu anlaşılmaktadır. Yorumun doğru yapılması objektif bilginin kendisi kadar önem arz etmektedir. Aksi takdirde, sadece merakı gidermek içinmiş gibi görünen temel bilimler faydasız, hatta zararlı (inancı zayıflatması) gibi görülecektir. Uygulamalı bilimler de böyledir. İnsanlığın faydasına kullanılmadıkları takdirde insanlığın zararına kullanılma ihtimalleri oraya çıkar.

²⁵ Tirmizî, "Da'avât", 68.

Yorumların faydasına dikkat çeken diğer bir hadis “İlim (hikmet) Müslümanın yitik malıdır, bulunduğu yerde alınmalıdır”²⁶ hadisidir. Arapça “hikmet (حكمة)” kelimesi İslam medeniyetinde “felsefe” kelimesi yerine kullanılan kelimedir. Yorumlanmış bilgi anlamında olabileceği gibi, bilgiyi en iyi şekilde değerlendirme, irdeleme ve en doğru anlamını araştırıp en tutarlı sonucu çıkarma anlamında da kullanılmaktadır. Bu hadis yorumlanmış bilimsel bilginin çok kıymetli olduğunu, aynı bilgi farklı medeniyetlerde farklı yorumlanabileceği için, bu evren makinesinin (içindeki en küçük hareketli parçaları ile birlikte) “nasıl” ve “niçin” çalıştığı ile ilgili özellikle İslam’a uygun yorumların kaybedilmesi göze alınamayan eşya kadar kıymetli olduğunu anlatmaktadır. Yorum, usulüne uygun ve doğru yapıldıysa, bu hadise göre, en az ilk yorumlanmamış saf bilgi kadar, hatta daha kıymetli olduğunu vurgulanmaktadır. Bu hadisin farklı bir yaklaşımla henüz yorumlanmamış veya ilk ifade edenler tarafından yanlış yorumlanmış bilimsel bilgilerin değersiz veya daha az değerli diye reddedilmesi, yasaklanması gerektiği şeklinde yorumlanması doğru olmaz, İslam bilim anlayışına da uygun düşmez.

Objektif bilimsel bilginin Kur’an ve Risale-i Nur külliyyatı penceresinden görülen en doğru konumu, yani konumlandırılması gereken yeri anlayabilmek için “İlim Çin’de de olsa git öğren”²⁷ hadisinin de göz önünde bulundurulması gerekir. Öncelikle bu hadiste, “hikmet” yerine “ilim” kelimesinin tercih edildiğine dikkat edelim. Önceki hadisten farklı olarak bu hadiste, yorumlanmış veya yorumlanmamış, her çeşitten bilginin kıymetli olduğuna vurgu yapılmaktadır. Allah’ın en sevgili kulu, iki cihan serveri Peygamberimiz Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Çin’den gelecek veya Çin’de öğrenilecek bilginin Çin inançları ile kirlenmiş olabileceğini düşünmeden bu tavsiyeyi yaptığını düşünemeyiz. Bu yüzden bu hadisin değerlendirilmesi iki türlü olabilir: Birincisi on dört asır ve öncesinde İslam diyarları dışında seyahat etmenin zorluğunu düşünüp, ne kadar zorlu olursa olsun, hatta Çin’e gitmek kadar zor bile olsa Müslümanlara bilimsel bilginin öğrenilmesi açıkça emredilmektedir. İkincisi, diğer kültürlerden İslam’a gelecek veya getirilecek bilimsel bilgi İslam inancına uygun olmayacak şekilde kirlenmiş olsa bile, bir Müslüman onu reddetmemeli anlamındadır. Tahminim o dur ki, Müslümanlar sekizinci

²⁶ Tirmizî, “İlim” 19; İbn Mâce, “Zühd”, 17.

²⁷ Suyutî, *el-Câmi’u’s-Sağîr*, 1/310.

yüzyılda Helen ve Greek medeniyeti ile karşılaştıklarında, tereddüt etmeden Antik Yunan klasiklerini, İslam düşüncesine uygun hale getirerek veya getirilmek üzere tercümeyle başladılar. İnançlarının bozulabileceği, imanlarının zayıflayabileceği, İslam'a yabancı bu fikirlerden etkilenebilecekleri akıllarına gelmedi; bu konuda tedbirsizdiler diye düşünmek de doğru değildir. Demek ki o dönem Müslümanların sadakatlerinden, imanlarından, böylesi etkilere maruz kalabileceklerinden başta Peygamberimiz (s.a.v.) olmak üzere hiç kimse şüphe etmemiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) bilimsel bilgilerin nasıl tercüme edileceği, nasıl kabul edileceği konusunda onlara güvendiği açıkça görülmektedir.

Müslümana duyulan benzer bir güveni, Kastamonu'da Bediüzzaman'ı ziyarete gelen lise talebelerine söylediği "Sizin okuduğunuz fenlerden her fen, kendi lisân-ı mahsusuyla, mütemâdiyen Allah'tan bahsedip, Hâlik tanıttırıyorlar. Muallimleri değil, onları dinleyiniz" cümlelerde görüyoruz. Burada dikkatli analiz etmemiz gereken husus, "Mulalimleri değil onları dinleyiniz" cümlesidir. Yani bu cümle Muallimleri dinlemeyin, sınıfa gitmeyin, gitseniz de dersleri dinlemeyin anlamında kullanılmamış, aksine sınıfa gidin dersleri dinleyin, anlatılanlar İslam'a uygun olmasa bile, siz onları uygun şekilde yorumlayabilirsiniz, bu konuda sizden şüphe etmiyorum, anlamında söylenmiş olup, bu talebelerin nasıl yorum yapacaklarını örnekleri ile izah etmiştir.

Farklı bilim dalları için, hangi bilimsel bilgilerin nasıl yorumlanacağı konusunda örnekler *Meyve Risalesi'*nden *Altıncı Mesele'*de²⁸ izah edilmiştir. Benzer örnekler, böylesine açık olmasa da Risale-i Nur Külliyyatı'nın farklı kitaplarına farklı ifade tarzları ile dağılmış durumdadır. İlk Müslümanlar gözlem ve deney ile elde ettikleri bilgilerin nasıl yorumlanacağını örneklerini sadece Kur'an'da gördü. Bugün artık, benzeri örneklere Risale-i Nur ve benzeri tefsirlerde, çağımızda ve daha önceki çağlarda yaşamış Müslümanların tecrübelerine dayanan İslam literatüründe çok sayıda örneklerini görmemiz mümkün hale gelmiştir.

Peygamberimiz (s.a.v.) ve ilk Müslümanlar arasında objektif bilimsel bilgi olmadan yorumunun da yapılamayacağı gayet aşikâr idi. Dolayısıyla, yabancı inançlarla kirlenmiş olsa bile kainat ve işleyişi hakkındaki bilgiler

²⁸ Nursi, *Sözler*, 172.

Müslümanlar için paha biçilemez bir hazinedir. Hikmeti öne çıkaran, yorumlanmış bilgiye dikkat çeken “İlim (hikmet) Müslüman’ın yitik malıdır, bulunduğu yerde alınmalıdır” hadisi ile bilimsel bilginin özüne dikkat çeken “İlim Çin’de de olsa git öğren” hadisi çelişkili değildir. Aksine her iki hadis bir birini takviye etmektedir ve birlikte İslam bilim anlayışını, yanlış anlamaya meydan vermeden, anlaşılır bir şekilde ortaya koymaktadırlar.

Kaynakça

- Eker, Zeki. “Ve Güneş Cereyan Eder Mealindeki Ayetin Astronomi Açısından Değerlendirilmesi”. *Katre* 9 (2020), 81-110.
- Feyarabend, Paul. *Bilim Kilisesi*. çev. Cevdet Cerit. İstanbul: Pınar Yayınları, 1991.
- Hawkings, W. Stephen. *A Brief History of Time from the Big Bang to Black Holes*. London: Bantam Press, 1988.
- Hubble, Edwin. *Communications from Mount Wilson Observatory to the National Academy of sciences* (1929), No: 105.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Koupelis, Theo. “Kütleçekim Yasası ve Modern Astronominin Yükselişi”. *Evreni Anlama Serüveni*. çev. Zeki Eker. İstanbul: Nobel Yayınları, 2017, 69 – 94.
- Koupelis, Theo. “Gökadaların Çeşitliliği”. *Evreni Anlama Serüveni*. çev. Esin Soydugan. İstanbul: Nobel Yayınları, 2017, 473 – 511.
- Koupelis, Theo. “Samanyolu Gökadası”. *Evreni Anlama Serüveni*. çev. Serap Ak. İstanbul: Nobel Yayınları, 2017, 447 – 472.
- Nursî, Bediüzzaman Said. *Ayet-ül Kübrâ*. İstanbul: Envâr Neşriyat, 1992.
- Nursî, Bediüzzaman Said. *Lem’alar*. İstanbul: RNK Neşriyat, 2013.
- Nursî, Bediüzzaman Said. *Sözler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.
- Nursî, Bediüzzaman Said. *Şualar*. İstanbul: RNK Neşriyat, 2013.

- Ward, Peter D. and Brownlee, Donald. *Rare Earth: Why Complex Life is Uncommon in the Universe*. New York: Copernicus Books, 2003.
- Popkin, Rischard, H. & Stroll, Avrum. *Philosophy Made Simple*. New York: Broadway Books, 1921.
- Rayden, Barbara. *Introduction to Cosmology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Sandberg, A. vd. "Dissolving the Fermi Paradox". *Submitted to Proceedings of the Royal Society of London A; 4 supplements* (2018), 1-19. <https://arxiv.org/abs/1806.02404> (August 18. 2021)
- Schellenberger, G., David, L., O'Sullivan, E., Vrtilek, J. M., Haines, C. & P. vd. "Forming one of the most massive objects in the Universe: The quadruple merger in Abell 1758", *Astrophysical Journal* 882 (2019), 59-78
- Suyutî, Celaledin. *el-Câmi'û's-Sağîr*. çev. Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız, Zekeriya Yıldız. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2017.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Madrasity: A New Model of Islamic Higher Education İntegrating Religion and Science İnspired by Madrasah and University

Medresite: Medrese ve Üniversiteden İlham Alan Din ve Bilim Bütünleşmiş Yeni Bir İslami Yüksek Eğitim Modeli

Süleyman OKTAR

Doç. Dr., Konya İl Sağlık Müdürlüğü, Konya Provincial Health Directorate, Konya/Türkiye suleyman.oktar@yahoo.com, Orcid ID 0000-0003-0151-5981

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü – Article Type	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi – Date Received	18 Mart / March 2022
Kabul Tarihi – Date Accepted	12 Haziran / June 2022
Yayın Tarihi – Date Published	28 Haziran / Haziran 2022
Yayın Sezonu	Haziran - June
Issue - Sayı	13

Atıf / Cite as: Oktar, Süleyman. Madrasity: A new model of Islamic higher education integrating religion and science inspired by madrasah and university: Medresite: Medrese ve Üniversiteden İlham Alan Din Ve Bilim Bütünleşmiş Yeni Bir İslami Yüksek Eğitim Modeli". *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi – Katre International Human Studies Journal* 13 (June / Haziran 2022), 32-62.

<https://doi.org/10.53427/katre.1089699>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/katre/policy>

Copyright © Published by İstanbul İlim ve Kültür Vakfı / Istanbul Foundation for Science and Culture, İstanbul, Turkey. All rights reserved.

Madrasity: A New Model of Islamic Higher Education Integrating Religion and Science Inspired by Madrasah and University

Süleyman OKTAR

Abstract

The science and technology of Islamic countries are not developed relative to Western and other civilized countries. It is understood that the leading Muslim countries are still far behind the West despite all their progress. If Muslims want to reach the West in science and technology, they need to change higher education institutions. We have an important question: shall we reform current institutions? Or shall we establish a brand-new model of higher education? To find the answer to this question, the studies in the literature were examined by document analysis method. The most significant feature of madrasahs, which were the basic educational institutions of Muslims in the past, is that they are higher education institutions where religious sciences are taught, and science is excluded. Consequently, today's leading Islamic countries have abandoned the madrasah system, which they consider impossible to enhance, and have chosen the Western-based secular university model as a higher education model. As a result of globalization, the nation-state lost its power. Thus, the importance of the university, the ideological tool of the nation-state, for the state decreased. The modern university has become an institution where only the knowledge of the past is taught, and no guidance is provided for the future. The modern secular Western University has accepted understanding with the mind only and deemed the instinctive, intuitive, poetic, or heart-knowing styles to be illegitimate. However, the displacement of religion from university has not eradicated the search for meaning and truth. As a result, the secular modern university, which has become ineffective all over the world, is in a poorer position in the Islamic World and this model is not a cure for the backwardness of Islamic civilization. Moreover, the secular university model contradicts the Islamic belief, therefore, is not sufficiently adopted by Muslim societies. It does not seem feasible to transform the intellectually and philosophically finished university or to resurrect the vegetative madrasah. What needs to be done today is to establish a new higher education model. When the Islamic Golden Age is evaluated, it is seen that Muslims reached advanced levels in science. The Islamic Golden Age scholars were simultaneously engaged in religion and science. This experience inspired us to propose a new higher education model in which religion and science are taught together. In our opinion, the primary cause of the madrasahs' backwardness is the exclusion of science in madrasahs. The positive sciences have not been rejected in madrasahs, but limited. The principal problem was that the empirical research, tradition created in the Golden Age, has not been adopted in madrasahs. This new model was named "madrasity" because it was inspired by the university and madrasah. Madrasity has two goals: the first is to train religious scientists, and the second is to train religious scholars who can think rationally. Madrasity is a higher education institution that gives diplomas with national and international validity at undergraduate-graduate degrees. Madrasity is planned to be affiliated with a public-private foundation. At the same time, provided that one does not dominate the other, madrasity will be open to all religious dispositions in the

circle of Ahl al-Sunnah. A madrasah will consist of 3 or 4 schools, because too many schools will complicate the administration, will not allow unity of purpose, and will weaken the academic quality. The education period is between 4-6 years. In the education period, the student is equipped with both religious and rational sciences. All students in all schools except divinity will receive a core religious curriculum. The objective of the core religious curriculum is to provide the student with moral and intellectual depth, rational comparison, and scientific thinking ability. At the end of the undergraduate education, the student receives a second diploma demonstrating the level of religious maturity in addition to a professional diploma. Divinity school students have a bachelor's degree in theology and an engineering diploma such as electronics, computers, mechanical at the same time in 5-6 years education period. The undergraduate schools accept only male or female students. The graduate education is coeducational. Married students will not be accepted to undergraduate or graduate education. Madrasity is a boarding school for all students. The purpose of this rule is to enable the student to concentrate on religion and science in the 18-30 age period, which is the most efficient era for learning and improvement. The basic principle in student admission is that a high school graduate can attend a higher education without an exam. Accordingly, students are accepted through a lottery among those who meet certain criteria. Some sports such as swimming, wrestling, archery, cycling and football will be allowed for students, while other sports will not. Students will reflect on the character they have built through the madrasity education in sports branches. The goal of the madrasity is free education. However, in the beginning, education will not be tuition-free in schools. The school fees are determined according to the financial situation of the students. The fees of students who are not in a good financial situation are covered by zakat and donations. Students who have completed their undergraduate education can take various positions in the Madrasity as "dedicated persons". In this way, graduates who want to stay in the madrasity will primarily be responsible for the spiritual development of the students. The character development of students will be constructed by both vertical and horizontal communication. There is a conversation and sermon system in the madrasity. In this system, all students will listen to talks and deliver talks. Today, scientific research has become inefficient and slowed down. One of the aims of the madrasity is to train scholars who will research "transformative" inventions.

Keywords: Education, Muslim, Madrasity, Rational science, Religious science, Transformative invention.

Medresite: Medrese ve Üniversiteden İlham Alan Din ve Bilim Bütünleşmiş Yeni Bir İslami Yüksek Eğitim Modeli

Öz

İslam ülkeleri Batı ve diğer gelişmiş ülkelere göre bilim ve teknolojide geri kalmıştır. Müslüman ülkelerin onca ilerlemeye rağmen Batı'dan hala çok geride olduğu, bu şekilde devam ederlerse Batı'yı hiçbir zaman yakalayamayacakları anlaşılmaktadır. Eğer Müslümanlar bilim ve teknolojide Batı'yı yakalamak istiyorlarsa bilim yapanların yetiştirildiği ve bilimin üretildiği en önemli yerler olan yüksek öğretim kurumları üzerine düşünmelidirler. Evet, önümüzde büyük bir sorun vardır: mevcut kurumları ıslah mı etmeli? veya yepyeni bir

yüksek öğretim modeli mi inşa etmeli? Bu sorunun cevabını bulmak için literatürde üniversite ve medrese üzerine yapılan çalışmalar doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Geçmişte Müslümanların temel eğitim kurumu olan medreselerin en büyük özelliği din ilimlerinin öğretildiği ve fen ilimlerinin dışlandığı bir yüksek öğretim kurumu olmalarıdır. Bu sebeple günümüz öncül İslam ülkeleri islahını imkânsız gördükleri medrese sistemini terk etmiş ve yüksek öğretim modeli olarak Batı kökenli seküler üniversite modelini tercih etmişlerdir. Fakat, küreselleşme sonucunda ulus devletin gerilemesiyle birlikte ulus devletin ideolojik aygıtı olan üniversitenin devlet için önemi azalmıştır. Bugün üniversite sadece geçmişe ait bilgilerin öğretildiği ve gelecek için herhangi bir rehberliğin yapılmadığı bir kurum haline gelmiştir. Modern seküler Batı üniversitesi sadece akılla bilmeyi meşrulaştırmıştır, içgüdüsel, sezgisel, şiirsel veya kalbiyle bilme tarzlarını ise gayrimeşru saymıştır. Ancak dinin üniversiteden ve kampüslerden atılması mana ve hakikat arayışını yok edememiştir. Sonuç olarak tüm dünyada verimsizleşen seküler modern üniversite modelinin İslam medeniyetinin geri kalmışlığına çare olmadığı aşikardır. Dahası seküler üniversite modeli İslam inancıyla çatışmakta ve bu yüzden Müslüman toplumlar tarafından yeterince benimsenmemektedir. Düşünsel ve felsefi olarak bitmiş bir üniversiteyi dönüştürmek veya bitkisel hayattaki bir medreseyi tekrar ayağa kaldırmak ise mümkün görünmemektedir. Gerçekte mevcut bir kurumu dönüştürmektense yenisini inşa etmek çok daha kolay ve başarılıdır. Bu sebeple bugün yapılması gereken yeni bir yüksek öğretim modeli inşa etmektir. İslami Altın Çağı incelediğimiz zaman Müslümanların bilimde çok ileri seviyelere çıktığı görülmektedir. Geçmişte İslami Altın Çağda alimler hem din ilimleri hem de fen ilimleriyle iştigal ediyorlardı. Bugün bu tecrübeden ilham alarak din ve fen ilimlerinin birlikte okutulduğu yeni bir yüksek eğitim modeli öneriyoruz. Bize göre medreselerin geri kalmasının asıl sebebi medreselerden fen bilimlerinin dışlanmasıdır. Medreselerde akli ilimlerin reddedilmesi söz konusu değildi fakat oldukça kısıtlı bir şekilde talim edilmekteydi. Asıl sorun şudur ki Altın Çağda oluşturulan deneysel araştırma geleneği medreselerde benimsenmemiştir. Akli ilimlerin temsilcisi üniversite ve dini ilimlerin temsilcisi medreseden ilham alan bu yeni modeli Medresite olarak isimlendirdik. Medresitenin iki amacı vardır: birincisi dindar bilim adamı yetiştirmek ve ikincisi rasyonel düşünebilen din alimi yetiştirmektir. Eğer din ve fen ilimleri birlikte okutulursa kalbi ve akli şüpheleri ortadan kalkan öğrencilerin öğrenme isteği ve çalışma gayreti çok daha yüksek olacaktır. Medresite lisans-lisansüstü derecede ulusal ve uluslararası geçerliliğe sahip diploma veren bir yüksek eğitim kurumudur. Medresitenin yarı devlet-yarı özel bir vakfa bağlı olması planlanmaktadır. Aynı zamanda medresite -birinin diğerine baskın olmaması şartıyla- ehl-i sünnet dairesindeki tüm dini meşreblere açıktır. Medresite fakülte dengi okullardan oluşur: Mühendislik Okulu, Biyolojik Bilimler Okulu, İslami İlimler Okulu gibi. Fazlası yönetmeyi zorlaştıracağından, hedef birliğine imkân vermeyeceğinden ve akademik keyfiyeti bozacağından dolayı bir medresite ideal olarak 3 veya 4 okuldan oluşacaktır. Eğitim süresi 4-6 yıl arasında değişmektedir. Bir öğrenci eğitim süresi boyunca hem din ilimleri hem fen ilimleri eğitimi ile donatılır. İlahiyat hariç diğer okullardaki tüm öğrencilere çekirdek dini eğitim müfredatı uygulanır. İlahiyat öğrencileri ise, 5-6 yıllık eğitim döneminin sonunda ilahiyat alanında lisans derecesi ve beraberinde elektronik, bilgisayar, makine gibi bir mühendislik diploması alır. Çekirdek dini müfredatın hedefi temel kültür eğitiminin hedeflerine benzerdir: öğrenciye ahlaki ve entelektüel derinlik,

rasyonel kıyaslama ve bilimsel düşünme yeteneği kazandırmak. Öğrenci lisans eğitimi sonunda bir meslek diplomasına ilaveten dini olgunluk seviyesini gösteren ikinci bir diploma alır. Lisans eğitimi için, okul sadece erkek veya kız öğrenci kabul eder. Lisansüstü eğitim ise göreceli karma eğitimidir. Lisans ve lisansüstü eğitime evli öğrenci kabul edilmeyecektir. Medresitede öğrencilerin tamamı yatılı kalacaklardır. Amaç, bireyin öğrenmek ve kendini geliştirmek için en müsait olduğu 18-30 yaş döneminde din ve bilim üzerine çok yoğun çalışmasını sağlamaktır. Öğrenci kabulünde temel ilke her lise mezununun bir üst öğretim kurumuna sınavsız devam edebilmesidir. Buna binaen belirli şartları taşıyan öğrenciler arasından rastgele çekiliş yöntemiyle kura çekilerek öğrenci seçilecektir. Öğrencilere yüzme, güreş, okçuluk, bisiklet sporu ve futbol gibi bazı sporlar serbest olacak diğer sporlar olmayacaktır. Öğrenciler spor biraşlarına medresite eğitimiyle kazandıkları karakteri yansıtacaklardır. Medresitenin nihai hedefi ücretsiz eğitimidir. Fakat başlangıçta eğitim ücretli olacak ve öğrencilerin maddi durumuna göre ücret talep edilecektir. Maddi durumu iyi olmayan öğrencilerin ücretleri zekât ve bağışlardan karşılanacaktır. Lisans eğitimini bitiren öğrenciler “vakıf kişi” olarak medresitede çeşitli görevler alabilir. Bu şekilde medresitede kalmak isteyen mezunlar öncelikle öğrencilerin manevi gelişiminden sorumlu olacaklardır. Öğrencilerin karakter gelişimi hem dikey hem yatay iletişimle inşa edilecektir. Medresitede sohbet ve vaaz sistemi olacaktır. Bu sistemde tüm öğrenciler sohbet dinleyecek ve sohbet vereceklerdir. Günümüzde bilimsel araştırmalarda bir verimsizleşme ve yavaşlama dönemine girilmiştir. Medresitenin amaçlarından biri “dönüşüm getiren” buluşlar için araştırmalar yapacak alimler yetiştirmektir.

Anahtar kelimeler: Eğitim, Müslüman, Medresite, Akli bilimler, Dini ilimler, Dönüşüm getiren buluşlar.

1. Introduction

The science and technology of Islamic countries are not developed relative to Western and other civilized countries. All current research indicates that the Muslim world is in a bland state at the scientific and technological levels (Dallal, 2010). However, meanwhile, in Islamic countries, the perception that Muslims are about to reach the West has begun to spread with reference to some exceptional accomplishments. Scientific publications and citation numbers show the opposite of this situation. According to scientific publication graphics, except for Saudi Arabia, Islamic countries will never reach the West (Oktar, 2021). The number of publications in Saudi Arabia is particularly low compared to the per capita income and the scientific productivity policy is not sustainable. It is understood that the leading Muslim countries are still far behind the West despite all their progress. They will never be able to catch up with the West if they persist.

If Muslims want to reach the West in science and technology, they must create a golden age as they have done in the past (Oktar, 2021). In the Early Middle Ages, the history belonged to the East, even solely to the Muslims, in all areas and with its structure (Lombard, 1975). So much so that science has not been as popular as it was in the medieval Islamic society in any society and civilization, except modern times (Dallal, 2010). This period, where scientific activities such as reflection, research, and innovation were intense, prevailed for more than four centuries (Starr, 2013). According to the commonly held view in the scientific world, this period, referred to as the Islamic Golden Age, lasted for 500 years and the decline in science began in the 1200s. Islamic science, especially in the field of astronomy and medicine, was active until the mid-1500 (Saliba, 2007). Knowledge, experiences, theories, and tools inherited from other cultures have been used and developed in the Islamic cultural circle. Moreover, the creation of new inventions and new knowledge domains has extended the field of science tremendously and a very high level has been acquired (Sezgin, 2016). The most essential characteristic of the golden age scholars was that they were simultaneously engaged in religion and science. Most of these scholars were religious, and almost all were associated with religion in some way (Starr, 2013). These scholars received one-on-one lessons from independent scholars while they were pupils. They could proceed freely, research and write in their fields of interest. However, since the establishment of the first madrasahs where education was institutionalized, religious sciences dominated the institutions. The decrease in the number of scientific books with empirical content coincided with the period when madrasahs emerged (Chaney, 2016). It is seen that the unity of religion and science observed in the golden age scholars could not be embodied in institutional education.

If Muslims want to reach the West in science and technology, they need to reform higher education institutions, the most important places where scientists are trained and science is produced (Hamid, 2015). Today, Islamic countries perceive madrasah as an ancient model. Madrasah is no longer considered a higher education institution or science center. Islamic countries favored the Western university model to train scientists and produce science. The secular education model is executed in universities in the Islamic world as in the rest of the world (Mimouni, 2015). However, in Islamic countries, the

secular university system has never been fully accepted or internalized. The secular education model has been successful in the Western countries that developed the model and in the secularized Far East. However, it has not been successful in Islamic countries. This university system cannot sustain its past achievements today. The secular modern university, which has become ineffective all over the world, is in a poorer position in the Islamic world. The secular education model is not a cure for the backwardness of Islamic civilization. Today, many ideas and thoughts originating from philosophy, Judaism, and Western society have led to many doubts and hesitations in the Islamic faith. Muslims do not believe in neither the primary pillars of Islam nor science. Today, a university model where religion and science are integrated like in the past must be implemented (Oktar, 2021). If religion and science are taught together, students' willingness to study and learn will be much higher because their spiritual and rational suspicions will fade (Bediuzzaman Said Nursi, 2014).

1.1. The End of the University

In numerous countries, particularly in developed countries, almost all kinds of institutions -political, financial, religious, legal and educational- are either declared bankrupt or on the verge of bankruptcy nowadays, and universities are also among these institutions (Delbanco, 2020). Universities may seem to have changed little compared to other institutions, but if looked carefully, it will be seen that their functions and guiding roles have changed-regressed- drastically. Universities have long been regarded as centers of scientific progress where further knowledge is produced. The faith in progress has now lost its place to uncertainty, unfortunately (Kerr, 2020). The university was the embodiment of the idea of progress until recently. In this post-modern century, objectivity has been abandoned. Specifically, in the humanities and social sciences, the idea of "sure right" is rejected. University life is no longer about progress, but obstruction. Even elite universities' students are anxious about their future. The prevailing assumptions about how to earn a living have been replaced by radical doubt (Delbanco, 2020). Instead of resisting the uncertainty current, universities preferred to adapt to it. Universities are no longer able to determine their own destiny due to the extreme level of uncertainty and confusion in universities (Barnett, 2008). The most important

items for the university which are student access, faculty quality, institutional autonomy, and university spirit are constantly decreasing (Kerr, 2020). Instead of a long-term strategy, getting through the fiscal year has become a silent goal for universities. The term “university” have now lost its character and become a simple, mundane term because the university had surrendered to demands from the state, business world, and students (Barnett, 2008). Therefore, the academy has massive problems however, great solutions do not seem likely. The academy is lost in the tangle of problems, perhaps more than ever (Delbanco, 2020). The university, shaken by every other event, is in a free fall. It should be accepted that the idea of the university is dead and what remains should be used to construct the best (Readings, 2020).

In the Western and Muslim worlds, the university emerged in part from established religious institutions (Kerr, 2020). The madrasahs established in the Islamic world in the 11th century and the universities established in the Christian West in the 13th century delivered a religious education. After the Islamic Golden Age, madrasahs became almost completely religious educational institutions and continued to be religious until the 20th century. The madrasahs were not only institutions providing religious education, but also the religious education they provided lost its quality. In the West, on the other hand, religious understanding declined during the Renaissance, Enlightenment, Reform movements and industrial revolution. Until the birth of the research university in Berlin, universities were anti-Reformation, anti-Renaissance, hostile to new science and highly reticent institutions (Kerr, 2020). The authority in the university transferred from the church to the faculty members' associations as of 1883 (Delbanco, 2020). Until Darwin, religion retained its dominant position in social life and education in the West. Losing its faith in religion in time, the West pursued human salvation in secular humanism. Thus, the West legitimized knowledge by abstracting it from all beliefs (Pelikan, 2019). Nationalism took the place of religious belief and nation-states emerged. Before the nation-state, what held society together was philosophical, moral, and religious values. On the other hand, what held the nation of the modern state together was historic and literary cultural values such as scornful national epics of the past and collective suffering. Thus, the university evolved into the most important educational institution, except the family, in the modern

nation-state (Readings, 2020). As a result of globalization, the nation-state lost its power. Thus, the importance of the university, the ideological tool of the nation-state, for the state decreased. The university has become a service station for the general public rather than an institution of higher education (Delbanco, 2020). The university was no longer a central role in society. In other words, it was left unattended, left to its own fate (Kerr, 2020)(Readings, 2020). Universities had significantly lost the enormous state sponsorship supporting them and ceased to be servants of national culture. Thus, they had to incorporate to finance themselves. The university today is nothing more than an autonomous bureaucratic company operating purely on self-interest. The idea of the university no longer exists, the idea has completely lost its substance. The university idea has disappeared and the university has entered an unchangeable path (Readings, 2020).

Universities that prioritized religious and moral education in the past have become almost totally knowledge-oriented today; they have no assertions on virtue and morality. The modern university has become an institution where only the knowledge of the past is taught and no guidance is provided for the future (Pelikan, 2019)(Kerr, 2020). In the research university, moral and political questions that were accepted unsolvable by the research were left entirely out of academia over time (Delbanco, 2020). Universities have ceased searching for "truth" in the post-modern age (Barnett, 2008). So, is it enough to solely train the mind in university education? Then, how can trust in rationality be ensured? How about the achievement of moral values that will sustain and preserve intellectual honesty? (Pelikan, 2019) The human being is not just a brain. A human being has mind, emotions, and spirit. In the family, where education first begins, the child is educated as a whole with soul, mind, and heart. In this education, parents and family members horizontally and vertically teach the things that the child will the child need for life. The modern secular Western University has accepted understanding with the mind only and deemed the instinctive, intuitive, poetic, or heart-knowing styles to be illegitimate. Separating knowledge from belief to explain it renders knowledge incomplete. The distinction between knowledge and belief should serve to preserve distinctiveness, not to sever the link between knowledge and belief (Pelikan, 2019). In the past, people could discover themselves in the university.

The university was the place enabling one to find oneself (Readings, 2020). For example, when Harvard was founded, the goal of the American higher education system was to develop the human being as a whole with their body, soul, and mind. University students were admitted to the school based on their character and abilities in the 13th century, not with an entrance exam. A student with a second-rate mind and a top-notch character today doesn't stand a chance in the admissions office of elite universities (Delbanco, 2020).

The displacement of religion from campuses has not eradicated the search for meaning and truth. Contrary to popular thought, university students are commonly keen to participate in studies with meaning and content. Spiritual skills and virtues are not directly cultivated in university education. On the other hand, students want to know what is worth asking for (Delbanco, 2020). The most distinctive characteristic of an educated person is the ability to compare based on knowledge, which enables them to make informed choices about moral issues (Rosovsky, 1995). In America, undergraduates feel like they're abandoned to university because nothing in their training brings self-discovery or broad horizons (Readings, 2020). Even the best universities cannot be content with providing their students with technical skills and must instill a capacity of moral responsibility (Altbach and Salmi, 2012). Students will forget most of what they have learned, and much information will become invalid in the face of time. The key is to impart good values and habits effectively and permanently to the student. This cannot be achieved with a one-way and specialized curriculum. It is more effective for faculty members to set an example for students in moral behavior than years of compulsory education (Rosovsky, 1995).

The student should use their university years for a noble cause (Delbanco, 2020). The dominating uncertainty of the 21st century is seen as ontological uncertainty in the human generation. The ontological effect of the university on individuals has declined significantly; individuals do not feel affiliated with the university (Barnett, 2008). University leadership in the 21st century is confronted with two questions. Shall the university act with a universal principle that will render everything meaningful or shall it be in a pragmatist action that prioritizes nothing? (Kerr, 2020). Genuinely new ideas about education are rare (Delbanco, 2020). For example, the discourse of

excellence can only be resisted by posing "value" as a question of reasoning (Readings, 2020). Readings have recommended that we take the pragmatist path that this would be a futile endeavor. Rare things seem strange and unfamiliar to many people. We, on the contrary, choose the rare one: The solution is the integration of religion and science at a university. Readings stated that the idea of saving the university was a devout fantasy. Suggesting institutional pragmatism instead, the author said, "We must now accept that the university collapsed and make the best of it with the current possibilities" (Readings, 2020). We got caught in a devout fantasy and tried to save the university. Although it has lost its former prominence, the university can remain the essential center of a confused society (Kerr, 2020). We think that a foundation can be built in the university on religion (as it used to be) and with reason (as Barnett says) (Barnett, 2008). Students today arrive at university with raw personalities and are open to guidance (Delbanco, 2020). Religious sciences should be in a protective and controlling position against other disciplines, not in a master position (Pelikan, 2019). We are aware of this difficult process ahead of us. The biggest weakness is leaving the most difficult decisions to the future. However, we should show the future the respect it deserves. We should act as visionary in looking down on the problems and pursue them (Kerr, 2020). Yes, our biggest problem today is the lack of vision. We go around the problems just to save the day. Thus, the problems that can be solved loom large.

Is religion outdated? Secular scholars pretend that their world of science and secular universities are free of all prejudices which are not true (Pelikan, 2019). Secular humanism replaced the religious sciences with the humanities and social sciences. However, these sciences which substitute religion have encountered a serious difficulty today. In this post-modern century, objectivity has been abandoned. Specifically, in the humanities and social sciences, the exact idea of "true" is rejected (Delbanco, 2020). Leisure has become the dominant field of global capitalist culture. Unfortunately, claim about humanities enriching people has become vague today. (Readings, 2020). Therefore the heirs of religion which are literature, history, philosophy and art, are marginalized in universities today (Delbanco, 2020). Hence, the humanities and social sciences that substitute religion became ambiguous, and the

ontological influence of the university on individuals was greatly reduced (Barnett, 2008). According to Rosovsky, the Bible, Plato, Shakespeare, Confucius, and Tolstoy, which are taught in basic cultural education, are still as contemporary as the time they were written. Because the fundamental problems of human beings such as justice, loyalty, and responsibility regarding their moral choices have not changed and the ideas put forward today are not superior to them (Rosovsky, 1995). To put it simply, religion is as contemporary as the philosophies, views and ideologies put forward as its alternative when it comes to virtue and moral choices.

1.2. The Lost Madrasah

Madrasah is the structured and institutionalized form of fiqh, which is the ideal religious science, and the reshaped and institutionalized form of traditionalism, which is the ideal religious line. The madrasah was primarily dedicated to the science of fiqh, while other sciences were taught as supplementary sciences. Before madrasahs, fiqh education was provided in mosques and masjids. In fact, in the masjid-han complex, the student would stay in the lodging and receive fiqh education in the masjid (Makdisi, 2018). A century after the establishment of the Nizamiye madrasahs in 1065, madrasahs were extensively established in all Islamic lands, especially in Anatolia (Leiser, 2019). According to Makdisi, there are two major explanations why madrasahs are behind in science and religion. The most important basis for the western university to become superior was the legal personality that has been given to foundations. Thus, while the foundation of Islam remained static against time, the legal foundation of the West had a dynamic nature (Makdisi, 2018). Trustees of foundations that acquired legal personality were able to decide in favour of those receiving services from the institution. Since Islamic foundations were bounded by the foundation deed of their founders, no changes could be made. These institutions did not last long and most of them disappeared. Another problem is that numerous fiqh scholars became unofficial because of the assignment of official muftis which started in the 13th century in Islam. After that, the significance of issuing fatwas by non-state fiqh scholars decreased, the popularity of fatwas amongst the people decreased, and the state suppressed the free expression of personal ijtihads. Accordingly, the goal of educating remarkably qualified fiqh scholars in the madrasah weakened and

the madrasah regressed to a simple "higher" education institution (Makdisi, 2018). Another problem was that the power of ijaza in Islam was in the hands of the hodja which he used personally. There was no board of teachers or standards. The first condition of quality in a school is the quality of the teacher. In this way, insufficient education renders the teaching staff easily accessible to incompetent people, and the performance of incompetent teachers is not enough to dissuade unqualified people. Consequently, the system resumes weakening in a vicious circle of incompetency. The source of the incompetency problem was the non-existence of a union or board consisted of teachers, which had certain rules, regulations and aimed to increase the level of scientific studies (Makdisi, 2018).

In our opinion, the primary cause of the madrasahs' backwardness is the exclusion of science in madrasahs. It is a fact that rational sciences reached very advanced levels in the Golden Age of Islam (Dallal, 2010). However, religious sciences dominated the institutions since the traditionalists won over the rationalists against the attack of excess and philosophy that started with the Mihna period. Fiqh has become the most important field among religious sciences (Makdisi, 2018). Non-religious sciences, especially rational sciences and philosophy were banned from religious institutions and had to be received privately. Rational sciences were studied in the masjid, masjid-han complex, libraries, private houses called dar-ul ilm, hospitals, and independently in private houses in the pre-madrasah period. However, with the emergence of madrasahs, dar al-ilms disappeared and most of the libraries became affiliated with madrasahs. Therefore, the education of science was limited to medical science in hospitals, and non-medical sciences were only available to students who could receive paid education through private scholars. Non-religious sciences, especially science and philosophy, were almost never included in madrasahs (Makdisi, 2018). Science fields such as mathematics, geography, and astronomy, which are called positive sciences, were included in the curriculum in Ottoman Madrasahs. These sciences were not generally taught individually but were examined in other courses when required. In the madrasah, positive sciences were learned theoretically. The positive sciences have not been rejected in madrasahs, but they were taught in a very limited way. The principal problem was that the empirical research, tradition created

in the Golden Age, has not been adopted in the Ottoman madrasahs (İzgi, 2019). The end of the golden age coincided with the expansion of madrasahs. For example, the reduction in scientific output coincides with an increase in the proportion of writers affiliated with madrasahs. It is seen that the decrease in the number of scientific books with empirical content coincides with the emergence of madrasahs (Chaney, 2016). The fact that many Golden Age scholars did not come from a background in institutional madrasah education also supports this information.

2. Madrasity: A New Model of Islamic Higher Education

2.1. What is Madrasity?

The Golden Age corresponds to the first 500 years of Islam. Science was highly valued. So much so that science has not been as prevalent as it was in medieval Islamic society in any society and civilization besides modern times (Dallal, 2010). The most fundamental characteristic of the scholars of the Golden Age is that they were simultaneously engaged in both religion and science. These scholars presented serious studies in the field of religious sciences as well as important works in the field of rational sciences (Starr, 2013). Middle Age Madrasahs are the most critical ones of the Islamic higher education institutions (Makdisi, 2018). The most significant feature of madrasahs is that they are higher education institutions where religious sciences are taught, and rational sciences is excluded. Consequently, today's leading Islamic countries have abandoned the madrasah system, which they consider impossible to enhance, and have chosen the Western-based secular university model as a higher education model. However, the secular university system declined in the West and was not adopted properly in the Islamic society. We have an important question to ask: shall we reform existing institutions? Or shall we establish a brand-new model of higher education? It does not seem feasible to transform the intellectually and philosophically finished university or to resurrect the vegetative madrasah. It is much easier and more successful to form a new one than to transform an old institution (Altbach and Salmi, 2012). Therefore, what needs to be done is to establish a new higher education model in which religion and science are integrated (Oktar, 2021). A new institution must be sufficiently innovative to be attractive

(Altbach and Salmi, 2012). We have given an original name for this new higher education institution, which retains its ties to the old but also indicates that it is a new model. Our inspiration is the rationality of the university's mind and the conscience of the madrasah's heart. Because "The light of conscience is religion. The light of the mind is the sciences of civilization. With the reconciliation of these two, the truth is manifested." (Bediuzzaman Said Nursi, 2014). Thus, a new name originated from the names of both institutions: madrasity.

Madrasity is a higher education institution that offers undergraduate and graduate education, equivalent to a modern university. The madrasity education system is based on the integration of religious and rational sciences. In the education period, the student is equipped with both religious and rational sciences. At the end of the undergraduate education, the student receives a second diploma demonstrating the level of religious maturity in addition to a professional diploma.

2.1.1. Madrasatu'z-Zehra and Imam-Hatip High School Models

The idea of madrasity is based on the experience of scholars of the Islamic Golden Age who were trained in the sciences as well as in the religious sciences. We consider that the origin of the idea of Madrasatu'z-Zehra is the way of the upbringing of the Golden Age scholars (Oktar, 2021). Madrasatu'z-Zehra was proposed by Said Nursi as a higher education institution where religion and science would be taught concurrently (Bediuzzaman Said Nursi, 2014). However, as of today, there is still no concrete example of how this will happen. We are unfamiliar with the name Madrasatu'z-Zehra for two reasons. Firstly, Madrasatu'z-Zehra is the spiritual property of Risale-i Nur followers because it is Said Nursi's idea and legacy. Second, the followers of Said Nursi are of the opinion that the Risale-i Nur Collection should be the primary source of the fundamental religious education curriculum in the Madrasatu'z-Zehra model. In our opinion, the madrasity should use the essential sources accepted by the ulema, including the Risale-i Nur Collection, in a religious curriculum. At the same time, provided that one does not dominate the other, madrasity should be open to all religious dispositions in the circle of Ahl as-Sunnah.

To our knowledge, no higher education model in the Islamic world integrates religious and scientific education at the university rank. Religion and

science education is given together in imam-hatip high schools in Turkey (Aşlamacı and Kaymakcan, 2017). The curriculum of these high schools consists of 60 % secular courses and 40 % religious' courses. The majority of secular courses consisted of social sciences courses. This ratio has mostly been preserved in all curricula prepared from the 1950s until the last few years (Aşlamacı, 2014). Since the last few years, very few science courses such as physics, chemistry, and biology were started to be given in these high schools. The madrasity model can be seen as the higher education version of the new generation Imam-Hatip high schools that provide science education. The Imam-Hatip high school model can provide experience for a new religion-science integrated university model with increased autonomy.

2.2. Academic Structure

A madrasity consists of school's equivalent to faculties providing higher education, but the term faculty is not used. Schools such as the School of Engineering, the School of Biological Sciences, and the School of Islamic Sciences form the madrasity. A madrasity will ideally consist of 3 or 4 schools. Because the university consists of too many faculties and schools, the academic quality has been compromised. Common purpose and management are difficult to achieve when there are too many schools. Therefore, it is recommended to establish more than one madrasity consisting of several schools instead of establishing many schools affiliated to one madrasity.

The market forces the existing disciplinary structure for an interdisciplinary change. It is more reasonable to create short-term projects and information groups instead of a disciplinary and interdisciplinary structuring. Thus, academics will be forced to reinvent themselves in short-term periodic groups and will be more productive (Readings, 2020). Therefore, there is an academic structuring and a team structuring towards the goals determined by the school instead of structuring in the form of programs and departments in schools. A team is created for each goal and a certain time is designated for the goal. These team structuring are transitive and changeable, and the structure of the teams is reviewed at the end of the project period. For example, one of the determined purposes of the engineering school is to develop industrial machines. Mechanical, computer, and electronic engineers

will come together for this purpose. When the project is over, scholars apply for new projects targeted by the school and a new team will be formed.

2.2.1. Diplomas and Degrees

Madrasiy will issue a diploma that is valid both nationally and internationally. The knowledge-based economy increases the demand for diplomas (Altbach and Salmi, 2012). Today's students do not attend university to have a philosophy of life, but primarily to have a profession (Kerr, 2020). With the pressure of their future and hopelessness they feel, students cannot focus on their education sufficiently (Delbanco, 2020). The future anxiety of the madrasiy student should be minimized. Therefore, the student must receive a good professional education that will enable them to find a job easily upon graduation. The vocational education curriculum should not be restricted in favor of the religious education curriculum that the student will receive. The student should not be burdened in any way, as the religious education curriculum may extend the total academic year. A possible prolongation of the study period should be compensated by excellent vocational training.

2.2.2. School Fees

In Islamic countries, public universities are generally free, and foundation (private) universities are not. Especially in good foundation universities, students must pay high fees. Therefore, none of the courses and studies that increase the tuition fee and are not used directly in business life are wanted by students, their families or even university administrators (Delbanco, 2020). The goal of the madrasiy is free education. However, in the beginning, education will not be tuition-free in the madrasiy. In the past, poor students had to be educated free since the madrasah was subject to a foundation deed and was established for charitable purposes. As children of rich families could not benefit from foundation opportunities, teachers used to request money from the rich children (Makdisi, 2018). The madrasiy fees are determined according to the financial situation of the students. The fees of students who are not in a good financial situation are covered by zakat and other donations.

2.2.1. Management and organization

Madrasity is planned to be affiliated with a public-private foundation. The employees' salaries are envisioned to be covered by the state. Zakat and other donations will be received for students' expenses. A legal basis will be provided for accepting zakat and other types of donations. Zakats will be spent on students and donations will be used for other needs of the madrasity. State resources will be utilized for research budget and national donations will be accumulated over time for significant projects.

Since it will be a public-private foundation, there will be a board of trustees consisting of an appointed representative representing the state, representatives appointed by the foundation's board of directors, and a representative elected by the local people. There will be no trustee chairman, however, there will be a deputy trustee for the procedures. The trustee will choose the manager of the madrasity. The title of rector will be used for the manager, as in universities. For the administrators of the schools, the title of chief mudarris will be used instead of the dean. Selecting a rector among professors is no longer sufficient (Altbach and Salmi, 2012). Thus, rectorate will be used as a professional title, not an academic title. The practice of selecting the rector among the professors will persist. However, vice-rectors can be selected from competent people who do not have an academic title. Contrary to popular belief, management styles do not affect the academic performance of the university. Participatory democracy and weakened leadership have negative effects on the dynamics of higher education. Therefore, in terms of stability, the rectorate duration should be long (Kerr, 2020). We foresee that the rectorate will be a single, 6-year term. This period can be extended for 3 more years for very successful rectors.

2.2.2. Faculty Members

In many countries such as Japan, the first requirement for becoming a professor at a university is to graduate from the same university (Rosovsky, 1995). This situation is partially correct for Turkey as well. Prominent universities of a country give priority to their graduates when selecting faculty members. There are two types of university professors. Those who want to be in the learning and research environment offered by the university regardless, and those who prefer other institutions when better financial opportunities are

offered. The madrasity desires to recruit people who want to be in the learning, teaching, and research environment as faculty members. Learning and teaching provide the highest satisfaction for humans (Rosovsky, 1995). Establishing an academic hierarchy on purely scientific criteria is difficult (Bourdieu, 2021). As an example, the most influential professor in a university today is the professor who receives the most research grants (Kerr, 2020). Scientific criteria should be at the foundation of the academic hierarchy; however, moral characteristics should also be considered. A professor's selfishness destroys their responsibilities to their institution, students, and colleagues (Delbanco, 2020). A good academician must be disciplined and able to sacrifice (Pelikan, 2019).

A faculty member is selected to madrasity based on their scientific competence, religious maturity, and generosity. The faculty member must be religious, an exemplary in their religious life, and altruistic since they will be working in an Islamic higher education institution. Consensus is a measure of religiosity. Under normal circumstances, the principle of ijma (consensus) is applied for fatwa: A fatwa accepted by the majority of fiqh scholars on a fiqh issue becomes the common thought (Makdisi, 2018). The religious maturity of the faculty member will be subject to selection committee research, or a reference letter will be requested from people known for their credibility. Faculty members will be employed on a contract basis and professors will be employed on a permanent basis. Faculty members are given the titles of mudarris, associate professor, and professor, respectively. Evaluation of faculty members by students will be done in writing instead of surveys. It will take time to interpret but will give a more qualified result than a survey (Readings, 2020). In the teachers' evaluation, the virtues that can inspire the students and make them strive will be at the forefront. The madrasity is planning to employ great teachers who can provoke the student (Delbanco, 2020). The madrasity would be a family home of good sciences and a fraternity of faculty members (Pelikan, 2019).

Instructors who do not have a doctorate will have positions other than faculty members. In these positions, undergraduates, graduates, and those who continue their postgraduate education are employed in a similar way to those in universities.

2.2.3. Undergraduate Education

Since the faculty members focus on research and distance themselves from teaching, students who are left on their own pay attention to things other than education. Hence, undergraduate education has regressed considerably (Kerr, 2020). Undergraduate education will be kept strong. Universities in pre-Protestan period used the Latin language, in other words, the universities were international. English became the language of science after the World War II (Altbach and Salmi, 2012). Madrasity includes English as the language of education in undergraduate and graduate. The language of undergraduate education will be Turkish and English. The language of the Islamic Sciences school will be Arabic, Turkish, and English. In the undergraduate education model, there will be no coeducation. The school accepts only male or female students. Rules are determined for the women's school through a consultation mechanism conquered by female scholars. Males must not be married during their undergraduate and graduate education. Besides, students are expected to be on campus for 24 hours and live on university campus. Because it is planned that the student will spend the higher education period very intensely spiritually and scientifically.

The education period is between 4-6 years. The student graduates from the school at the end of the specified period. For example, a student accepted to an engineering school can take any of the courses they like. Some courses in each field must be taken. The student will be granted the "general engineering diploma" at the end of a four-year education. Students can receive an additional field diploma by extending their education to complete certain courses. In case the student likes to obtain an additional diploma in computer science, they will study for 1-2 more years to achieve enough credits and acquire a computer engineering diploma. However, none of the students can become computer or electronic engineers without a general engineering degree. The student receives an Islamic maturity diploma at the end of 4 years by taking essential religion education as well as engineering education.

Students at an Islamic sciences school do not follow the fundamental religious education curriculum. These students receive the undergraduate education required to become Islamic scholars. Additionally, they receive a

specific engineering diploma in electronics, computers, mechanical, etc. The study period is 5-6 years.

2.2.4. Graduate Education

The language of graduate education will be English, excluding Islamic sciences. The language of the Islamic Sciences school will be Arabic, Turkish, and English. The graduate education model is coeducational. Married female students are accepted but married males are not. Students are accepted through a lottery among those who meet certain criteria. The madrasity accepts only male students for undergraduate education however, a quota is dedicated for women in the admission of graduate students. In the madrasity that accepts female students, there will be a quota for male graduate student admission. Even if the quotas remain vacant, they cannot be filled with the opposite gender. Madrasity graduates directly begin doctorate instead of masters in their schools. Those from outside the madrasity study for 1-2 years of master's without thesis and then start their doctorate. There is no master's degree with a thesis in madrasity.

The primary objective of graduate education is to train researchers. Research university is the center of the 21st-century's knowledge economy (Altbach and Salmi, 2012). Therefore, the graduate students will be boarding in the madrasity and devote all their time to learning, teaching, and researching. Although it is observed less in natural sciences, one of the greatest difficulties of those who are at the doctoral and/or research stage is loneliness (Rosovsky, 1995). Doctoral students will not be left alone in the madrasity, theses will be carried out jointly by two students.

2.3. Madrasity-Specific Features

2.3.1. The Core Religious Curriculum

Madrasity has two goals: the first is to train religious scientists, and the second is to train religious scholars who can think rationally. The basic religious curriculum aims to develop a person who comprehends the main concepts of the religion of Islam and the characteristics of the Creator, and who has combined their faith with science. In other words, the aim is not to train every student as a fiqh scholar. The most distinctive characteristic of an

educated person is the ability to compare based on knowledge, which enables them to make informed choices about moral issues (Rosovsky, 1995). The graduate should have gained the ability to compare to effortlessly distinguish what is Islamic and what is non-Islamic. The fundamental religious curriculum is inspired by the practice of the "general education diploma". For example, Harvard University uses a common core program for its students for basic cultural education (Rosovsky, 1995). The objective of the core religious curriculum is similar to the goals of basic cultural education which is to provide the student with moral and intellectual depth, rational comparison, and scientific thinking ability. The religious sciences exhibit little variation and are less open to discussion. Thus, they are predicted to be more effective than literary and philosophical works used in basic cultural education. Hence, delivering core religious education instead of basic cultural education cannot be considered outdated because the main subject of religion is being a good person and having high morality. The issue of morality and being a good person is a timeless issue. For example, the positive sciences' curriculum and content change frequently, while the changes in the humanities change less (Rosovsky, 1995). The objective of the school of Islamic sciences is to train religious scholars. Thus, the student will be exempted from basic religious education and will receive training in theology.

As it can be understood, there will not be a low-intensity curriculum such as 15-20 class hours per week in the madrasity. On the contrary, it will have a very intense curriculum content. How can such an intense curriculum be given to a student? The teacher will convey the essence to the student. As all scholars and students know, most of what is taught in a lecture hour is a pile of "filler knowledge" used to fill the lecture. However, it is only a few minutes of knowledge that remains with the student. Information given in a few minutes is the most valuable information. It can be asserted that the information given in the introduction and development part of the course is essential for understanding and comprehending what is provided in the last few minutes. But we know that majority of the information in the introduction-development section has no function other than filling time. Today's students are accustomed to dealing with multiple streams of information, therefore, 40-45 minute lectures are viewed as monologues by them (Delbanco, 2020). Hence, the

teacher will convey the essence of the course and the course will only take 25-30 minutes. Implementing a curriculum of 40-45 hours per week won't be difficult this way. Since the students are boarding students, the education will proceed during the day with an on-campus study.

2.3.2. Student Admission System

In many countries today, people have to go through university admissions processes that accelerate during childhood, consume most of adolescence, and reach their peak when they reach the brink of adulthood (Delbanco, 2020). Exams cannot distinguish the smart from the hard worker. Difficult university entrance exams require attending private institutions and students spend 4-5 years studying for the exam (Altbach and Salmi, 2012). Therefore, students and their families do not want any course, study or activity that will not be beneficial in university admissions (Delbanco, 2020). University admission exam practices paralyzed primary and secondary education in Turkey. Students do not care about the lessons that will not be useful in the university entrance exam. The exam-oriented assessment comes to the fore so much that a university's reputation - with the difficulty of admission exams - exactly coincides with its selectivity ratio (Delbanco, 2020). After such a difficult exam phase, the student is exhausted and sees the university as a vacation in which the only goal of the students, therefore, is to get a diploma (Rosovsky, 1995).

Scholarships in the madrasity will be given primarily to students whose financial situation is not good. Foundation universities in Turkey grant scholarships to successful ones, not to those whose financial situation is not good. These scholarships are granted to the children of good families because the children of high-income families attend good schools all their lives and can easily be accepted to high-rank universities (Delbanco, 2020). In other words, the high scores of well-educated children from high-income families eliminate children from poor families in admissions exams. A series of tests and awards in the university admissions process is designed to make winners believe they deserve to win. The new upper classes no longer strain themselves through self-doubt and self-criticism. They believe that they are higher class and rich because they are better than others. Unfortunately, the meritocracy, the social

status based on academic prowess, has taken over our time. In reality, people do not deserve anything directly because of their innate advantages and virtues and meritocracy leads us to mass destruction (Delbanco, 2020).

The madrasiy's objective is to be an Islamic higher education institution. Therefore, students are required to have the Islamic belief and commit to living in Islam. Using value-oriented indicators such as character, morality, and behavior in student selection is a controversial issue. The criteria such as good citizenship, success in life, business success, and moral behavior may be more useful for student selection, rather than school success (Niessen and Meijer, 2017). A personality test cannot be taken at the entrance to the academy because personality is not something that can be measured. On the other hand, tests and grades also say little about a student's potential to make a positive difference in the world (Delbanco, 2020). Beyond grades and exams, an assessment of the whole personality is more appropriate for university admission (Rosovsky, 1995).

There are some core values in accepting students to madrasiy. The first is the principle that every high school graduate can attend a higher education institution without an exam. Accordingly, students who meet certain requirements will be selected by lottery. Selection of students to university by lottery is not a common method in the world. Yet, there are countries where students are admitted to universities and primary education institutions with the lottery system. Students are selected by lottery among those who meet certain conditions of the medical faculties in the Netherlands (Ten Cate, 2021). Studies demonstrate that selection based on academic achievement yields only minor improvements compared to a lottery procedure (Wouters, Croiset and Kusurkar, 2018).

Due to the above-mentioned reasons, the madrasiy will select students by lottery among candidates who meet certain moral criteria, undertake to live a religious life, and have an average academic success. Local, regional, and national quotas may be determined for the lottery. The primary purpose of the lottery system is to prevent the benefit of an elite group due to high income and other protective factors. The second is to win students with "God has blessed me", not egotistical students who say, "I won with my mind". Because the

students who pass a series of exams have turned into egoists who think that they deserve the position they have already achieved. In reality, people do not deserve anything directly because of their innate advantages and virtues (Delbanco, 2020). The student admission process, which is one of the most important features of the madrasity, will continue throughout the year. As soon as the student is accepted, the madrasity education will begin. Those accepted during the year will be included in the preparatory program for them to not lose time.

2.3.3. The Dedicated “Waqif” Person System

A dedicated person called “waqif” is a person who does not get married and only performs the duties given for the sake of Allah without any payment (Demiryürek, 2017). A "waqif" is a person who dedicates himself, not his property. This system is inspired by the Ottoman Janissary army and the Risale-i Nur movement (Goodwin, 2011). The purpose of this rule is to enable the student to concentrate on religion and science in the 18-30 age period, which is the most efficient era for learning and improvement. These persons can remain as “waqif” until the age of 40 at most. Married students will not be accepted in neither undergraduate nor graduate education. Students who have completed their undergraduate education can take various positions in the madrasity as dedicated “waqif” persons. In this way, graduates who want to stay in the madrasity will primarily be responsible for the spiritual development of the students. Dedicated persons will reside in student dormitories. They can withdraw from being a “waqif” whenever they want. Graduates who remain as dedicated persons can start their doctorate if they wish if they meet the conditions after working for 2 years without payment. Madrasity graduates who do not fulfil this 2-year requirement cannot pursue a doctorate in their schools. A dedicated person who starts a doctorate leaves the spiritual guidance task and dedicates themselves to get deep in science. Our purpose is to prepare scientists who spend their times in masjid and the laboratory. A dedicated person who has completed his/her doctorate can remain as a researcher or become a faculty member if he/she meets the conditions. After completing his/her doctorate, the dedicated person appointed as a faculty member can get married after a 2-year madrasity duty.

2.3.4. The Horizontal Learning System

One of the most important issues in the intellectual world is how to integrate horizontal and vertical approaches in developing and transferring knowledge (Kerr, 2020). Students learn roughly 1/3 from their teachers, 1/3 from their peers, and 1/3 from other learning tools such as libraries and laboratories (Pelikan, 2019). Horizontal communication is when students learn from students like themselves. One of the most important features of the madrasity is its emphasis on horizontal communication. All the members of the madrasity strive to learn together, and learning from the junior-senior is considered one of the most important virtues (Pelikan, 2019). The only limitation to a university's self-realization and self-discovery is the individual and collective imagination and collective will of its members (Barnett, 2008). Madrasity students will learn to be successful in both individual and teamwork. Students and teachers will be like brothers and sisters. The character development of students will be constructed by both vertical and horizontal communication. The character development process itself is the real communication, not the transfer of concrete information (Readings, 2020). At the end of his book, Barnett states the following about the success of the university: "Being cheerful supports and perpetuates the humanity of the university. Joy breeds energy, and energy breeds more joy". (Barnett, 2008) Madrasity will conversate and arrange to spread greetings and joy in the facility, and always be hopeful.

The parental role of the university is now over. However now, when any problem breaks out, the university is requested to play the parental role (Delbanco, 2020). In our country and other Islamic countries, Muslim families feel the need for someone to watch their children when they attend university away from home. In Islamic countries, the expectation is that the student's dormitory or the university he/she attends will look after and protect the student. Therefore, the brother-sister system will be applied in the madrasity. In this system, the senior student will select a sibling from two lower classes and will be responsible for their sibling for one year. In other words, the first-year student will have a sister/brother who is in their 3rd year. A second-year student will have an older sister/brother who is in their 4th year. In addition, being a student in the madrasity continues all day. Thus, the student lives in a

largely supervised and safe environment. There will be additional studies for the development of the student after the classes. The study application will be observed by graduate students or senior students. The student will not have the opportunity not to study. Thus, the family will be sure that their children, whom they send to school, has both academic and religious education and that the child will spend time well.

There is a conversation and sermon system in the madrasity. In this system, all students will listen to talks and deliver talks. In the first American universities, teachers gave religious sermons to students (Delbanco, 2020). In madrasity, the teachers will preach to the students and students will preach to teachers and other students. The conversation is about telling something to yourself rather than conveying something to other people. All senior grades except freshmen will chat with junior grades. The subject of the conversation will be religious, spiritual and, if necessary, professional. It can be in the form of an address or a sermon. Students will chat in mosques, masjids, and social media, in this system. Students will be partially autonomous in their choice of subject and style. Small chat groups of 4-6 people will be established outside the classroom. These groups will carry out chat activities and professional and social teamwork.

Modern students experience university as a small part of their daily life (Delbanco, 2020). Thus, all students will stay in the madrasity. Exceptions will be provided for students with disabilities and special conditions. Morning prayers will be performed together. In other prayers, the student will not be monitored. The student will not be able to spend free time in the dormitory during the day without an excuse. Students will spend their time at school, study hall, laboratory, and student chat/professional meetings. Students will clean the dormitory themselves. The cook will make food, and the students will help the cook. Services such as cleaning, and meals will be rotated in an 'on duty' manner.

Some sports such as swimming, wrestling, archery, cycling and football will be allowed for students, while other sports will not. It is not our goal for students to become professional athletes. The purpose of sport is character building, health, and entertainment. The madrasity will not have a professional

sports team. However, amateur sporting activities will be supported to exhibit the success of madrasiy education on students individually and collectively. Students will reflect on the character they have built through the madrasiy education in sports branches.

3. Some Issues

3.1. Islamization of Knowledge

The knowledge produced by secular Western civilization in the Islamic world has been viewed with suspicion for a long time. Western knowledge, which does not recognize the creator and has no moral value, conflicts with Islam. Some scholars have argued that knowledge should be Islamized as a response to this situation. For us, knowledge is a manifestation of Allah's name Alim. The knowledge of everything in the universe introduces Allah to us. It is necessary to look at the universe with its mana-yi harfi and in order to understand Allah. It is wrong to look at the universe with mana-yi ismi and in terms of the Causes rather than the Creator. Thus, when one looks at blessings, al-Mun'im name of Allah; when one looks at art, al-Sani name of Allah; when one looks at causes, True Influencer should be come to the mind and idea. And likewise, perspective and intention change the essence of the thing. It is ignorance if we perceive material things in terms of reasons. When events are looked at with Allah's account, it is divine ingenuity (Bediüzzaman Said Nursi, 2014b). Knowledge comes from the knowledge of the Creator. In this sense, knowledge is essentially divine and pure good. Therefore, the information cannot be subjected to further processing such as Islamization. Knowledge generated by humans, on the other hand, is the interpretation of the knowledge of the universe, and the position of knowledge changes according to one's position and intention. If a person examines things from a different position, excluding his Creator, he does not change the item but sees the item differently than it is. This is not Islamic. If knowledge with humane interpretation contradicts Islamic principles, it is valued as knowledge and is not considered. Islamization can only happen in this way.

3.2. A Priority Research Areas

Today, scientific research has become inefficient and slowed down (Horgan, 2003). There is evidence that the pace of scientific progress has

indeed slowed in different and partially independent fields, such as a wide variety of "per capita" measures, productivity growth, total factor productivity, GDP growth, patent measures (Cowen and Southwood, 2019). Empirical evidence from various industries, products, and firms reveal that research productivity has fallen sharply, although research effort has increased significantly (Bloom *et al.*, 2020). The slow technological change is blamed for the increase in productivity is not at the expected level after the 2008 economic crisis (Galbraith, 2018). It is reported that there is a serious slowdown in the US economy and this is due to technological stagnation (Ramey, 2020). A prevalent explanation for a technological recession is that good ideas are harder to find, making the slowing down inevitable (Bhattacharya and Packalen, 2020). It seems that in the future there is no possibility of a new great invention equivalent to electricity or the internal combustion engine (Eichengreen, 2014). The new power of discovery may never be the same as before (Gordon, 2017). Robert Gordon stated that one of the causes of permanent economic stagnation in developed countries is that all the great and important inventions were made in the past and that we are now entering a period of serious technological inefficiency. Le Fanu states that there was real progress in medicine between 1940 and 1970, and then progress slowed down considerably (Le Fanu, 1999). The rate of therapeutic innovation has dropped dramatically since the late 1970s which is a matter of empirical observation. Investment in pharmaceutical research and development has increased significantly over the past few decades and the lack of a corresponding increase in output for approved new drugs indicates that therapeutic innovation is becoming more challenging (Pammolli, Magazzini and Riccaboni, 2011). The latest drugs to combat the human disease are slightly improved versions of previous drugs, and drug research is far from making a breakthrough in clinical practice (Vijg, 2011). Collison and Nielsen say that the state, universities, and institutions did not react to this slowing down in scientific productivity, showing that they were worried, and worse still, scientists were not concerned (Collison and Nielsen, 2018).

Today we are experiencing the crisis of normal science that Thomas Kuhn talked about (Kuhn, 2008). Even though scientists dive into the tiniest details of normal science, there is a serious failure to solve scientific problems.

Perhaps we are at the stage of response to depression and the conception of a new paradigm. One of the aims of the madrasiy is to research "transformative" inventions. In reality, a few "transformative" inventions are all it takes to change the course of the world such as finding a definitive cure for cancer, the invention of water- or air-powered engine, a tree species that reaches its adult form in a few years. The more we observe to understand and describe the functions of the universe, the closer we come to maintaining nature and predicting future events (Barrow, 1999). The miracles and stories of the prophets in the Qur'an are a sign of the last point that human beings can reach in technology. The Qur'an says, "O human being! The miracles you see are some examples. He forewarns that you will set the standard of these examples with your thoughtfulness and your work (Bediüzzaman Said Nursi, 2014a). This gospel reminds us Muslims that there is still much to do.

References

- Altbach, P. and Salmi, J. (2012) *Akademik Mükemmeliyete Giden Yol*. Ankara: Eflatun Basım Dağıtım Yayıncılık.
- Aşlamacı, İ. (2014) *Pakistan Medreselerine Bir Model Olarak İmam-Hatip Okulları*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi.
- Aşlamacı, İ. and Kaymakcan, R. (2017) 'A model for Islamic education from Turkey: the Imam-Hatip schools', *British Journal of Religious Education*, 39(3), pp. 279–292.
- Barnett, R. (2008) *Her türlü aklın ötesinde Üniversitede ideoloji ile yaşamak*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Barrow, J.D. (1999) *Impossibility: The limits of science and the science of limits*. Oxford: Oxford University Press.
- Bhattacharya, J. and Packalen, M. (2020) *Stagnation and scientific incentives*. National Bureau of Economic Research.
- Bloom, N. et al. (2020) 'Are ideas getting harder to find?', *American Economic Review*, 110(4), pp. 1104–44.
- Bourdieu, P. (2021) *Homo Academicus*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chaney, E. (2016) 'Religion and the rise and fall of Islamic science', *Work. Pap., Dep. Econ., Harvard Univ., Cambridge, MA* [Preprint].
- Collison, P. and Nielsen, M. (2018) 'Science is getting less bang for its buck', *The Atlantic* [Preprint].

- Cowen, T. and Southwood, B. (2019) 'Is the rate of scientific progress slowing down?', *Available at SSRN 3822691* [Preprint].
- Dallal, A. (2010) *Islam, science, and the challenge of history*. New Haven: Yale University Press.
- Delbanco, A. (2020) *Üniversite-Neydi, Ne Durumda ve Nasıl Olmalı*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Demiryürek, A.S. (2017) *Dini gruplarda adanma: Meşveret cemaatinde" Vakıflık"*. Master's Thesis. Uludağ Üniversitesi.
- Eichengreen, B. (2014) 'Secular stagnation: A review of the issues', *Secular Stagnation: Facts, Causes and Cures*, 41.
- Galbraith, J.K. (2018) *Backwater economics and new pragmatism: Crises and evolution of economics*. TIGER Working Paper Series.
- Goodwin, G. (2011) *Yeniçeriler*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Gordon, R.J. (2017) *The rise and fall of American growth*. Princeton: Princeton University Press.
- Hamid, T. (2015) *Report of Zakri Task Force on Science at Universities of the Muslim World*. London and Islamabad: The Muslim World Science Initiative.
- Horgan, J. (2003) *Bilimin Sonu Bilim Çağının Alacakaranlığında Bilginin Sınırlarıyla Yüzleşmek*. İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- İzgi, C. (2019) *Osmanlı medreselerinde ilim: Riyazi ve tabii ilimler*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Kerr, C. (2020) *Üniversitenin Kullanımları*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Kuhn, T.S. (2008) *Bilimsel devrimlerin yapısı*. İstanbul: Kırmızı yayınları.
- Le Fanu, J. (1999) 'Rise and fall of modern medicine', *The Lancet*, 354(9177), p. 518.
- Leiser, G. (2019) 'Osmanlılardan Önce Medrese ve Anadolu'nun İslamlaşması.', in *İslam'ın Klasik Çağında Hukuk ve Eğitim George Makdisi Anısına*. İstanbul: Klasik Yayınları, pp. 183–207.
- Lombard, M. (1975) *The golden age of Islam*. Amsterdam: North-Holland Publ.
- Makdisi, G. (2018) *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Mimouni, J. (2015) *Should Religion Be Kept Out of the Science Classroom?* London and Islamabad: Muslim World Science Initiative, p. 83.
- Niessen, A.S.M. and Meijer, R.R. (2017) 'On the use of broadened admission criteria in higher education', *Perspectives on Psychological Science*, 12(3), pp. 436–448.

- Nursi, Bediüzzaman Said (2014a) *İşarat-ül İcaz*. Manila: Risale Press.
- Nursi, Bediüzzaman Said (2014b) *Mesnevi-i Nuriye*. Manila: Risale Press.
- Nursi, Bediüzzaman Said (2014) *Münazarat*. Manila: Risale Press.
- Oktar, S. (2021) 'Islam and Science: Integration of Religion and Science to Build a Second Islamic Golden Age', *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, (12), pp. 3-25.
- Pammolli, F., Magazzini, L. and Riccaboni, M. (2011) 'The productivity crisis in pharmaceutical R&D', *Nature reviews Drug discovery*, 10(6), pp. 428-438.
- Pelikan, J. (2019) *Üniversite Fikri: Bir Yeniden Değerlendirme*. Istanbul: Küre Yayınları.
- Ramey, V.A. (2020) 'Secular stagnation or technological lull?', *Journal of Policy Modeling*, 42(4), pp. 767-777.
- Readings, B. (2020) *Üniversite Harabeleri*. Istanbul: Küre Yayınları.
- Rosovsky, H. (1995) *Üniversite: bir dekan anlatıyor*. Ankara: Tübitak.
- Saliba, G. (2007) *Islamic science and the making of the European Renaissance*. Cambridge: MIT Press.
- Sezgin, F. (2016) *Tanınmayan büyük çağ: İslam bilim ve teknoloji tarihi'nden*. Istanbul: Timaş Yayınları.
- Starr, S.F. (2013) *Lost Enlightenment*. Princeton: Princeton University Press.
- Ten Cate, O. (2021) 'Rationales for a Lottery Among the Qualified to Select Medical Trainees: Decades of Dutch Experience', *Journal of Graduate Medical Education*. The Accreditation Council for Graduate Medical Education, pp. 612-615.
- Vijg, J. (2011) *The American technological challenge: stagnation and decline in the 21st century*. New York: Algora Publishing.
- Wouters, A., Croiset, G. and Kusurkar, R.A. (2018) 'Selection and lottery in medical school admissions: who gains and who loses?', *MedEdPublish*, 7(4), p. 50.

Bediüzzaman Said Nursî'ye Göre İhtiyaç Kavramı

The Concept of Need According to Bediuzzaman Said Nursi

Veli SIRIM

Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Tarihi Anabilim Dalı, Namık Kemal University Faculty of Economics and Administrative Department of Economic History, Tekirdağ/Türkiye. vsirim@nku.edu.tr, Orcid ID 0000-0002-8130-6153

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü – Article Type	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi – Date Received	17 Mart / March 2022
Kabul Tarihi – Date Accepted	12 Haziran / June 2022
Yayın Tarihi – Date Published	28 Haziran / Haziran 2022
Yayın Sezonu	Haziran - June
Issue - Sayı	13

Atıf / Cite as: Sırım, Veli. "Bediüzzaman Said Nursî'ye Göre İhtiyaç Kavramı: The Concept of Need According to Bediuzzaman Said Nursi". *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi – Katre International Human Studies Journal* 13 (June / Haziran 2022), 63-86.

<https://doi.org/10.53427/katre.1058799>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/katre/policy>

Copyright © Published by İstanbul İlim ve Kültür Vakfı / Istanbul Foundation for Science and Culture, İstanbul, Turkey. All rights reserved.

Bediüzzaman Said Nursî'ye Göre İhtiyaç Kavramı¹

Veli SIRIM

Öz

Batılı iktisadî yaklaşıma göre, insanların ihtiyaçları ile bu ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmetler arasında bir uyumsuzluk bulunmaktadır. Bu anlayışa göre insan ihtiyaçları sonsuz, buna karşılık ihtiyaçların karşılanacağı kaynaklar kıttır. Bu yaklaşım aslında insandaki biyolojik ihtiyaçların sonsuzluğu varsayımına dayanmaktadır ve insanı insan yapan temel ahlâkî ve manevî özellikleri dikkate almamaktadır.

Bireylerin arzu ve istekleri, iyi veya kötü ayırımı yapılmaksızın ihtiyaç kategorisi altında değerlendirilmektedir. İhtiyaçları sınırlayan temel unsur hukukî veya ahlakî kural ve yaptırımlar değil, sadece ve sadece kaynakların kıt oluşudur.

İhtiyaçların sonsuz kabul edilmesinin doğal bir neticesi olarak üretim tarzı ve sistemi de bu anlayışa göre kurgulanmıştır.

Sınırsız olduğu var sayılan unsurun "ihtiyaç" etiketi altında "arzular" olduğu şeklinde bazı değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu durumda "İhtiyaçlar gerçekten sonsuz mu, yoksa bir takım yöntemlerle yapay bir şekilde artırılıyor mu?" sorusu sorulmaktadır. Buradan hareketle içinde yaşadığımız kapitalist sistem tarafından, insan tabiatında bulunan birbirinden farklı arzu, istek ve ihtiraslar ile başkalarından farklı olma duygusunu sürekli olarak tahrik edeceği bir üretim sistemi kurguladığı görülecektir.

Buna karşılık İslâm'ın ortaya koyduğu ihtiyaç yaklaşımında, maddî haz ve tatminin sınırsızlığı değil, manevî haz ve tatminin sınırsız oluşu ilkesi kabul edilmiştir. Üretim, bölüşüm ve tüketim esasları bu temel yaklaşım üzerine kurgulanmıştır.

İhtiyaçların temel özellikleri arasında gösterilen sınırsızlık, değişkenlik, birbirinin yerine ikame edilebilme gibi hususlara İslâm dininin de benzer şekilde yaklaştığını söyleyebiliriz. Ancak İslâm, bu hususlara bir disiplin ve temel bir yaklaşım getirmeye çalışmıştır. Örneğin, ihtiyaçlar sonsuz gibi görünmekle birlikte, Müslüman birey kendi ihtiyaçları yanı sıra başkalarının ihtiyaçlarını da dikkate almak zorundadır. Bir diğer ifadeyle, kendisiyle birlikte bütün toplumun ihtiyaçlarını düşünmeye mecburdur.

Batılı iktisadî yaklaşım ihtiyacı bütünüyle kişisel bir olgu şeklinde değerlendirmektedir. İslâmî bakış açısı ise ferdî değil, içtimaîdir. Bireysel ve kişisel değil toplumsaldır. Hadise ve olgulara daha geniş bir çerçeve olan sosyal bir açıdan yaklaşır.

İslâmî iktisat düşüncesinde kanaat çok önemlidir. Zira kanaat, dünya hayatını sürdürme adına yapılan bütün faaliyetlerde her türlü aşırılıktan kaçınmak demektir. Kanaat ihtirastan ve kıskançlıktan sakınmak, hakkına razı olmak, gönül huzuruyla yaşamaktır. Kanaat özelliği güçlendiği oranda, ihtiyaçlar ve bunların karşılanma yolları önünde bir oto-kontrol mekanizması tesis edilmiş olacaktır.

¹ Bu makale 3-4 Ekim 2021Tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen 12. Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu'nda sunulan tebliğin geliştirilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

Kaynakların kıtlığı konusuna İslâm'ın yaklaşımı Batılı iktisatçılar gibi değildir. İslâm dininin insan üzerine yüklediği en büyük ve en önemli sıfat "Halifetullah" olmasıdır. İnsan yeryüzünde Allah'ın halifesi, yani Allah'ın adına tasarrufta bulunma yetkisi verilmiş temsilcisidir.

Bediüzzaman Said Nursî insanın yaratılışına bir bütün olarak bakar. Beden ve ruh ayırımı yapmaz. Dolayısıyla ihtiyaç kavramına Batılı iktisatçıların yaptığı gibi sadece bedensel ve maddî olarak bakmaz. Zira bedensel ve maddî açıdan insandaki ihtiyaçların sınırı ve hududu yoktur. İhtiyaç bakımından bu kadar sınırsız ve hudutsuz olması aslında insanı bütün varlıklar içinde en fakir, en zayıf, en savunmasız ve en muhtaç varlık haline getirir.

İnsan mahiyeti itibarıyla varlıkların en kapsamlı, özellik ve kapasite açısından en donanımlı varlığıdır. Sadece görünen maddî âlem ile değil, görünmeyen gayb âlemleriyle de bağlantılıdır. İnsan ruhunda gizli ve sonsuz mahiyet ve sıfatlara sahip olan yönü insanı her şeyde sonsuzluk arayışına yöneltir. Buradan hareketle insanın içinde bulunan ve insandaki ihtiyaçları sınırsız hale getiren yönleri insanı bu sınırlı âlemde tecellî ve yansımaları bulunan Esmâü'l-Hüsnâ'ya (Allah'ın eşsiz güzellikte ve sınırsız olan isimlerine) yönlendiren çok önemli araçlar haline gelmektedir.

Bu bakış açısı insanın dünyevî olan her hadise ve olayla olan ilişkisini, davranışlarını ve bakış açısını da şekillendirir.

İnsana yerleştirilen sonsuz ihtiyaçlar, aslında insanın yaratılış maksadı olan "ahsen-i takvîm" derecesine nail olması için çok önemli bir vesiledir.

İhtiyaçlarla Esmâ arasındaki bu güçlü bağ ve ilişki, insanın dünya ile sınırlanan bakış açısını alabildiğine genişletir, sonsuz ahiret âlemlerini de kuşatacak bir genişliğe ulaştırır. Örneğin bir çiçeği sevdiği ve istediği gibi ebedî ve sonsuz güzellikleri içinde barındıran Cenneti de ister ve sever.

Batı medeniyetinin en önemli özelliği insana tek yönlü bakış açısıdır. Bu bakış açısına göre insan sadece bedensel ihtiyaçlarını karşılama çabasında olan, bunun için her durumda faydasını düşünen, elde edeceği faydanın maksimizasyonunu hayatının en büyük hedefi olarak gören bir tüketim robotu gibidir. Tamamen kendi şahsî fayda ve menfaatine odaklanan, kendinden başkasını düşünmeyen, küçük bir menfaati uğruna en yakınının dahi zararını görmezden gelen, menfaate ulaşma konusunda vahşice rekabete, çatışmaya ve hatta yok etmeye dayalı bir hayat anlayışını kendine rehber eden rasyonel bireydir.

Bediüzzaman'a göre bu anlayışla şekillenen kapitalist sistemin zahirde gerçekleştirdiği zenginlik ve refah düzeyi, aslından bireyleri daha fazla şeye muhtaç etmiştir. Bu durum da aslında bireyi daha da fakirleştirmiş, dahası her türlü kötü ahlak özelliklerini kabullenir hale getirmiştir.

Bu makalenin temel amacı, genel olarak İslâm dininin, özel olarak da Bediüzzaman Said Nursî'nin ihtiyaç kavramına olan temel yaklaşımın ele alınmasıdır. Bu amaçla makalede öncelikle İslâm'ın benimsediği temel ihtiyaç yaklaşımına göre gerek bireysel gerek toplumsal hayatın nasıl şekillendirildiği ele alınmıştır. Bu yaklaşımın sadece tüketim sürecini değil, aynı zamanda üretim sistemini de nasıl belirlediği incelenmiştir. Bu konu değerlendirilirken yer yer Batılı iktisat anlayışıyla kıyaslamalara yer verilmiştir. Ardından Bediüzzaman Said Nursî'nin ihtiyaç kavramına yüklediği anlam üzerinde durulmuştur. Dokümanter analiz metodunu takip ettiğimiz bu makalede Bediüzzaman'ın anlayışında ihtiyaç kavramının iman ve kulluk boyutuyla hangi mânaları içerdiği, dünya hayatında hakikî saadete ulaşabilme adına bu kavrama nasıl bakılması gerektiğine dair değerlendirmeler incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: İhtiyaç Kavramı, Bediüzzaman Said Nursî, İslâm İktisadi Düşüncesi

The Concept of Need According to Bediuzzaman Said Nursi

Abstract

According to the Western economic approach, there is a mismatch between the needs of people and the goods and services that meet these needs. According to this understanding, human needs are endless, while the resources to meet the needs are scarce. This approach is actually based on the assumption of the infinity of human biological needs and does not take into account the basic moral and spiritual characteristics that make human beings human.

Desires and wishes of individuals are evaluated under the category of need, without distinction of good or bad. The main factor limiting the needs is not legal or moral rules and sanctions, but only the scarcity of resources. As a natural consequence of accepting the needs as endless, the production style and system were also designed according to this understanding.

There are some evaluations that the element that is assumed to be unlimited is "desires" under the label of "need". In this case, "Are the needs really endless, or are they artificially increased by some means?" question is asked. From this point of view, it will be seen that the capitalist system we live in has constructed a production system that will constantly provoke the feeling of being different from others with the different desires and passions found in human nature.

On the other hand, in the need approach of Islam, the principle of unlimited spiritual pleasure and satisfaction, not the limitlessness of worldly pleasure and satisfaction, was accepted. Production, distribution and consumption principles are built on this basic approach.

We can say that the religion of Islam has a similar approach to issues such as limitlessness, variability, and interchangeability, which are among the basic features of needs. However, Islam has tried to bring a discipline and a fundamental approach to these issues. For example, although the needs seem endless, the Muslim person has to take into account the needs of others as well as his own. In other words, it is obliged to consider the needs of the whole society with itself.

The Western economic approach considers the need as a purely personal phenomenon. The Islamic point of view is not individual, but social. Approaches events and phenomena from social perspective.

In Islamic economic thought, frugality is very important. For, frugality means avoiding all kinds of extremism in all activities carried out for the sake of sustaining the worldly life. Frugality is to avoid passion and jealousy, to be content with one's right, to live with peace of mind. To the extent that the frugality gets stronger, an auto-control mechanism will be established in front of the needs and the ways to meet them.

The Islamic approach to the issue of scarcity of resources is not like Western economists. The greatest and most important attribute that the religion of Islam imposes on man is that he is "Khalifetullah". Man is the caliph of Allah on earth, that is, the representative who has been given the authority to act on behalf of Allah.

Bediuzzaman Said Nursi looks at the creation of man from a holistic perspective. It does not distinguish between body and soul. Therefore, he does not look at the concept of need only physically and materially, as Western

economists do. Because physical and material needs of human beings have no limits and boundaries. The fact that man is so limitless and limitless in terms of needs actually makes him the poorest, weakest, most vulnerable and most needy of all beings.

In terms of human nature, it is the most comprehensive of the assets and the most equipped in terms of features and capacity. It is connected not only with the visible material world, but also with the invisible realms of the unseen. Its aspect, which has hidden and infinite qualities and attributes in the human soul, leads people to seek eternity in everything. From this point of view, the aspects that exist in human beings and make human needs unlimited become very important tools that lead humans to Esmâ'ül-Hüsnâ (The Names of Allah, which are uniquely beautiful and unlimited), which are manifested and reflected in this limited world.

This point of view also shapes the relationship of man with every worldly event, his behavior and his point of view.

Infinite needs placed in human beings are in fact a very important means for humans to attain the degree of "Ahsen-i Takvîm" (Owning the Most Beautiful Creation), which is the purpose of creation.

This strong connection and relationship between the needs and the Names of Allah, widens man's viewpoint, which is limited to the world, to a level that will encompass the eternal hereafter. For example, as he loves a flower and wants it, he also wants and loves Paradise, which contains eternal and endless beauties.

The most important feature of Western civilization is its one-sided perspective on human beings. According to this point of view, human is like a consumer robot that only tries to meet his bodily needs, thinks of its usefulness in every situation, and sees utility maximization as the greatest goal of his life. He is a rational individual who focuses entirely on his own personal benefit and interest, does not think about anyone but himself, ignores the harm of even his closest person for the sake of a small benefit, and guides himself to a life understanding based on brutal competition, conflict and even destruction in order to reach the benefit.

According to Bediüzzaman, the level of wealth and prosperity created by the capitalist system shaped by this understanding throughout the world has actually made individuals need more things. In fact, this situation has made the individual poorer, and moreover, it has made all kinds of bad morals accepted.

The main purpose of this article is to discuss the basic approach of the religion of Islam and Bediüzzaman Said Nursî on the concept of need. For this purpose, in the article, first of all, it is discussed how both individual and social life is shaped according to the basic needs approach adopted by Islam. It is examined how this approach determines not only the consumption process but also the production system. While this subject is being evaluated, comparisons with the Western understanding of economics are included from time to time. Then, information was given about the meaning that Bediüzzaman Said Nursî attributed to the concept of need. In this article, in which we followed the documentary analysis method, the meanings of the concept of need in Bediüzzaman's understanding with the dimension of faith and servitude were evaluated. At the same time, the evaluations on how to look at this concept in order to reach true happiness in worldly life were examined.

Keywords: The Concept of Need, Bediüzzaman Said Nursî, Islamic Economic Thought.

Giriş

İnsanlar hayatlarını devam ettirmek için çeşitli mal ve hizmetlere ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaçların giderilmesine yönelik bir takım üretim faaliyetlerinde bulunurlar.

İnsanların ihtiyaç duyduğu şeyler doğal çevrede her istenilen yerde, miktarda ve kalitede hazır bulunmaz. Aynı zamanda insan, ihtiyaçlarını kendi başına karşılayamaz ve karşılaşılan ortak problemleri diğer insanlarla beraberce çözebilir. Bu yüzden diğer insanlarla beraber yaşamak zorunluluğu vardır (Ersoy, 2015).

İhtiyaç kavramı aynı zamanda üretim, üretimde kullanılan üretim faktörlerinin organizasyonu ve üretim neticesinde elde edilen gelirin bölüşümünün gerçekleştirilmesi aşamalarında da başrol oynayan bir kavramdır. Dolayısıyla tercih edilen ve uygulanan ekonomik sistem tarafından bu kavramın nasıl algılandığı ve nasıl bir çerçeve çizildiği çok önemlidir.

Batılı iktisadî yaklaşım, insanların ihtiyaçları ile bu ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmetler arasında bir uyumsuzluk bulunmaktadır. Bu temel düşünceden hareketle iktisat ilmi “kıt kaynakların sınırsız ihtiyaçlar arasında nasıl bölüştürüleceğini gösteren bir ilimdir” şeklinde tarif edilmiştir. Bu tanımdaki temel varsayım insan ihtiyaçlarının sonsuz, buna karşın ihtiyaçların karşılanacağı kaynakların ise kıt oluşudur (Kılıçbay, 1974). Aslında bu temel yaklaşım Kapitalist sistemin bir özeti mahiyetindedir. Çünkü bu sistem, insan ihtiyaçlarının sonsuzluğu temeli üzerine kuruludur. Kıt kaynaklar “arz” yönünü teşkil ederken sonsuz ihtiyaçlar “talep” yönünü şekillendirir. Bu temel bakış açısına göre talep hem nitel hem nicel yönden sürekli artış eğiliminde iken, bunu karşılamak için gerekli olan kaynaklar ise sınırlıdır.

İhtiyaçların sonsuz oluşu yaklaşımı, bu ihtiyaçların etrafında bir meşrûiyet çerçevesi çizilmesini alabildiğine zorlaştırmakta, bu yönde getirilen yasal sınırlamalar ve düzenlemelerin uygulanmasına yönelik ciddi zorluklar başgöstermektedir. Dolayısıyla insanın ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların karşılanmasında gerekli görülen mal ve hizmetler arasında bir uyumsuzluk bulunduğu, iktisat biliminin ana çıkış noktasının bu bakış açısı olması gerektiği şeklindeki bir anlayışın gözden geçirilmesi gerekmektedir (Tabakoğlu, 1987). Zira bu yaklaşım, tam anlamıyla insandaki biyolojik ihtiyaçların sonsuzluğu varsayımına dayanmakta ve insanı insan yapan temel ahlâkî ve manevî

özellikleri dikkate almamaktadır. Sadece bu yönüyle dahi aslında insanın doğrudan kendisini devre dışı bırakan bir özelliğe sahiptir (Kızılkaya, 2014).

İhtiyaçların sonsuz kabul edilmesi halinde, üretim tarzının ve sisteminin de bu anlayışa göre kurgulanması gerekecektir. Böyle bir anlayışla hayata geçirilen üretim sistemi ise, zaten sınırlı olan kaynakların israf edilmesi, üretilen mal ve hizmetlerin pazarlanabilmesi için sade hayat, kanaatkârlık, dengeli ve ölçülü tüketim gibi esasların görmezden gelinmesi kaçınılmaz olacaktır (Gül, 2010).

Sınırsız olduğu var sayılan unsurun "ihtiyaç" etiketi altında "arzular" olduğu şeklinde bazı değerlendirmeler bulunmaktadır. Zira ihtiyaçlar karşılandıkça şiddetlerini kaybetmektedir. Batılı iktisat düşünürleri tarafından da kabul edilen bu gerçekten hareketle "Azalan Marjinal Fayda" olarak adlandırılan bir iktisat yasası ortaya konmuştur. Bu yasaya göre fizyolojik esaslı olan ihtiyaçların karşılanması oranında önce artış yönlü bir yol izlemekte, ardından azalma eğilimine girmektedir. Hatta belli bir noktadan sonra negatif düzeylere inmekte, fayda yerine zarar vermektedir. Fizyolojik ihtiyaçların tekrarlanma özelliği ise bir yanılgıya sebep olabilmektedir. Zira her defasında aynı döngü yaşanmaktadır. Bu durumda "ihtiyaçlar gerçekten sonsuz mu, yoksa bir takım yöntemlerle yapay bir şekilde artırılıyor mu?" sorusu ister istemez gündeme gelecektir. Zira ortada olan tabloya göre psikolojik olan arzular harekete geçirilmekte, tamamen sunî ve yapay bir çerçevede ihtiyaçlar veya ihtiyaç olarak gösterilen ve kabul ettirilen şeyler adetâ sınırsız hale getirilmektedir. Burada temel itibariyle ihtiyaçların giderilmesi, fayda ve tatminin maksimize edilmesi gayreti değil, üretimle birlikte gelirin maksimizasyonuna yönelik bir ekonomik sistem teşkil etme çabası kendini göstermektedir. Özetle Kapitalizm, insan tabiatında bulunan birbirinden farklı arzu, istek ve ihtirasların, başkalarından farklı olma duygusunu sürekli olarak tahrik edeceği bir üretim sistemi kurgulamıştır. Üstelik bunu, bizzat kendisinin ileri sürdüğü kaynakların kıt oluşu varsayımına rağmen yapmıştır. Sürekli ve artan hızla geliştirilen yeni üretim teknolojileriyle ölçsüz ve kesintisiz olarak gerçekleştirdiği üretimi kitlesel tüketime dönüştürme yönünde akıl almaz bir faaliyet söz konusudur.

Buna mukabil İslâm dininin ortaya koyduğu ihtiyaç yaklaşımında maddî haz ve tatminin sınırsızlığı değil, manevî haz ve tatminin sınırsız oluşu ilkesi kabul edilmiştir. Üretim, bölüşüm ve tüketim esaslar bu temel yaklaşım üzerine

kurgulanmıştır. Bu doğrultuda hareket eden ve bireysel fayda tatmini odaklı hareket etme yerine sosyal harcamalara (infaka) yönelen bir Müslüman için azalan marjinal fayda yasası işlemeyecektir. Sosyal harcamaların artması oranında manevî tatmin duygusu da artacaktır (Zaim, 1986). Bunun neticesinde de, “Artan Marjinal Fayda Yasası” diyebileceğimiz bir durum ortaya çıkacaktır.

Bu makalede, İslâm dininin ihtiyaç kavramıyla alakalı temel yaklaşım ele alınacaktır. İslâm’ın ortaya koyduğu temel yaklaşımın gerek bireysel hayatı gerek toplum hayatını nasıl şekillendirdiği ve yönlendirdiği üzerinde durulacak; sadece tüketim sürecini değil, aynı zamanda üretim sistemini de, ihtiyaç kavramına kendine mahsus bakış açısıyla nasıl kurguladığı yer yer Batı iktisadî anlayışıyla kıyaslamalara yer verilmek suretiyle ele alınacaktır. Ardından Bediüzzaman Said Nursî’nin ihtiyaç kavramına yaklaşım tarzı, bu kavramın iman ve kulluk boyutuyla hangi mânâları içerdiği, dünyevî açıdan hem ferdî hem toplumsal düzeyde hakikî saadete ulaşabilme adına bu kavrama nasıl bakılması gerektiğine dair yaklaşımları incelenecektir.

1. İslâm’a Göre İhtiyaç Kavramı

Arapça “h-v-c” kökünden gelen *İhtiyaç* kavramı, bir şeye onsuz yapamayacak derecede bağlanma ya da bir şeyin da lüzumlu ve gerekli görülmesi, mahrum olunan bir şeyin arzulanmasına sebep olan mahrumiyet hissi (Şemseddin Sami, 2004/İhtiyac Maddesi) gibi anlamları ifade eder. Çoğul olarak “İhtiyâcât” terimi kullanılır. Türkçede ihtiyaç terimiyle aynı anlamı ifade etmek için kullanılan “Hâcet” kelimesi de yine aynı kökten gelmektedir ve çoğulu “Hâcât” şeklinde ifade edilir (Komisyon, 1995/II).

Fıkıh (İslâm Hukuku) kitaplarında “Hâcet” kelimesi belli bir seviyedeki ihtiyacı ifade etmek için kullanılmakla birlikte, mutlak anlamda ihtiyacın karşılığı olarak da zikredilmektedir. Fıkıhçılar, ihtiyacın çeşitli ve farklı farklı oluşuyla birlikte zamana, mekâna, kişiye, hattâ içinde bulunulan durum ve ortama göre değişken olabileceğini ifade etmişlerdir (Yaran, 2007).

İslâm dini ihtiyaç kavramını sadece maddî tatmin cihetinden değerlendirmez. İslâm’a göre insanların manevî ve ruhî ihtiyaçları da bulunmaktadır (Yaran, 2007).

Diğer yandan İslâm’ın, ihtiyaç kavramıyla ilgili getirdiği şartlardan birisi “meşrûiyet”tir. Yasaklanan ve haram sayılan hususlarda eksikliği hissedilen, karşılanmak istenen şeyler ihtiyaç olarak görülmez. Gayr-ı meşrû, yani İslâm’ın

reddettiği ve yasakladığı bir eksiklik, sözlük anlamıyla ihtiyaç kategorisine girmiş olsa da, bir Müslüman için karşılanması gereken veya karşılanmasına izin verilen bir ihtiyaç olamaz (Yaran, 2007). Dolayısıyla bir Müslüman, helal yollardan kazandığı gelirini tüketim harcamalarında kullanırken içkiye, kumara, gayr-ı meşrû sayılan kadın ilişkileri vs. için kullanamaz. Kullanım sahaları, İslâm'ın meşrû gördüğü çerçeveye ile sınırlanmıştır (Zaim, 1986).

Kapitalist iktisadî yaklaşıma göre "ihtiyacı karşılayan her şey faydalıdır". Bu yaklaşımdan hareketle örneğin uyuşturucu kullanan birisi açısından afyon kullanmak çok faydalı bir fiil olarak görülebilir. Çünkü uyuşturucu kullanmakla o kişi bir ihtiyacı karşılamaktadır. Batılı iktisatçılar kitaplarında bu noktayı açıkça ifade etmekte ve kullanılması ahlâken doğru kabul edilmeyen bir şeyin, ekonomik yönden faydalı olabileceğini öne sürmektedirler (Baban, 1942).

Başta da belirtildiği gibi, Batı iktisadî yaklaşımında insanların ihtiyaçları sonsuz, bunları karşılayan kaynaklar kıt, yani sınırlıdır. Bireylerin arzu ve istekleri, iyi veya kötü ayırımı yapılmaksızın ihtiyaç kategorisi altında değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımda ihtiyaç olarak algılanan şeyin ihtiyaç duyulduğu zaman diliminde tatmin edilmesi gerekliliği ön planda yer alır. İhtiyaçları sınırlayan temel unsur hukukî veya ahlakî kural ve yaptırımlar değil, sadece ve sadece kaynakların kıt oluşudur.

İhtiyaçların temel özellikleri olarak gösterilen sınırsızlık, değişkenlik, birbirinin yerine ikame edilebilme gibi noktalara İslâm fıkının mesafeli yaklaşmadığını görmekteyiz. Ancak İslâm, bu hususlara bir disiplin ve temel bir yaklaşım getirmeye çalışmaktadır. Örneğin, ihtiyaçlar sonsuz gibi görünmekle birlikte, Müslüman birey kendi ihtiyaçları yanı sıra başkalarının ihtiyaçlarını da dikkate almak mecburiyetindedir. Bir diğer ifadeyle kendisiyle birlikte bütün toplumun ihtiyaçlarını düşünmek durumundadır. Bu anlayışla hareket ederken bir yandan israftan kaçınırken diğer yandan cimrilikten uzak durması gerekir. Diğer bir ifadeyle ihtiyaçlarını yerine getirirken hem bireysel hem toplumsal yönden vasat (orta) yolu seçmekle yükümlüdür (Yaran, 2007).

Diğer yandan iktisatçılar ihtiyaçları zorunlu, kültürel ve lüks olmak üzere üç grupta değerlendirmişler, bu ihtiyaçların öncelik ve önem sırasına göre önce zorunlu, ardından kültürel, en son olarak lüks ihtiyaçlara göre bir seyir izlendiğini ifade etmişlerdir. Bu yaklaşıma göre beslenme, barınma ve giyinme gibi zaruri ihtiyaçlarını karşılayan kişiler, gelir durumlarına göre eğitim, kültür ve spor gibi kültürel ihtiyaçlarının karşılanmasına çabalar. Yine gelir

düzeyindeki değişmeye paralel olarak otomobil, elektronik aletler, iletişim araçları gibi belli başlı lüks mal ve hizmet talebinde bulunurlar.

Yeni teknolojilerinin hayata geçirilmesiyle birlikte artan üretim ve bu üretim düzeyinin sağladığı gelir artışıyla birlikte günümüz insanı, sadece zorunlu ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamış, kültürel ve daha ilerisi lüks mal ve hizmetleri ihtiyaç kategorisinde görür noktaya gelmiştir. Bilgi-iletişim ve haberleşme vasıtalarındaki hızlı gelişmeye ilave olarak pazarlama ve reklamcılık alanlarındaki gelişmelerle kişilerin istek ve arzularını ihtiyaç olarak değerlendirme ve ihtiyaçlar listesini adeta sonu gelmez hale getirme imkânına kavuşulmuştur. Üstelik insanlar sadece maddî hazlarla yetinmemiş, takdir görme, sosyal statü kazanma, başkalarından farklı olma ve göz önünde olma gibi bazı arzularını tatmin edebilmek için “ihtiyaç” adı altında adeta bir tüketim yarışı ve çılgınlığına sürüklenmiştir. Zira üretilen mal ve hizmetlerin satılması, kâr maksimizasyonunun sağlanabilmesi ve sermayenin belli ellerde alabildiğine toplanabilmesi için ihtiyaçların farklılaştırılması ve yeni ihtiyaç kalemlerinin meydana sürülmesi gerekmektedir.

Batı kaynaklı iktisadî yaklaşım ihtiyacı bütünüyle kişisel bir olgu şeklinde değerlendirmektedir. İslâmî bakış açısı ise ferdî değil, içtimaîdir. Bireysel ve kişisel değil toplumsaldır. Hadise ve olgulara daha geniş bir çerçeve olan sosyal bir zaviyeden yaklaşılır.

İslâm'a göre toplumda zarurî ihtiyaçlarını karşılayamayan insanlar varken, yüksek gelir grubuna dahil kişiler ikinci ve üçüncü seviyedeki ihtiyaçlarını karşılayamazlar (Tabakoğlu, 2013). Dolayısıyla İslâm, ferdî ihtiyaçlarla içtimaî ihtiyaçlar arasında bir denge tesis etmeyi hedefler. Hattâ, yukarıda da belirtildiği gibi, İslâmî insan, sadece diğer insanların değil, içinde bulunduğu tabiatı var olan bütün canlı varlıkların ihtiyaçlarını da düşünmek, kendi ihtiyaçları gibi görmek ve gözetmekle mükelleftir.

İslâm âlimleri bu temel yaklaşım çerçevesinde ihtiyaçları genel hatlarıyla “Zarûrî, Hâcî ve Tahsinî İhtiyaç” şeklinde üç başlık altında değerlendirmişlerdir. Bunlardan zarûrî ihtiyaçlar akıl, din, can, nesil ve mal güvenliğinin sağlanması ve bu güven ortamında varlığının devamı için lüzumlu olan ihtiyaçlardır. Öyle ki, ıztırar (hayatî zorunluluk) halinde dinin haram kıldığı Allah'tan başkası için kesilen hayvan eti, meyte (kendiliğinden ölmüş hayvan), kan ve domuz etinin hayatta kalmaya yetecek düzeyde yenmesi, tüketilmesi helâl olur (Yaran, 2007). Hâcî grubu meydana ihtiyaçlar ise, birinci grupta yer alanlar seviyesinde

gerekli ve önemli olmasa da, yokluğu halinde insanların ciddî oranda rahatsız olacakları, hayatlarını sıkıntılı bir hale getirecek ihtiyaçlardır. Tahsînî ihtiyaçlara gelince, bu ihtiyaçların karşılanmaması insanlara sıkıntı vermese de, karşılanması halinde insanlara huzur sağlayan, hayatı daha müreffeh ve yaşanacak hale getiren ihtiyaçlardır. Bu grupta zikredilen ihtiyaçlara bazı İslâm âlimleri Kemâlî ve Tamâmî ihtiyaç terimleriyle (Yaran, 2007) bazı alimler ise “Zarafeti artırıcı ihtiyaç maddeleri” ifadesiyle yer vermişlerdir.

Medeniyetlerin gelişme seyrine paralel olarak sayılan gruplardaki ihtiyaç kalemleri kendi arasında yer değiştirebilir. Daha önceden lüks sayılan bir mal ve hizmet, günümüzde zarûrî ihtiyaç haline gelebilir. Dolayısıyla, belirtilen gruplar dahilindeki malların durumu sabit değil, sürekli değişken bir özellik taşır. Diğer yandan bu malların üretiminde öncelik sırası zorunlu ihtiyaç maddelerinden başlayıp, sırayla hayatı kolaylaştıran ve zarafeti artıran mallara doğru gitmesi gerekir. Temel bir kural olarak, arada bir çatışma olması ve tercih söz konusu olduğunda, daha üst seviyedeki mal ve hizmetlerin üretiminde, meselâ, daha alt seviyedeki zarafet kategorisinde yer alan bir mal veya hizmetten vazgeçmek gerektiği söylenebilir. Böylece, üretimde zorunlu ihtiyaç maddelerine öncelik tanınacaktır (Zaim, 1986).

Allah insanları, birbirine muhtaç özellikte yaratmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak toplumda yer alan her ferd, diğer insanların yararını dikkate almak, kendi yararı doğrultusunda hareket ederken diğer bireylerin de yararını gözetmek, faaliyetlerini bu doğrultuda gerçekleştirmek durumundadır. Küçük-büyük, fakir-zengin, kadın-erkek her bir ferd başkası için bir gereklilik ve kendisi de diğerine muhtaç haldedir. Bu yapılan gerçekleştirilen her üretim veya tüketim davranışı, ya bir yararın elde edilmesi veya mefsetin (zararın) defedilmesi amacına yöneliktir. Toplum meydana getiren kesimler arasındaki ihtiyaç kaynaklı bu beraberlik ve bağlılık gerek bireysel gerekse sosyal hayatın bütün kesimlerinde kendini gösterir (Yaran, 2007).

İslâm ihtiyaçlara, yukarıda da ifade edilen üçlü denge (İnsan, İnsan-Kâinat, İnsan-Toplum) prensibi doğrultusunda yaklaşır. Bu üçlü dengeyi ortaya çıkaracak kural ve kaideler belirler. Mesela toplumu oluşturan fertlerin gelir seviyeleri ne olursa olsun “kanaat” ilkesiyle hareket etmesi beklenir. İnsan, dünya hayatı süresince bütün ihtiyaçlarını tatmin edemeyeceğinin farkında olmalı, var olan imkânlarla iktifa etmeyi bilmelidir (Yaran, 2007).

İslâm iktisadî düşüncesinde kanaat çok önemlidir. Zira kanaat, dünya hayatını devam ettirme adına yapılan bütün faaliyetlerde her türlü aşırılıktan kaçınmak demektir. Kanaat ihtirastan, kıskançlıktan sakınmak, hakkına razı olmak ve neticede gönül huzuruyla yaşamaktır. İhtirasın zıddı olan kanaat, teşebbüsün verimliliğini ve kişinin iç huzurunu temin eder. Ekonomik hayatta üreticinin tüketicilerle, bireyin toplumla barışık olmasının da sebebidir (Tabakoğlu, 2010).

Kanaat hasleti güçlendiği oranda, ihtiyaçlar ve bunların karşılanma yolları önünde bir oto-kontrol mekanizması tesis edilmiş olacaktır.

Üçlü denge cihetinden bakıldığında gerek insanda, gerekse kâinatta var olan bütün varlıkların temel bir gayesi vardır ve o gayeye götüren yollar ve vesileler hazır olarak sunulmuştur. İnsandaki ihtiyaçlar da bu görevi görür ve insanı kendisi için belirlenen ana gayeye ulaştıracak yolu takip ederken kullanacağı çok önemli bir vasıta. Eğer böylesine önemli bir vasıta yerinde ve verilmiş gayesine uygun olarak kullanılırsa, insanoğlu hem dünyasını hem âhiretini mâmur edebilecektir. Dolayısıyla ihtiyaçların yönlendirmesiyle insanın dünya ve âhiret mutluluğuna erişmesi İlahî hikmetin bir gereğidir (İbnul'l-Mukaffa', t.y.).

İslâm'ın gösteriş tüketimine ve lükse ilave olarak israf tüketimine koyduğu yasak, gerek bireysel ihtiyaçları, gerekse toplumun umumuyla alakalı ihtiyaç kalemlerini ve miktarlarını belirleyici bir rol oynayacaktır:

“Ey Ademoğulları! Her mescitte ziynetinizi takının. Yiyin için fakat israf etmeyin, Çünkü O, israf edenleri sevmez” (A'raf Sûresi: 39/31).

Âyette ifade edildiği gibi, insanların giyim-kuşamdan yeme-içmeye kadar bütün hareketleri aşırılığa kaçmadan, israfa yönelmeden, Allah'ın belirlediği sınırlar doğrultusunda, Allah'ın rızasına nail olabilmek amacıyla gerçekleşmelidir.

İsrafın haram kılınışını, ihtiyaç kavramı için getirilen bir sınırlama olarak değerlendirebiliriz. Üstelik bu sınırlamayı aşmadan hareket etme mükellefiyeti her bir ferdin kendi iradesine bırakılmıştır. Bu doğrultuda hareket eden bireylerden meydana gelen bir toplumda ise tabii ve fitrî bir otokontrol sistemini meydana gelecektir. Böylece bireysel tatmin ve toplumsal refah düzeyi, tüketim seviyesine ve gösteriş yarışına göre değil iktisadî ahlâkın hâkimiyetine göre meydana gelecektir. İslâmî insan modelinin tüketim alanında izleyeceği temel prensip, haz ve tatmin maksimizasyonu değil, haramdan

kaçınmakla, helâlden tüketmekle, israf ve cimrilik gibi zıt davranışlardan kaçınmakla, malını kendinden daha muhtaç olanlarla paylaşmakla, onları koruyup gözetmekle elde edeceği sonsuz manevî hazzı olacaktır (Tabakoğlu, 2013). Buradan hareketle, İslâmî insan, ihtiyaçlarını karşılarken içinde yaşadığı toplumdaki hayat seviyesi mutlaka dikkate alacaktır. Fakiri imrendirmekten, onun hasedini tahrik etmekten, gösteriş tüketimine yönelmekten şiddetle sakınacaktır (Zaim, 1986).

Kaynakların kıtlığı konusuna İslâm'ın yaklaşımı Batılı iktisatçılar gibi değildir. İslâm insanının üzerine yüklenen en büyük ve önemli sıfat "Halifetullah" olmasıdır. İnsan yeryüzünde Allah'ın halifesi, yani O'nun adına tasarruf yetkisi verilmiş temsilcisidir. Bu sıfat ve yükümlülük sebebiyle insan, yine Allah'ın belirlediği sınırlar ve kaideler doğrultusunda istediği şekil ve miktarda istifade edebilme, tasarrufta bulunabilme salahiyetine sahiptir:

"O size istediğiniz her şeyden verdi. Allah'ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız. Doğrusu insan çok zalim, çok nankördür!" (İbrahim Süresi, 14/34).

İslâm insanının tüm hareket ve davranışlarını belirleyen helâller ve haramlar vardır. İhtiyaçların karşılanma yollarından hangisinin helâl, hangisinin haram olduğu konusunda Kur'an ve Sünnette açık hükümler vardır. Daha sonraki zaman diliminde ortaya çıkan veya muhtemel gelişmelerle ortaya çıkabilecek yeni ihtiyaçlarla ilgili hükümler ise İslâm hukukçularının içtihatlarıyla belirlenmiştir. Bu hüküm kaynakları doğrultusunda hareket eden İslâm insanı, ancak helâl olan malları ihtiyaç kategorisinde görür. Aynı bakış açısı üretim faaliyetlerinde de geçerlidir. İslâm insanı mal ve hizmet üretip geçimini sağlarken, tasarruf yaparken, kısaca tüm iktisadî faaliyetlerini icra ederken helâl olan yol ve araçları tercih edecek, haram yol ve yöntemlerden uzak duracaktır.

İslâm'ın ortaya koyduğu emir ve yasaklarla harmanlanmış ahlakî ilkeler, aynı zamanda ekonomik fiil ve tercihleri sosyal adaleti sağlayacak doğrultuda şekillendiren bir özelliğe sahiptir ve neticede kendine özel bir iktisadî davranış şekli ortaya koymaktadır. Mesela İslâm, bir yandan bireylere iktisadî özgürlük verirken diğer yandan bunu kamu yararı ile sınırlamaktadır (Sili ve Akten: 2013/2).

İslâmî insanlardan müteşekkil bir toplumda bireylerin kendi ihtiyaçlarını karşılamaya kâfi gelecek bir gelir seviyesinde bulunmaları esastır. Bu özellikle

birlikte, tüketime miktar ve çeşit yönlerinden sınır konulması insanların günümüzde belirli periyotlarla kendini gösteren ekonomik kriz ve darboğazların önündeki en büyük engellerdir. Tasarrufa ayrılabilen gelir fazlasının helâl olmayan tüketimin önüne geçilmesi sayesinde, sosyal refahı artıracak yatırımlar için daha fazla kaynak ayırabilme fırsatı ortaya çıkacaktır (Tabakoğlu, 2013).

2. Bediüzzaman'a Göre İhtiyaç Kavramı

2.1. İnsandaki Sınırsız İhtiyaçlar Bedenî Değil Ruhîdir

Bediüzzaman insanın yaratılışına bir bütün olarak bakar. Beden ve ruh ayırımı yapmaz. Dolayısıyla ihtiyaç kavramına Batılı iktisatçıların yaptığı gibi sadece bedensel ve maddî olarak bakmaz. Bu açıdan insandaki ihtiyaçların sınırı ve hududu yoktur. İhtiyaç bakımından bu kadar sınırsız ve hudutsuz olması insanı bütün varlıklar içinde en fakir, en zayıf, en savunmasız ve en muhtaç varlık haline getirmiştir.

İnsan “kâinatın zîhayatları içinde en ziyade ihtiyaçlısı”dır. “Hadsiz fakırla ve acziyle beraber hadsiz maksatları ve arzuları ve nihayetsiz düşmanları ve onu inciten zararlı şeyleri bulunan bir biçare zîhayatı”dır (Şuâlar, Onbirinci Şuâ, 2021).

“İhtiyaç dairesi, nazar dairesi kadar büyüktür, geniştir... Hattâ, hayal nereye gitse, ihtiyaç dairesi dahi oraya gider; orada da hâcet vardır. Belki, her ne ki elde yok, ihtiyaçta vardır. Elde olmayan ihtiyaçta vardır; elde bulunmayan ise hadsizdir. Demek, fakr ve ihtiyaçlarım dünya kadardır. Sermayem ise, cüz-i lâyetecezzâ gibi cüz'î bir şeydir” (Sözler, Onyedinci Söz, 2021).

İhtiyaçların sınırsızlığına karşılık insanda bu ihtiyaçları gidecek, karşılayacak güç, iktidar, imkân ve zenginliğin olmaması, insanı aynı oranda elem, azap ve ızdıraba giriftar eder. Çünkü insan, sahip olduğu akıl nimetiyle sahip olduklarını ve sahip olamadıklarını düşünecek, dünyevî cihetten ne kadar büyük imkân ve zenginliğe ulaşsa da emelleri ve arzularının sınırsızlığı yanında elde ettiklerinin ne kadar az ve sınırlı olduğunu görecektir, yine elemeler içinde yuvarlanmaktan kurtulamayacaktır. Üstelik dünyevî lezzet ve zevkler zail olma özelliğine sahiptir. İnsan henüz o lezzeti tadarken bile lezzetlendiği nimetin geçici oluşu, ondaki lezzeti yok edecek, acılaştırarak, nimet iken nikmete, lezzet iken azaba dönüştürecektir.

“Ruh-u insanî gayr-ı mütenahi ihtiyaçlara giriftar, gayr-ı mütenahi elemelere mahaldir. Gayr-ı mahsur lezzetlere iştihâlıdır. Gayr-ı mahdud âmâlî beslemektedir” (Mesnevî-i Nuriye, 2021).

İnsanı dünya nimetlerine, lezzetlerine ve zevklerine yönelten nefis, hevâ, şehvet, hırs ve arzular dünyanın tüm imkan ve nimetleriyle dahi tatmin olunmazken, yine de insan bu yönleriyle her yönüyle sınırlı olan bu dünya mülkünde adetâ memlûk (köle) olma özelliğine sahiptir:

“Şu alem-i ekberi mülk şeklinde inşa etmekle beraber, şu insanı dahi öyle bir surette halk etmiştir,.. İştihâ ve hırs ve dava vermiştir ki, o geniş mülkünde, bütün mülke muhtaç bir memlûk hükmüne getirmiştir” (Mektubat, Yirminci Mektup, 2021).

İnsanların meftun ve memlûk olduğu dünya nimetlerinden istifade derecesi aslında insanın kapasitesi kadardır. En temel ve zarurî ihtiyaçlarda dahi yeknesaklık ve tekdüzelik yoktur. Tıpkı bunun gibi ruhun ve kalbin de ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçların karşılanması da ihtiyaç şiddetine göre sıklaşabilmektedir. Tıpkı bedenın nefes almaya duyduğu ihtiyaç şiddeti gibi ruhun da her an ihtiyaç duyduğu şeyler vardır:

“Cismani ihtiyaçlar vakitlerin ihtilaflarıyla tebeddül eder, noksan ve fazlaşır. Mesela, havaya olan ihtiyaç her anda var. Suyu olan ihtiyaç, midenin harareti zamanlarında olur. Gıdaya olan hacet, her günde olur. Ziyaya olan ihtiyaç, alelekser haftada bir defa lazımdır. Ve hakeza...Kezâlik manevî ihtiyaçlar da vakitleri muhtelif ve mütefavittir. Her anda Allah kelimesine ihtiyaç vardır. Her vakit Besmeleye, her saatte La ilâhe illallah'a ihtiyaç vardır. Ve hakeza...” (Mesnevi-Nuriye, Ondördüncü Reşha, 2021).

“Hergün ihtiyaç gıdaya hissedildiği gibi, her vakit bu gıdâ-yı ruhânîye ihtiyaç hissedilir” (Barla Lahikası, 2021).

“Hem cismânî ihtiyaç gibi, mânevî hâcat dahi muhtelifdir. Bazısına insan her nefes muhtaç olur: cisme hava, ruha Hû gibi. Bazısına her saat: Bismillâh gibi ve hâkezâ...” (Sözler, Ondokuzuncu Söz, 329; Mektubat, Ondokuzuncu Mektup, 2021).

Elbette ihtiyaçların tekrar etme özelliği, o ihtiyacın karşılanması anındaki lezzet ve zevki artıran bir etkiye sahiptir. Manevî ve ruhî öyle ihtiyaçlar vardır ki, her an, her saniye tekrarlanır ve karşılandıkça sağladığı manevî lezzet ve zevkte asla bir azalma olmaz:

“Ey şikemperver nefsim! Acaba, hergün hergün ekmeğ yersin, su içersin, havayı teneffüs edersin; sana onlar usanç veriyor mu? Madem vermiyor; çünkü ihtiyaç tekerrür ettiğinden usanç değil, belki telezüz ediyorsun. Öyle ise, hane-i cismimde senin arkadaşların olan kalbimin gıdası, ruhumun âb-ı hayatı ve lâtife-i Rabbâniyemin havâ-yı nesîmini cezb ve celb eden namaz dahi seni usandırmamak gerektir” (Sözler, Yirmibirinci Söz, 2021).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, maddî ve bedenî ihtiyaçların karşılanması nasıl dünya hayatının sağlıklı bir şekilde devamına imkan sağlıyorsa, manevî ve ruhî ihtiyaçların karşılanması da insanın manen sağlıklı bir hayat sürmesine, dünyevî saadet ve huzurun kapılarının aralanmasına imkân sağlayacaktır. Dolayısıyla manevî ihtiyaçların karşılanması sadece ahirete yönelik değildir. Dünyevî karşılık ve kazanımları da tartışılmaz bir şekilde gerçekleşir. Hattâ daha dünya hayatındayken uhrevî saadetin lezzetlerini tatma ve yaşama imkânı sunacaktır.

Maddî ve manevî, bedenî ve ruhî ihtiyaçları birlikte değerlendirme anlayışı ve bakış açısı insanı ibadetin ve kulluğun özü olan duânın sırrına erıştiren önemli bir vesile olur. Hattâ sadece kavî duâ değil, fitrî ve ıztırarî duanın ehemmiyetini, ne kadar etkili olduğunu açıkça gösterir.

Bediüzzaman'an, ihtiyaçların şiddetiyle gayr-ı şuûri bir şekilde gayr-ı Müslimlerin hayatı kolaylaştırma, insanlığın faydasına ve hizmetine sunma adına ilim ve teknoloji alanında yaptıkları çalışmalar ve sergiledikleri gayretlerin fiilî birer duadırlar. Netice olarak elde edilen gelişme ve buluşlar da aslında o fiilî duaların makbuliyetinin açık birer nişanesidirler (Mektubat, Yirmidördüncü Mektup, 2021).

3.2. İnsan Ruhundaki Sonsuz İhtiyaçlar İnsanı Esmâ'ya Yöneltilir

İnsan mahiyeti itibarıyla varlıkların en câmii, yani özellik ve kapasite açısından en donanımlı varlığıdır. Sadece görünen maddî âlemle değil, görünmeyen gayb âlemleriyle de alakadardır. İnsan ruhunda gizli ve sonsuz mahiyet ve sıfatlara sahip olan özellikleri insanı her şeyde sonsuzluk arayışına yöneltilir. Bu noktada sığınacağı en önemli ve büyük sığınak ise bu mahdut ve sınırlı âlemde tecellî ve yansımaları gözlemlenen Esmâ-i Hüsnâ'ya yönelmek ve onlara bağlanmaktır. Özellikle bu âlemde meftun olup bağlandığı güzelliklerin birer Esmâ tecellisi olduğunu bilmek insanı hem o güzelliklerin kaynağına yöneltilir, hem de ardındaki Esmâ ile birlikte o güzelliklerin aslında sınırlı değil sınırsız olduğunun farkına varır. Böylece ondaki muhabbet ve bağlılık mecazî olmaktan çıkar hakikî muhabbete döner. Bunun sonucunda insan hadis-i şerifte belirtilen "ihsan" derecesine ulaşır (Buhârî, İman 1; Müslim, İman 1). Yani insan kulluğun en ulvî derecelerine nail olarak "Allah'ı göremese de, her an Allah'ın kendini gördüğü" hakikatine nail olarak "huzur-u İlâhî"yi madden ve manen yaşar hale gelir.

Buradan hareketle insanın içinde bulunan ve insandaki ihtiyaçları sınırsız hale getiren yönleri aslında insanı bu sınırlı âlemde tecellî ve yansımaları bulunan Esmâ'ya yönlendiren çok önemli araçlar haline gelmektedir. Dolayısıyla hissedilen ihtiyacın görünen ve müşahede edilen yansımalara değil, yansımanın kaynağına olduğu hakikati ortaya çıkacaktır.

“Muzaaf meyil ihtiyaç, muzaaf ihtiyaç aşk, muzaaf aşk incizaptır” (İlk Dönem Eserleri, Sünühat, 2021).

Bediüzzaman'a göre kâinattaki her bir varlığın ve hadisenin varacağı, ulaşacağı bir “kemâl noktası” vardır. Canlı-cansız her bir varlıkta o kemal noktasına ulaşmaya yönelik bir meyil bulunur. Bu meyil öylesine şiddetlidir ki, şiddetli bir ihtiyaca dönüşür. O şiddetli ihtiyaç ise şiddetli iştiyâka, yani aşk derecesinde isteğe inkılap eder. Şiddetli iştiyâk ise incizâbla, yani o kemal noktasının çekim gücü içine girip onun etrafında dönmeyle neticelenir (Sözler, Yirmidokuzuncu Söz, 2021).

Bütün varlıklar için söz konusu olan bu meyil, ihtiyaç, iştiyâk ve incizâb silsilesi, en belirgin ve zahir olarak insanda görülür. Zira insan mahiyeti itibariyle “câmiyyet” özelliğine, yani kâinatta ve tüm varlıklar âleminde var olan bütün özellikleri üzerinde toplaması, tüm kâinatla alakalı olma vasfına sahiptir. İnsanın bütün varlıklarla böylesine alakalı ve bağlantılı olması ise özellikle ihtiyaç çerçevesinde kendini gösterir. Bediüzzaman'a göre kâinat hem bütünüyle, hem tek tek bütün unsurlarıyla Allah'ın sonsuz güzellik ve özellikteki Esmâ'sının, yani İsimlerinin yansıdığı birer ayna olma vasfına sahiptir. Kâinatta ve en küçüğünden en büyüğüne bütün varlık aynalarında yansıyan Esmâ, insanın sayısız ve sınırsız ihtiyaçlarıyla doğrudan alakalıdır. Aslında insanın kâinatla ve varlıklarla olan yakın ilişkisi bu Esmâ ve onlara olan insandaki ihtiyaç dolayısıyladır. Yani insan farkında olmasa da, kendindeki ihtiyaçları karşılama arayışındayken Allah'ın kâinatta yansıyan isimlerine büyük bir aşkla ve ihtiyaçla yönelmiş, onları sevmiş olur (Sözler, Otuzikinci Söz, 2021).

“İşte insanın mahiyeti ulviye, fitratı câmia olduğundan; binler enva'-ı hacat ile binbir esma-i İlahiyeye, herbir ismin çok mertebelerine fitraten muhtaçtır. Muzaaf ihtiyaç, iştiyaktır. Muzaaf iştiyak, muhabbettir. Muzaaf muhabbet dahi aşktır. Ruhun tekemmülatına göre meratib-i muhabbet, meratib-i esmaya göre inkişaf eder” (Sözler, Otuzikinci Söz, 2021).

Bu bakış açısı insanın dünyevî olan her hadise ve olayla olan ilişkisini, davranışlarını ve bakış açısını da şekillendirir.

“Bazan insan, câmiyet-i mahiyet cihetiyle hadsiz ihtiyacat noktasında esmâya muhtaç ve müştak olur ve o ihtiyaçla sever. Meselâ, sen bütün şefkat ettiğin akraba ve fukara ve zayıf ve muhtaç mahlûkata karşı âcizâne istimdat ihtiyacını hissettiğin halde biri çıksa, istediğin gibi onlara iyilik etse, o zâtın “in’âm edici” ünvanı ve “kerîm” ismi ne kadar senin hoşuna gider; ne kadar o zâtı o ünvanla seversin. Öyle de, yalnız Cenâb-ı Hakkın Rahmân ve Rahîm isimlerini düşün ki, sen sevdiğin ve şefkat ettiğin bütün mü’min âbâ ve ecdadını ve akraba ve ahbabını dünyada nimetlerin envâıyla ve Cennette envâ-ı lezâizle ve saadet-i ebediyede onları sana gösterip ve kendini onlara göstermesiyle mes’ut ettiği cihette o Rahmân ismi ve Rahîm ünvanı ne kadar sevmeye lâyıktırlar; ve ne derece o iki isme ruh-u beşer muhtaç olduğunu kıyas edebilirsin” (Sözler, Otuzikinci Söz, 2021).

İnsanda dercedilen sonsuz ihtiyaçlar, aslında insanın yaratılış maksadı olan “ahsen-i takvîm” derecesine nail olmasına çok önemli bir vesiledir. İhtiyaçlardaki maksadın doğru ve yerinde kullanılmaması halinde de insan kendinden beklenen neticeyi ve meyveyi veremeyecek, tam tersine şükürsüzlük ve nankörlük girdabına sürüklenerek esfel-i sâfilîne yuvarlanacaktır (Mektubat, Yirmisekizinci Mektup, 2021).

İhtiyaçlarla Esmâ arasındaki bu güçlü bağ ve ilişki, insanın dünya ile sınırlanan bakış açısını alabildiğine genişletir, sonsuz ahiret âlemlerini de kuşatacak bir genişliğe ulaştırır. Örneğin bir çiçeği sevdiği ve istediği gibi ebedî ve sonsuz güzellikleri içinde barındıran Cenneti de ister ve sever. İnsandaki sonsuz istek, arzu ve emellerin karşılığını bulacağı yegâne yere ulaşmayı arzular. Dünyada çok sevdiği bir arkadaşını, yakınını, akrabasını görmek, onunla kavuşmak istediği gibi, ahret âlemine göçmüş peygamberlerden, evliya ve asfiyaya, geçmiş akraba ve yakınlarına kadar pek çok sevdiği insanın toplandığı ahret yurduna ulaşmayı ister. Bu büyük neticeyi ortaya çıkaracak, bu âlemin yıkıp yerine ebediyet ve sonsuzluk âlemini kuracak sonsuz ve sınırsız Kudret’e olan ihtiyaç ve iştiyâkı da elbette sonsuzdur (Sözler, Yirmiüçüncü Söz, 2021).

Hakikî sonsuzluk ve ebediyetle henüz şu sınırlı dünya şartlarında, böyle bir bakış açısıyla tanışan bir insan, dünyadaki sınırlılığını, fakrını, zaafını onlar ve maddî-manevî, dünyevî-uhrevî tüm isteklerini duâ ve kulluk ile Mâlikü’l-

Mülk olan Rabbinden ister. Böylece insan, hakikî kulluğun şuuruna vasıl olarak yaratılış maksadını yerine getirmiş olur.

“Acz, nidânın mâdenidir. İhtiyaç duanın menbaıdır” (Mesnevî-i Nuriye, Hubâb, 2021).

2.3. İhtiyacı Dünya İle Sınırlandıran Batı Medeniyeti, İnsanı Hakikî Kulluktan Maddeye Kulluğa Yönelmiştir

Başta da ifade ettiğimiz gibi, Batı medeniyetinin en önemli özelliği insana tek yönlü bakış açısıdır. İnsanı sadece bedensel ihtiyaçlarını karşılama çabasında olan, bunun için her durumda faydasını düşünen, elde edeceği faydayı azamileştirmeyi hayatının en büyük hedefi olarak gören bir tüketim robotu olarak varsaymıştır. Rasyonalite temelli bu bakış açısına göre tüm üretim ve tüketim sistemini kurgulamış, gerçekleştirdiği ve halen gerçekleştirmekte olduğu tüm teknolojik yenilikleri bu yolda kullanmış ve kullanmaktadır. Bunu yaparken, insanların zihin ve kalp dünyalarına kadar nüfuz etmiş, kendi kurguladığı dünyanın kurallarına ters düşebilecek her türlü ahlakî değeri, haram-helal kaygısını, israf endişesini, kendinden başkalarıyla ilgili insanî endişeleri adeta kökünden kazıyıp yok etmiştir. Tamamen kendi şahsî fayda ve menfaatine odaklanan, kendinden başkasını düşünmeyen, küçük bir menfaati uğruna en yakınının dahi zararını görmezden gelen, menfaate ulaşma konusunda vahşice rekabete, çatışmaya ve hatta yok etmeye dayalı bir hayat anlayışını kendine rehber eden bireylerin meydana getirdiği bir toplum inşa etmiştir.

“Bu medeniyet-i hâzıra (günümüz medeniyeti) insanı çok fakir ediyor. O ihtiyaç cihetinde beşeri zulme, başka haram kazanmaya sevk etmiş. Biçare avâm ve havas tabakasını (işçi ve sermayedar sınıfı) daima mübareze teşvik etmiş” (Emirdağ Lahikası-2, 2021).

Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi, kitlesel ve ölçsüz tüketim üzerine kurgulu bir sistemde, tüketilen şeyin veya tüketim tarzının helal veya haram oluşu kesinlikle dikkate alınmamaktadır. Zorunlu gösterilen ihtiyaçları karşılama adına bireyler adeta birer tüketim robotu haline getirilmekte, daha fazla ve daha lüks tüketebilme, daha üst düzeyde bir tüketim seviyesine ulaşabilme hayatın en büyük ve temel hedefi olarak gösterilmektedir. Böyle bir hedefe ulaşmak için harekete geçirilen bireyler adeta çılgınca bir tüketim yarışına sokulmakta, bu yarışla insanlar birbirleriyle vahşi bir rekabete sokularak, birbirine acımanın, birbirinin derdiyle dertlenmenin olmadığı bir

hayat tarzına yöneltilmektedir. Kitlesele tüketimi kitlesele üretimin, dolayısıyla ekonomik büyüme ve gelişmenin motoru haline getirme anlayışıyla işleyen ekonomik sistem elbette modern dünyada gözle görülür bir başarı elde etmiştir. Ancak Bediüzzaman'ın da belirttiği gibi görüntüde elde edilen bu zenginlik ve refah düzeyi, bireyleri daha fazla şeye muhtaç etmekle aslında daha da fakirleştirmiş, dahası her türlü kötü ahlak özelliklerine giriftar eylemiştir. Böyle bir toplumsal yapıda da insanlar arasında barış, kardeşlik, saygı, hoşgörü ve anlayış yerine çatışma, mübareze, birbirine karşı kin ve düşmanlık duyguları zirve noktaya ulaşmıştır (İlk Dönem Eserleri, Şuâât, 2021).

“Demek, bu medeniyet-i hâzıra insanı çok fakir ediyor. O ihtiyaç cihetinde beşeri zulme, başka haram kazanmaya sevk etmiş. Bîçare avam ve havas tabakasını daima mübarezeeye teşvik etmiş (İlk Dönem Eserleri, Hutbe-i Şâmiye, 2021; Sünühât, 2021; Lemeât, 2021).

“Medeniyet-i garbiye-i hâzıra (günümüz Batı medeniyeti), semavî dinleri tam dinlemediği için, beşeri hem fakir edip ihtiyacı ziyadeleştirmiş. İktisat ve kanaat esasını bozup israf ve hırs ve tamahı ziyadeleştirmeye, zulüm ve harama yol açmış. Hem beşeri vesait-i sefahete (ahlaksızlık vasıtalarına) teşvik etmekle, o biçare muhtaç beşeri tam tembelliğe atmış, sa'y ve amelin (çalışma ve emeğin) şevkini kırıyor. Hevesata, sefahete sevk edip ömrünü faydasız zayi ediyor (İlk Dönem Eserleri, Hutbe-i Şâmiye, 2021; Emirdağ Lahikası-2, 2021).

2.4. İnsanlardaki İhtiyaçlar, Dünyevî Açıdan İnsanları Çalışmaya, Yardımlaşmaya ve Dayanışmaya Sevk Etmelidir

Tarih boyunca insanlık süreklî gelişme, artan ihtiyaçlarını karşılama adına var gücüyle çalışma, bilgi ve teknolojisini geliştirme, bunu yaparken birbirleriyle yardımlaşma ve dayanışma mecburiyetinde olmuşlardır. Bu açıdan bakıldığında gerek insanların ellerindeki imkânların sınırlılığı, gerekse içinde yaşadıkları çevrenin sağladığı kaynakların sınırlılığı insanlar için harekete geçmeye, yeni kaynaklar aramaya veya var olan kaynaklardan daha fazla istifade etme yollarını aramaya yöneltmiştir. Bu da insanların ilmen ve teknolojik olarak ilerlemesine yol açmış, birlikte büyük topluluklar, medeniyetler ve devletler kurmalarına imkân sağlamıştır.

“Hikmeten sabittir ki, efrad-ı kesirenin içtimâ (nüfus artışı), ihtiyacı intaç eder. Görenek gibi çok esbbla tekessür eden hâcât (çığalan ihtiyaçlar), zeminin kuvve-i nâbitesine sığmaz (doğal kaynaklar yeterli olmaz). İşte şu

noktadan ihtiyaç san'ata (sınâî üretime) ve merak ilme ve sıkıntı vesait-i sefahete hocalık edip tâlime başlarlar” (İlk Dönem Eserleri, Sünühat, 2021).

İnsan, bütün hayvanlardan mümtaz ve müstesna olarak, acip ve lâtif bir mizaç ile yaratılmıştır. O mizaç yüzünden, insanda çeşit çeşit meyiller, arzular meydana gelmiştir. Meselâ, insan en muntehap (seçkin) şeyleri ister, en güzel şeylere meyleder, ziynetli şeyleri arzu eder, insaniyete lâyük bir maişet ve bir şerefle yaşamak istek.

“Şu meyillerin iktizası üzerine, yiyecek, giyecek ve sair hacetlerini istediği gibi, güzel bir şekilde tedarikinde çok san'atlara ihtiyacı vardır. O san'atlara vukufu olmadığından, ebnâ-yı cinsiyle teşrik-i masai etmeye (işbölümü yapmaya) mecbur olur ki, herbirisi, semere-i sa'yiyle (emeğinin neticesiyle) arkadaşına mübadele suretiyle yardımda bulunsun ve bu sayede ihtiyaçlarını tesviye edebilsinler” (İşârâtü'l-İ'câz, 2021).

Sanayi ve teknolojiye geri kalmış toplumlar, özellikle sanayi devrimini gerçekleştiremeyip Batılı ülkelere karşı mağlup duruma düşen İslâm toplumlarının da hemen her yönden kendini gösteren ihtiyaçların baskısıyla, ihtiyaçları adetâ bir muallim, bir rehber gibi görerek ve onları karşılamaya yönelik tüm imkân ve kaynakları harekete geçirerek terakki etmek mümkün, hattâ Müslümanlar için elzemdir.

“İhtiyaç her işin üstadıdır” (İlk Dönem Eserleri, Sünühat, 2021).

“Hem de ihtiyaç denilen medeniyetin pederi ve terakkiyatın müessesesi olan üstad-ı ihtiyaç, sillesini kaldırmış, size hükmediyor ki, ya hayat-ı hürriyetinizi bu sahrâ-yı vahşette yağmacılara vereceksiniz, veyahut meydan-ı medeniyette fen ve san'at (sınâî üretim) balonuna, şimendiferine binerek istikbali istikbal ve o ecnebî ellerine geçen o emval-i müttelikayı istirdad ederek kâbe-i kemâlâta koşacaksınız” (Divan-ı Harbi-i Örfî, 2021).

“Medeniyet ve san'atın hakikî üstadı ve vesilelerin ve mebâdîlerin tekemmülüyle cihazlanmış olan şedid bir ihtiyaç ve belimizi kıran tam bir fakr, öyle bir kuvvettir ki, susmaz ve kırılmaz” (İlk Dönem Eserleri, Hutbe-i Şâmiye, 2021).

2.5. İhtiyaçların ve Fakirliğin Yaygınlaştığı Bir Zeminde Gösteriş ve Lüks Tüketim Câiz Değildir

Bediüzzaman, *Lemeât* risâlesinde “Böyle zamanda tereffühte izn-i şer'î bizi muhtar bırakmaz” başlığıyla, fakr-u zaruretin yaygın halde yaşandığı şartlar altında Müslümanların lüks tüketimde bulunmalarına Şer'î iznin bulunmayacağını ifade eder. Ardından toplumdaki israfçı azınlığı örnek almak yerine beslenme ve tüketimde besatet ve sadeliği esas yapılmasını tavsiye eder (Sözler, Lemeat, 981).

İlk dönem eserlerinden olan *İşârât* risâlesinde “nefisperestlerin nazar-ı dikkatine” başlığı altında Bediüzzaman aynı noktaya vurgu yaptıktan sonra, eski dönemlerle halihazırdaki durum arasındaki farklılığa dikkat çeker:

“Eskide, ekser İslâm aç değildi; tereffühe (yüksek refah seviyesindeki tüketime) ihtiyar vardı. Şimdi açtır; telezzüze (başkalarının imrendirecek şekilde lezzet almaya) ihtiyar yoktur” (İlk Dönem Eserleri, İşârât, 2021).

Tereffüh yani lüks ve gösteriş tüketiminin temelinde modern medeniyetin insanların ihtiyaç algısını değiştirmesi bulunmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi zaruri olmayan pek çok ihtiyacı bu medeniyet Bediüzzaman’a göre zarurî ihtiyaç şeklinde algılanır hale getirmiştir. Bu ise insanları helal-haram demeden tüketmeye ve harcamaya yöneltmiştir.

Sonuç

Modern iktisadî anlayışa göre insanların ihtiyaçları ile bu ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmetler arasında bir uyumsuzluk vardır. Bu yaklaşım kaynakların kıt, yani sınırlı, buna karşılık insan ihtiyaçlarının sınırsız ve sonsuz olduğunu varsayar. Bu yüzdendir ki sınırsız ihtiyaçların karşılanmasına yönelik kıt olan kaynakların nasıl bölüştürüleceği konusu günümüz İktisat biliminin üzerinde durduğu en önemli problemdir.

İslâm’ın iktisadî bakış açısına göre sınırsız olan ihtiyaçlar değil arzu ve isteklerdir. Tatmin edilmesi gereken yön, maddî ve biyolojik ihtiyaçlar değil manevî ve ruha ait ihtiyaçlardır. Sonsuz olan insanın manevî arzu ve emelleridir ve her yönden sınırlı kabul edilen dünya hayatında bu yönünün tatmin olması, manevî ihtiyaçlarının karşılanması imkânsızdır. Böyle bir imkânsızlığa rağmen tatmin arayışına girilmesi veya toplumun bu yönde tahrik edilmesi çevre sorunlarından sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlara kadar pek çok sıkıntı ve krizin patlak vermesine sebep olur. İslâm, gerek ferdî gerekse içtimâî hayatta böyle olumsuz tabloların ortaya çıkmaması adına önleyici tedbirleri önceden alır. Örneğin bireylerin maddî istek ve arzularının gerek dinî gerekse ahlakî prensip ve kurullarla bizzat yine insan tarafından kontrol altına alınması istenmiştir.

İnsanın hem maddî hem manevî açıdan dengeye ulaşması ancak aşırılıklardan kaçınması ve orta yolu bulmasıyla gerçekleşir. İnsan itidal ve adalet prensibi doğrultusunda hareket etmelidir. Böylece insan, rasyonel, yani sadece bireysel fayda eksenli hareket eden “Homo-Economicus” sıfatını değil “Allah’ın yeryüzündeki halifesi-temsilcisi” olma konumunu ifade eden “Homo-

Islamicus" vasfını kazanmış olur. İktisadî karar, tercih ve davranışlarında, kendisinde yaratılıştan var olan nefsini tatmin ve faydasını maksimize etme eğilimini, Allah'ın emir ve yasakları çerçevesinde, makul ölçülerle düzenlemeye, şekillendirmeye çalışır.

Fayda maksimizasyonu ilkesi aslında sadece Homo-Economicus için değil İslâmî insan için de geçerlidir. Ancak bu durum sadece dünya hayatı için söz konusu değildir. Dünya-ahiret dengesinin gerçekleştirilmesiyle elde edilecek, sonu asla olmayan, her türlü imkân ve nimetleriyle sınırsız olan ahiret hayatını da içine alan bir fayda maksimizasyonundan bahsedebiliriz. Eğer ihtiyaç konusuna faydacı bir yaklaşım söz konusu olacaksa, asıl faydacılık ve maksimizasyon yaklaşımı bu olsa gerektir.

İslâm iktisadına göre de kaynaklar sınırlıdır, yani kıtlık kanunu geçerlidir. Ancak insanların emrine sunulan kaynaklar geçmişten günümüze ve geleceğe tüm insanların ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılayacak nitelik ve miktardadır. Tıpkı geçmişte olduğu gibi bugün de insanlık için gizli olan nice kaynak keşfedilmeyi, kullanıma geçirilmeyi beklemektedir. Bunun için insanın yapması gereken şey çalışmak, araştırmak ve bu kaynakları keşfetmektir.

Bilim ve teknolojiyle yeni kaynakları keşfetmek ve insanlığın emrine sunmak da tıpkı ferdî hayatta olduğu gibi bir takım kurallar çerçevesinde olmalıdır. Günümüz iktisadî anlayışının kabul ettiği ihtiyaçların sınırsızlığı anlayışından hareketle sergilenen kitlesel üretim ve kitlesel tüketim anlayışı kabul edilemez. Bunun tam karşılığı kitlesel bir israf halidir. Dolayısıyla israf sadece bireysel tüketimle sınırlı bir olgu değil, üretimde, özellikle de kitlesel üretim yoluyla kitlesel boyutta da gerçekleşebilir. İslâm iktisadî anlayışının geçerli olduğu bir dünyada üretim ve tüketim çılgınlığı gibi bir tablonun ortaya çıkması imkânsızdır.

Bediüzzaman Said Nursî, bazı eserlerinde ihtiyaç kavramını, tıpkı günümüz iktisadî anlayışında olduğu gibi, temel bir iktisadî kavram olarak ele almıştır. Ancak bu kavrama İslâmî iktisat perspektifinden bakar ve o doğrultuda bir çerçeve belirlemiştir.

Bediüzzaman'ın ihtiyaç kavramıyla ilgili getirdiği en belirgin yaklaşım, bu kavrama imanî ve tevhidî bir bakış açısını ortaya koymasıdır. Bu bakış açısının merkezinde ise ihtiyaç perspektifinden tüm varlık, nimet ve lezzetlere yaklaşırken, hepsini ve her şeyi "Esmâü'l-Hüsna" cihetinden görebilme, değerlendirebilme yaklaşımı vardır. İnsanların yaratılışında sonsuz acizlik,

fakirlik ve ihtiyaç bulunur. İnsandaki bu özellikler onu rahmeti, zenginliği, kudreti, ikramı ve cömertliği sonsuz olan bir Yaratıcıya yöneltir. Her şeyin Yaratıcısı olan Allah, sahip olduğu eşsiz sıfatlarını ve isimlerini içinde bulunduğumuz bu âlemde Esmâü'l-Hüsna tecellileriyle sergilemektedir. Hattâ Bediüzzaman'a göre Allah'ın bu isim ve sıfatlarının ortaya çıkabilmesi için hem insanın, hem kâinatın sınırlı ve sonlu olması gerekir. Örneğin Allah sonsuz cömertlik, ikram ve ihsanının hakkıyla bilinebilmesi için insanın hadsiz ve sınırsız bir acziyete, fakirliğe ve ihtiyaca sahip olması lazımdır.

Hem kendisine, hem kendisi gibi her cihetten sınırlı olan varlık âlemine bu zaviyeden bakan insan, tecellî ve yansımaları bulunan bu Esmâ'ya, yani Allah'ın sonsuz isimlerine bakarak bir adım daha atar ve ebedî yansımaların gerçekleşeceği ahiret âlemine yönelir. O Esmâ'nın ebedî ve sonsuz olarak yansımalarının olacağı ahiret âlemini düşünür. İçinde yaşadığı bu dünyayı ve sahip olduğu bütün nimetleri bu bakış açısıyla değerlendirir. Dünya hayatı boyunca daima kulluk bilinci ve dairesi içinde hareket eder. İsfaktan kaçınmaya, gösteriş ve lüks tüketiminden uzak durmaya çalışır. Kendisinden çok başkalarını düşünür. Onlarla münasebetini vahşi bir rekabet ortamında gerçekleştirmez. Barış ve kardeşliğin, sevgi, saygı ve dayanışmanın hâkim olduğu toplumsal bir zeminin teşkili için elinden gelen gayreti sarfeder.

Kaynakça

Baban, Şükrü. *İktisat Dersleri*, İstanbul: Kenan Basımevi, 1942.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*, Beyrut: Dâr-u İbn Kesîr, 1987.

Gül, Ali Rıza. "İslam İktisat Düşüncesinin Kur'an'daki Temelleri". *Sosyal Piyasa Ekonomisi ve İslam'daki Algulanışı* Ankara: Konrad-Adenauer-Stiftung Yayını, 2010, 35-89.

İbnu'l-Mukaffa', Ebu Muhammed Abdullah. *el-Edebü'l-Kebîr ve'l-Edebü's-Sağîr*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, ts.

Kızılkaya, Necmettin. "İslam İktisadı Çalışmalarında Yöntem Üzerine Bazı Mülâhazalar". *İslam İktisadını Yeniden Düşünmek*. İstanbul: İGİAD Yayınları, 2014, 13-24.

Komisyon. *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, Cilt II, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995.

Müslim, Ebü'l-Huseyn Müslim b. El-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisabûrî. *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Sözler*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2021.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Mektubat*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2021.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Şuâlar*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2021.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Mesnevî-i Nuriye*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2021.

Nursi, Bediüzzaman Said. *İşârâtü'l-İcâz*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2021.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Barla Lahikası*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2021.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Emirdağ Lahikası*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2021.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Divan-ı Harbi-i Örfî*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2021.

Nursi, Bediüzzaman Said. *İlk Dönem Eserleri*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2021.

Sili, Ayşegül & Çürük, Suna A. "Bir İdeal Toplum Bileşeni Olarak İslam'ın Temel Ekonomik İlkeleri." *Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Analiz Dergisi 2* (Maltepe Üniversitesi Yayınları 2013), 107-123.

Şemseddin Sami. *Kâmûs-i Türkî* (1307'den aynı basım). İstanbul: Çağrı Yayınları, 2004.

Tabakoğlu, Ahmet. *İslâm ve Ekonomik Hayat*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987.

Tabakoğlu, Ahmet. "İslâm İktisadî ve Modern Kapitalizm". *Sosyal Piyasa Ekonomisi ve İslam'daki Algılanışı*. Ankara: Konrad-Adenauer-Stiftung Yayını, 2010, 91-133.

Tabakoğlu, Ahmet. *İslâm İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.

Yaran, Rahmi. *İslâm Fıkhdında İhtiyaç Kavramı ve Kurumsallaşması*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2007.

Zaim, Sabahaddin. "İslâm Açısından İktisadî ve Sosyal Faaliyetlerle İlgili Normatif Kaideler". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 44/1-4 (1986), 17-37.

**İslâmî Pratiklerin Kurumsallaşmasında Tasavvuf Hareketlerinin Rolü ve
Modern Dönemde Tarikatların Yeni Konumu**

*The Role of Sufi Movements in the Institutionalization of Islamic
Practices and the New Position of Religious Orders in the Modern Era*

İbrahim KAYGUSUZ

Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Sosyoloji Kitap Yazım Komisyonu Başkanı, Dr.,
Ministry of National Education, The President of the Commission of
Sociology Coursebook Writing,
Ankara/Türkiye. ibrahimkaygusuz@gmail.com orcid.org/, 0000-0001-9682-
751X

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü – Article Type	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi – Date Received	3 Nisan / April 2022
Kabul Tarihi – Date Accepted	12 Haziran / June 2022
Yayın Tarihi – Date Published	28 Haziran / Haziran 2022
Yayın Sezonu	Haziran - June
Issue - Sayı	13

Atıf / Cite as: Kaygusuz, İbrahim. “İslâmî Pratiklerin Kurumsallaşmasında Tasavvuf Hareketlerinin Rolü ve Modern Dönemde Tarikatların Yeni Konumu; The Role of Sufi Movements in the Institutionalization of Islamic Practices and the New Position of Religious Orders in the Modern Era”. *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi – Katre International Human Studies Journal* 13 (June / Haziran 2022), 87-114.

<https://doi.org/10.53427/katre.1097738>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/katre/policy>

Copyright © Published by İstanbul İlim ve Kültür Vakfı / Istanbul Foundation for Science and Culture, İstanbul, Turkey. All rights reserved.

İslâmî Pratiklerin Kurumsallaşmasında Tasavvuf Hareketlerinin Rolü ve Modern Dönemde Tarikatların Yeni Konumu

İbrahim KAYGUSUZ

Öz

Din, ferdi ve toplumsal fonksiyonları olan çok yönlü bir olgudur. Allah'ın indirdiği, itikad, ibadet, muamelat ve ahlâkı içeren İlahî kanunlar manzumesi olan din, insanlığın var olduğu her yerde mevcut olmuş ve her dönem bireyin hayata bakışını şekillendirmiştir. Toplumsal ilişkilerin özel bir türünün ortaya çıkmasını sağlayan din öncelikle bireyin bilincine yerleşip kök salmakta ardından da topluluk/toplum oluşturu bir etki meydana getirmektedir. Bu açıdan insanların dinleri ile "dünya kurmaları" arasında sosyolojinin konusu olan özel bir ilişki türü mevcuttur.

İslâm dininin bir yorum biçimi olan tasavvuf, İslâm'ın bireysel ve sosyal fonksiyonlarını yerine getirmesinde aracı ilim dalı ve bir yaşam formu rolünü oynamıştır. İslâm tarihinde zühd olarak ortaya çıkan, daha sonra tasavvuf hareketleri ve nihayet tarikat kurumları olarak varlığını devam ettiren dinî yapılanmalar yüzyıllar boyunca ibadet, ahlâk ve âdâba ait içeriklerin bireysel ve toplumsal düzeyde yaşatılmasına önyak olmuşlardır. Tövbe, sabır, tevekkül ve ihlas gibi bir dizi İslâmî pratiğin kavramsallaşmasında ve kurumsallaşmasında rol oynayan tasavvuf hareketleri sosyalleşmenin, toplumsal kimlik inşa etmenin, toplumsal dayanışma bilinci geliştirmenin, kardeşlik ruhu tesis etmenin, toplumsal bütünleşme sağlamanın ve mânevî doyuma ulaşmanın aracı olmuştur.

Kur'an'ın emirlerine ve Hz. Peygamberin sünnetine uygun bir şekilde yaşamak anlamındaki tasavvuf; bâtın ilmi, güzel ahlâk ve kalp temizliği demektir. Nefisle mücahede yolu ile Allah'a teslim olmak ve böylece arzu edilen İslâmî hayatı yaşamak olan tasavvufta ibadetler Allah rızası için yapılmaktadır. Ruhî bir tasfiye ve vicdana ait bâtın ilmi olan tasavvuf; Allah'ın zât, sıfat ve esmaları ile bunların tecellilerinden söz eden bir hikmettir. Bir döneme kadar kitap ve sünnete uymak, emirlere ve nehiylere itaat etmek, nefsi tezkiye etmek ve kalbi tasfiye etmek gibi pratikleri önceleyen tasavvuf; İbnü'l-Arabî ile birlikte teorik ve felsefi bir boyut kazanmıştır.

Tasavvufun kurumsal mekânları olan dergâhlar, eğitim yeri olarak yüzyıllarca müritlerin ahlâken yetiştirildiği; mürşitlerin irşâd için hazırlandığı yerler olmuştur. Bununla birlikte on yedinci yüzyılda Avrupa'da başlayarak bütün dünyaya yayılan modernleşme olgusu toplumsal hayatı geleneksel kalıplardan eşi görülmemiş düzeyde koparmıştır. Müslüman toplumların kurumsal yapılarından olan tarikat bu durumdan ileri düzeyde etkilenmiştir.

Bireysel ilişkilerden, gündelik hayata, değerlere ve inançlara kadar toplumsal hayatın bütün alanlarını kuşatan modernleşme radikal bir toplumsal değişim hedeflemiştir. Müslüman toplumların modernleşme ile olan ilişkilerinde bu radikal değişim özellikle modernleşme-din ilişkilerinde ön plana çıkmıştır. Bu ilişkide Batı genelde dönüştüren, Müslüman dünya ise genelde dönüşen

konumunda olmuştur. Modernleşme özellikle Osmanlı toplumunun yerleşik geleneği olan din olgusu üzerinde sarsıcı bir etki yapmıştır. Bu bağlamda uluslaşma ve bireyselleşme süreçleri modernleşmenin uzantıları olarak Osmanlı toplumundaki İslâmî kurumları zayıflatmıştır. Dinî kurumsallaşmanın yoğunlaştığı bir alan olarak tasavvuf bu süreçten ziyadesiyle etkilenmiştir. Modernleşme sürecinin kurumsal tasavvuf (tarikatlara) üzerindeki etkisi geleneğin büyük ölçüde tasfiyesi ve meşayihin konumunun değişmesi ile sonuçlanmıştır.

Tarikat özellikle II. Mahmut dönemi ile birlikte güç kaybı yaşamaya başlamışlardır. Erken Cumhuriyet döneminin zorla modernleştirme politikaları bu güç kaybını daha da ileriye taşımış ve tarikatların faaliyetlerinin yasaklanması ile sonuçlanmıştır. Osmanlıdan Cumhuriyete uzanan tarihsel süreçte siyasal erkin tarikat hareketlerine karşı sergilediği olumsuz tutum bu kurumlara dönük hukukî yasağın günümüze kadar devam etmesini beraberinde getirmiştir. Ne var ki hukukî yasağın, ictimâî olgusal varlıklarını yok edememiştir. Modernleşme bir taraftan tarikatların yapısal formlarını dönüştürürken diğer taraftan dinî grupların ilişki biçimlerini, faaliyet tarzlarını ve kurumsal yapılanmalarını birbirine yaklaştırarak benzeştirmiştir. Geleneksel tarikat hareketleri yeni ve modern formlar içinde varlıklarını devam ettirme yoluna gitmiştir. Bu süreçte hareketlerin isimleri dışında birçok fonksiyonu değişmiştir.

Modernleşme süreci ile birlikte cumhuriyet dönemine özgü yeni dinî gruplar da ortaya çıkmıştır. Risale-i Nur hareketi bunların başında gelmektedir. Bu hareketin yeni döneme özgü bir tebliğ dili, söylem ve eylem biçimi geliştirdiği görülmektedir. Bu hareket, model olarak tarikatların söylem ve uygulama biçimlerini aşan bir görünüm sergilemektedir. Bu harekete ait eylem modelinin Hz. Peygamber ve asr-ı saadet uygulamalarına göre şekillendiği hareketin kurucu aktörü Said Nursî tarafından dile getirilmektedir.

Mezhepler ve tasavvuf gibi araçsal kurumlar ilim dalları ve hareketleri, esasında İslâm'ın teorik ve pratik çerçevesine uygun cemaat ve ahlak anlayışları inşa etmişler ve böylece İslamiyet ile toplumsal hayat arasında kurulan bağın derinleşmesine katkı sağlamışlardır. Fakat değişen toplumsal şartlar ve yaşanan modernleşme süreci özellikle tarikat kurumu üzerinde sarsıcı bir etki meydana getirmiştir. Tarikat hareketlerinin form değiştirerek varlığını devam ettirme çabalarına rağmen lâik rejimin yasakları sebebiyle bu geleneksel/tarihsel tebliğ kanalının hareket alanı daralmış ve hatta fonksiyonsuz kalmıştır. Bu durum Said Nursî'nin bu olgu ile ilgili dikkat çekici bir tutum geliştirmesini beraberinde getirmiştir. Said Nursî, “Bu zaman tarikat zamanı değil, imanı kurtarmak zamanıdır. ” diyerek bu kurumsal yapıların hareket alanlarının daralmasına ve etkin bir fonksiyon icra edememelerine dikkat çekerek iman alanına vurgu yapmıştır. Nursî'nin bu söylemi zühd veya tasavvufun özüne değil kurumsal kimliğe bürünmüş tarikat yapılanmalarının bazı eylem biçimlerine ve kimi itikadî yaklaşımlarına dönük olmuştur. Doküman analizi metodunun esas alındığı bu çalışmamızda sonuç olarak Said Nursî'nin tarikat hareketleri ile ilgili tarihsel hafızayı ötelemediği/önemsediği ama -tartışmaların geri planından haberdar olarak- bu tarihsel tecrübenin ötesine uzandığı ve doğrudan asr-ı saadet, sahabeler ve Hz. Peygamber'le imanî/itikadî bir bağ kurarak yeni bir söylem ve eylem biçimi geliştirdiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, İslâmî pratikler, Kurumsallaşma, Tarikat, Modernleşme, Risale-i Nur Hareketi.

The Role of Sufi Movements in the Institutionalization of Islamic Practices and the New Position of Religious Orders in the Modern Era

Abstract

Religion is a sophisticated phenomenon with individual and social functions. Religion, which is an individual's belief and worship life, the view of the universe, the sense of surrender to the creator and the effort to understand the world above the emotions, has been present wherever humanity exists and has shaped the individual's view of life in every period. Religion, which provides the emergence of a special type of social relation, first settles in the consciousness of the individual and takes root, and then creates a community / society-forming effect.

Sufism, which is an interpretation of Islam, played the role of an intermediary institution in fulfilling the individual and social functions of Islam. The religious structures that emerged as asceticism in the history of Islam and continued their existence as Sufi movements have led to the survival of the contents of worship, morality and etiquette at the individual and social level for centuries. Sufi movements, which played a role in the institutionalization of a number of Islamic practices such as repentance, patience, tawakkul and sincerity, became the means of socialization, building social identity, developing social solidarity awareness, establishing a spirit of brotherhood, social integration and reaching spiritual satisfaction.

Sufism, which means living in accordance with the orders of the Qur'an and the sunnah of the Prophet, means inner wisdom, good morals and cleanliness of the heart. In Sufism, which is to surrender to Allah by fighting against nafs and thus live the desired Islamic life, worship is done for the sake of Allah. Sufism, which is a spiritual purification and inner wisdom of conscious, is a wisdom which mentions about Allah's essence, attributes and names and their manifestations. Sufism, which prioritized practices such as following the book and sunnah, obeying orders and prohibitions, purifying the soul and purifying the heart, gained a theoretical and philosophical dimension with Ibn al-Arabi.

Dervish lodges, which are the institutional places of Sufism, have been the places where followers were trained morally for centuries and where the mentors were prepared for guidance. However, the phenomenon of modernization, which started in Europe in the seventeenth century and spread all over the world, broke off social life from traditional patterns at an unprecedented level. Sufi movements, which are one of the institutional structures of Muslim societies, were greatly affected by this situation. Modernization, which encompasses all areas of social life from individual relations to daily life, values and beliefs, aims a radical social change. This radical change in the relations of Muslim societies with modernization has come into prominence, especially in modernization-religion relations. In this relationship, the West has generally been in a transforming position, while the Muslim world has been the transformed one. Modernization had a particularly shocking effect on the religion phenomenon, which was the permanent tradition of Ottoman society. In this context, the processes of nationalization and individualization, as extensions of modernization, weakened Islamic institutions in Ottoman society. Sufism, where religious institutionalization is concentrated, has been greatly influenced by this process. The effect of the modernization process on institutional sufism (religious order) resulted in the desertion of the tradition and the change of the position of the sheikh.

Religious orders began to lose power, especially with the reign of Mahmut II. The modernization policies forced in the early Republican period carried this loss of power a step further and resulted in the prohibition of the activities of the religious orders. The negative attitude of the political power towards the religious orders in the historical process from the Ottoman Empire to the Republic has caused the legal ban on these institutions to continue until today. While modernization transformed the structural forms of the religious groups, on the other hand, it brought the relationships, activities and institutional structures of religious groups closer. Traditional sect movements have continued their existence in new and modern forms. In this process, many functions of the movements have changed, except their names.

Along with the modernization process, new religious groups specific to that era emerged. Risale-i Nur Movement is a leading one. It is seen that this movement developed a communication, discourse and action specific to the new period. As a model, this movement exhibits an appearance that transcends the discourse and application forms of traditional fiqh, kalam and sufism institutions. Said Nursi, the founder of the movement, states that the action model of this movement was shaped according to the practices of the Prophet and the Age of Bliss.

Instrumental institutions such as fiqh, kalam and sufism built additional understandings of worship, community and morality in addition to the theoretical and practical framework of Islam, and thus contributed to the deepening of the bond established between Islam and social life. However, the changing social conditions and the modernization process have had a shocking effect, especially on the institution of Sufism. Despite the efforts of the religious orders to maintain their existence by changing form, the scope of this traditional/historical communication channel has narrowed and even remained dysfunctional. This situation led Said Nursi to develop a remarkable attitude about this phenomenon. By saying “This is not the time for the religious orders, it is the time to save the faith. ” Said Nursi draw attention to the narrowing of the movement areas of these institutional structures and to their inability to perform an effective function. This discourse of Nursi was not directed to the essence of asceticism and Sufism, but to some forms of action and belief approaches of the religious orders that assume an institutionalized identity. As a result, it is understood that Said Nursi cared about the historical memory about the religious order movements, but - being aware of the background of the discussions - he went beyond this historical experience and developed a new form of discourse and action by establishing a faith/belief connection with the Age of Bliss, the Companions of Prophet Muhammed and the Prophet Muhammed.

Keywords: Religion, Islamic practices, Institutionalism, Sufism, religious orders, modernization, Risale-i Nur Movement

Giriş

Din, Allah'ın indirdiği, itikad, ibadet, muamelat ve ahlâkı içeren İlahî kanunlar manzumesidir. Dinin ferdi ilgilendiren yönü kadar toplumu ilgilendiren tarafları da bulunmaktadır. Dinin kanun koyucu, düzen oluşturucu, bütünleştirici vb. fonksiyonları onun toplumsal yönü ile ilgilidir. Toplumsal dünyayı inceleyen sosyoloji, insanların dinleri ile “dünya kurlmaları” arasında mevcut bulunan özel ilişki türüne odaklanmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in emirleri ve Hz. Peygamber'in sünneti dairesinde yaşamayı gaye edinen tasavvuf İslâm'ın bir yorum biçimi olarak birçok sosyal fonksiyonu yerine getirmektedir. Kardeşlik şuuru geliştirmek, toplumsal kimlik inşa etmek, fertlerin sosyalleşmelerinin aracı olmak ve toplumun din olgusu etrafında bütünleşmesine katkıda bulunmak bunlardan bazılarıdır. İslam tarihinde hicrî ikinci/miladî sekizinci yüzyılın sonuna kadar zühd olarak ön plana çıkan yaşama biçimi, sonrasında tasavvufi formlara dönüşüp sûfî düşünceyi oluşturmuş ve sonrasında hicrî altıncı/miladî on ikinci asırdan itibaren tarikat şeklinde kurumsallaşarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Tasavvuf hareketleri başlamadan önce ortalama bir Müslüman bireyde bulunması gereken inanç, ibadet, ahlak ve adaba ait özelliklerin hepsine birden zühd denilmiştir. ¹ Faydası olmayan şeylere karşı ilgisiz davranmak ve ondan yüz çevirmek anlamındaki zühd, dengeli bir hayatın gereği olan aşırı ve yersiz lezzetten kaçınmayı, servet ve zenginliği Allah'ın rahmet ve nimeti olarak bilmeyi ve hakiki rızkı verenin Allah olduğunu hatırlamayı dile getirmektedir. Zühd kavramı zaman içinde yerini tasavvufa bırakmıştır. Tarikatlar, tasavvufa ait itikadî kabullerin pratiğe dönüşmesi ve kurumsallaşmasıdır. Âdâb ve erkân, kurumsallaşan tasavvufun (tarikatin) pratikleridir. Bu standartlaştırılmış pratikler gündelik hayatta ve tarikatlara ait mekânlarda uygulanmaktadır. Tövbe, sabır, tevekkül, ihlas, şükür, muhabbet vb. pratikler, bu hareketlerin mensuplarınca temel referanslar olan âyet ve hadislerden içtihat yoluyla çıkarılmıştır. Bu içtihatlar genellikle tarikatların kurucu aktörlerine (pîrlere) veya saff-ı evvel önderlerine (pîr-i sânilere) önderlerine aittir. Tarikatların kurumsal pratiklerine göre şekillenen ritüeller, semboller ve metaforlar bu içtihatlarla göre biçim kazanmıştır.

¹ Himmet Konur, “Zühdden Tasavvufa Geçiş, Tasavvuf'un Gelişimi”, *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Köse (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 138-139.

Tarihsel ve güncel tarikatlar içinde kurumsallaşan pratikleri (âdâb ve erkân) fazla olan birçok tarikat bulunmaktadır. Kâdirîlik, Nakşibendîlik, Mevlevîlik, Şâzilîlik ve Bektaşîlik bunlardan bazılarıdır. Tarihî süreçte tarikatların sosyal bünyelerinde kurumsallaşan İslâmî pratikler hem nicelik itibarı ile artmış hem de nitelik açısından derinleşmiştir. Bu tarikatların âdâb ve erkânı, zengin bir sembolizm içermektedir.

Gündelik hayatı geleneksel kalıplardan koparan modernleşme yeni bir toplum tipi önermekte ve evrensel ilkeler dayatmaktadır. Müslüman toplumlar modernleşme sürecinde Batı ile olan ilişkilerinde hep dönüşen konumunda olmuşlardır. Bu süreçte dinî kurumsallaşmalar yapısal olarak zayıflamış özellikle tarikat kurumu güçlü konumunu kaybetmiş, hatta kanunen tasfiye edilerek yok edilme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.

Tarikat hareketleri modernleşme süreci ile birlikte yaşanan değişime ayak uydurabilmek için geleneksel formlarını değiştirmek zorunda kalmışlardır. Bu sebeple bu hareketlere ait çoğu uygulama biçimi de fonksiyonunu yitirmiştir. Dinî hayat sahasında meydana gelen bu boşluğa mukabil gelecek şekilde, yeni döneme özgü bir dinî grup olarak ortaya çıkan Risale-i Nur hareketinin gelişen toplumsal şartlara uygun olarak geliştirdiği söylem ve eylem biçimi araştırılmaya değer bir konu olarak görülmektedir.

Bu çalışmada İslâmî pratiklerin kurumsallaşmasında tasavvuf hareketlerinin rolü ve modern dönemde tarikatların yeni konumu din sosyolojisi bağlamında ele alınmaya çalışılmıştır. Tarama yöntemine uygun olarak ilgili literatür taranmış ve nitel veriler bu bağlamda ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmanın temel amacı, modernleşmenin İslâmî pratikleri kurumsallaştıran tarikatların toplumsal konumunu zayıflattığı, alt amacı ise tarikatların zayıfladığı modern dönemlere özgü bir dinî cemaat olarak Risale-i Nur hareketinin asr-ı saadet ile kurduğu ilişki üzerinden yeni bir söylem ve eylem biçimi geliştirdiğidir.

1. Din ve Toplum

Din kelimesinin tarifi ve etimolojisi konusunda ortak bir sonuca ulaşılamamıştır. Arapça “deyn” kökünden masdar veya isim olduğu, Arâmî-İbrânî bir kökten geldiği veya Sanskritçe “dharma” kelimesinden çıktığı gibi birçok yaklaşım bulunmaktadır. Sözlüklerde bu kavrama ceza, mükâfat, hüküm,

hesap, itaat, ibadet, adet, hâl, şeriat, kanun, yol, mezhep, millet vb. anlamlar verilmiştir.²

Bütün toplumlarda ortak olan ve kadim toplumlarda hayatın tamamını kuşatan din olgusu, insanla ilâhî kudret arasındaki ilişki sistemidir. Din, ferdin inanç ve ibadet hayatı, itikad, ibadet, muamelat ve ahlâkî içeren İlahî kanunlar manzumesidir. İnsanların dinleri ile “dünya kurmaları” arasında sosyolojinin konusu olan özel bir ilişki türü mevcuttur.³

Din, insanlığın var olduğu her yerde mevcut olmuş, her dönem ferdin davranışlarının kaynağı olmuş ve onun hayata bakışını şekillendirmiştir.⁴ Dolayısıyla dinî olmayan hiçbir toplum yoktur. Bu anlamda örgütlenme şekli ne olursa olsun bütün toplumlarda yaratıcı, ölüm ve sonrası, ruh ve onun kökenine dair inanç sistemleri bulunmaktadır. Çünkü dinin sosyal bütünlüğü sağlayıcı, yardımlaşmayı ve diğerkâmlığı teşvik edici, toplumsal dünyaya düzen getirici vb. fonksiyonları bulunmaktadır. Bu anlamda toplumsal ilişkileri ve etkileşim biçimlerini inceleyen sosyoloji, din kaynaklı bütün sosyal olayları da incelemektedir. Bunun için sosyolojinin yaptığı din tariflerinde dinin toplumla olan münasebetleri ve fonksiyonları da ön plana çıkmaktadır.⁵

Geleneksel toplumların din ile ilişkisini inceleyen Durkheim dini, bir inanç meselesi olmaktan çıkararak toplumdaki işlevselliği açısından ele almaktadır. Ona göre ayinler, bireyleri bir araya getirdiği ve bütünleşme duygusu oluşturduğu için odaklanılması gereken bir etkinliktir. Durkheim'e göre, ayin dinin temelidir.⁶ Giddens, Durkheim'in sosyolojik bir anlam yüklediği dinî törenlerin hem yeni fikirler ve düşünce kategorileri ürettiğini hem de mevcut değerleri yeniden doğrulama rolü oynadığını dile getirmektedir.

² Günay Tümer, “Din”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/312-320; Ekrem Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri* (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2011), 15-16.

³ Peter L. Berger, Dini ve Toplumsal Kurumların Değişimi, *Din ve Modernlik Toplum Bilim Yazıları I*, der ve çev. Adil Çiftçi (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), 125; Jean Chevalier, *Din Fenomeni*, Çev. Mehmet Aydın (Konya: Litera Türk Yayınevi, 2011), 31; Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969), 81.

⁴ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, yay. haz. Hüseyin Özel & Cemal Güzel (Ankara: Ayraç Yayınevi, 2000), 462.

⁵ Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, Çev. Turgut Kalpsüz, yay. haz. M. Rami Ayas (İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2016), 98; Thoman Luckmann, *Görünmeyen Din Modern Toplumda Din Problemi*, çev. Ali Coşkun- Fuat Aydın (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003), 12-15; Emile Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*, Türkçesi Özer Ozankaya (İstanbul: Cem Yayınevi, 2010), 335.

⁶ Emile Durkheim, *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*, 475-514.

Ona göre dinin geleneksel toplumlarda sadece birtakım duygu, fikir ve etkinliklerden ibaret olmayıp bireylerin düşünme tarzını da belirleyen bir olgu olduğunu ifade etmektedir.⁷

Sonuç itibariyle din ilahî bir tekliftir ve bir tecrübedir, yani imtihandır.⁸ Dinin bireylerin imtihanı, tecrübesi, imanı ve inancı ile ilgili yönü kadar toplumu ilgilendiren tarafları da bulunmaktadır. Dinî düşünceler ve ibadetler, toplumla etkileşim halindedir. İnsanlar arasındaki toplumsal ilişkilerin özel bir türünün ortaya çıkmasını sağlayan din öncelikle bireyin bilincine yerleşip kök salmakta ardından da topluluk /toplum oluşturucu bir etki meydana getirmektedir. Dine özgü tasavvurlar fertleri birleştirmekte ve onları birbirine bağlayan bir köprü rolü oynamaktadır.⁹

2. Tasavvuf ve Dönemleri

Tasavvuf, Kur’an-ı Kerim’in emir ve yasakları dairesinde ve Hz. Peygamberin sünnet-i seniyyesine uygun bir şekilde özenli yaşamaktır. Bâtın ilmi olan tasavvuf güzel ahlaka ve kalp temizliğine sahip olmak, nefisle mücadele yolu ile Allah’a teslim olmak ve böylece arzu edilen İslâmî hayatı yaşamaktır.¹⁰

Tasavvufta ibadetler Allah’ın rızasını kazanma gayesi ile yapılmaktadır. Ferdin vicdanında ilahî emirlere karşı hassas davranmayı, vazife şuurunu ve takvayı geliştirmeyi amaç edinen tasavvuf; nefis, heva ve heves karşısında dikkatli olmaya sevk etmektedir. Kelâbâzî’ye (ö. 380/990) göre tasavvuf tövbe, sabır, tevazu, şükür ve tevekküldür.¹¹ Bu bağlamda tasavvufun kabz-bast, cem-fark, setr-tecelli, kurb-bu’d ve şeriat-hakikat olduğu da ifade edilebilir.¹²

Gayesi itibariyle tasavvuf kâmil insan yetiştirmeyi maksat edinmektedir. Kâmil insan ihsân mertebesine ulaşan, nefisini terbiye, tezkiye ve tasfiye ederek Allah’ın emir ve yasaklarına uyan, ilahî hükümleri yerine getiren, hayatın ve varlığın hikmetini kavrayan, ilahî mârifeti ve rızayı hedefleyen, beşerî

⁷ Giddens, *Sosyoloji*, 471.

⁸ Bediüzzaman Said Nursî, *Sözler* (İstanbul: Söz Matbaacılık Yayıncılık, 2014), 360; Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2000), 52.

⁹ Freyer, *Din Sosyolojisi*, 16-56.

¹⁰ H. Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 28-29.

¹¹ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta’arruf*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992), 141-220.

¹² Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi Sufilerin İnanç ve Ahlakı*, çev. Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkand Yayıncılık Yeni Şafak Kültür Armağanı, 2009), 114-137.

zaaflardan sıyrılarak ilahî ahlâk ile ahlaklanan, Hakk'a ve halka hizmeti vazife edinen kimsedir.¹³

Tasavvuf ruhî bir tasfiye, vicdana, keşfe, şuhuda ve sırta ait bâtin ilmi, hakikat ve hikmettir. Tasavvuf Allah'ın zât, sıfat ve esmâsı ile bunların tecellilerinden söz eden bir ilim ve hikmettir. Belli bir döneme kadar kitap ve sünnete uymak, emirlere ve nehiylere itaat etmek, kalbi mâsivâyâ muhabbetten uzak tutmak, nefsi tezkiye etmek, kalbi tasfiye etmek gibi pratikleri önceleyen tasavvufun, İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) ile birlikte teorik ve felsefî bir boyut da kazandığı/teozofi hâlini de aldığı ifade edilebilir. Tasavvuf'un yayılmasında İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) *Fusûs'u*, Fahrüddîn-i Irâkî'nin (ö. 688/1289) *Lemeât'ı* ve Abdurrahman Câmî'nin (ö. 898/1492) *Levâ'yih'i* önemli rol oynamıştır.¹⁴ Tasavvufun İbnü'l-Arabî ile birlikte felsefî bir boyut kazandığını ifade eden Affî'ye göre daha önce bazı sûfilerde nüve halinde bulunan tasavvuftaki felsefî yaklaşım İbnü'l-Arabî ile birlikte bir sistem haline gelmiştir. İbnü'l-Arabî'ye göre sûfî mertebelerinin başı ve tasavvuftaki bâtinî bilgilerin vatanı Hz. Muhammed'dir(sav). O'na göre Muhammedî hakikat sûretten çok bâtında ve özde aranmalıdır.¹⁵

Öte yandan tasavvuf tarihini ana hatları ile üç döneme ayırmak mümkündür: zühd, tasavvuf ve tarikat. Zühd dönemi, asr-ı saadetle başlayan, tabiîn ve tebeu't-tabiîn devrini ve ilk iki asrı içine alan, tasavvuf kavramlarının zuhuruna kadar olan dönemdir. Tasavvuf dönemi, sûfî ve tasavvuf kavramlarının kullanılmaya ve ilk sûfî adlarının duyulmaya başlandığı hicrî ikinci/miladî sekizinci yüzyıl sonundan, tarikatların zuhur ettiği devreye kadar olan üç, üç-buçuk asırlık bir dönemdir. Tasavvuf bu dönemde şekillenmeye başlamış, ilk sufi meslekler ve bazı hankâhlar zuhur etmiş ve Cüneyd (ö. 297/909), Bâyezîd (ö. 234/848 [?]), Nûri (ö. 295/908), Hallâc (ö. 309/922), Ebû Nasr es-Serrâc (ö. 378/988) ve Gazzâlî (ö. 505/1111) gibi büyük sûfî ve mutasavvıflar bu dönemde yetişmiştir. Tarikat dönemi, tasavvuf müesseselerinin en güçlüsü olan tarikatların ortaya çıkarak sosyal hayatın bir parçası hâline geldiği hicrî altıncı/miladî on ikinci yüzyıldan başlayarak,

¹³ Dilaver Gürer, "Tasavvufun Konusu ve Gayesi", *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Köse (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 20-21.

¹⁴ Cavit Sunar, *Ana Hatlarıyla İslâm Tasavvufu Tarihi* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1978), 7-11.

¹⁵ Ebü'l-Alâ Affî, *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi*, çev. Mehmet Dağ (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974), 75.

tasavvufî tefekkürün büyük temsilcilerinin yetiştiği; zaman zaman medrese-tekke çatışmalarının gündeme geldiği, şiir ve edebiyatta güçlü tasavvufî ürünlerin ortaya çıkarıldığı, günümüze kadar devam eden dönemdir.¹⁶

Hicrî ikinci/miladî sekizinci yüzyıldan itibaren zikir ve sohbet için hankahlar kurmaya başlayan tasavvuf ehli, ilerleyen zamanlarda dergâh, tekke, zaviye vb. tasavvuf merkezlerinde faaliyetlerde bulunmak için birtakım kurallar yani âdâb ve erkân ortaya koymuştur. Dinî değerleri pratikleştirerek topluma mal eden kurumsal tasavvuf/tarikatlar hem tarihte hem de günümüzde kâmil insan yetiştirmeyi faaliyetlerinin temeli yapmıştır.

Öte yandan İslâm tarihinde kültürel coğrafyalara ve tutumlara bağlı olarak çeşitli tasavvuf mektepleri teşekkül etmiştir. Medine, Basra, Kûfe ve Horasan mektepleri zühd döneminin mektepleri olarak ortaya çıkarken Bağdat, Şam, Horasan, Mâveraünnehir, Mısır ve Endülüs mektepleri de tasavvuf dönemine ait mektepler olarak teşekkül etmiştir. Tasavvufî mektep, meslek ve meşreplere göre, melamet, fütüvvet, muhabbet, gece ibadeti, aşk, tevhid vb. davranış pratikleri ortaya çıkmıştır.

Dayanışma, sohbet/zikir halkaları oluşturma vb. davranış pratikleri üzerinden toplumsal bir şuur ve kardeşlik bilinci tesis eden tasavvuf toplumsal kimlik inşa etme, sosyalleşme aracı olma ve bütünleşme sağlama gibi birçok toplumsal fonksiyonu yerine getirmiştir ve getirmektedir. Dolayısıyla toplum, dinin bir yorum biçimi olan tasavvuf yoluyla dayanışma içine girmekte, mânevî ve ruhsal bir doyuma erişmektedir.¹⁷

3. Tasavvufun Kurumsallaşması

Tasavvuf gibi diğer İslâmî ilimler de hicrî ikinci/miladî sekizinci asrın ortalarından itibaren bağımsızlıklarını kazanmaya başlamıştır. Önceleri bir Müslüman'ın ihtiyaç duyduğu her türlü bilgi için “fıkıh” tabiri kullanılırken sonraki yıllarda akaid ve tevhide dair bilgiler “el-fıkhu'l-ekber”, ibadet, muamelat ve ukubata dair bilgiler “fıkıh” veya “fıkıh-ı zahir”, nefis terbiyesi ve tezkiyesine dair bilgiler ise “fıkıh-ı bâtın” olarak ele alınmıştır. Tasavvufun

¹⁶ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 81; Dilaver Gürer, *Düşünce ve Kültür'de Tasavvuf* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 39; Ahmet T. Karamustafa, *Tasavvufun Oluşumu* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017), 3.

¹⁷ Ergün Yıldırım, *Suff Sosyoloji Maneviyatın Toplumsal Varoluşu* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2021), 31-37, 125.

ortaya çıkışıyla birlikte fikh-ı bâtin olarak bilinen bilgiler bu ilmin konuları arasında yer almaya başlanmıştır. ¹⁸

En-Nedvi'ye göre fikh dıştan tasavvuf ise içten bakıştır. Fikhın konusu olan zâhirî hükümlere tasavvuf içten ve ruh cephesinden bakmaktadır. Örneğin namaz, oruç vb. ibadetlerin zâhirî şekli fikh ilminin konusu iken aynı ibadetlerin huşu ve huzur gibi bâtinî yönü tasavvufun konusudur. Namazın aslı gayesi olan kalp huzuru ve zikrullah bâtinî bir surettir ve bunların ahkâm ve tafsilî fikh-ı bâtin olan tasavvuf ilminde mündemiçtir. Hakeza zâhirde, muayyen vakitlerde yemekten, içmekten nefsi menetmek olan oruç ibadetinin özü ve ruhu takvadır. Takva ise tasavvufun ilgi alanıdır. Kişinin, âhirette kurtuluş ve selâmeti, zâhirî amellerinin sıhhati ile ilgilidir. Bu da sağlam bir akideye, imana, ihlâsa ve niyete bağlıdır. Bunlar ise bâtinî yol olan tasavvufun alanlarıdır. ¹⁹

Fikh, tasavvuf, kelâm ve mezhep gibi alanlar İslâm'ın farklı yorum biçimleri olarak zaman içinde kurumsallaşmışlardır. İslâm tarihinde kurumsallaşma sürecini erken dönemlerde gerçekleştiren alanların başında ilim gelmektedir. İlimdeki erken dönem kurumsallaşma önce fıkıhta, sonra kelâmda, daha sonra ise tasavvufta kendini göstermiştir. ²⁰ Bu bağlamda fikh, Kur'ân ve sünnetin ahkâmı etrafında şekillenen bir norm seti ve rasyonel bir hukuk düzeni inşa ederken tasavvuf, tarikatlar yoluyla feridin hayatını düzenleyen kurallar manzumesi inşa etmiştir.

Ebu Zehra İslâm dünyasındaki kurumsallaşma olgusunun ortaya çıkışı ile Müslümanlar arasındaki fikrî ihtilaflar arasında bir ilişki kurmaktadır. Ona göre tasavvurlar ve ilgi alanlarına ait farklılıklar medeniyet ve ilerleme yolundaki bireysel ve grupsal ihtilafları arttırmış böylece çeşitli felsefî, sosyal ve dinî doktrinler ortaya çıkmıştır. ²¹ Fertlere, coğrafi bölgelere ve mizaçlara bağlı olarak şekillenebilen meslek ve metot farklılıklarının doğurduğu kurumsal yapılanmaların başında mezhepler gelmektedir.

İslâmî kurumsallaşmayı mezhepler/fırkalar bağlamında üç kısma ayırmak mümkündür: siyasî, itikadî ve fikhî. Uygulama ve yönetim alanında

¹⁸ Dilaver Güner, "Tasavvufun Müstakil Bir İlim Haline Gelişi, Tasavvufun Gelişimi", *Tasavvuf El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 139.

¹⁹ Abdu'l-Bârî en-Nedvi, *Kur'ân ve Sünnet Işığında Tasavvuf ve Hayat*, trc. Mustafa Ateş (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1996), 33-34.

²⁰ Dilaver Güner, *Düşünce ve Kültür'de Tasavvuf*, 36-39; Dilaver Güner, *Tasavvufun Konusu ve Gayesi*, 31.

²¹ Muhammed Ebu Zehra, *İslâm'da Siyasi İtikadî ve Fikhi Mezhepler Tarihi*, çev. Abdulkadir Şener (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1983), 9.

ortaya çıkan siyasî mezhepler “fırka” olarak da isimlendirilmektedir. İslâm tarihinde en keskin ayrılıkların ve çatışmaların yaşandığı bir kurumsal alandır. Hâricilik ve Şiilik bu fırkaların başında gelmektedir. İtikadî mezhepler ise fikrî ve teorik tartışmaların ürettiği mezhepsel kurumsallaşmadır. Bunlara da İslâm tarihi literatüründe “fırka” denilmektedir. Cebriye, Kaderiyye, Mürchie, Mu’tezile, Eş’ariye ve Maturîdiye bunların başında gelmektedir. Son olarak fikhî mezhepler günlük pratiklere dönük ihtiyaçların ürettiği kurumsallaşmadır. Hanefî, Şâfiî, Hanbelî, Malikî, Caferî vb. mezheplerin başını çektiği bu kurumsal yapıların temel özelliği çözüm odaklı olmalarıdır.²² Fikhi mezhepler, müslümanların davranış pratiklerini kolaylaştırıcı fonksiyonlara sahiptir. Bu özelliklerinden ötürü İslâm tarihinde hayır ve bereket kaynağı olarak kabul edilmişlerdir. Siyasi ve itikadî mezheplerin bir kısmında fikhî unsurlar da ön plana çıkmıştır. Bunlardan özellikle Şia mezhebi dikkat çekmektedir.

İslâm tarihinde kurumsallaşmanın en çok görüldüğü alan tasavvuf olmuştur. Tasavvuftaki kurumsallaşma hem nicel anlamda gerçekleşmiş, hem de nitel bir derinlik kazanmıştır. Kurumsallaşan tarikatlar kendilerini İslâm’ın manevî pratikleri olarak görmüş ve her fırsatta şeriata bağlılıklarını dile getirmişlerdir. Tarikatlar, kurumsallaşma süreçlerinde İslâm’dan olmayan unsurlarla iç içe olmaya başladıkları zaman onları meşrulaştırma yoluna gitmişler ve bu temaslarını âyet ve hadislerle ait yorumlarla (içtihat) temellendirmek istemişlerdir.

Bazı yaklaşımlar, yorumları Ehl-i sünnet ve şeriat çizgisinde olan sûfilik ve tarikat kurumsallaşmalarını ortodoks olarak kabul ederken, İslam dışı unsurlar barındıran tasavvuf ve tarikatları ise heterodoks olarak kabul etmektedir. Bu anlamda Heterodoksi çizgisinin aşırı uçlarında dolaşarak tamamen dışlanan tarikatlar de bulunmaktadır. Habibiyye, Evliyaiyye, Şumrâhiyye, İbâhiyye, Hâliyye, Hulûliyye, Hûriye, Vûkûfiyye, Mütecâhiliyye, Mütেকâsiliyye ve İlhâmiyye bu gruba giren tarikatlardır. Bu gruplardan bazıları kendilerini Allah’ın sevgili kulu olarak görmekte ve ibadet yapmak zorunda olmadıklarını düşünmektedir.²³

Tarikatları, seyr ü sülûk yöntemlerine göre ruhanî, nefsanî ve şüttâr olmak üzere üçe ayıranlar da bulunmaktadır. Buna göre, ruhânî tarikatlar,

²² Ebu Zehra, *İslam’da Siyasi İtikadî ve Fikhi Mezhepler Tarihi*, 23.

²³ Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 157; Hülya Küçük, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 316.

nafile ibadet, zikir ve rabıta gibi ruhu besleyen pratiklerle seyr ü sülûku (Allah'a yolculuğu) tamamlamaya çalışmaktadır. Nefsânî tarikatlar, ibadetlerin yanına riyazet ve mücahedeyi de ekleyerek bir basamak daha üstte bulunmaya çalışmaktadır. Şüttâr tarikatlar ise aşk yolunu tercih etmektedir.²⁴

Tasavvufun kurumsal mekânları olan dergâhlar, eğitim yeri olarak müritlerin ahlaken yetiştirildiği; mürşitlerin irşâd için hazırlandığı yerlerdir. Dönemin şartlarına göre dergâhlardaki eğitim ve öğretim hizmetleri, nazarî ve amelî olmak üzere iki yolla yapılmaktaydı. Nazarî olan eğitim daha çok "mürşitlerin müritlere yaptığı nasihatlar"dan oluşurken amelî eğitim "riyazet, itikâf, nafile oruç ve namaz, kırk gün süreli halvet ve çile" türü şeyler ile "sema ve zikir"den oluşmaktaydı.²⁵ Gölpınarlı bu ayırmadan hareketle tasavvufun üç ayrı yönüne dikkat çekmektedir: Nazarî tasavvuf, teessürî-ruhî tasavvuf, ayin ve erkân.²⁶

Hem kendisi somut ve nesnel bir kurum olan hem de İslamî pratiklerin kurumsallaşmasında rol oynayan tarikatların sayısı oldukça fazladır. Büyük çoğunluğu Sünnî, az bir kısmı Şîî* ve bâtinî (Hurûfiyye, Kalenderiyye, Haydariyye, Babaiyye) olan bu tarikatların ortaya çıkışında itikadî, coğrafi, tarihî ve sosyal birçok sebep rol oynamıştır.

Günümüze kadar varlığı devam eden birçok tarikatın adı ve kurumsallaşması hicrî altıncı/ miladî on ikinci yüzyılda başlamış, zamanla onlarca kol ve şubeye ayrılarak dünyanın pek çok yerine yayılmıştır. Bu tarikatların çoğu, silsilesini Hz. Ali'ye dayandırmaktadır. Bununla birlikte, silsilesini Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a dayandıran tarikatlar da bulunmaktadır.²⁷ Silsile olgusu, tarikat kurumunun meşrulaştırma ve haklılaştırma araçlarından en önemlisidir. Kendi varlığını devam ettirebilmek ve kabullerini yeni nesillere aktarabilmek için silsile vb. birçok meşrulaştırma ve haklılaştırma referanslarına ihtiyaç duyan tarikat kurumları esasına Kur'ân ve sünneti temel referanslar olarak kabul etmektedir.

²⁴ Küçük, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş*, 317.

²⁵ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 133.

²⁶ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlâna Celâleddin Hayatı Eserleri Felsefesi* (İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 2015), 146.

* Schimmel, Şii dünyası ile tasavvuf kuramları arasındaki ilişkinin tümüyle henüz açığa kavuşturulmadığını dile getirmektedir. (Annemarie. Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık. (İstanbul: Alfa Yayınları, 20018), 131.)

²⁷ Reşat Öngören, "Başlıca Tarikatlar, Tarikatların Kurumsallaşması", *Tasavvuf El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 255.

Tasavvuftaki imana ve itikada ait kalbî yönelimler ve soyut kabuller tarikat kurumlarıyla birlikte, müesseseleşmiş, somutlaşmış ve görünür hale gelmiştir. Tasavvuf, toplumun gündelik yaşam bilgileri, kabulleri ve değerleri olarak düşünüldüğünde, tarikat bu bilgiler ve kabuller üzerine inşa edilmiş olan bir nesnelığe karşılık gelmektedir. Bu nesnel durum kurumsallaşmadır.

Birçok İslâmî pratiği kurumsallaştıran ve müslüman dünyayı derinden etkileyen kurumsallaşmış tarikalardan önde gelenleri şunlardır: Yeseviye (Ahmed Yesevî, ö. 562/1166), Kadiriye (Abdülkadir Geylanî, ö. 562/1166), Rifaiye (Ahmed Rifaî, ö. 578/1182), Medyeniye (Ebu Medyen Şuayb b. Hüseyin, ö. 590/1193), Kübreviye (Necmeddin Kübra, ö. 618/1221), Sühreverdiye (Ebu Hafs Ömer Suhreverdî, ö. 632/1234), Çeştiye (Muinuddin Hasan Çestî, ö. 633/1235), Şazeliye (Ebu'l-Hasan Şazelî, ö. 656/1258), Bektaşiyeye (Hacı Bektaş Veli, ö. 669/1270), Bedeviye (Ahmed b. Ali Bedevî, ö. 675/1276), Desukiye (İbrahim Desukî, ö. 693/1293), Mevleviye (Mevlana Celaleddin Rumî, ö. 672/1273), Sa'diye (Saduddin b. Musa Cebbavî, ö. 700/1300) Nakşibendiye (Bahauddin Nakşibendî, ö. 791/1388), Halvetiye (Ömer b. Ekmeluddin Lahicî, ö. 800/1397) ve Bayramiye'dir (Hacı Bayram Veli, ö. 833/1429). Bu tarikatlar birçok İslâmî değeri pratikleştirmiştir. Bu pratiklerden bazıları şunlardır: hamd, salâtüselâm, dininde ve ahdinde muhkem durmak, kişilerin ayıp ve kusurlarını araştırmamak, muhtaç olanlara insaf ve merhamet etmek, yaramaz ve çirkin huyları terk etmek, tevbe etmek, sünnete bağlı yaşamak, şeriata muhalif bid'atlardan kaçınmak, ruhsat yerine azimeti tercih etmek, zulüm ve haksızlık yapmamak, borç sahibi ile helalleşmek, Allah'ın isimleri ile meşgul olmak.

4. Tarikatların İslami Pratiklerin Kurumsallaşmasına Katkısı

Oluşum dönemlerinde farklı bölgelerin tasavvuf hareketleri ilk bakışta fark edilemeyecek düzeyde birbirleriyle temas halinde olmuştur. Örneğin, sûfiyye hareketi Bağdat'ta teşekkülünü sürdürürken başka bölgelerde Müslüman cemaatler arasında, sûfi olarak bilinmeyen fakat Bağdat sûfilere ile benzer görüş ve pratiklere sahip bazı kişi ve gruplar bulunmaktaydı. Mevcut kanıtlar, bu müstakil cemaatlerin birbirleriyle temas hâlinde olduklarını göstermektedir. Bu temaslar zamanla bütün bağımsız mistik grupların sûfi

terimi ile isimlendirilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu adlandırma, süreçle birlikte tasavvuf hareketleri arasındaki güçlü iletişim ağını ortaya çıkarmıştır.²⁸

Anadolu'da yayılan tasavvuf hareketleri de benzer süreçler yaşayarak kurumsallaşmaya/tarikatlaşmaya doğru evrilmişlerdir. Bu evrilme ile birlikte kurumsallaşmanın göstergeleri olan ortak rutin alanlar, hiyerarşiler, statüler, otoriteler ve pratikleştirme olguları görünür olmaya başlamıştır.

Kurumsallaşmalarını tamamlayan tarikatlar, İslâm dünyasının farklı bölgelerinde mikro düzeyde sosyal güç merkezleri üretmeye başlamışlardır. Lokalize alanlarda otoritelerini tesis eden bu tarikatlar, genellikle güçlerini manevî akrabalık ve silsilelerden almaktaydı. Hicrî altıncı/miladî on ikinci yüzyıldan itibaren İslâm dünyasında takriben bir yüzyıl sonra da Anadolu coğrafyasında fonksiyonelleşmeye başlayan silsile vb. güç alanları, tarikat kurumlarındaki dağınıklığı ortadan kaldırmış ve bütünleşmeyi sağlamıştır.

Kurumsallaşmasını tamamlayan her tarikat, kendi mesleğine/meşrebine ait ritüelleri (İslâmî pratikler/âdâb ve erkân) genel geçer kabuller düzeyine taşımının gayreti içinde olmuştur. Birçok İslâmî pratiği kurumsallaştıran ve müslüman dünyayı derinden etkileyen bu tarikatların bir kısmı ve kurumsallaştırdığı İslâmî pratiklerden bazıları şunlardır:

Kâdiriyye: Bu tarikatın İslami pratiklerin kurumsallaşmasına katkısı ilk dönem tarikatlardan birisi olması itibarı ile önemli olmuştur. Tarikatın kurucu aktörünün [Abdülkâdir-i Geylânî (ö. 561/1165-66)] hem anne hem de baba tarafından silsile yoluyla Hz. Peygamber'e dayanması ve güçlü bir karizmaya sahip olması tarikatının kurumsallığını sürdürebilir kılmıştır. Özellikle hamd, salâtüselâm ve duaların gündelik bir pratik olarak davranışlara yansımada Kâdiriyye'nin azımsanamayacak katkısı olmuştur.

Kâdiriyye'nin kurumsal uygulamalarında zikir cehri (sesli) dir. Zikir oturarak, ayakta, sallanarak veya dönerek yapılabilmektedir. Zikirde, tevhid ve lafza-i celâl çekilmektedir. Toplu olarak yapılan zikir devran şeklinde icra edilmektedir.

Rifâiyye: Rifâiyye pratiğinde zikir tek başına ve her müridin kendi işiteceği kadar cehrî (sesli) yapılmaktadır. Toplu zikir ise hem oturarak hem de ayakta yapılmaktadır. Zikir meclislerinde Ahmed er-Rifâî'nin (ö. 578/1182) tertip ettiği evrad ve hizb okunmaktadır. Rifâiyye'de belli gün ve gecelerde zikir

²⁸ Karamustafa, *Tasavvufun Oluşumu*, 3, 47.

sırasında “burhan” denilen kerametler gösterilmektedir. Burhan pratiği, Rifâiyye’yi diğer tarikatlardan farklı kılan en ayırıcı özelliğidir.

Rifâiyye şu İslâmî pratiklerin kurumsallaşmasına katkıda bulunmuştur: dininde ve ahdinde muhkem durmak, şeriat ve tarikata lazım olan şeyleri öğrenmek ve uygulamak, kişilerin ayıp ve kusurlarını araştırmamak, muhtaç olanlara insaf ve merhamet etmek, yaramaz ve çirkin huyları terk etmek.

Sühreverdiyye: Ebu Hafs Şihabüddîn Sühreverdî (ö. 632/1234), tarikatlardaki âdâb ve erkâna, âyeta ve hadislerdeki işaretlerden hareketle delil bulan bir sûfidir. ²⁹ Sühreverdî’nin bu tutumu, Berger’in dinî yasallaştırmalar bağlamında dile getirdiği “beşerî bir realiteyi kutsal bir realiteye bağlayarak ona nihai ve kalıcı bir görünüm verilmesi”³⁰ vurgusuna denk düşmektedir.

Sühreverdiyye, halvet hâlinde, kalbin de iştirakiyle lâ ilâhe illâllah zikrine devam etme esası üzerine kurulmuştur Cezbe ve coşkunluğa ait pratik yansımaları İslâm şeriatının sınırları içinde tutmaya çalışan Sühreverdî’nin, fütüvvet teşkilatıyla süreklilik arz eden münasebetleri dikkat çekmiştir.

Şâzeliyye: Bu tarikat, ilim erbabının rağbet ettiği tarikat olmuş, Afrika’da kültür ve medeniyet havzasının gelişmesine öncülük etmiş, en çok okunan vird ve hizblere sahip olmuş, şer’î esaslara ciddiyetle bağlı kalmış, Afrika’da Ehl-i sünnet anlayışının güç kazanmasına katkı sağlamış bir tarikattır. ³¹ Batılı mütefekkir Rene Guenon tarafından da benimsenen Şâzeliyye, Batılı birçok mütefekkirin tarikatı hâline gelmiştir. Tarikatın günümüzdeki bu formu Rene Guenon Şâzeliyyesi olarak adlandırılmaktadır. ³²

Şâziliyye’de mârifet kavramına önemli düzeyde vurgu yapılmaktadır. Şâziliyye kerametler ve olağanüstü hâller konusunda mutedil bir yol izlemiştir. Ebü’l-Hasan eş-Şâzelî (ö. 656/1258) özellikle keşif konusunda dinin temel kaynaklarının esas alınması gerektiğini dile getirmiştir. O, tarikat pratiklerinin kurumsallaşmasında ölçü olarak Kur’ân ve sünneti ön plana çıkarmıştır. Ona göre bir şey iki adil şahide yani Kur’ân ve sünnete dayandığı sürece kabul

²⁹ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999), 298.

³⁰ Peter L. Berger, *Kutsal Şemsiye Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları*, çev. Ali Coşkun (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015), 98.

³¹ Kadir Özköse, “Sudan’da Tasavvufî Hayatın Şekillenmesine Kâdiriyye ve Şâziliyye Tarikatlarının Etkisi”, *Sufiyye* 10(2021),163-178.

³² Küçük, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş*, 336-337.

edilebilir.³³ Şâziliyye’de bu iki temel eksenin dışında oluşacak pratikler İslâmî olarak kabul edilmemiştir.

Bektâşiyye: Anadolu’da faaliyet gösteren tarikatlar içinde davranış pratiklerini en çok kurumsallaştıran tarikatların başında Bektaşîyye gelmektedir. Tarikat, Hacı Bektâş-ı Velî’den (ö. 669/1271 [?]) uzun zaman sonra³⁴ kurumsallaşan bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. Bektaşîyye pratiği (âdâb-erkânı) birçok akım ve kültüre ait unsurları içermektedir. Bunlar Sünnî gelenekten çok Hurûfiyye, Aleviyye, İseviyye ve Şamanizm karışımı³⁵ mistik pratiklerdir.

Bektâşîlik, ikinci pîr olarak kabul edilen Balım Sultan’la (Hızır Bali) birlikte farklı bir karaktere bürünmüştür. Balım Sultan Hurûfî ve Şii unsurların karışımından meydana gelen Balım Sultan Erkânını uygulamaya başlamıştır. On iki imam töresi, bekâr yaşama ve kulağa küpe takma bu erkândan bazılarıdır. Bektaşîliğin muharrem matemi, baş okutma ve düşkünlük gibi kurumsallaşan pratikleri mevcuttur. Bu pratiklerin uygulandığı ayinler sırasında saz eşliğinde nefes denilen ilahîler söylenmektedir. Bektaşîlikte kurban kesme, dolu içme, lokma yeme vb. pratiklere mahsus gülbanklar bulunmaktadır. Ocak’a göre bu gülbanklarla eski şaman duaları arasında görülen benzerlikler, Bektaşîlik’teki Şamanizm tesirlerini belgeleyen noktalar³⁶dır.

Nakşibendiyye: Nakşibendiyye pratiğinde hafi (gizli) zikir esastır. Nakşîyye’de dört aşamada mârifetullaha ulaşılmaktadır. Bu aşamalardan ilk ikisi olan şeriatla zâhir, tarikatla da bâtın temizlenmektedir. Daha sonra hakikatle Allah’a yaklaşılarak mârifetullaha ulaşılmaktadır. Nakşibendiyye’nin kurumsallaştırdığı İslâmî pratiklerin başında sohbet ve rabîta gelmektedir. Nakşibendiyye seyr ü sülûkunda rabîta önemlidir. Bu tarikatta rabîta, şeyhin suretini düşünme şeklinde uygulamaktadır. Rabîtanın gayesi kalbi dünyevî düşüncelerden temizlemek, mürşidin ruhaniyetinden feyiz almak ve gıyabında onunla mânevî beraberlik tesis etmektir.³⁷ Nakşibendiyye’ye mahsus zikrin adı hatm-i hâcegân’dır. Tarikatta yabancılar zikre alınmamaktadır.

³³ Ahmet Murat Özel, “Şâzeliyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/387-390.

³⁴ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 282.

³⁵ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 282-283.

³⁶ Ahmet Yaşar Ocak, “Bektâşîlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/ 373-379.

³⁷ Hamid Algar, “Nakşibendiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/335-342.

Nakşibendiyye'nin kurumsallaşmasına katkıda bulunduğu İslâmî pratiklerden bazıları şunlardır: tövbe etmek, sünnete bağlı yaşamak, şeriate muhalif bid'atlardan kaçınmak, ruhsat yerine azimeti tercih etmek, zulüm ve haksızlık yapmamak, borç sahibi ile helalleşmek, kazaya kalan namazları hesaplayarak kılmak ve Allah'ı çokça zikretmek.³⁸

Halvetiyye: Lâ İlâhe illâllah zikrini yerleşik bir gelenek hâline getirmek, Allah'ın yedi ismi ile meşgul olmak ve kalbi saflaştırarak temizlemek³⁹ Halvetiyye'nin kurumsallaşmasına katkıda bulunduğu İslâmî pratiklerdir.

Bayramiyye: Bayramiyye'nin İslâmî pratiklerin kurumsallaşmasına katkısı çok yönlü olmuştur: Hacı Bayrâm-ı Velî'nin (ö. 833/1430) çiftçilik yaparak emeğiyle geçinmesi, müritleriyle imece usulü ekin kaldırması, esnaf arasında Ahî Baba olarak tanınması onun sosyal hayatının canlı olduğunu ve halkla bütünleşen bir tasavvuf anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. Hacı Bayrâm-ı Velî'nin çarşı pazar dolaşarak dilenmesi, sadaka ve zekât toplayıp müritlerine dağıtması ondaki Melâmî meşrep tutuma işaret etmektedir. Bayramî dervişlerinin nefisleriyle sürekli mücahede halinde oldukları ve gece gündüz ibadet ettikleri bilinmektedir. Bu ekole mensup dervişlerin yaptıkları hizmetler sonucu mazhar olacakları ilahî nimetlerle asıl bayramı ahirette yapacakları ve bunun için kendilerine Bayramî denildiği kaydedilmektedir. Esmâ zikrine dayanan bir irşâd usulünü benimseyen Bayramîler, cehrî zikri esas almaktadır. Bayramîlerin halvette okuyacakları salavatlar, kelime-i tevhid sayısı, ihlas vb. sureler kurumsal yapı içinde tespit edilmiştir.⁴⁰

Öte yandan Bayramiyye dervişlerinin savm-ı visal tuttukları, vecde gelip haykırdıkları, taçlarının büyük ve uzun olduğu, kendileri veya başkaları için dilendikleri, asa kullandıkları, abâ, eski ve yamalı elbiseler giydikleri, halvete girip kırk gün çile çıkardıkları, Allah'ın rüyada görülebileceğine ve Miraç'ta Hz. Peygamber'in Allah'ı zâhir gözüyle gördüğüne inandıkları da bilinmektedir.⁴¹

5. Modern Dönemde Tarikatların Yeni Konumu

Modernleşme on yedinci yüzyılda Avrupa'da başlayan ve zamanla bütün dünyaya yayılan toplumsal bir yaşam biçimi ve örgütlenme şeklidir. Modernleşme belli bir dönemin adı olmaktan çok sürekliliği ve gelecek

³⁸ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 296.

³⁹ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 289.

⁴⁰ Fuat Bayramoğlu & Nihat Azamat, “Bayramiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/269-273.

⁴¹ Bayramoğlu & Azamat, *Bayramiyye*, 269-273.

tasavvurunu içeren bir olgudur. Bu olgu inanç ve değerler bağlamında insanı merkeze alan ve onun dışında maddî/mânevî otorite tanımayan bir düşünce sistemidir.

Modernleşme, toplumsal hayatı geleneksel kalıplardan eşi görülmemiş düzeyde koparmaktadır. Giddens'a göre modernleşme olgusunun gerçekleştirdiği dönüşüm yaygınlık açısından küresel düzeyde seyrederken yoğunluk açısından bireysel ilişkilerden, gündelik hayata, değerlere ve inançlara kadar toplumsal hayatın bütününe kapsamaktadır.⁴²

Bauman modernliği Batı Avrupa'da yaşanan entelektüel bir dönüşüm, Aydınlanmanın kültürel bir proje olarak gelişmesi ve kapitalizmin bir hayat tarzı olarak dünya toplumlarına empoze edilmesi şeklinde tanımlamaktadır. Ona göre entelektüel dönüşüm felsefeyi, edebiyatı ve sanatı da içeren derin bir toplumsal/yapısal değişime işaret ederken kapitalizm, endüstri toplumunun olgunluğa erişip genel bir yaşam biçimine dönüşmesidir.⁴³

Modernleşme yeni bir toplum tasavvuru önermekte, bütün toplumları kapsayan evrensel ilkeler dayatmakta ve Avrupa modernliğini tarihsel tekâmülün en iyi aşaması olarak göstermektedir.⁴⁴ Bu bağlamda yerkürenin tamamına bir düzen biçme hedefi güden modernleşme toplumsal değişimi; siyasî, idarî ve iktisadî rasyonalizasyonu ve toplumun yeniden yapılanmasını ifade etmektedir. Bu olgu kendini sanayileşme, kentleşme, demokratikleşme ve bürokratik örgütlenme olguları üzerinden takdim etmektedir.

Weber'e göre modernleşme bilimsel bilginin gündelik hayata uygulanması, sihirli ve irrasyonel inançların erozyonu, her şeyin hassas ölçüldüğü bir para ekonomisinin gelişmesi, dinsel değerlerin sekülerizasyonu ve verimlilik uğruna realitenin değerini yitirmesidir. Weber tüm bu özelliklerin sadece Batı'da bulunduğunu ifade ederek modernleşme ile Batı arasında doğrusal bir ilişki kurmaktadır.⁴⁵

Batı toplumlarında Aydınlanma, Sanayi Devrimi, çoğulculuk, bireysellik, üretim ve sınıf çatışmalarına işaret eden modernleşme, Doğu toplumlarında

⁴² Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ersin Kuşdil (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014), 12.

⁴³ Zygmunt Bauman, *Modernlik ve Müphemlik*, çev. İsmail Türkmen (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014), 15.

⁴⁴ Ergün Yıldırım, *İslam Toplum Tasavvuru İslam Modernleşme ve Toplum* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 36.

⁴⁵ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* çev. Zeynep Aruoba (İstanbul: Hil Yayın, 1997), 13-25.

reformcu seçkinlerin modernist yönelimlerine işaret etmektedir. Modernleşmenin temel kabulüne göre Avrupa dışı bütün toplumlar Avrupa'nın geçtiği (varsayılan) doğrusal tarih çizgisinden geçeceklerdir. Çünkü modernleşmek Avrupalı olmakla eş anlamlıdır. Bu kabule göre, Avrupalı olmayan dünya halkları modernleşme süreçlerinde kendi inanç ve düşünce iklimlerinden kopacaklardır. ⁴⁶ Bu anlamda Batının modernleştirme sürecinde diğer toplumlarla geliştirdiği ilişki yerine göre demokrasi, çoğulculuk, katılım çerçevesinde şekillenirken çoğu zaman pozitivizm, katı laiklik, jakobenizm ve sömürgeleştirme tarzında ilerlemiştir.

Said Halim Paşa modernleşme olgusu bağlamında Batı ve Doğu toplumları arasındaki düşünce ve ruh farkına dikkat çekmektedir. Ona göre Batı ruhbanlık, asillere imtiyaz ve sınıflar arası çatışmalarla ön plana çıkarken Doğu, İslâmiyet'le şerefliğin neticesinde millet, mezhep ve ırk farkı gözetmeksizin herkese adalet, eşitlik ve kardeşlik kanununu uygulama pratiği ile ön plana çıkmıştır. ⁴⁷

Dolayısı ile yeni bir muhayyile sunan modernite radikal bir toplumsal değişim ön görmektedir. Müslüman toplumların modernleşme ile olan ilişkilerinde bu radikal değişim özellikle modernleşme-din ilişkilerinde ön plana çıkmıştır. Bu ilişkide modern Batı genelde dönüştüren, müslüman dünya ise genelde dönüşen konumunda olmuştur. Örneğin Osmanlı toplumunda modernleşme, din olgusunu derinden etkileyen uluslaşma ve dinî kurumsallaşmaları zayıflatan bireyselleşme süreçlerini ortaya çıkarmıştır. Kurumsal yapılanması zayıflayan dinî alanların başında tasavvuf gelmektedir. Modernleşme sürecinin kurumsal tasavvuf (tarikatarlar) üzerindeki çok yönlü etkisi bu geleneksel kurumların tasfiyesi, tasavvuf ve meşâyih'in konumunun değişmesi ile sonuçlanmıştır.

Modernleşmenin tarikatarların sosyo-politik konumlarını doğrudan etkilemesi, Osmanlı devletinde özellikle on beşinci yüzyıldan sonra siyasal anlamda güçlü merkezi konum elde eden tarikatarların bu konumlarını kaybetmeleri ile sonuçlanmıştır. Tarikatarlar özellikle II. Mahmut dönemi ile birlikte güç kaybı yaşamaya başlamışlardır. Erken Cumhuriyet döneminin zorla modernleştirme politikaları bu güç kaybını daha da ileriye taşımış ve

⁴⁶ Nilüfer Göle, *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme* (Metis Yayınları, 2014), 20-45.

⁴⁷ Said Halim Paşa, *Buhranlarımız ve Son Eserleri*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 77.

tarikatların faaliyetlerinin yasaklanması ile sonuçlanmıştır. Tarikat hareketleri yaşanan siyasal değişimler ile birlikte günümüzde büyük canlılık kazandıkları halde hukukî olarak hala yasaklı dinî gruplar olmaya devam etmektedirler.

Tasavvufun kurumsal kimlikle yani tarikat grubu kimliği ile icra ettiği faaliyetler ve bireyin davranışları için koyduğu normlar modernleşme süreci ile birlikte zayıflamaya başlamıştır. Bu zayıflamada devletin tarikat hareketlerine karşı tutumu etkili olmuştur. Dolayısıyla modern dönemde siyasal erkin tarikatların zihniyet ve tutumlarına karşı gösterdiği refleks tarikatların güçlü konumlarını sarsmıştır ve etkilerini büyük ölçüde kırmıştır.

Öte yandan modernleşmenin küresel boyutu ve toplumları, şehirleri, sosyal grupları ve ilişki biçimlerini birbirine benzeten özelliği tarikatların faaliyet tarzlarını, kurumsal yapılanmalarını ve bireysel tercihlerini birbirine benzeştirmiştir. Gelenek modernleşirken⁴⁸ her grup geleneksel değerlerini yeni formlar içinde devam ettirme yoluna gitmektedir. Fakat tarihsel geçmişlerini sürdürmek isteyen bütün tarikat hareketlerinin isimleri dışında birçok fonksiyonu değişime uğramıştır.⁴⁹

Modern dönem tarikat hareketlerinin ilişki biçimlerini tektipleştirmiş, iletişim kanallarını eşitlemiş ve kurumsallaşma şekillerini standartlaştırmıştır. Cumhuriyetin modernleştirme politikası ve tarikatları yasaklama siyaseti dergâhların kapanması ile sonuçlanınca bu hareketler zaman içinde vakıf ve dernek gibi sivil toplum kuruluşları olarak yeniden gün yüzüne çıkmıştır. Yapısal değişim yeni ilişki şekilleri, yeni sosyal ağlar ve yeni söylem biçimleri üretmiştir. Benzer araçlar ve uygulama şekilleri geleneksel tarikatları ve yeni dönem dinî grupları eşitlemiştir. Modernleşme ve küreselleşme ile birlikte yaşanan çoğulculuk, sekülerizm ve bireysellik, dinle kurulan ilişki biçimini değiştirmiş, anlam kırılmalarını beraberinde getirmiş ve geleneksel tarikat formu içinde, çağ ile iletişim kurmak zorlaşmıştır. Bu durum, modern çağın yeni ilişki şekilleri içinde doğup gelişen Nurculuk ve Süleymancılık gibi dinî hareketleri ortaya çıkarmıştır. Geleneksel tarikat hareketleri de kurumsal yapılarını bu yeni döneme göre dönüştürme yoluna gitmek durumunda kalmıştır. Yaşanan bu dönüşüm hareketleri, yapısal olarak bir seviyeye çekmiştir. Geleneksel tarikatlar kendilerini modern araçlar üzerinden yeniden

⁴⁸ Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan Türkiye’de İslami Oluşumlar* (İstanbul: Metis Yayınları, 2017), 19.

⁴⁹ Şerif Mardin, *Türkiye’de Din ve Siyaset* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1993), 84-85.

inşa etmiştir. Modern dönemin kurumsallaşma şekilleri üzerinden güncellenen tarikat hareketlerinin yeni versiyonlarında, iç içe geçişler, etkilenmeler söz konusu olmuştur. Modernleşen bu geleneksel dinî hareketlerin ritüelleri, söylemleri ve eylemleri belirgin benzerlikler göstermektedir. Hareketlerin kurumsallaşmalarına ve davranış pratiklerine ait sözkonusu benzerlikler tarihî, kültürel ve fikrî sebepler kadar modernleşme ve küreselleşme olgularına da dayanmaktadır.

Şu gerçeğin altı çizilmelidir: Türkiye'deki geleneksel tarikat hareketlerinin faaliyetleri, erken Cumhuriyet döneminin zorla modernleştirme politikaları sonucu yasaklanmış ve mensupları zorla kovuşturulmaya maruz bırakılmıştır. Bu durum hareketlerin faaliyet alanlarını yer altına itmiştir. Zaman içinde değişen siyasal iklim, hareketlerin, gün yüzüne çıkarak tarihî kökleri üzerinde yeniden yapılanmalarını beraberinde getirmiştir. Yeniden canlanan bu tarikat hareketlerinin geleneksel formlar içinde fonksiyon icra etme imkânları ortadan kalkmıştır. Bu durum onların, zaman içinde, Nurculuk ve Süleymancılık gibi modern dinî hareketlere benzer faaliyet alanları geliştirmelerini zorunlu kılmıştır.⁵⁰

Toplumsal dünyada modernleşme süreci ile birlikte yaşanan değişim, tebliğin dili ile ilgili bir değişimi de beraberinde getirmiştir. Modern döneme özgü dinî grupların başında gelen Risale-i Nur hareketinin öncü şahsiyeti Said Nursi'nin yaşanan toplumsal değişime uygun yeni bir söylem ve eylem biçimi geliştirdiği görülmektedir. Risale-i Nur hareketi, tebliğ dili ve eylem modeli olarak tarihsel geleneklerin ürünü olan fıkıh, kelâm ve tasavvuf kurumlarının uygulama biçimlerini –bir manada- aşan bir görünüm sergilemektedir. Bu harekete ait eylem modelinin Hz. Peygamber ve asr-ı saadet uygulamalarına göre şekillendiği, hareketin kurucu aktörü ve lideri Bediüzzaman tarafından dile getirilmektedir.

Asr-ı saadet sonrasında ortaya çıkan fıkıh, kelâm ve tasavvuf gibi araçsal kurumlar, değişen toplumsal şartların ortaya çıkardığı tarihsel yapılanmalar olarak esasında İslâm'ın hem teorik hem de pratik çerçevesine ek ibadet, cemaat ve ahlak anlayışları inşa etmişler ve İslâmiyet ile toplumsal hayat arasında kurulan bağın derinleşmesine katkı sağlamışlardır. İslâm'ın temel referansları olan Kur'ân ve sünnetin yorumları üzerine inşa edilen fıkıh, kelâm

⁵⁰ İbrahim Kaygusuz, "Anadolu Tasavvuf Hareketlerinin Kökenleri ve Eklektik Karakteri", *Turkish Studies - Religion*, 16/1 (2021), 33-55.

ve tasavvuf, süreçle birlikte tarihsel tebliğ ve temsil kanalları olarak kurumsallaşmışlardır. Modern döneme özgü yeni bir cemaat olan Risale-i Nur hareketinin kurucu aktörü olan Said Nursi bu tarihsel tebliğ/temsil kanallarından birisi olan tarikat olgusu ile kendi mesleği arasında dikkat çekici bir tutum geliştirmektedir. Said Nursi'nin "Risale-i Nur mesleği, tarikat değil, hakikattir, Sahabe mesleğinin bir cilvesidir. Bu zaman tarikat zamanı değil, imanı kurtarmak zamanıdır. "⁵¹ şeklindeki ifadeleri ile bu tutumunu dile getirmektedir.

Nursi'nin "zaman tarikat zamanı değildir" söylemi zühd veya tasavvufun özüne değil kurumsal kimliğe bürünmüş tarikat yapılanmalarının bazı eylem biçimlerine ve itikadî yaklaşımlarına dönüktür. Bu söylem, "modern dönemin şartlarının tebliğin dilini ve geleneksel tarikatların formlarını değiştirdiğini bu durumun tarikatların uygulama biçimlerini fonksiyonsuz bıraktığını ve neticede tarikatların toplumsal konularının değiştiğini ve eski misyonlarını aynıyla yerine getiremeyeceklerini" ifade eder mahiyettedir. Söylemin dönemsel olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır.

Esasında tarihsel süreçlerin ürünü olarak ortaya çıkan tarikat hareketleri kişiler, meşrepler ve kültürel coğrafyalara göre şekillenen zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Bununla birlikte tarihsel süreçte farklı inanç grupları ile temasa geçmek düşünsel etkilenmeleri ve itikadî bazı sapmaları beraberinde getirebilmiştir. Örneğin tasavvuf hareketleri kadim kültürlerden etkilenerek Hurûfiyye, İbâhiyye vb. yorumlar geliştirebilmişlerdir. Öte yandan kurumsallaşan tarikatların farklı dönemlerde siyasal iktidarlarla çeşitli dünyevî ilişki biçimleri geliştirdikleri ve/veya çatışma yaşadıkları bilinmektedir. Bu eylem biçimleri tarikat hareketlerinin sosyopolitik tutumlarına ait zaafolar olarak dile getirilmektedir. Bu tutumlar hem güncel tarikat hareketlerinin eylem ve söylem biçimlerine yansiyabilmekte hem de bu hareketlere dönük tartışmaların konusu olabilmektedir.

Sonuç olarak Said Nursi'nin tarikat hareketleri ile ilgili tarihsel hafızayı ötelemediği/önemsediği ama -tartışmaların geri planından haberdar olarak- bu tarihsel tecrübenin ötesine uzandığı ve doğrudan asr-ı saadet, sahabeler ve Hz. Peygamber'le imanî/itikadî bir bağ kurarak yeni bir söylem ve eylem biçimi geliştirdiği anlaşılmaktadır.

⁵¹ Bediüzzaman Said Nursi, *Emirdağ Lahikası* (İstanbul, Söz Yayıncılık, 2012), 98.

Sonuç

İslâmî pratiklerin kurumsallaşmasında tasavvuf hareketleri önemli düzeyde rol oynamışlardır. İslâm dininin bir yorum biçimi olan tasavvufun itikadî kabulleri tarikatlar üzerinden pratiğe dönüşmüş ve kurumsallaşmıştır. Kurumsallaşan tasavvufa ait bu pratiklere tarikat dilinde âdâb ve erkân denilmektedir. Standartlaştırılan İslâmî pratikler hem tarikatlara ait mekânlarda hem de gündelik hayatın akışı içinde uygulanabilmektedir. Tasavvufun tarikatlar yolu ile kurumsallaştırdığı İslâmî pratiklerden bazıları şunlardır: tövbe, sabır, tevekkül, ihlas, şükür, muhabbet. Bu pratikler, âyet ve hadislerden içtihat yoluyla çıkarılmıştır. Bu içtihatlar genellikle tarikatların kurucu aktörlerine veya saff-ı evvel önderlerine aittir. Tarikat hareketlerinin mürit, müntesip ve takipçileri bu pratikleri gündelik hayatlarında uygulamaktadırlar.

Avrupa'da ortaya çıkan, Aydınlanmayı ve kapitalizmi bir hayat tarzı olarak dünyaya empoze etmeye çalışan modernleşme olgusunun müslüman toplumların gündelik hayatı, bireysel ilişkileri, inançları ve değerleri üzerinde önemli düzeyde etkisi olmuştur. Yeni bir toplum tasavvuru öneren ve evrensel ilkeler dayatan modernleşme çoğulcu, bireyselci ve seküler hayat tarzı bağlamında radikal bir toplumsal değişim ön görmektedir. Müslüman toplumların modernleşme ile olan ilişkilerinde bu radikal değişim din özelinde somutlaşmıştır.

Din-toplum ilişkilerini çok yönlü olarak etkileyen uluslaşma akımı ile dinî kurumsallaşmaları zayıflatan bireyselleşme süreci modernleşmenin İslâm dünyasında ortaya çıkardığı yeni iki durum olarak karşımıza çıkmıştır. Uluslaşma ve bireyselleşme sonucu kurumsal yapılanması zayıflayan dinî alanların başında tasavvuf gelmektedir. Süreç ile birlikte Türkiye örneğinde olduğu gibi tarikatlar tasfiye edilmiş ve meşâyihin konumu değişmiştir. Esasında tarikatlar II. Mahmut dönemi ile birlikte güç kaybı yaşamışlardır. Osmanlı modernleşmesi ile birlikte siyasal yönetimlerin tarikat gruplarına karşı negatif tutum sergilemesi bu hareketlerin güçlü konumlarını zayıflatmıştır. Erken Cumhuriyet döneminin zorla modernleştirme politikaları ise oldukça radikal uygulamalar gerçekleştirmiş ve tarikatların faaliyetlerini yasaklamıştır. Böylece tasavvufun kurumsal kimliği yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmış ve tarikatların bireysel davranışlar için ortaya koyduğu normların uygulanabilirliği zayıflamıştır. Cumhuriyet sonrasında yaşanan siyasal

atmosferin etkisi ile tekrar gün yüzüne çıkan tarikat hareketlerinin isimleri dışında fonksiyonlarının çoğu değişime uğramıştır.

Modernleşme süreci yeni dinî yapılanmaların ortaya çıkışını ve tebliğ dili ile ilgili bir değişimi de beraberinde getirmiştir. Modern dönemde ortaya çıkan yeni dinî cemaatlerin başında Risale-i Nur hareketi gelmektedir. Hareketin kurucu aktörü olan Said Nursi yaşanan değişime uygun yeni bir tebliğ dili ve eylem biçimi geliştirmiştir. Risale-i Nur hareketinin, tebliğ dili ve eylem modeli modern çağlara uygunluk bakımından geleneksel dinî kurumların uygulama biçimlerini–bazı yönleriyle- aşmakta ve önemli düzeyde farklılıklar içermektedir. Bu hareketin yeni söylemi ve uygulama biçimi hem fıkıh ve kelâmın tecrübelerini içermekte hem de güçlü tarihsel konumlarını yitiren tarikat hareketlerinin hafızasını barındırmaktadır. Risale-i Nur hareketinin eylem biçiminin Hz. Peygamber ve asr-ı saadet uygulamalarına göre şekillendiği hareketin lideri Said Nursi tarafından açıkça dile getirilmektedir.

Kaynakça

- Afifi, Ebü'l-Alâ. *Muhyiddîn İbnu'l-Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi*. Çev. Mehmet Dağ. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974.
- Algar, Hamid. "Nakşibendiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/335-342. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Bauman, Zygmunt. *Modernlik ve Müphemlik*. Çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.
- Bayramoğlu Fuat & Azamat Nihat. "Bayramiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/269-273. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Berger, Peter L. "Dini ve Toplumsal Kurumların Değişimi". *Din ve Modernlik Toplum Bilim Yazıları I*. Der. ve çev. Adil Çiftçi. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.
- Chevalier, Jean. *Din Fenomeni*. Çev. Mehmet Aydın. Konya: Litera Türk Yayınevi, 2011.
- Çakır, Ruşen. *Ayet ve Slogan Türkiye'de İslami Oluşumlar*. İstanbul: Metis Yayınları, 2017.
- Durkheim, Emile. *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*. Çev. Özer Ozankaya. İstanbul: Cem Yayınevi, 2010.

- Ebu Zehra, Muhammed. *İslam'da Siyasi İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*. Çev. Abdulkadir Şener. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1983.
- Freyer, Hans. *Din Sosyolojisi*. Çev. Turgut Kalpsüz. Haz. M. Rami Ayas. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2016.
- Giddens, Anthony. *Sosyoloji*. haz. Hüseyin Özel & Cemal Güzel. Ankara: Ayraç Yayınevi, 2000.
- Giddens, Anthony. *Modernliğin Sonuçları*. Çev. Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.
- Göle, Nilüfer. *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*. Metis Yayınları, 2014.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Mevlâna Celâleddin Hayatı Eserleri Felsefesi*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 2015.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.
- Günay, Tümer. “Din”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/312-320. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Gürer, Dilaver. “Tasavvufun Müstakil Bir İlim Haline Gelişi Tasavvufun Gelişimi”. *Tasavvuf El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Gürer, Dilaver. “Tasavvufun Konusu ve Gayesi”. *Tasavvuf El Kitabı*. ed. Kadir Köse. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Gürer, Dilaver. *Düşünce ve Kültür’de Tasavvuf*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Halim Paşa, Said. *Buhranlarımız ve Son Eserleri*. haz. M. Ertuğrul Düzdağ. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Kara, Mustafa. *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999.
- Karamustafa, Ahmet T. *Tasavvufun Oluşumu*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Kaygusuz, İbrahim. “Anadolu Tasavvuf Hareketlerinin Kökenleri ve Eklektik Karakteri”, *Turkish Studies - Religion*, 16/1 (2021), 33-55.
- Kelâbâzî. *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta’arruf*. Haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992.
- Konur, Himmet. “Zühdden Tasavvufa Geçiş Tasavvuf’un Gelişimi”, *Tasavvuf El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Kuşeyri Risâlesi Sufilerin İnanç ve Ahlakı*. Çev. Dilaver Selvi. İstanbul: Semerkand Yayıncılık Yeni Şafak Kültür Armağanı, 2009.
- Küçük, Hülya. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Luckmann, Thoman. *Görünmeyen Din Modern Toplumda Din Problemi*. Çev. Ali Coşkun & Fuat Aydın. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003.
- Mardin, Şerif. *Türkiye’de Din ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.
- Nedvi, Abdu'l-Bârî. *Kur’ân ve Sünnet Işığında Tasavvuf ve Hayat*. Çev. Mustafa Ateş. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1996.
- Nursî, Bediüzzaman Said. *Emirdağ Lahikası*. İstanbul, Söz Yayıncılık, 2012.
- Nursî, Bediüzzaman Said. *Sözler*. İstanbul: Söz Matbaacılık Yayıncılık, 2014.
- Ocak, Ahmet Yaşar. “Bektaşilik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/ 373-379. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Öngören, Reşat. “Başlıca Tarikatlar, Tarikatların Kurumsallaşması”. *Tasavvuf El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Özel, Ahmet Murat. “Şâzeliyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/387-390. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Özköse, Kadir. “Sudan’da Tasavvufî Hayatın Şekillenmesine Kâdiriyye ve Şâzeliyye Tarikatlarının Etkisi”, *Sufiyye*, 10 (2021), 163-178.
- Sarıkoçlu, Ekrem. *Din Fenomenolojisi Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2011.
- Schimmel, Annemarie. *İslamın Mistik Boyutları*. Çev. Ergun Kocabıyık. İstanbul: Alfa Yayınları, 20018.
- Sunar, Cavit. *Ana Hatlarıyla İslâm Tasavvufu Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1978.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- Weber, Max. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Çev. Zeynep Aruoba. İstanbul: Hil Yayın, 1997.
- Yıldırım, Ergün. *İslam Toplum Tasavvuru İslam Modernleşme ve Toplum*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.

Yıldırım, Ergün. *Sufî Sosyoloji Maneviyatın Toplumsal Varoluşu*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2021.

Yılmaz, H. Kamil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Cennet ve Cehennem Ehlinin İştirak Ettiği Diyalogların Kritiği

Analysis of the Dialogues Participated by the People of Paradise and Hell

Mehmet SALMAZZEM

Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi İşlami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı
Mus Alparslan University Faculty of Islamic Sciences Department of Tafsir Muş/Türkiye.
salmazzem.m@gmail.com, Orcid ID 0000-0001-8526-4512

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü – Article Type	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi – Date Received	17 Mart / March 2022
Kabul Tarihi – Date Accepted	12 Haziran / June 2022
Yayın Tarihi – Date Published	28 Haziran / Haziran 2022
Yayın Sezonu	Haziran - June
Issue - Sayı	13

Atıf / Cite as: Salmazzem, Mehmet. "Cennet ve Cehennem Ehlinin İştirak Ettiği Diyalogların Kritiği: Analysis of the Dialogues Participated by the People of Paradise and Hell". *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi – Katre International Human Studies Journal* 13 (June / Haziran 2022), 115-144.

<https://doi.org/10.53427/katre.1104105>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/katre/policy>

Copyright © Published by İstanbul İlim ve Kültür Vakfı / Istanbul Foundation for Science and Culture, İstanbul, Turkey. All rights reserved.

Cennet ve Cehennem Ehlinin İştirak Ettiği Diyalogların Kritiği

Mehmet SALMAZZEM

Öz

Kur'ân-ı Kerim'e göre cennet ve cehennem ehlinin çeşitli nedenlerle iştirak ettikleri diyaloglar bulunmaktadır. Cennet ehlinin ilk diyaloğunun meleklerle olduğu anlaşılmaktadır. Ölüm esnasında gerçekteşen bu diyaloğun hem fiil hem de sözlü karakterinin olduğu söylenebilir. Bu diyalogda melekler, cennet ehli olacak insanların ruhlarını güzel bir şekilde alırken aynı zamanda onlara cennet müjdesini vermektedirler. Tabi bu müjdenin bütün müminlere yapıldığı hakkında kesin bir bilgi bulunmasa da en azından müttaki bazı kulların ruhları alınırken kendileriyle böyle bir diyaloğun gerçekteşitini söyleyebiliriz.

Meleklerin cennet ehliyle olan diyaloglarının haşir meydanında, cennet kapısında ve cennetin içinde devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu diyaloglarda meleklerin, cennet ehline "selam" ifadesiyle nida etmeleri dikkat çekicidir. Müjde ve tebrikte bulunma bu diyalogların öne çıkan özellikleri arasındadır.

Kur'ân'ın verdiği bilgiler ışığında, cennet ehlinin kendi arasındaki diyalog örneklerinin daha ziyade cennetin içerisinde gerçekteşitini söylenebilir. Cennet ehlinin kendi aralarındaki diyalogların genellikle; dünya hayatındaki yaşanmışlıklarını anma, cehennem ehlinen tanıdıklarının durumunu öğrenme ve içinde buldukları nimetlere karşı Allah'a şükretme ekseninde gerçekteşitini anlaşılmaktadır. Cennet ehli, cehennemde gördükleri bazı tanıdıklarının dünya hayatındayken kendilerine yönelttikleri kuruntularından, Allah'ın inayeti sayesinde kurtulduklarını söylerken kişinin zayıf iradesiyle tek başına menfi fikir ve söylemlere karşı gelmesindeki zorluğu belirtmiş olmaktadır.

Cehennem ehlinin de ilk diyaloğunun meleklerle gerçekteşitini bildirilmektedir. Ölüm anından itibaren başlayan bu diyalogların cehennem ehli için pek de hayırlı olduğu söylenemez. Ölüm esnasında uygulanan bir çeşit azaba, sorgulamalar ve azarlamalar eşlik etmektedir. Melekler tarafından cehennem ehli olanlara, dünya hayatı esnasında taptıkları batıl ilahların durumu ölüm anında sorulmaktadır. İnkârcıların bir kısmı günahlarını itiraf ederken bazılarının ise bunu inkar etmeye çalışması hatta bu tutumlarını yeniden dirilişten sonra hesap meydanında da sürdürme çabasında olmaları hayret vericidir. Meleklerin cehennem ehli ile olan diyalogları muhtelif şekillerde; cehennem kapısında ve cehennem içinde devam etmektedir. Cehennem ehlinin, cehennemde azap gördüğü sırada iletişim kurmaya çalıştıkları arasında cehennem bekçileri bulunmaktadır. Onlardan kendileri ile Allah arasında ricacı olmalarını; Yüce Allah'ın kendilerini dünyaya geri göndermesini ya da yok etmesini talep etmektedirler. Hiç olmazsa çektikleri azabın şiddetini bir günlüğüne bile olsa hafifletmesi için yalvarmaktadırlar. Fakat her defasında melekler, onlara dünya hayatını hatırlatmakta ve kendilerine gelen elçileri dinlemedikleri için azabın kaçınılmaz olduğunu bildirmektedirler. Böylece cehennem ehli için, azabın bitmesi ya da hafifletilmesi gibi bir durum olmayacağını idrak etmekten başka çare kalmamaktadır.

Cehennem ehlinin kendi aralarındaki diyalogları haşır meydanında başlar, cehenneme sürüklendikleri yolda ve cehennemin içinde devam etmektedir. Bu diyaloglarda önce çıkan en çarpıcı detay, cehenneme girme nedeni hususunda birbirilerini sorumlu tutmaları ve birbirilerine lanet okumalarıdır. Cehennemdeki tartışmalar, genellikle saptırılmış olanlar ile saptıran kişiler arasında geçmektedir. Dünya hayatında güçsüz konumda bulunanlar, yaşadıkları dönemde güçlü konumda bulunup kendilerini saptıranlarla cehennemde tartışmaktadırlar. Kendilerinden çektikleri azabı bir parça bile olsa gidermelerini istemektedirler. Kuşkusuz bu talepte bulunanlar da taleplerinin gerçekleşmeyeceğinin farkındadırlar. Fakat kendileri de azap gören müstekbirlere acizyetlerini bildirmek veyahut en azından onları zem etmek için bu taleplerde bulunmaktadırlar. Diğer taraftan cehennemde, kuşaklar arasında hararetili tartışmalar yaşanmaktadır. Sonra gelen kuşak, önceki kuşağı kendilerini saptırmakla suçlamakta hatta bu gerekçeyi öne sürerek Allah Teâlâ'dan onlara iki kat azap vermesini istemektedirler. Bu taleplerinin Allah katından kabul görmediği ve farkında olmasalar da herkesin katmerli azap çektiği bildirilmektedir. Bütün bunlar cehennem ehlinin içinde bulunduğu çaresizliği simgelemektedir.

Cennet ehli ile cehennem ehli arasında gerçekleşen diyalogların bir kısmını cennet ehli diğer bir kısmını ise cehennem ehli başlatmaktadır. Cennet ehlinin başlattığı diyalogların nedenleri arasında ilâhî vadin hakkaniyetini müşahede etmek ve ettirmek bulunurken cehennem ehlinin başlattığı diyaloglarda ise nimetlerden istifade etme arzusu öne çıkmaktadır. Cehennem ehli, cennet ehlinden sahip oldukları suyu ve rızık niteliği bulunan nimetleri istemektedirler. Bu da onların cehennemde susuzluğu ve açlığı gideren temiz ve güzel rızıklardan mahrum olduklarını göstermektedir. Bahsedilen diyaloglar ve bunlarda geçen talepler cennet ve cehennemin konumu ya da aralarındaki iletişim hakkında da fikir vermektedir. Buna göre cennet ehli ya da cehennem ehli bir birleriyle sesli ve görüntülü olarak iletişim sağlayabilmektedirler. Fakat maddî transfer taleplerinin ise mekânların uzaklıklarından ziyade ilahi yasak nedeniyle gerçekleşmediği anlaşılmaktadır.

Cennet ve cehennem ehliyle iletişim kurabilen diğer bir kesim ise A'raf ehlidir. A'raf ehlinin kimler olduğu hususu tartışmalı olsa da cennete girmeyi uman bir topluluk oldukları kesindir. A'raf ehli cennet ve cehennem ehlini yüzlerinden tanımakta ve onlarla diyalog kurabilmektedirler. Muhtemelen yüzlerindeki parlaklıktan cennet ehlini ve yüzlerindeki karartıdan da cehennem ehlini tanımaktadırlar.

Cennet ve cehennem arasında yer alan ve üzerinde A'râf ehlinin de bulunduğu engelin bildiğimiz şekliyle bir sûr olmaktan öte bir boyut ya da buna benzer bir sistem olma ihtimali mümkündür.

Yaşadığımız dijital dönemde pek çok yenilik bize cennet ve cehennem ehli arasındaki diyalogların daha iyi anlaşılmasını sağladığı inancındayız. Örneğin günümüz teknoloji çağında uzak mesafeleri ve fiziki mekânları aşarak ses ve görüntü aktarımı çok rahat yapılırken ahirette bunun olamayacağı düşünülebilir mi? Ayrıca günümüzde yüz ve parmak tanıma sistemleri gibi muhtelif tanıma usulleri geliştirilmişken ahirette, A'râf ehlinin cennet ve cehennem ehlini yüzlerinden tanımalarını tahayyül edememek ancak sığ bir bakışı yansıtır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Cennet, Cehennem, Cennet Ehli, Cehennem Ehli.

Analysis of the Dialogues Participated by the People of Paradise and Hell

Abstract

According to the information given by the Qur'an, there are dialogues in which the people of Paradise and Hell participate due to various reasons. It is understood that the first dialogue of the people of Paradise was with the angels. It can be said that this dialogue, which took place at the time of death, had both a physical and a verbal character. Accordingly, angels take the souls of people who will be the people of Paradise in a beautiful way, while giving them the good news of Paradise. Of course, there is no definite information that this gospel was given to all believers. But at least we can say that such a dialogue took place with some of the devout servants while their souls were being taken.

It is understood that the dialogues of angels with the people of Paradise continue in the resurrection square, at the gate of Paradise, and in Paradise. It is noteworthy that in these dialogues, the angels call out to the people of Paradise with the phrase "greetings". Giving good news and congratulation are among the prominent features of these dialogues.

When we look at the Qur'an, the examples of dialogue between the people of Paradise are mostly taking place in Paradise. In the dialogues of the people of Paradise among themselves; The themes of commemorating their experiences in the life of this world, learning the status of the people of Hell they know, and thanking Allah for the blessings they have come to the fore. The people of Paradise say that some of their acquaintances, whom they saw in Hell, got rid of the delusions that they had directed against them during their worldly life, thanks to Allah's grace. Thus, a person indicates the difficulty in opposing negative ideas and discourses alone with his weak will.

It is reported that the first dialogue of the people of Hell took place with the angels. It cannot be said that these dialogues, which started from the moment of death, are very good for the people of Hell. A kind of torment applied at the time of death is accompanied by interrogations and rebukes. The people of Hell are asked by the angels about the false gods they worshiped at the time of their death. It is astonishing that some of the deniers confess their sins, while others try to deny it, and even try to maintain this attitude in the arena of reckoning after the resurrection. The dialogues of angels with the people of Hell continue in various ways at the gates of Hell and inside Hell. While the people of Hell are being tortured in Hell, there are guards of Hell among those they try to communicate with. They demand that they be pleading between them and Allah, and that Almighty Allah send them back to the world or destroy them. They beg Allah to at least alleviate the severity of their torment, even for a day. But every time, angels remind them of the worldly life and inform them that punishment is inevitable because they do not listen to the messengers who came to them. Thus, the people of Hell have no choice but to realize that the torment will not end and its effects will not be alleviated.

The dialogues of the people of hell among themselves begin in the resurrection square, continue on the way they were dragged to hell and inside it. The most striking detail that emerges in these dialogues is that they blame each other for the reason they entered Hell and curse each other. Arguments in Hell are usually between those who were misled and those who misled them. Those

who are in a weak position in the life of this world will argue in Hell with those who were in a strong position in this world and misled them. They want them to relieve the torment they have suffered, even a little bit. Undoubtedly, those who make this demand are aware that their demands will not come true. However, they make these demands in order to inform them that those who are arrogant, who are also among those who are tormented, are at least helpless beings, or at least to insult them. On the other hand, there are heated debates between generations in hell. The next generation accuses the previous generation of perverting themselves. They even ask Allah to inflict double punishment on them by citing this justification. However, it is reported that these demands were not accepted by Allah and that everyone suffers many times more torment, even if they are not aware of it. All these symbolize the helplessness of the people of Hell.

Some of the dialogues between the people of Paradise and the people of Hell are initiated by the people of Paradise and others by the people of Hell. Among the reasons for the dialogues initiated by the people of Paradise is to observe and maintain the righteousness of the divine promise. In the dialogues initiated by the people of Hell, the desire to benefit from blessings comes to the fore. The people of Hell want from the people of Paradise the water they have and the bounties that have the quality of sustenance. This shows that in addition to their thirst in Hell, they are deprived of clean and beautiful sustenance that quenches hunger. The mentioned dialogues and the demands in them also give an idea about the position of heaven and hell or the communication between them. Accordingly, the people of Paradise or Hell can communicate with each other through audio and video. However, it is understood that the material transfer requests were not realized due to the divine prohibition rather than the distance of the places.

Another group that can communicate with the people of Paradise and Hell is the people of A'raf. Although the issue of who the people of A'raf are is debatable, it is certain that they are a community hoping to enter Paradise. The people of A'raf recognize the people of Paradise and Hell by their faces and can communicate with them. They probably recognize the people of Paradise by the brightness on their faces and the people of Hell by the darkness on their faces.

It is possible that the barrier between Paradise and Hell, on which the people of A'raf is located, is more than a wall as we know it, it is a dimension or a similar system.

We believe that many innovations in the digital era we live in provide us with a better understanding of the dialogues between the people of heaven and hell. For example, in today's technology age, while sound and image transmission is carried out very easily by exceeding long distances and physical spaces, is it possible to think that this will not happen in the hereafter? In addition, while various recognition methods such as face and finger recognition systems have been developed today, not being able to imagine the people of A'raf recognizing the people of heaven and hell from their faces in the hereafter only reflects a shallow view.

Key Words: Qur'an, Paradise, Hell, People of Paradise, People of Hell.

Giriş: İslâmî Perspektifte Cennet ve Cehennem

İslâm inancına göre Allah Teâla'nın, yaşamı ve ölümü yaratmasının amacı iyi amel hususunda insanları ve cinleri sınamaktır.¹ Buna göre insanların dünya hayatındaki en temel görevleri, daha iyi amelde bulunmak olmalıdır. İnsan, dünya hayatında iyi amelde bulunmakla yaratılış amacına uygun hareket ettiği gibi ahiret hayatında da ilâhi ikramın en güzel tezahürlerinden olan cennete girmeye mazhar olacaktır.² Nitekim âyet-i kerimelerde cennetin, yaratılış amacının gereği olarak iyi amelde bulunanların mükâfatı olduğu açıkça belirtilmektedir.³ Unutulmamalıdır ki iyi amellerin başında iman ve takva gelmektedir. Buna karşın insanların, kötü amel işlemekle, en başta yaratılış amaçlarına muhalif davranmış olacakları bilinmektedir. Kuşkusuz insanoğlunun işlediği en büyük kötü amel şirk ve inkârdır. Bu günah, Allah katında cehennem gibi büyük bir cezanın nedenidir. Nitekim Kur'ân'a göre cehennem varlık nedeni inkârcıları cezalandırmaktır.⁴

Kur'ân-ı Kerim'de cennet ve cehennem yanısıra onların sakinleriyle ilgili oldukça çarpıcı ve ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Cennet; mümin, müttakî kullar için sonsuz mutluluk yurdu olarak tasvir edilirken, cehennem inkârcılar için ebedî ve kesintisiz azap yeri olarak betimlenmektedir.

Kur'ân'da bu bağlamda malumat verilen meselelerden biri de cennet ve cehennem ehlinin iştirak ettiği diyaloglardır. Gerçek şu ki bu mevzu dâhil olmak üzere ahirete dair bütün konular gaybî konular olup bunlar hakkında ancak semavî kaynaklı naklî bilgiler sayesinde bilgi sahibi olabiliriz. Bu makalede de başta Kur'ân olmak üzere naklî bilgiler ışığında cennet ve cehennem ehlinin içinde bulunduğu diyalogları kritize etmeye, yorumlamaya çalışacağız.

1. Cennet ve Cehennem Kavramlarının Etimolojik Kritiği ve Kur'ân'daki Kullanımları

Cennet, temel anlamında "örtmek, gizlenmek" anlamı bulunan c-n-n kökünden gelen bir isim olup sözlükte "ağaç gibi bitkilerle toprağı örtünen bahçe" manasına gelmektedir. Ayrıca c-n-n kökünden gelen kelimelerin ekseriyetinin temel anlamında "örtmek, gizlenmek" anlamı bulunmaktadır.

¹ Mülk, 67/2.

² Teceli Karasu, *Din Eğitimi ve İşlevsel Akıl* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2020), 14.

³ A'râf, 7/43; Ra'd, 13/24.

⁴ Bakara, 2/24)

Örneğin anne rahmindeki çocuğa, görünmediği için aynı kökten gelen “cenîn”; defnedilen ölüyü göstermediği için kabre “cenen”; aklî melekesini yitiren insanlara “mecnûn” ve göğüs kemiği içerisinde saklı bulunan kalp için de “cenan” denilmektedir. Cinlere, görünmeyen varlıklar olduklarından dolayı “cin” ismi verilmiştir.⁵

Kavram olarak “cennet” kelimesi, ahirette Müslümanların gideceği yere denilmektedir. Kelimenin kavramsallaşmış anlamını kök anlamıyla ilişkilendiren dil bilimcilerden İbn Faris’e (ö. 395/1004) göre “cennet”, dünya hayatı açısından görünmeyen bir mükâfat olduğu için bu ismi almıştır.⁶ İsfahânî’ye göre ise yeryüzündeki bahçelere benzediğinden veya sahip olduğu nimetlerin insanlara görünmemesinden dolayı bu ismi almıştır.⁷

Kur’ân-ı Kerim’de cennet kelimesi farklı formlarda toplamda 147 defa geçmektedir. 115 yerde ahirette, müminlerin ilâhî mükâfata mazhar olacakları mekânın ismi, altı yerde Hz. Adem ile Hz. Havvâ’nın yer yüzüne indirilmelerine kadar kaldıkları mekânın ismi, bir yerde me’vâ cenneti olarak sidretü’l-müntehânın civarındaki makânın ismi, yirmi beş yerde ise dünyevî bağ, bahçe anlamında kullanılmıştır.⁸

Kur’ân-ı Kerim’de cennet, ebedî saadet yurdu olarak Müslümanların arzu ettikleri her şeyi bulabilecekleri sonsuz nimetler diyarı olarak tasvir edilmektedir.⁹ Kur’ân-ı Kerim’de cennet için Cennetü’n-naîm, Adn, Firdevs, Hüsnâ, Dârüsselâm ve Dârülmukâme gibi isimler de kullanılmaktadır.¹⁰

Cehennem kelimesinin köken olarak hangi dilden olduğu tartışmalıdır. Farsça ya da Grekçe kökenli olduğu söylene de İbranicede “gehinnom”

⁵ İsmail b. Hammad Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Luga ve Sihahu'l-Arabiyye* (Beyrût: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 1990), 5/2094; Ebu'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemu Makayisi'l-Lüğa* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1979), 1/421-422; Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân* (Mekke: Mektebetu'n-Nezâr Mustafa el-Baz, ts.), 1/128-129; Ahmed b. Yusuf b. Abdüddâim Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrâfi'l-Elfâz* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996), 1/348-349.

⁶ İbn Fâris, *Mu'cem*, 1/421-422.

⁷ İsfahânî, *Müfredât*, 1/128-129.

⁸ Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Matbaatu Dâri'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1945), 180.

⁹ Zührûf, 43/71; Muhammed, 47/15; Mütaffifîn, 83/22-28; vd.

¹⁰ Mecduddîn Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevi't-Temyîz fî Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, ed. Muhammed Ali en-Neccâr (Beyrût: el-Mektebetu'l-İlmiyye, ts.), 2/352-353.

(hinnom vadisi) anlamındaki kelimededen geldiği görüşü ağırlıktadır.¹¹ Tutuşturulmuş ateşin isimlerinden biri, derin kuyu gibi anlamlara geldiği belirtilmektedir.¹² Terim olarak ise Allah'ın kullarını azab ettiği ateşin isimlerinden biridir.¹³ Bazı alimler, "*Şüphesiz cehennem onların (azgınların) hepsinin toplanacağı yerdir. O cehennem yedi kapısı bulunur ki onlardan (azgınlardan) kimin hangi kapıdan gireceği belirlenmiştir.*"¹⁴ âyetini delil göstererek cehennem, insanların azap gördüğü bütün tabakaların ismi olduğunu söylemişlerdir.¹⁵

2. Cennet ve Cehennem Ehlinin İştirak Ettiği Diyaloglar

1.1. Cennet Ehlinin İştirak Ettiği Diyaloglar

1.1.1. Cennet Ehli İle Meleklerin Arasında Geçen Diyaloglar

Cennet ehlinin meleklerle doğrudan ilk diyalogları, ölüm sırasında başlamakta; kabirde, haşır meydanında ve cennette devam etmektedir. Cennet ehlinin meleklerle diyalogları "selam" ile başlar, "selam" ile devam eder. Kuşkusuz meleklerin cennet ehline dönük sarf ettiği selam ifadesi, Allah katından her türlü kötülük ya da sıkıntıdan güven içinde olmak anlamına gelmektedir.¹⁶ Ölüm anında meleklerin "selam"ı aynı zamanda ölümün suhuletle geçeceği, yeniden dirilişten sonraki aşamaların da selametle geçeceğinin en kati işaretlerinden olduğu anlaşılmaktadır. Bu meseleyi âyetler ışığında ve müfessirlerin yorumu bağlamında biraz daha detaylandırabiliriz.

"Melekler, onların canlarını iyi kimseler olarak alırken, "Selâm size! Yapmış olduğunuz iyi işlere karşılık girin cennete" derler."¹⁷ meâlindeki âyette belirtildiği üzere ruhları kabzetmekle muvazzaf Melekler, müttakilerin ruhlarını salih/iyi kişiler olarak kabzetmektedirler. Âyetten çıkarılacak diğer bir anlam ise takva sahiplerinin vefatının güzel, rahat ve elem olmaksızın

¹¹ Ömer Faruk Harman, "Cehennem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/225.

¹² Cevherî, *es-Sihâh*, 5/1892; Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (Kahire: Dâru'l-Maarif, ts), 1/715; İsfahânî, *Müfredât*, 1/133.

¹³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1/715.

¹⁴ Hicr, 15/43-44.

¹⁵ Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, 1/355.

¹⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b Cerîr Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*. (Kahire: Hecer, 2001), 21/ 269.

¹⁷ Nahl, 16/32.

gerçekleştiğidir.¹⁸ Bu durumda¹⁹ âyetin anlamı şöyle olmaktadır: *“Onlar ki Melekler, ruhlarını güzel ve rahat bir şekilde alırlar ve onlara: “Selam size, yaptığımız işlere karşılık girin cennete derler.”* Diğer taraftan âyette “selam üzerinize olsun, girin cennete” sözünün ne zaman söylenmiş olabileceği noktasında iki görüşün olduğunu belirtmek gerekir. Birinci görüşe göre bu söz, muttakilerin ölümleri sırasında²⁰ diğeri ise cennete girişleri sırasında Melekler tarafından kendilerine söylenmektedir.²¹ Fakat âyetteki ifadelere dikkatle bakıldığı zaman mezkûr sözün, ölüm melekleri tarafından müttaki olan şahsın ruhu kabz edilirse kendisine söylendiği görüşü daha isabetli görünmektedir.

Hemen belirtmek gerekir ki melekler tarafından müttakilere vefatları sırasında, henüz haşır gerçekleşmeden, mizan kurulup hesap verilmeden cennete girecekleri müjdesinin verilmesi oldukça çarpıcıdır. Bu durumun Yüce Allah'ın, müttaki kullarına büyük ikram ve ihsanı olduğu açıktır. Bunu Yüce Allah'ın, takva sahibi kullarına vefatları sırasında, ahiretteki akıbetleri hakkında endişe duymamaları için ikramda bulunmayı murad etmesinin bir tezahürü olarak görmek mümkündür.

Cennet ehlinin meleklerle diğeri bir diyalogları, cennetin kapısında gerçekleşmektedir.

*Rablerine karşı gelmekten sakınanlar da grup grup cennete sevk edilirler. Cennete vardıklarında oranın kapıları açılır ve cennet bekçileri onlara şöyle der: "Size selam olsun! Yuvanız tertemiz olmuştur. Haydi ebedî kalmak üzere buraya girin."*²²

Meâlini verdiğimiz âyet-i kerimede belirtildiği üzere cennetin bekçileri olan meleklerin, cennetin girişinde Allah'ın müttaki kullarıyla bir diyalogları olmaktadır. Tefsirlerde verilen bilgilere göre bahsedilen takva sahipleri, dünya hayatında iken ilâhî emirleri hakkıyla yerine getiren, yalnızca Allah Teâla'yı ilah bilip ve yalnızca ona ibadet eden insanlardır.²³

¹⁸ Nâzi'ât 79/2. ayette de benzer bir hususa işaret edilmektedir.

¹⁹ Ebu'l-Hasan Ali b Muhammed b Habîb Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 3/187.

²⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. 14/213.

²¹ Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî Mukatil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman* (Beyrut: Müessestü't-Tarîhi'l-'Arabî, 2002), 2/467.

²² Zümer, 39/73.

²³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. 20/265.

Zümer, 39/73. âyet-i kerimeden anlaşılır; cennet ehli, haşr meydanından cennete doğru gruplar halinde sevk edilmekte ve cennet bekçileri olan melekler de grubun tamamına aynı anda selam ve müjde vermektedirler. Başka bir ifadeyle cennetin girişinde cennet ehli ile melekler arasında bireye özgü bir diyalogdan ziyade toplu bir diyalogun gerçekleştiğini söylemek yanlış olmaz.

Cennet ehlinin melekler ile başka bir diyalog/diyalogları ise cennetin içerisinde gerçekleşmektedir. Cennete layık olan aile fertlerinin hep birlikte girecekleri Adn cennetlerinin her kapısından onların yanlarına varan melekler kendilerine, *"Sabretmenize karşılık selam sizlere. Dünya yurdunun sonucu (olan cennet) ne güzeldir"*; *"İşte size cennet. Yapmış olduğunuz iyi amellere karşılık o sizin oldu."*²⁴ diye sesleneceklerdir.

Bu âyetlerden anlaşıldığı kadarıyla melekler, cennetin muhtelif kapılarından cennet ehlinin yanına varabilmektedir. Meleklerin cennet ehliyle olan bu diyaloglarında tebrik ve müjdeleme öne çıkmaktadır. Cennete giriş nedeni olarak bilhassa "sabrın" vurgulanması dikkatleri celp etmektedir. Burada zikredilen sabrın ne olduğu hakkında yapılan yorumlara kısaca yer verilmesi isabetli olacaktır. Kısa başlıklar halinde belirtmek gerekirse âyette bahsedilen sabır, Allah'ın emirlerini yerine getirmede sabır, dünya hayatında fakirliğe karşı sabır, Allah yolunda cihad etmede sabır, malayani şeylerden kaçınma hususunda sabır, sevilen şeylerin kaybedilmesine karşı sabır ve nefsanî arzu ve isteklere karşı sabırdır.²⁵

Melekler, cennet ehline dünya hayatındayken sabretmelerine ya da iyi amellerine karşılık cennete girdiklerine, onu mesken edindiklerine vurgu yaparken, cennet ehli bu nimetlere karşı şükürlerini şu sözlere ifade etmektedirler: *"Hamd, bize olan vaadini gerçekleştiren ve bizi cennetten dilediğimiz yere konmak üzere bu yurda varis kılan Allah'a mahsustur. Salih amel işleyenlerin mükâfatı ne güzeldir!"*²⁶ Cennet ehli, bütün bunların Allah'ın ikramı sayesinde olduğunu her fırsatta belirtmeyi ihmal etmemektedirler:

"(Cennette) onların altından ırmaklar akarken, kalplerinde kinden ne varsa hepsini çıkarıp atarız. Ve onlar derler ki: "Bizi bu nimete

²⁴ Ra'd, 13/23-24; A'raf, 7/43.

²⁵ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, 3/109.

²⁶ Zümer, 39/74.

kavuşturan Allah'a hamdolsun! Allah bize bahşetmeseydi biz bu nimeti kendiliğimizden elde edemezdik. Hakikaten rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler."²⁷

Gerçekten de cennet ehlinin, bunların ancak ilâhî ikram olduğunu beyan etmeleri anlamlıdır. Çünkü sabır göstermek ya da genel olarak iyi amellerde bulunmak ancak Allah'ın inayeti sayesinde gerçekleşmektedir. Tek başına cennete girmeye kifayet eden hususlar değildir. Zaten bunların gerçekleşmesinde insanın payı oldukça mahduttur. Cüzî bir irade dışında iyi amellerin oluşmasındaki rolleri çok sınırlıdır. İyi amellerde bulunma gücü ve imkânını veren Yüce Allah'tır. Buna karşın insanın kötülükteki dahli bu kadar sınırlı değildir.²⁸ Kısacası sabır dâhil amel-i salih adına yapılan bütün işler, esas itibariyle Allah Teâla'nın takdir ve ikrâmı sayesinde gerçekleşmektedir. Her hâlükârda hidâyetin gerçek sahibi Yüce Allah'tır. Dolayısıyla cennet ehli, cenneti mesken edinmeleri hususunda kendi nefislerine herhangi bir pay vermeyerek hem hakikati beyan etmiş hem de ilâhî ikrama karşı şükürlerini belirtmiş olmaktadır. Kaldı ki cennet ehlinin aksi bir söylem içinde olmaları da beklenmez. Zira onların kalbinde menfi hiçbir şeyin kalmadığı gerek aynı âyette, gerekse başka âyetlerde açıkça belirtilmektedir.²⁹ Sözün özü, kalbi her türlü kötü duygudan arındırılmış olan cennet ehlinin, cennete girmelerinin sebebi olarak sadece kendi amellerini göstermeleri düşünülemez. Meleklerin cennet ehlinin dünya hayatındaki iyi amellerine işaret etmelerini ise Allah Teâla'nın salih amel işleyenlere vadettiği mükâfatın hak olduğunun ikrar edilmesi ve bu amellerin Allah katında ne kadar değerli olduğunun bildirilmek istenmesi olarak anlayabiliriz.

1.1.2. Cennet Ehlinin Kendi Arasında Geçen Diyalogları

Kur'ân-ı Kerim'de verilen bilgilere göre cennette, cennet ehli ile melekler arasında çeşitli diyaloglar gerçekleştiği gibi cennet ehli arasında da bazı diyaloglar gerçekleşmektedir. Bu diyalogların amaç ve mahiyetlerine ilişkin malumatı iki âyet grubu ekseninde irdelemeye çalışalım:

Cennettekiler birbirlerine dönüp sorarlar:

²⁷ A'raf, 7/43.

²⁸ Bu husustaki ilgili âyetler için bkz.: Nisa, 4/79.

²⁹ Örnek için bkz.: Hicr, 15/47.

Derler ki: "Daha önce biz, aile çevremiz içinde bile (ilâhî azaptan) korkardık."

"Allah bize lütfetti de bizi vücudun içine işleyen azaptan korudu."

Elbette biz bundan önce yalnız O'na yalvarıyorduk. Şüphesiz ihsanı bol ve çok merhametli olan da yalnız O'dur."³⁰

Bu âyetlerden anlaşıldığı üzere cennet ehli, birbirilerine sorular sormaktadırlar. Bu sorulardaki asıl amacın, ilâhî vaadin hak olduğunun ikrar edilmek istenmesi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca mevzu bahis âyetlere bakıldığında cennet ehli arasında gerçekleşen konuşmanın özünde yine ilâhî ikram ve nimeti beyan etme arzusunun olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre cehennem azabından kurtulup cennete girmiş olmalarının asıl nedeni Allah'ın lütfudur. Bununla birlikte dünya hayatındayken endişe duydukları/korktukları şeye de atıfta bulunmaları dikkat çekicidir. Âyette zikredilen endişe ya da korkunun mahiyeti hakkında müfessirlerce muhtelif yorumlar yapılmıştır. Örneğin İbn Abbas'a (ö. 68/687-88) dayandırılan bir rivâyete göre mezkûr âyetlerde bahsi geçen sohbet, dünya hayatında yaşanan korku ve yorgunluğun anılmasıdır.³¹ İbn Aşur'a (ö. 1973) göre bu konuşmanın cennette aynı soydan olan insanlar arasında gerçekleşmiş olması muhtemeldir. Buna göre âyette bahsi geçen konuşma daha önce vefat etmiş olanlar ile onlara sonradan kavuşan zürriyetleri arasında geçmektedir. Âyette zikredilen endişe/korku ise daha önce vefat edenlerin zürriyetlerine kavuşamama noktasında duydukları endişe ya da korkudur ki bu endişelerinden cennette doğrudan zürriyetlerine bahsetmektedirler.³² Fakat konuşma, her ne kadar aile fertleri arasında geçse de hemen sonraki âyet olan Tûr 52/27. âyetine bakıldığında endişe duyulan, korkulan husus zürriyetin durumundan çok kendi akıbetleri olduğu açıktır. Buna göre Tûr 52/26. âyetin anlamı *"daha önce biz kendi ailemiz içerisinde Allah'ın azabından korkardık."* şeklinde olması isabetli görünmektedir. Burada başka bir husus daha bulunmaktadır ki o da dünya hayatında ilâhî azaptan korkmak ile ahirette azaptan emin olmak arasında bir ilişkinin kurulabileceğidir. Şinkitî (ö. 1974) bu âyete atıfta bulunarak dünya hayatında ilâhî azaptan korkmanın ahirette o azaptan selamette olmanın sebebi olduğunu

³⁰ Tûr, 52/25-28.

³¹ Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesûd Begavî, *Mealimu't-Tenzil* (Beyrût: Dâru Tayyibe, 1997), 7/390.

³² Muhammed Tâhir İbn Aşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tunus, 1997), 27/56-57.

söylemektedir. Ona göre bunun diğer bir anlamı da dünya hayatında Allah'ın azabından çekinmeyen insanın ahirette bu azaptan emin olamayacağıdır.³³

Cennette, cennet ehlinin kendi aralarındaki diyalogları bağlamında zikredeceğimiz ikinci âyet grubunun meâli şöyledir:

"Böyleyken, kimi kimine yönelmiş olarak, birbirlerine soruyorlar:

Bir sözcü der ki: "Benim bir yakınım vardı."

"Derdi ki: Sen de gerçekten (dirilişi) doğrulayanlardan mısın?"

"Bizler öldüğümüz, toprak ve kemikler olduğumuzda mı, gerçekten biz mi (yeniden diriltilip sonra da) sorguya çekilecekmiz?"

(Konuşan yanındakilere) Der ki: "Sizler (onun şimdi ne durumda olduğunu) biliyor musunuz?"

Derken, bakıverdi, onu 'çılğınca yanan ateşin' tam ortasında gördü.

Dedi ki: "Andolsun Allah'a, neredeyse beni de (şu bulunduğun yere) düşürecektin."

"Eğer Rabbimin nimeti olmasaydı, muhakkak ben de (azab yerine getirilip) hazır bulundurulardan olacaktım.

"Nasıl, ölecek olanlar biz değil miydik?"

"Yalnızca birinci ölümümüzden başka (öyle mi)? Ve biz azaba uğratılacak olanlar değil miymişiz?"

Şüphesiz, bu, asıl büyük 'kurtuluş ve mutluluğun' ta kendisidir."³⁴

Bu âyetlerden anlaşıldığı kadarıyla cennet ehli arasında konuşulan konular arasında yeniden diriliş, hesap, ceza ve mükâfatın hak olduğunun teyit edilmesi gelmektedir. Buna göre dünya hayatındayken bunları inkâr edenlerin akıbeti hakkında malumat verilmektedir. Cennet ehli arasındaki bu diyalogdan, onların dünya hayatındayken tanıdıkları inkârcıların akıbetini merak ettikleri sonucunu çıkarmak mümkündür. Ayrıca âyetlerde verilen malumattan cennet ehlinin bu minvaldeki meraklarını giderme imkânına sahip olduklarını da öğrenmiş olmaktayız. Zira âyetlerde beyân edildiği üzere cennet ehli,

³³ Muhammed el-Emin b. Muhammed el-Muhtar Şinkiti, *Edvâ'u'l-Beyân* (Mekke: Dâru Alemi'l-Fevâvid, 2005), 7/733.

³⁴ Saffat: 37/50-60; bu husustaki diğer âyetler için bkz.: Müddessir 74/39-47

cehennemde bulunan kişilerden dilediklerinin durumunu öğrenebilmekte ve onların içinde buldukları azabı müşahede edebilmektedirler. Öte yandan bu bağlamda zikri geçen *"Dedi ki: "Andolsun Allah'a, neredeyse beni de (şu bulunduğu yere) düşürecektin."* meâlindeki âyette geçen konuşmayı iki şekilde anlamak mümkündür. Birincisi, cennetteki kişi, durumunu merak ettiği inkârcı yakınına doğrudan bu sözleri yöneltmektedir. Diğeri ise cehennem ehlinin içinde bulunduğu durumu müşahede eden cennet ehlinin bu sözleri, bir şükür ifadesi olarak kendi kendine söylemiş olmasıdır.

Cennet ehli arasında geçen mezkûr diyalogda, inkârcıların dünya hayatındayken yeniden diriliş ve hesap vermeyi inkâr ederken ileri sürdükleri bahanelerden, müminlerin de etkilenme tehlikesinden söz edilmekte ve bu tür bahanelere kapılıp inkârcılığa sapmaktan kurtulmanın ancak Yüce Allah'ın rahmeti sayesinde gerçekleştiğinin açık itirafı yapılmaktadır.

1.2. Cehennem Ehlinin İştirak Ettiği Diyaloglar

1.2.1. Cehennem Ehli İle Melekler Arasında Geçen Diyaloglar

Meleklerin cehennem ehli ile ilk diyalogları ölüm anından itibaren başlamaktadır. Meleklerin inkârcılarla olan bu aşamadaki diyaloglarını soru, azarlama ve azap uygulama şeklinde özetlemek mümkündür. Örneğin *"Melekler, inkâr edenlerin suratlarına ve arkalarına vura vura, "Tadın bakalım yangın azabını!" diyerek canlarını alırken bir görseydin!"*³⁵ âyetinde bahsi geçen inkârcılar ölüm anlarında, melekler tarafından azarlanmakta ve kendilerine azap uygulanmaktadır. Fakat bu azabın niteliği ve kapsamı hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Tefsirlerde bu inkârcıların kimler olduğu hususunda muhtelif bilgiler yer almaktadır. Bazı tefsirlerde bu inkârcıların Bedir savaşında öldürülen kâfirler olduğuna dair rivâyetler olsa da herhangi bir istisna yapılmadan genel olarak bütün inkârcılarla alakalı olduğunu zikreden rivâyetler de bulunmaktadır.³⁶ Kısacası azabın kapsamı hususunda tartışma olsa da meleklerin en azından bazı cehennem ehli inkârcılar ile ilk diyaloglarının ölüm anından itibaren başladığı muhakkaktır.

Diğer taraftan meleklerin, inkârcıların ölümleri sırasında onlara sorular sordukları anlaşılmaktadır.

³⁵ Enfâl, 8/50.

³⁶ Begavî, *Mealimu't-Tenzil*, 7/367-368.

“... Sonunda elçilerimiz gelip canlarını alırken, ‘Allah’ı bırakıp da tapmakta olduğunuz tanrılarınız nerede?’ derler. ‘Bizden sıvışıp gittiler’ diye cevap verirler. Ve (dünyadayken) kâfir olduklarına dair kendi aleyhlerinde şahitlik ederler.”³⁷

Âyetin ifadesinde görüldüğü üzere melekler, inkârcılardan ölüm esnasında ilahlarının nerede olduklarını, onlara neden yardım etmediklerini sormaktadır. Kuşkusuz meleklerin buradaki soruları inkârcıların Allah dışında taptikları ilahların batıl olduğunu, ölüm anından itibaren onlara hatırlatmaktır. Bu minvaldeki sorulara karşı inkârcıların verdikleri cevaplar ise hep aynı nitelikte olmamıştır. A’raf 7/37. âyetinde bahsi geçen inkârcılar, ölüm anında inkârcı olduklarını itiraf ederken *“Kendilerine kötülük edip dururken canlarını meleklerin aldığı kimseler, ‘Biz hiçbir kötülük yapmadık.’ diyerek boyun büküp teslim olurlar. ‘Hayır! Allah yaptıklarınızı çok iyi bilmektedir!’³⁸* âyetinde bahsedilen müşrikler ise bunu inkâr etmeye çalışmaktadırlar. Aşağıdaki âyetlere bakıldığında bu tür insanların sadece ölüm anında değil mahşerde de benzer bir tutum içinde oldukları anlaşılmaktadır.

Unutma o günü ki onları hep birden toplayacağız; sonra da Allah’a ortak koşanlara “Nerede boş yere davasını güttüğünüz ortaklarınız?” diyeceğiz.

Sonra onların mazeretleri “Rabbimiz Allah’a andolsun ki biz ortak koşanlar olmadık” demekten başka bir şey olmadı.”³⁹

İnkârcılardan bazılarının dünyadayken müşrik oldukları halde gerek ölüm anında gerekse yeniden dirilişten sonra haşir meydanında, bunu inkâr etmeye çalışmaları oldukça dikkat çekicidir. Muhtemelen inkârcılar, kurtuluşlarına vesile olur beklentisiyle Allah’a isyan etmediklerini, kötü amelde bulunmadıklarını söylemektedirler.⁴⁰ Fakat söylediklerinin yalan olduğu bilgisi Allah katında mevcuttur. Nitekim âyette onların dünya hayatında kötü davranışlarda buldukları ve insanları Allah yolundan uzaklaştırdıkları belirtilmektedir. Böylece inkârcıların ölüm anında ya da sonrasında bu minvalde söylediklerinin yalan olduğu açıkça ortaya çıkmış olmaktadır.⁴¹

³⁷ A’raf, 7/37.

³⁸ Nahl/16/28.

³⁹ En’am, 6/22-23.

⁴⁰ Ebû Muhammed Abdulhak b. Galib İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-Vecîz* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001), 2/278-279.

⁴¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi'l-Kur’ân*. 9/189.

Ölüme ve yeniden dirilişe tanıklık eden hatta bizzat yaşayan bu müşriklerin, yeniden dirilişten sonra bile halen yalana başvurmaları ya da yaptıkları amelleri inkâr etmeyi bir kurtuluş yolu olarak görmüş olmaları hayret vericidir. Esasen çözüm olarak düşündükleri bu yolun da yine kendi aleyhlerine olduğu *Gör ki, kendi aleyhlerinde nasıl yalan söylediler ve (tanrı diye) uydurdukları şeyler kendilerini nasıl bırakıp gitti!*⁴² âyetinde çok net bir şekilde belirtilmektedir.

Cehennem ehli ile melekler arasındaki diğer bir diyalog ise ahirette sorgulamanın yapıldığı yerde; onların cehenneme sürüklendikleri yolda gerçekleşmektedir. Bu durum Kur'ân-ı Kerim'de şöyle belirtilmektedir:

*“(Allah, meleklerine emreder:) Zalimleri, onların aynı yoldaki arkadaşlarını ve Allah’tan başka tapmış oldukları putlarını toplayın. Onlara cehennemin yolunu gösterin. Onları tutuklayın, çünkü onlar sorguya çekilecekler! Size ne oldu ki birbirinize yardım etmiyorsunuz? Evet, onlar o gün zilletle boyun eğeceklerdir.”*⁴³

*O küfredenler, bölük halinde cehenneme sürülür. Nihâyet oraya geldikleri zaman cehennemin kapıları açılır, bekçileri onlara: Size, içinizden Rabbinizin âyetlerini okuyan ve bugüne kavuşacağınızı ihtar eden peygamberler gelmedi mi? derler. “Evet geldi” derler ama, azap sözü kâfirlerin üzerine hak olmuştur.*⁴⁴

Zümer 39/71. âyette bahsi geçen cehennem bekçileri ile cehennem ehli arasındaki konuşma, anlaşıldığı kadarıyla cehennemin girişinde gerçekleşmektedir. Ayrıca bu konuşma herhangi bir bireye özel değil gruplar halinde gelenlerin tamamına yapılmaktadır. Bu da gelen grupların aynı nedenlerle azaba müstahak olabileceklerini akla getirmektedir. Ayrıca cehenneme girmeyi müstahak kılan nedenler doğrudan melekler tarafından muhataplarına sorulmaktadır. Buna göre Melekler, Allah'ın elçilerine indirdiği kitaplarının ve elçileri vasıtasıyla gönderdiği delillerinin cehennem ehline ulaşip ulaşmadığını bizzat kendilerine sormaktadırlar. Bu sayede bizler Allah'ın insanlara elçi göndermesinin sebebini, gönderilen elçilerin nitelikleri ve misyonları hakkında da malumat sahibi olmaktadır. Binaenaleyh vazifeleri ilâhî

⁴² En'am, 6/24.

⁴³ Saffat, 37/22-26.

⁴⁴ Zümer, 39/71.

mesajları tebliğ etmek ve gönderildikleri toplumu uyarmak olan Allah'ın elçilerinin, ilâhî mesajlara karşı çıkanlara ahiretteki azabı hatırlattıkları ve bu hususta kendilerini uyardıkları teyit edilmiş olmaktadır. Âyet-i kerimede "içinizden/sizden elçiler" ifadesi ise gönderilen elçilerin niteliği hakkında malumat taşımaktadır. Bu ifadeden hareketle elçilerin insan olmalarının yanı sıra gönderilen toplumdan biri oldukları hatırlatılmaktadır. Devamında cehennem ehlinin, meleklerin bahsettiği nitelik ve misyonda peygamberlerin geldiğini itiraf ettikleri görülmektedir. Bütün bu mesajlarda Hz. Peygamber'in nübüvvetini ve getirmiş olduğu ilâhî mesajları tekzip edenler için birer uyarı anlamı taşıdığı da unutulmamalıdır.

Söz konusu âyetlerde verilen bilgilere baktığımızda inkârcılar, cehennem kapısına geldiklerinde bu tutumlarının kendilerine fayda sağlamayacağını anlamış olmalı ki artık işledikleri günahları inkâr etmekten vazgeçip hakikati itiraf etmeye başlamışlardır. Bu duruma aşağıdaki âyetler ışığında yakından bakabiliriz:

Neredeyse cehennem öfkeden çatlayacaktır! Oraya her bir topluluk atıldıkça oranın bekçileri onlara, "Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?" diye sorarlar

Onlar da şöyle derler: "Evet, bize bir uyarıcı gelmişti. Fakat biz onu yalanlamış ve 'Allah hiçbir şey indirmemiştir. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz' demiştik."

Sonra şöyle hayıflanırlar: "Eğer uyarılara kulak vermiş veya aklımızı kullanarak düşünmüş olsaydık, şimdi şu çılgın alevli ateşin yoldaşları arasında bulunmazdık!"⁴⁵

Yukarıdaki âyeti kerimelerde belirtildiği üzere cehennemin bekçileri, cehenneme atılan her gruba "size uyarıcı gelmedi mi" diye soru sorarlar. Buradaki soru, bugün atıldığımız cehennem azabına karşı dünya hayatındayken sizi uyarılar olmadı mı manasındadır. Buna karşın çok açık bir şekilde kendilerine uyarıcının geldiği halde onları yalanladıklarını ve Allah'ın kendilerine herhangi bir şeyi indirmediklerini söylediklerini itiraf etmektedirler. Onlara kulak verip, öğütlerini dinler, davette buldukları şeyler hususunda

⁴⁵ Mülk 67/8-11.

aklımızı başımıza alsaydık bugün bu azabın içinde olmazdık demektelerdir.⁴⁶ Böylece cehennem ehli bu aşamada, inkârda bilerek ısrar ettiklerini belirtmiş olmaktadır. Bu âyetin mefhum-i muhalifinde hak olana kulak veren ve aklını kullanan müminlere de bir müjde verilmektedir.⁴⁷

Gerçekten de artık hiçbir bahanenin fayda sağlamayacağı, yolun sonuna gelindiği, işledikleri günahlar nedeniyle azabın kaçınılmaz olduğu inkârcılara bildirilecektir.⁴⁸ İnkârcılar cehennemden çıkmak istediklerinde, her defasında gerisin geri onun içine atılacaklardır.⁴⁹ Fakat cehennem azabı o kadar çetindir ki orada bulunanlar, bazen azabın hafifletilmesini, bazen de ölüp yok olmalarını isterler: *“Ateşte olanlar cehennem bekçilerine, ‘Rabbimize yalvarın da (hiç değilse) bir gün bizden azabı hafifletsin’ derler.”*⁵⁰ ; *“(Görevli meleğe şöyle seslenirler:) ‘Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi bitirsin.’”*⁵¹ Ne var ki rivayetlere göre yüz yıl ya da bin yıl gibi uzun bir süre sonra ancak kendilerine şu sözlerle cevap verilecektir. *“...siz hep böyle kalacaksınız.”*⁵² Mâlik’in⁵³ bu şekildeki cevabı ise inkârcılar için hiçbir kurtuluş yolunun olmayacağını kanıtı niteliğindedir.⁵⁴

1.2.2. Cehennem Ehlinin Kendi Aralarındaki Diyalogları

Cehennem ehli arasındaki diyaloglar daha ziyade tartışma, karşılıklı suçlamalar ya da itiraflar şeklinde olmaktadır. Dünya hayatında Allah’ın elçilerine ve emirlerine karşı çıkma hususunda birbirlerine destek verenler, yoldaş olanlar kıyamet gününde birbirleriyle düşman olacaklardır. *O gün, Allah’a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dostlar birbirine düşman olurlar.*⁵⁵ Buna karşı Allah’a itaat hususunda birbirilerine destek olanlar, kardeş olanlar için ise böyle bir durum söz konusu olmayacaktır.⁵⁶

⁴⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi'l-Kur’ân*. 23/125.

⁴⁷ Abdulkerim b. Hevâzin Kuşeyrî, *Letâifu'l-İşârât* (Kahire: el-Heyetü'l-Mısriyyeti'l-Ammeti li'l-Kitâb, 2000), 3, 612.

⁴⁸ İlgili âyet için bkz.: Ahkaf: 46/20

⁴⁹ Hac, 22/22

⁵⁰ Mü'min, 40/49.

⁵¹ Zuhrûf, 43/77.

⁵² Zuhrûf, 43/77.

⁵³ Cehennemde, zebânilerin başında yer alan Mâlik’in cehennemi tutuşturan melek olduğu belirtilmektedir. Hadislerde verilen bilgilere göre Hz. Peygamber, Mâlik’i isra ve mi’rac esnasında görmüştür. Bkz.: Buhârî, “Bed’ü'l-Halk”, 7; “Enbiyâ”, 24; “Cenâ’iz”, 93.

⁵⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi'l-Kur’ân*. 20/649.

⁵⁵ Zuhrûf, 43/67.

⁵⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi'l-Kur’ân*. 20/639.

Cehennem ehli arasındaki ilk tartışma, cehenneme sürüklendikleri yolda melekler tarafından sorgulanırken yaşanmaktadır. Melekler dünya hayatında inkâr ve zülüm konusunda birbirilerine destek çıkan inkarcılara o güne de atıfta bulunarak *“Size ne oldu ki birbirinize yardım etmiyorsunuz?”*⁵⁷ şeklindeki iğneleyici soruları üzerine kendi aralarında tartışmaya başlamaktadırlar:

*(İşte bu duruma düştükleri vakit) onlardan bir kısmı, diğerlerine yönelir, birbirlerini sorumlu tutmaya çalışırlar. (Uyanlar, uydukları adamlara:) Siz bize sağdan gelirdiniz (iyi niyetliymiş gibi) derler. (Ötekiler de:) “Bilâkis, siz inanan kimseler değildiniz.” derler. Bizim sizi zorlayacak bir gücümüz yok. Fakat siz kendiniz azgın bir toplum idiniz.» “Artık Rabbimizin sözü (azap) bizim hakkımızda gerçekleşti. Biz onu mutlaka tadacağız.” “Evet, biz sizi saptırdık. Çünkü biz de sapkın kimselerdik.” Artık onlar o gün azapta ortaktırlar.*⁵⁸

Cehennemde yaşanan tartışmalardan biri, dünya hayatındayken güçsüz konumunda bulunanlar ile büyüklük taslayanlar arasında geçmektedir. Körü körüne büyüklük taslayanlara tabi olan güçsüzler, müstekbirlerden üzerlerindeki azabı bir parça bile olsa kaldırımlarını talep ederken onlar, Allah’ın mümin ve kafir kulları arasında verdiği hükmü hatırlatarak böyle bir imkanlarının olmadığını ve kâfirlerin hep birlikte taktir edilen azabı çekmek dışında bir seçeneklerinin bulunmadığını söyleyeceklerdir.⁵⁹ Cehennem amansız ve kesintisiz azabı, onları o kadar zor durumda bırakacak ki cehennem bekçilerinden şunu yalvaracaklardır: *“Rabbimize yalvarın da (hiç değilse) bir gün bizden azabı hafifletsin.”*⁶⁰ Ne var ki cehennem ehlinin bu tür taleplerinin hiçbir şekilde karşılık bulmayacağı, cehennem bekçileriyle onlar arasında geçen şu diyalogdan açıkça anlaşılmaktadır: *“Size peygamberleriniz açık mucizeler getirmemiş miydi?” Onlar, “Evet, getirmişti” derler. (Bekçiler), “Öyleyse kendiniz yalvarın” derler. Şüphesiz kâfirlerin duası boşunadır.*⁶¹

Cehennemde inkâr yolunun yoldaşları birbirilerine lanet okurken, aynı inkâr yolunu takip eden kuşaklar arasında da tartışmalar yaşanmaktadır. Sonra

⁵⁷ Saffât, 37/25.

⁵⁸ Saffât, 37/27-33; bu husustaki âyetlerden bazıları için bkz.: A'râf, 7/38; Ahzâb, 33/66-68

⁵⁹ İlgili âyetler için bkz.: Mü'min, 40/47-48.

⁶⁰ Mü'min, 40/49.

⁶¹ Mü'min, 40/50.

gelen kuşak, kendilerini saptırdıkları gerekçesiyle önceki kuşağa iki kat azap vermesi için Allah'a yalvarırlar. Fakat bu talep, Allah katından olumlu şekilde karşılık bulmaz. Hatta Allah'ın huzurunda cehennem ehlinin mazeret için bir birbirleriyle tartışmaları da kesin olarak yasaklanır.⁶² Artık herkes kendi payına düşen katmerli azabı çekmek zorundadır.⁶³

Özetle söylemek gerekirse cehennem ehli arasındaki tartışmalar genellikle güçsüz olanlar ile büyüklük taslayanlar ya da dünya hayatında sonra gelen kuşaklar ile önce gelen kuşaklar arasında geçmektedir. Bu durum dünya hayatında birbirilerini tanıyanların cehennemde ya aynı yerde toplandıkları ya da farklı yerlerde olsalar da birbirilerini görebildikleri anlamına gelmektedir. Kuşkusuz durumun bu şekilde olmasının pek çok hikmeti olabilir. Bizce bunlardan biri dünya hayatı itibarıyla kuşak ya da konum fark etmeksizin inkârcılar için ilâhî vaadin hak olduğunun hepsine aynı anda gösterilmek istenmesidir. Diğeri ise Allah'ı inkâr etmenin cezasını çekmek noktasında dünyadayken güçsüz olmak ile güçlü konumda olmak ya da önce gelenler ile sonra gelenler arasında herhangi bir farkın olmadığını ortaya koymaktır. Bu da güçsüz olmak ya da saptırılan kuşak olmanın inkâr etme noktasında mazeret teşkil etmeyeceğinin kanıtı niteliğindedir. Bir diğer hikmet ise inkârcılıkta yoldaş olanların cehennemde düşman olduklarını göstermek olabilir.

1.3. Cennet ve Cehennem Ehli Arasındaki Diyaloglar

Ayetlerdeki bilgiler sayesinde cennet ehli ile cehennem ehli arasında bazı diyalogların olduğunu öğrenmekteyiz. Bu diyalogların bazılarını cennet ehli başlatırken bazılarını ise cehennem ehli başlatmaktadır.

Cennet ehlinin başlattığı diyalogların amaçlarından bazıları hakkında malumat vermek gerekirse, özetle şunları söyleyebiliriz:

- Cennet ehlinden bazı insanlar, cehennem ehlinden bazı insanların hangi nedenden ötürü cehenneme girdiklerini öğrenmek istemektedirler. Bu hususa, aşağıdaki âyetler ışığında yakından bakılabilir.

...Onlar cennetlerdedirler. Birbirlerine suçlular hakkında sorular sorarlar ve dönüp onlara şöyle derler: "Sizi Sekar'a (cehenneme) ne soktu?"

⁶² İlgili ayet için bkz. Kâf 50/27-29.

⁶³ İlgili ayet için bkz.: A'râf 7/38.

Onlar şöyle derler: "Biz namaz kılanlardan değildik."

"Yoksula yedirmezdik."

"(Batıla ve tutkulara) Dalıp gidenlerle biz de dalar giderdik."

"Din (hesap ve ceza) gününü yalan sayıyorduk."

"Sonunda yakîn (kesin bir gerçek olan ölüm) gelip bize çattı."

Artık, şefa'at edenlerin şefaati onlara bir yarar sağlamaz."⁶⁴

Bu âyetlerden anlaşıldığı kadarıyla bu diyalogun doğrudan cennet ehli ile cehennem ehli arasında geçtiğini kesin olarak söylemek güçtür. Cennet ehli, söz konusu cehennem ehlinin hangi nedenden ötürü cehenneme girdiğini, bir birilerine ya da başka birilerine sormuş olma ihtimali bulunmaktadır. Her iki durumda, cehennem ehline bu soruyu ileten üçüncü kişiler vardır ki kuvvetle muhtemel bunlar meleklerdir. Cehennem ehline bu soruları iletenler, onlardan aldıkları cevapları cennet ehline aktaranlardır.⁶⁵ Kısacası bu iletişimi, cennet ehli ile cehennem ehli arasında dolaylı bir diyalog örneği olarak görmek mümkündür.

• Cennet ehli, Allah'ın vaat ettiklerinin hak olduğunu hem kendilerinin hem de cehennem ehlinin yakinen görmesini sağlamak istemektedir. Bu hususu aşağıdaki âyet-i kerimede görmek mümkündür.

Cennet ehli cehennemliklere, "Rabbimizin bize vaat buyurduğunu biz gerçek bulduk. Siz de Rabbinizin va'dettiğini gerçek buldunuz mu?" diye seslenirler. Onlar, "Evet" derler. O zaman aralarında bir duyurucu, "Allah'ın lâneti zalimlere!" diye seslenir."⁶⁶

İlgili âyette belirtildiği gibi cehennem ehli de Allah'ın söz verdiklerini gerçek olarak bulduklarını itiraf etmektedirler. Fakat artık onların bu itirafı kendileri için herhangi bir fayda getirmeyecektir.⁶⁷

⁶⁴ Müddessir 74/40-48.

⁶⁵ Nâsiruddîn Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirazî Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vîl* (Beyrût: Dâru İhyai't-Turâsi'l-'Arabî, ts.), 5/263; Ebu'l-Berakat Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Nesefî, "Medariku't-Tenzîl ve Hakaiku't-Te'vîl", *3 Cilt* (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 3/568.

⁶⁶ Â'râf 7/44.

⁶⁷ Nasır b. Ahmed b. İbrahim Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlimiyye, 1993), 1/ 542.

• Çeşitli kuruntular ya da bahanelerle inkâra düşenlerin akıbetini öğrenme isteği.

Âyetlerde yer alan ve cennet ehli arasında geçtiği bilinen bir diyalog sayesinde bu konuda bilgi sahibi olmaktayız. İlgili âyetlerde cehennemdeki durumu merak edilen kişi, dünya hayatındayken ölümün ardından toprak ve kemik haline geldikten sonra yeniden dirilişin mümkün olmayacağını iddia ettiği ve bu kuruntularıyla başkasını da etkilediği zikredilmektedir. Cennette bu adamın durumunu merak eden cennet ehli olan zat da Allah'ın nimeti sayesinde kendisinin bu kişinin peşine düşmekten kurtulduğunu itiraf etmektedir. Bu bağlamda zikredilen âyetlerde çeşitli bahanelerle yeniden dirilişi inkâr etmenin nihâyetinde cehennem azabına girmeye neden olduğu belirtilmektedir.⁶⁸

Diğer taraftan Kur'ân'da verilen bilgilere göre cehennem ehlinin başlattığı diyalogların nedenleri arasında cennet ehlinin içinde bulunduğu durumu müşahade etmek ya da kendi durumlarını onlara göstermek olduğunu söylemek zordur. Bu diyaloglarda öne çıkan amaçlardan biri cehennemliklerin, cennet ehlinin sahip olduğu ilahî ikramlardan istifade etme arzusudur. Bu bağlamda cehennem ehlinin cennet ehlinden istedikleri başta su olmak üzere rızık niteliği bulunan nimetlerdir.⁶⁹ Bunların yanı sıra cehennem ehli, cennet ehlinin sahip olduğu "nur"dan istifade etmeyi ummaktadır.⁷⁰

2.3.1. Cennet ve Cehennem Ehli Arasındaki Diyalogların Cennet ile Cehennem'in Fizikî Konumlarıyla İlişkisi

Yukarıda bahsi geçtiği üzere cennet ehli ile cehennem ehli arasında bir takım diyaloglar olmaktadır. Bu diyalogların hem sesli hem de görüntülü oldukları anlaşılmaktadır. Fakat mekânsal olarak birbirinden uzak oldukları düşünülen en azında birbirinden ayrılmış olan bu iki mekân arasında fizikî bir aktarımın olup olmadığı, ya da bu iki mekânın birbirinden ne kadar uzakta oldukları merak konusudur.

A'râf sûresi 50. âyette zikredildiği üzere "cehennem ehli cennetliklere: *"Üzerimize cennette istifade etmekte olduğunuz o soğuk sulardan biraz su dökün, yahut Allah'ın size bahşettiği cennet azıklarından atın bize"* diye sesleneceklerdir." Bu talebe karşılık cennet ehli, "mekân olarak birbirimizden

⁶⁸ İlgili âyetler için bkz.: Saffat Sûresi 50-60.

⁶⁹ İlgili âyetler için bkz.: A'râf 7/50.

⁷⁰ İlgili âyet için bkz.: Hadîd 57/13.

bu kadar uzakta iken nasıl olur da bunları bizden talep ediyorsunuz, bu isteklerinizi size ulaştırmamız mümkün değil” gibi bir tepki vermemektedirler. İlgili âyetin devamında onlara cevaben şunlar söylenecektir: “*Şüphesiz, Allah bunları kâfirlere haram kılmıştır*”. Dolayısıyla âyetten şöyle bir sonuç çıkmaktadır: Aslında mekânın uzaklığı ya da istenilen şeylerin transferindeki güçlükler bunları göndermeye mani değildir. Nitekim bazı tefsirlerde bunu mümkün gören görüşlerden bahsedilmektedir.⁷¹ Dolayısıyla burada tek bir engel vardır o da Yüce Allah’ın bu nimetleri inkârcılara haram kılmış olmasıdır. Peki gerçekten cennet ve cehennem birbirilerine bu kadar yakın mı? Ya da aralarındaki iletişim ve transferi nasıl anlayabiliriz?

Evvela Müminler için hazırlanan cennetin genişliğinin gökler ve yer kadar olduğu kesindir.⁷² Cehennem de cennet kadar geniş olup olmadığı katî bilinmemekle birlikte içinde bulunan sayısız yakıt ve günahkârlara rağmen “doldun mu?” sorusuna verdiği cevabın “daha yok mu” şeklinde olması⁷³ cehennem de büyüklüğü hakkında fikir vermektedir. Ayrıca cehennem yedi kapısının olduğu ve suçluların hangi kapıdan atıldıklarının belli olduğunu bilmekteyiz.⁷⁴

Âyetler ışığında meseleye bakıldığında iki âyette cennet ve cehennem ya da cennet ehli ile cehennem ehli arasında bir engelin olduğu görülmektedir. A’râf sûresi 46. âyette söz konusu engel için “hicab” kelimesi kullanılırken Hadîd sûresi 13. âyette ise “sûr” kelimesi kullanılmaktadır. Hemen belirtelim ki söz konusu âyetlerde “engel” anlamında kullanılan “hicab” ve “sûr”un cennet ve cehennem’in arasında mı yoksa cennet ve cehennem ehli arasında mı olduğu hususu tartışılmıştır. “Hicâb” kelimesinin geçtiği A’râf 7/46. âyetinde geçen “beynehuma/ikisi arasında” kelimesiyle hem cennet ve cehennem hem de cennet ve cehennem ehlinin anlaşılması mümkündür. Müfessirlerin ekseriyeti mezkûr âyette geçen “beynehuma” kelimesinden cennet ve cehennem arasında şeklinde anlamış olsalar da bu hususta farklı görüşlerin olduğu da bazı müfessirlerce dile getirilmiştir.⁷⁵ Diğer taraftan Hâdîd 57/13. âyetinde ise “beynehum/onların arasında” ifadesi çoğul geldiği için burada cennet ve

⁷¹ İbn Diyauddîn Ömer Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1981), 14/98.

⁷² İlgili âyet için bkz.: Hadîd, 57/21.

⁷³ İlgili âyet için bkz.: Kâf, 50/30.

⁷⁴ İlgili âyet için bkz.: Hicr, 15/44.

⁷⁵ Begavî, *Mealimu't-Tenzil*, 3/231.

cehennem ehlinin kastedilmiş olabileceğini düşünmek daha isabetli gözükmektedir. Çünkü cennet ve cehennem için çoğul ifade değil “beynehuma/ikisinin arasına” şeklinde tesniye bir kelime kullanılır. Nitekim İbn Cüzey (ö. 741/1340), Hadîd 57/13. âyetine atıfta bulunarak A'râf 7/46. âyetinde geçen “hicab”ın da cennet ve cehennem yerine cennet ve cehennem ehli arasındaki bir engeli ifade ettiğini düşünmenin daha doğru olacağını söylemektedir.⁷⁶

A'râf sûresi 46. Ayetinde geçen “hicab” ile Hadîd sûresi 13. âyetinde geçen “sûr” nasıl bir yapıda olabilirler? İki aynı şeyler mi yoksa farklı mı? Müfessirlerin ekseriyeti A'râf sûresi 50. âyetinde geçen “hicab” kelimesini Hedid sûresi 13. Âyette geçen “sûr” olduğunu ifade etmektedir.⁷⁷ Tam da bu noktada iki kelimenin sözlük anlamlarına bakmakta yarar bulunmaktadır. Hicab, sözlükte örtü, perde, engel anlamına gelmektedir.⁷⁸ Sûr ise sözlükte duvar, engel anlamına gelmektedir.⁷⁹ Her ikisinde de engel manası öne çıkmaktadır. Dolayısıyla her iki kelime, nihâyetinde cennet ve cehennem arasında ya da cennet ve cehennem ehli arasında bir engelin olduğunu bildirmektedir. İbn Abbas'a göre cennet ve cehennem arasında “tel/tepe” denilen bir engel bulunmaktadır. Dolayısıyla buna göre ilgili âyetlerde bahsi geçen “hicab” ya da sûr denilen engel bir tepe ya da tepe benzeri bir yükseltidir.

Bahsedilen engelin en tepesine a'râf denilmektedir ki a'râfın da üzerinde a'râf ehli bulunmaktadır. Peki A'râf nedir ve âyetlerde verilen bilgilere göre cennet ve cehennem ehli ile konuşan bir diğer grup olarak a'râf ehli kimlerdir?

Kelimenin etimolojisine baktığımız zaman 'a-r-f kökünden gelen a'râf, 'urf kelimesinin çoğulu olup sözlükte bir şeyin en tepesi, sûr gibi anlamlara gelmektedir. Araplar horozun tepesindeki ibik için ya da atın yelesi için de 'urf kelimesini kullanmaktadırlar. A'râf sûresi 46. Âyette zikredilen a'râfın, cennet ve cehennem arasındaki sûr olduğu belirtilmektedir. Sûrun yani a'râfın üzerinde bulunanlar diğer bir ifadeyle a'râf ehli olanların kimler olduğu

⁷⁶ Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed İbn Cüzey el-Kelbî, *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995), c. 301-302.

⁷⁷ Örneğin bkz.: Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. 10/208; Begavî, *Mealimu't-Tenzîl*, 3/231.

⁷⁸ Cevherî, *es-Shâh*, 1/107.

⁷⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 4/2146-2147.

hususunda ise kaynaklarda muhtelif bilgiler bulunmaktadır. Bunları kısaca şu şekilde sıralamak mümkündür.

- Müminlerde faziletli ve alim olan kişilerdir.
- İnsanlar suretinde görünen meleklerdir.
- Küçük günahları nedeniyle insanların gerisine düşenlerdir.
- Sevap ve günahları eşit olanlardır.

Anne-babaları, cihada çıkmalarına karşı çıktıkları halde cihada katılıp Allah yolunda öldürülenlerdir.⁸⁰

Özetle a'râf ehlinin kim olduğu hakkında muhtelif görüşler olsa da bunların cennete girmeyi umut ettikleri kesindir. A'râf ehlinin cennet ve cehennem arasındaki engelin üzerinde/başında durdukları ve cennet ve cehennem ehlini yüzlerinden tanıyarak onlarla diyalog kurabildikleri anlaşılmaktadır. Kaynaklarda A'râf ehlinin cennetlikleri yüzlerindeki parlıtından, cehennemlikleri ise yüzlerindeki karartıdan tanıdıkları bilgisi yer almaktadır.⁸¹ Hatta insanları bu şekilde tanıdıkları için kendilerine ashabu'l-a'raf denildiği bilgisi de kaynaklarda bulunmaktadır.⁸² A'râf'ın bir nevi gözetleme kuleleri gibi bir pozisyonun olduğu söylenebilir.

Tekrar cennet ve cehennem arasındaki iletişim meselesine dönersek; A'râf sûresi 50. âyetinde bahsedilen cehennem ehlinin, cennet ehlinin su ve rızık niteliği bulunan nimetleri talep etmelerinden bahsedilirken âyetin metninde f-y-z kökünden "efzû" emir kipi kullanılmaktadır. Efzû kelimesi, bize hem talep edilen şeylerin gönderilme şekli hakkında hem de cennet ve cehennem birbirilerine olan fizikî konumları hakkında fikir verebilir. Bunun için kelimenin kök harflerine bakmakta yarar vardır. Bu kelimenin kök harfleri olan f-y-z kelimesi sözlükte, yayılmak, dolup taşmak, genişlemek gibi anlamlara gelmektedir. Gözyaşının akması, suyun taşması, suyun dökülmesi gibi anlamlar için aynı kökten gelen efâza/yefzu gibi fiiller kullanılır. Mecazen dolup taşmak, akmak için de aynı kökten gelen kelimeler kullanılmaktadır.⁸³ Örneğin Bakara sûresi 198. Âyette geçen "فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ" / "Arafat'tan ayrılıp (sel gibi

⁸⁰ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, 2/226-227.

⁸¹ Mukatil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil*, 2/39.

⁸² Begavî, *Mealimu't-Tenzil*, 3/231.

⁸³ Cevherî, *es-Sihâh*, 3/1099.

Müzdelife'ye) akın ettiğinizde", "efaze" kelimesi taşmak, akmak manasında kullanılmaktadır.⁸⁴

Kelimenin kök anlamını dikkate aldığımızda A'râf sûresi 50. âyetinde kullanılan "efaze" kelimesinin akıtmak, taşırmak gibi anlamlarda kullanıldığı söylenebilir. Söz konusu kelimenin akıtmak manasına geldiğini düşünen Zemâşerî (ö. 538/1144) ve Beyzavî (ö. 685/1286) gibi müfessirlere göre bu kelime, cennetin mekânsal olarak cehennemin yukarısında olduğuna dair bir kanıttır.⁸⁵ Çünkü akıtmak yukarıdan aşağıya doğru olur. Dolayısıyla Beyzavî'nin bu sözlerinden onun "efaze" kelimesinden hareketle cennetin, cehenneme göre konumu hakkında değerlendirmede bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu mantıktan gidersek cehennem ehlinin cennet ehlinen talep ettiği şeylerin nasıl gönderileceğine dair de kısmen fikir sahibi olunabilir. Buna göre cehennem ehlinin cennet ehlinen istedikleri şeylerin akıtılarak ya da dökülerek gönderilmesi sağlanabilir.

Bunun haricinde bazı müfessirler de cennet ehlinin cehennem ehlinin durumundan haberdar olmalarını ve bu sayede onlarla diyalog kurmalarını cennetin konumuyla açıklamaya çalışmaktadırlar. Örneğin müfessir İbn Ebî Zemenîn (ö. 399/1008) A'râf sûresi 44. Âyetinde belirtildiği üzere cennet ehlinin cehennem ehliyle bir diyalog kurmasını cennetin gökte olmasıyla açıklamaya çalışmaktadır. Ona göre cennet gökte, cehennem ise dünyada/yerde olduğu için cennet ehli cehennem ehlinin durumunun farkında olmaktadır.⁸⁶

Bu durumda mekânların yakın olması ya da aralarında maddî bir transferin yapılabilmesinin yanı sıra bu iki mekândaki insanların birbirilerini görmeleri, birbirlerinin sesini duymaları da akla muhtelif sorular getirmektedir. Örneğin kaynaklarda verilen bilgilere göre her bir cennet ehli için dünyanın genişliğinde cennetten yer verilir. Yine Hûrilerin bir bakışının dünyayı aydınlayabilecek nitelikte olduğu zikredilmektedir. Aynı şekilde güzel kokuları da dünya kadar bir mekânda etkisini gösterebileceği

⁸⁴ İsfahânî, *Müfredât*, 2/501.

⁸⁵ Ebü'l-Kasım Muhammed b. Ömer. Zemâşerî, *el-Keşşâf 'an Hakaiki Gavamizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Akavil fi Vucûhi't-Te'vîl* (Riyad: Mektebetu'l-Ubeykan, 1998), 2/447; Beyzavî, *Envâru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vîl*, 3/15.

⁸⁶ Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah İbn Ebû Zemenîn, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîz* (Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2002), 2/124.

belirtilmektedir.⁸⁷ Tam aksi şeyler de cehennem hakkında söylenmektedir. Buna göre cehennemdeki bir kıvılcımın dünyayı yakmaya yetebileceği beyan edilmektedir. Böyle bir durumda cennet ehlinin cehennemden etkilenmesi ya da cehennem ehlinin de cennet nimetlerinden istifade etmesi gibi bir sonuç ortaya çıkmaz mı? Başka bir ifadeyle bir birilerinin sesini duyacak kadar yakın bir mesafede olmaları mezkûr sorunlara neden olmaz mı?⁸⁸

Kuşkusuz Yüce Allah'ın sonsuz kudreti akla gelince bunların hiçbirinin sorun olmayacağı açıktır. Bunu nazar-ı dikkate alan Matûridî'ye göre Allah Teâla, coğrafik konumları itibariyle uzak olsa bile cennet ehli ile cehennem ehlinin seslerini bir birilerine işittirebilir. Bunun yanı sıra Allah Teâla, cennet ve cehennem ehlini dünyadaki yapısından farklı olarak yeni bir yapıyla inşa edebilir. Bu yeni yapıları sayesinde mekân olarak uzakta olmaları veya aralarında bir engelin bulunması, onların birbirilerini duymalarına ya da görmelerine mani olmayacaktır. Bunun dışında cennet ve cehennem ehli, birbirilerini duysunlar diye cennet ve cehennem birbirine yakınlaştırılabilir ya da Allah Teala dilediği ve istediği şekilde cennet ve cehennem ehlinin konuşmalarını birbirilerine işittirebilir.⁸⁹ Said-i Nursî de (ö. 1960) cennet ve cehennem hakkındaki meseleleri, ilâhî kudret ve hikmet açısından benzer bir perspektifle şöyle izah etmektedir:

“Zât-ı Zülcelâlin kemâl-i hikmetinden ve azamet-i kudretinden ve saltanat-ı rububiyetinden uzak değildir ki, Cehennem-i Kübrâyı elektrik lâmbalarının fabrikasının kazanı hükmüne getirip âhirete bakan semânın yıldızlarını onunla işâl etsin, hararet ve kuvvet versin. Yani, âlem-i nur olan Cennetten yıldızlara nur verip, Cehennemden nar ve hararet göndersin; aynı halde, o Cehennem'in bir kısmını ehl-i azâba mesken ve mahbes yapsın.”⁹⁰

Öte taraftan A'râf 50. Âyette geçen efaze kelimesinin sadece somut olarak taşımak, akmak, dökmek anlamında mı kullanıldığı yoksa başka manalar için mi kullanıldığının da dikkate alınması gerekir. Çünkü âyette sözü edilen rızık olarak verilen her nimet akmaz ya da dökülmez. Bizce günümüz teknolojik gelişmeler ışığında meseleye daha kapsamlı bir çerçeveden bakılması

⁸⁷ *Tirmizî, Fedâilü'l-Cihâd, 17; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3/141, 264.*

⁸⁸ Ebû Mansûr Muhammed b Muhammed b Mahmûd Mâtürîdî, *Te'vilâtu Ehl-i Sünne* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005), 4/429.

⁸⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtu Ehl-i Sünne*, 4/429.

⁹⁰ Said Nursî, *Mektubat* (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2000), 16.

mümkündür. Örneğin dijital olarak günümüzde pek çok bilgi, veri internet ağı vasıtasıyla gönderilebilmektedir. Bugün dijital olarak yapılabilen bu işlemler belki de gelecekte somut şeylerin gönderilmesine de olanak sağlayabilir. Hz. Süleyman'ın Belkıs'ın tahtını göz açıp kapamadan daha kısa bir zamanda getirmesi mümkün oluyorsa ahirette benzer şeylerin olabilmelerini imkân dışı görmek sıgılık olur. Hadislerde cehennemi kuşatan sûr, her ne kadar fizikî tasvir edilmişse de⁹¹ bu betimlemelerin müteşabihâttan olduğu kanaatindeyiz. Cennet ve cehennem arasında ya da cennet ehli ile cehennem ehli arasındaki engelin, illa ki maddî olmasının gerekmeceği kanaatindeyiz. Cennet ve cehennem arasında, insanlar ile cinler ya da melekler arasında var olduğuna inandığımız engele benzer bir engel olması da ihtimaller dahilindedir. Başka bir ifadeyle söz konusu engeli, hayat mertebeleri arasında ya da şehadet alemi ile melekut alemi arasında var olduğuna inandığımız bir boyut olarak düşünmek mümkündür.

Cennet ehlinin cehennem ehlinden olumsuz etkilenmesi ya da cehennem ehlinin cennet ehlinin nimetlerinden istifade edilebileceği meselesine gelindiğinde ise her iki durumun da olmayacağını söyleyebiliriz. Zira yapı olarak bizden farklı olabilecekleri düşünüldüğünde, cennet ehlinin sırf kendileriyle iletişime geçtikleri için cehennem ehlinin halinden menfi yönden etkilendikleri iddia edilemez. Çünkü cennet ehlinden üzüntü gibi olumsuz duygular kaldırılmıştır.⁹² Ayrıca cehennem ehlinin halini müşahede eden bir cennet ehli, ilâhî vaadin hak olduğunu öğrenmenin yanı sıra sahip olduğu nimetlerin derecesini daha iyi idrak edebilir. Cehennem ehline gelince onların da cennet ehli ile iletişime geçmeleri, kendileri için olumlu anlamda bir kazanım sağlamayacaktır. Çünkü cennet ehlinden istediklerini alamayacakları gibi onların içinde buldukları nimetlere şahitlik etmeleri kendileri için ancak daha fazla hayıflanma, keder ve elem vesilesi olacaktır.

Sonuç

Dünya hayatında ilâhî bir sınava tabi tutulan insan, inanışları ve davranışlarına göre ahirette mükâfat ya da ceza görecektir. İnsanlar, akıbetleri

⁹¹ İlgili hadiste cehennemi kuşatan sûrun dört ayrı duvarının olduğu ve her duvarın kalınlığının kırk yıllık mesafe kadar olduğu belirtilmektedir. Bkz.: Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre Tirmizî, *el-Camiu's-Sahih*, ed. Ahmed Muhammed Şakir (Mektebetu Mustafa el-Bâbî, 1977), böl. Cehennem, 14.

⁹² İlgili âyetler için bkz.: En'âm, 6/48; A'râf 7/43.

itibariyle cennet ehli ya da cehennem ehli oldukları hakkında tabir yerindeyse “ilk sinyali” ölüm esnasında almaktadırlar. Bu anlamda her iki kesimin ilk diyalogları, ruhları kabzetmekle görevli olan meleklerle olacaktır. Melekler, iyi kişiler olarak cennet ehlinin ruhlarını güzel ve rahat bir şekilde alırken muttaki kullardan bazılarına “cennete girin” müjdesini vermektedirler. Meleklerin cennet ehliyle “selam” ekseninde başlayan diyalogları haşır meydanında ve cennette aynı şekilde “selam” ile devam edecektir. Buna mukabil meleklerin cehennem ehli olacak kişilere yönelik, ölüm esnasındaki “sert” tutumları ve azarlayıcı yaklaşımları onlara akıbetleri hakkında da açık işaretler sunmaktadır.

Cennet ehli açısından gerek meleklerle kurulan diyaloglarda gerekse cehennem ehliyle kurulan diyaloglarda öne çıkan hususiyet, ilâhî vaadin hakkaniyetinin müşahedesine karşı şükretmektir. Buna mukabil cehennem ehli açısından bu diyalogların anlamı, ilâhî vaadin hak olduğunu müşahede etmek, pişmanlık ve üzüntü duymaktır.

Cennet ve cehennem ehli arasındaki diyaloglar ve bu diyalogların mahiyeti, cennet ve cehennem konumu ya da aralarındaki iletişimin imkânı hakkında fikir vermektedir. Buna göre cennet ehli ya da cehennem ehli birbirileriyle sesli ve görüntülü olarak iletişim sağlayabilmektedirler. Fakat bu diyaloglarda geçen maddî nimetlerin transfer taleplerinin ise iki mekânın birbirilerine olan uzaklıklarından dolayı değil, ilâhî yasak nedeniyle gerçekleşmediği anlaşılmaktadır.

Yaşadığımız dijital dönemde pek çok yeniliğin bize cennet ve cehennem ehli arasındaki diyalogların daha iyi anlaşılmasını sağladığı inancındayız. Örneğin günümüz teknoloji çağında uzak mesafeleri ve fizikî mekânları aşarak ses ve görüntü aktarımı çok rahat yapılırken, ahirette bunun yapılamayacağını düşünmek gerçekçi olmaz. Bunun haricinde günümüzde yüz ve parmak tanıma sistemleri gibi muhtelif tanıma usulleri geliştirilmişken ahirette A'râf ehlinin, cennet ve cehennem ehlini yüzlerinden tanımalarını muhal görmek, ancak dar bir bakışı yansıtır.

Kaynakça

- Abdulkaki, Muhammed Fuad. *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Matbaatu Dâri'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1945.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesûd. *Mealimu't-Tenzîl*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru Tayyibe, 1997.
- Beyzâvî, Nâsiruddîn Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrazî. *Envâru't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vîl*. 5 Cilt. Beyrût: Dâru İhyai't-Turâsi'l-'Arabî, ts.
- Cevherî, İsmail b. Hammad. *es-Sihâh Tâcu'l-Luga ve Sihahu'l-Arabiyye*. 7 Cilt. Beyrût: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 1990.
- Ebu'l-Leys es-Semerkindî, Nasır b. Ahmed b. İbrahim. *Bahru'l-Ulûm*. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlimiyye, 1993.
- Fahreddîn er-Râzî, İbn Diyauddîn Ömer. *Mefâtihu'l-Gayb*. 32 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Yakub el-. *Besâiru Zevi't-Temyîz fi Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*. ed. Muhammed Ali en-Neccâr. 6 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-İlmiyye, ts.
- Harman, Ömer Faruk. "Cehennem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/227-233. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- İbn Aşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. 30 Cilt. Tunus, 1997.
- İbn Atiyye el-Endelüsî, Ebû Muhammed Abdulhak b. Galib. *el-Muharrerü'l-Vecîz*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Cüzey el-Kelbî, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed. *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995.
- İbn Ebû Zemenîn, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîz*. 5 Cilt. Kahire: el-Fâruku'l-Hadîse, 2002.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed. *Mu'cemu Makayisi'l-Lüğâ*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazıl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Maarif, ts.
- İsfahânî, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed. *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Mekke: Mektebetu'n-Nezâr Mustafa el-Baz, ts.
- Karasu, Teceli. *Din Eğitiminde İşlevsel Akıl*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2020.

- Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevâzin. *Letâifu'l-İşârât*. Kahire: el-Heyetü'l-Mısriyyeti'l-Ammeti li'l-Kitâb, 2000.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b Muhammed b Mahmûd. *Te'vilâtu Ehl-i Sünne*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b Muhammed b Mahmûd. *Te'vilâtu Ehl-i Sünne. 10 Cilt*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005.
- Mâverîdî, Ebu'l-Hasan Ali b Muhammed b Habîb. *en-Nüket ve'l-Uyûn*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Mukatil b. Süleyman, Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü't-Tarîhi'l-'Arabî, 2002.
- Nesefî, Ebu'l-Berakat Abdullah b Ahmed b Mahmûd. "Medariku't-Tenzîl ve Hakaiku't-Te'vîl". 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.
- Nursî, Said. *Mektubat*. İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2000.
- Semîn el-Halebî, Ahmed b. Yusuf b. Abduddâim. *Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Esrâfi'l-Elfâz*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996.
- Şinkîtî, Muhammed el-Emin b. Muhammed el-Muhtar. *Edvâu'l-Beyân*. 9 Cilt. Mekke: Dâru Alemi'l-Fevâvid, 2005.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b Cerîr. *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Kahire: Hecer, 2001.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *el-Camiu's-Sahih*. ed. Ahmed Muhammed Şakir. Mektebetu Mustafa el-Bâbî, 1977.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Muhammed b. Ömer. *el-Keşşâf 'an Hakaiki Gavamizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akavîl fî Vucûhi't-Te'vîl*. 6 Cilt. Riyad: Mektebetu'l-Ubeykan, 1998.

Risale-i Nur'un İlk Nâşirlerinden Muhsin Alev

One of the First Works of Risale-i Nur is Muhsin Alev

İdris GÖRMEZ

Dr., Emekli Öğretim Görevlisi, Retired Lecturer, Antalya/Türkiye.
idrisgormez@hotmail.com, Orcid ID 0000-0001-7128-095X

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü – Article Type	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi – Date Received	25 Şubat / February 2022
Kabul Tarihi – Date Accepted	12 Haziran / June 2022
Yayın Tarihi – Date Published	28 Haziran / Haziran 2022
Yayın Sezonu	Haziran - June
Issue - Sayı	13

Atıf / Cite as: Görmez, İdris. ““Risale-i Nur'un İlk Nâşirlerinden Muhsin Alev: One of the First Works of Risale-i Nur is Muhsin Alev”. *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi – Katre International Human Studies Journal* 13 (June / Haziran 2022), 145-195.

<https://doi.org/10.53427/katre.1079304>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/katre/policy>

Copyright © Published by İstanbul İlim ve Kültür Vakfı / Istanbul Foundation for Science and Culture, İstanbul, Turkey. All rights reserved.

Risale-i Nur'un İlk Nâşirlerinden Muhsin Alev

İdris GÖRMEZ

Öz

Risale-i Nur'un ilk nâşirlerinden ve ilk üniversiteli nur talebelerinden olan Muhsin Alev 1931 Konya'da doğdu. Orta ve lise tahsilini Konya'da yaptı. 1946 yılında ortaokul son sınıfta iken Ahmet Remzi Hatip vasıtasıyla Risale-i Nur'u tanıdı. Bediüzzaman Said Nursi'nin önde gelen Konyalı öğrencilerinden Zübeyir Gündüzalp'le sıkı irtibat halinde oldu. Bediüzzaman'ın en önemli amaçlarından biri devletin desteğiyle dini ilimlerle ve fen bilimlerinin birlikte okutulacağı Medresetüzzehra ismini verdiği bir üniversite kurmaktı, ancak bu amacını tahakkuk ettiremedi. Bu sefer farklı bir metotla din ilimleriyle fen bilimlerini birleştiren Risale-i Nur eserlerini yazdı; yurt içinde ve yurtdışında bu eserlerin üniversite öğrencileri tarafından okunmasını istedi. Ona göre üniversite öğrencilerin kaldığı ve Risale-i Nur'ların okunduğu öğrenci evleri Medresetüzzehra'nın birer şubesi hükmündeydi. 1949 yılında liseden mezun olunca İstanbul'a gidip İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydını yaptırdı. Ancak Zübeyir Gündüzalp'in kendisine Risale-i Nur davasının en iyi felsefe içinde yürüyeceğini söylemesi üzerine, Hukuk Fakültesi'ndeki kaydını sildirip Felsefe Bölümü'ne kaydoldu. Daha sonra bu bölümü bırakıp Psikoloji ve Sosyoloji bölümlerinin sınavlarına girdi ve bu bölümlerden mezun oldu. 1949 yılında Bediüzzaman Said Nursi'nin Afyon Mahkemesi'ni izlemek üzere Afyon'a geldi. Bediüzzaman'ı ilk olarak bu mahkemede gördü. Mahkeme sırasında hasbelkader Bediüzzaman, çok yorgun olduğu bir sırada kendisine yaslanmıştı. İstanbul'da bir taraftan okuluna devam ederken, diğer taraftan üniversite öğrencileri arasında Risale-i Nurlarını tanıtmaya ve yeni harflerle basmaya çalışıyordu. Basım faaliyetlerinin en önemlisi Bediüzzaman'ın talebi üzerine 1951 yılında bazı arkadaşlarıyla birlikte Gençlik Rehberi'ni bastırması olmuştur. Çünkü bu basım işi mahkemeye taşınmış, kitabı bastırarak kendisi olduğu halde müellif Bediüzzaman olduğu için, mahkemede davalı olarak Bediüzzaman ve matbaacı yargılanmış, Muhsin Alev ise şahit olarak dinlenmişti. 22 Ocak 1952 tarihinde mahkemenin beraatle sonuçlanmasından sonra Bediüzzaman 1953 yılı Nisan ayında Bediüzzaman Afyon'un Emirdağ kazasına gitti. Fakat orada şapka kanununa muhalefet gerekçesiyle karakola celbedildi. Bu konuyla ilgili bir haberin Samsun'da çıkan *Büyük Cihad* gazetesinde yayınlanması üzerine Samsun'da mahkemeye verildi. 1953 yılında Samsun'da açılan davanın Bediüzzaman'ın hastalığı ve yaşlılığı nedeniyle İstanbul'da görülmesine karar verildi. Bu davada Bediüzzaman hakkında önce mahkûmiyet kararı verilmişse de, Temyiz Mahkemesi bu kararı esastan bozdu. Böylece Samsun davası beraatle sonuçlanmış oldu. Her iki mahkeme münasebetiyle Bediüzzaman'ın İstanbul'da bulunduğu sırada onun hizmetinde olan Muhsin Alev Bediüzzaman'dan çok şeyler öğrendi. Risale-i Nurları çoğaltmak için kendisi için bir daktilo, bir de teksir makinesi satın almıştı. 1954 yılı başlarında Bediüzzaman, daktilosunu ve teksir makinesini alarak Muhsin Alev'in Isparta'ya gelmesini istedi. O da Ceylan Çalışkan ve Bayram Yüksel'le birlikte Isparta'ya gitti. Zübeyir Gündüzalp de Bediüzzaman'ın hizmetindeydi. Burada genellikle Hüsrev Altınbaşak'ın yazdığı Risale-i Nur nüshalarını Muhsin Alev ve arkadaşları

çoğaltırdı. Bazen yazma işini de Muhsin Alev yapardı. *Zühretün'n-Nur* başta olmak üzere bazı risaleleri bu şekilde çoğaltmışlardı. Alev, altı ay kadar teksir işiyle uğraştıktan sonra İstanbul'a döndü. 1954 yılında üniversiteden mezun olan Muhsin Alev, aynı yıl mühendislik tahsili yapmak üzere Berlin'e gitti. Berlin Teknik Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Bölümü'ne kaydını yaptırdı. Berlin'e yerleşen Muhsin Alev gerek öğrenci, gerek mezuniyetinden sonra olsun daima üniversite öğrencilerinin İslâmiyet ve Risale-i Nurla tanışmalarını sağlamaya çalıştı. Müslüman öğrencilerin ibadet yeri ihtiyaçlarını karşılamak Berlin Fray ve Berlin Teknik Üniversitelerinde mescit açtırdı. Berlin Türk Şehitliği'nin tanzimi için çalıştı. Türkiye'de iken Bediüzzaman ona Muhsin demez, Abdulmuhsin derdi. Risale-i Nurlarda da ismi Abdulmuhsin olarak geçer. Almanya'ya gidince soyadını da değiştirerek Abdulmuhsin Alkonevi ismini aldı. Daha sonra Doğu Almanya'dan Batı Almanya'ya göç eden bir hanımla evlendi ve bu hanımdan biri erkek diğeri kız olmak üzere iki çocuğu dünyaya geldi. Muhsin Alev, Almanya'ya giderken Bediüzzaman'ın görüşünü almamıştı. Arkadaşları Üstad'ın kendilerine Muhsin'in Almanya'ya niçin gittiğini sorduğunda kendisine nasıl cevap vermeleri gerektiğini sorunca, "Tevafuklu Kur'an'ı bastırmak için gitti, deyin" şeklinde cevap vermişti. Gerçekten Muhsin Alev Almanya'ya zengin olmak veya rahat yaşamak için gitmemişti. Orada da Türkiye'de olduğu gibi neşriyat hizmetlerini yaptı. Tevafuklu Kur'an'ın Türkiye'de basılmasından bir sene sonra o da Berlin'de Tevafuklu Kur'an'ı bastı. Risale-i Nurların da çeşitli baskılarını yaptı. Hatta tek seferinde *Küçük Sözler*'in yirmi beş bin adet baskısını yapmıştır. Risale-i Nur'a hizmet için sohbet ve neşriyatla yetinmeyen Muhsin Alev akademik çalışmalar da yaptı. İlk olarak yabancı dille Risale-i Nur üzerine "*İslamisch konstitutionelle Gezellschaftsform gegen Diktatur und Anarchie oder Chaoe in den Schriften von Bediüzzaman Said Nursi: Bediüzzaman Said Nursi'nin Yazılarında Diktatörlük ve Anarşi yahut Kaosa Karşı İslamî Cemiyet*" adlı bir yüksek lisans tezi hazırladı. 19 Kasım 2019'da vefat eden Muhsin Alev, gençliğinde tanzimi için çalıştığı Berlin Türk Şehitliği'ne defnedildi. Muhsin Alev, gerek İstanbul'da, gerek Isparta'da toplamda bir yıla yakın bir süre Bediüzzaman'la birlikte yaşadığı için hem onun önemli bir hizmetkârı hem de onun sırlarına ve hizmet metoduna vakıf bir Nur Talebesi idi. Bediüzzaman'ın bazı konulardaki görüş ve tavırlarını onun hatıralarından öğreniyoruz. İnsani ilişkiler bakımından son derece nazik bir şahsiyete sahip olan Muhsin Alev, hem İstanbul'da Üniversite çevresinde hem de 1954'den sonra Almanya'da Nur hizmetini ilk başlatan kişi olması bakımından Nur cemaati içinde önemli bir kişidir. O, kendisi için değil, Nur hizmeti için yaşamıştı.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Çağdaş İslamî Akımlar, Nur Cemaati, Risale-i Nur, Muhsin Alev, Abdulmuhsin Alkonevi.

One of the First Works of Risale-i Nur is Muhsin Alev

Abstract

Muhsin Alev established good relations with Zübeyir Gündüzalp, one of prominent students of Said Nursi. After graduating the high school in 1949, he went to Istanbul and registered as a student in the Faculty of law in Istanbul University. After Zübeyir Gündüzalp telling him he would better serve RN if he would registered in philosophy, he withdrew his registration from the faculty of law, then he registered at the department of philosophy. However, he preferred

to study psychology and sociology and he graduated from both of these departments. In 1949, he went to Afyon for attending and listen one of the hearings of Bediüzzaman Said Nursi. He saw Bediüzzaman first time in this court. Because of being tired, Bediüzzaman accidentally leaned on him in one time during the hearing.

While he was studying his university courses, he was also trying to popularize books from RN Collection and even persuaded to publish some of the little books of in RN Collections with the new alphabet. One of the most important incidences was publication of the book titled "A Guide for Youth" in 1951 together with his friends. This is because; this publication affair carried in to the court. Even though the book was published by his own effort, Bediüzzaman and the owner of the press were accused as the author of the book, and publishers, but he treated as one of the whiteness'. After, the court ended with an absolution in January 22, 1952, Bediüzzaman went to Emirdağ town of Afyon in April 1953. But, he accused violating the hat law and enforced to go to the Police Station there. Because news on this incidence is published in the news paper *Büyük Cihad* published in Samsun, he sued in Samsun. The lawsuit which started 1953 was transferred to Istanbul because of Bediüzzaman's old age and sickness. First, the court found Bediüzzaman guilty, but later the Supreme Court dismissed the lawsuit. This way, he was acquitted of the lawsuit in Samsun. Because of these two hearings, Muhsin Alev, who is serving Bediüzzaman, had learned a lot from him. Muhsin Alev bought a personal typewriter and a copy machine for reproducing the books from Risale-i Nur. Bediüzzaman wanted him to come to Isparta and bring along the typewriter and the copy machine. He went to Isparta together with Ceylan Çalışkan and Bayram Yüksel. Zübeyir Gündüzalp was also serving Bediüzzaman. Hüsrev Altıbaşak was handwriting while Muhsin Alev and friends was reproducing some booklets of Risale-i Nur. Occasionally, Muhsin Alev was also handwriting. First, *Zühretün'n-Nur* and some other books were reproduced like this. After being busy with reproduction, returned to Istanbul. After his graduation from Istanbul University, Muhsin Alev went to Berlin for engineering education in the same year. He registered to Civil Engineering Department of Berlin Technical University. In his Berlin years, introduced Islam and Risale-i Nur to other university students. This activity continued even after his graduation. He caused opening of prayer rooms in Berlin Fray and Berlin Technical universities in order to meet the needs of Muslim students for worshipping. He struggled furnishing Turkish Martyrdom in Berlin. While he was in Turkey, Bediüzzaman was calling him Abdulmuhsin, not only Muhsin. Abdulmuhsin is his written name in Risale-i Nur. In Germany, He changed his sir name too and he took the name Abdulmuhsin Konevi. Later he married a woman who immigrated from Easter Germany to Western Germany and he had a son and a daughter from that woman. Muhsin Alev did not take permission from Bediüzzaman before going to Germany. He asked his friends to say "He went to Germany for publishing the Qur'an with conformity" if Bediüzzaman questioned for him to say "why he went to Germany". Actually, Muhsin Alev did not go to Germany for living in a comfortable life and to be rich. He also served there in persuasion business as he was in Turkey. Only after a year when it was published in Turkey, he too persuaded publishing theiQur'an with Conformity in Berlin. He also made possible printing copies of Risale-I Nur. In one incidence, he printed twenty five thousand copy of the book called Small Words. Muhsin Alev did not always satisfied with publication and talking when serving the Risale-I Nur. He also pursued an academic work. He prepared a

master thesis as “*İslamisch konstitutionelle Gezellschaftsform gegen Diktatur und Anarchie oder Chaoe in den Schriften von Bediüzzaman Said Nursi: Dictatorship and Anarchy or Islamic Society against Chaos in the writings of Bediüzzaman Said Nursi*”, which is one of the first examples of continuation of Risale-i Nur service in foreign languages. Muhsin Alev died in November 19, 2019. He buried in Turkish Martyrdom in Berlin, the place he struggled to furnish. Because he lived together with Bediüzzaman and served him in a total of about a year including his Istanbul and Isparta years, was one of the students of Risale-i Nur, who grasped the secrets and the style of serving Risale-i Nur from the original source. We learn Bediüzzaman’s responses and ideas on some occurrences and subjects from his remembrances. Muhsin Alev, who has a very polite personality in human relations, was one of the important persons who are the pioneers of serving the ideology of RN first time at a University and in Germany. He lived not for himself but for serving for Risale-i Nur.

Keywords: History of Islamic Sects, Contemporary Islamic Movements, Nur Community, Risale-i Nur, Muhsin Alev, Abdulmuhsin Alkonevi.

Giriş

Muhsin Alev 1931 Konya doğumlu Muhsin Alev Bediüzzaman Said Nursi'nin Üniversite öğrencisi olan talebelerindedir. Baba tarafından aslı Bulgaristan'a dayanır. Risale-i Nurları tanıtmak için üniversite öğrencileri arasında çeşitli faaliyetler yürütmüş ve bu arada Bediüzzaman'ın *Gençlik Rehberi* isimli eserini bastırdı. Bu eseri bastırması sebebiyle Bediüzzaman'la birlikte 1952 yılında İstanbul'da muhakeme edildi. 1954 yılında Almanya'ya giderek bir taraftan yüksek tahsiline devam ederken diğer taraftan nur hizmetini yürüttü. 29 Kasım 2019 tarihinde Almanya'da vefat eden Muhsin Alev Berlin Türk Şehitliği'ne defnedildi.

Üniversiteli ilk nur talebelerinden olması ve Almanya'da bulunduğu altmış beş yıl boyunca nur hizmetine devam etmesi sebebiyle Muhsin Alev'in, Risale-i Nur Mesleği içinde ayrı bir önemi vardır. Bu makalede kendisi hakkında yazılanlar, yapılan söyleşiler, kayıt altına alınan hatıralar incelenmek suretiyle Muhsin Alev'in hayatı ve Nur hizmeti içindeki yeri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Muhsin Alev/ Abdulmuhsin Alkonavi

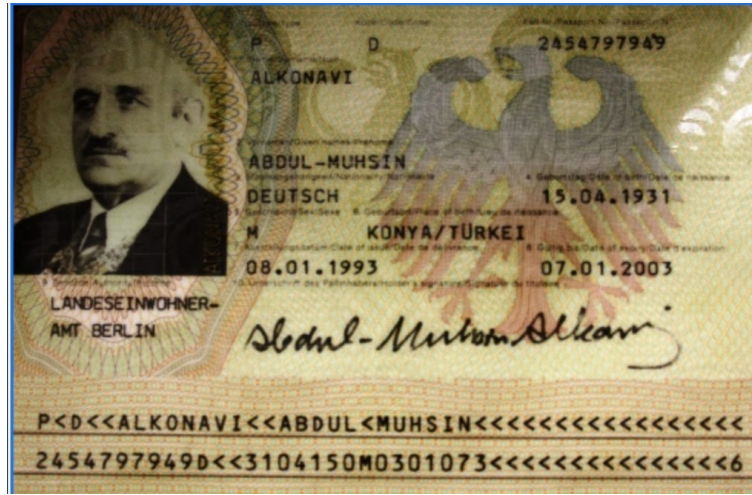
1. Adı

1931 Konya doğumlu Muhsin Alev'in baba tarafından aslı Bulgaristan'a dayanır. Babasının kendisine koyduğu isim Muhsin, soyadı da Alev'dir. Ancak kendisi sonradan ismini Abdulmuhsin Alkonevi olarak değiştirmiştir.

Sözlükte ihsan, "başkasına iyilik etmek" ve "yaptığı işi güzel yapmak" anlamında kullanılır. İhsanda bulunan kişiye de muhsin denilir (Çağrı, 2000). Meşhur Cibril hadisinde Cebrail'in insan suretine bürünüp "Bana ihsandan haber ver?" şeklindeki sorusuna Hz. Peygamber, "*Allah'a O'nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Çünkü her ne kadar sen onu görmüyorsan da o seni muhakkak görür.*" şeklinde cevap vermiştir (Buhârî, "İman", 1; Müslim, "İman" 1). Bu ve daha birçok hadiste ihsan, insana ait bir sıfat olarak kullanılmakla birlikte, insanın en güzel surette yaratıldığını (es-Secde 32/7; et-Tegâbün 64/3) bildiren âyetlerde Allah'a izafe edilmiştir. Her vesileyle Allah ile irtibat

kurulmasını önemseyen Bediüzzaman kendisine “Muhsin’in kulu” anlamına gelen Abdulmuhsin diye hitabetmiş (Nursi, 2012b), Muhsin Alev de Bediüzzaman’a mektup yazdığı zaman yine Abdulmuhsin ismini kullanmıştır (Nursi, 2012b).

Muhsin Alev soyadını Alkonavi olarak değiştirmesinin sebebini iki şekilde açıklıyor. Birinci olarak alev, Cehennemini yakıcı özelliğini hatırlatan bir kelimedir. Bundan dolayı bu kelimedden hoşlanmamıştır. İkinci olarak kendisi Konyalı’dır. Konya’nın da en büyük âlim ve filozoflarından birisi Sadreddin Konevî’dir.¹ Alev soyadını bıraktıktan sonra Alkonevi soyadını almasını bu zata bağlamaktadır. İsim ve soyisim değişikliğini resmen Almanya’da gerçekleştirmiştir (Özcan, 2009).

Muhsin Alev’in Almanya’da kullandığı kimlik kartında ismi “Abdul-Muhsin Alkonavi” olarak geçmektedir.

2. Risâle-i Nur’u Tanıması

Muhsin Alev orta öğrenimini memleketi Konya’da tamamladı. Risale-i Nurları 1946 yılında ortaokul son sınıfta iken Ahmet Remzi Hatip vasıtasıyla tanıdı. A. R. Hatip kendisine *Gençlik Rehberi* ve *Asay-yı Mus’ayı* vermişti. *Gençlik Rehberi* Bediüzzaman’ın talebelerinden

¹ Mevlânâ’nın çağdaşı olan Sadreddin Konevî (ö. 673/1274) “filozof mutasavvıf” özelliğiyle tanınan büyük bir İslâm alimidir. Detaylı bilgi için bk. Ekrem Demirli, “Sadrettin Konevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/420-425.

Ceylan Çalışkan tarafından Eskişehir’de bir matbaada bastırılmıştı. *Asayy Musa* ise teksir makinesinde çoğaltılmıştı. Bu nüsha İnebolu’da Ahmed Nazif Çelebi ile oğlu Selahattin Çelebi’nin çoğalttığı nüshalardan biriydi. Oralarda çoğaltılıp Alev’in eline geçmişti. Muhsin Alev bu kitapları okuduğunda çok etkilenmiş, zihninde hasıl olan birçok sorunun cevabını bu kitaplarda bulduğunu, bu kitapların kendisinin ve gençlerin ihtiyacını karşılayacak eserler olduğunu, içinde insanlık için çok önemli hakikatleri barındırdığını belirtir ve bu sebeple bu eserlere dört elle sarıldığını ve bunları takip ettiğini söyler (Özcan, 2012). 1949 yılında Konya’da liseden mezun oluncaya kadar Nur talebeleriyle irtibat halinde olmuş ve Bediüzzaman Said Nursi’yi takip etmiştir. Lisede iken çalışkan bir öğrenciydi ve kendi ifadesine göre notları hep dokuz-on civarındaydı (Özcan, 2009).

Lise yıllarında Bediüzzaman’ı görüp elini öpmek, duasını almak ister. Ancak Bediüzzaman o yıllarda Afyon’da hapisanede bulunduğundan buna imkân bulamaz. Bediüzzaman, siyasî cemiyet kurmak, rejime aykırı fikirler yaymak ve siyasi bir gaye takip etmekle itham edilerek 23 Ocak 1948 tarihinde on beş kadar Nur talebesiyle birlikte evlerinden ve dükkânlarından alınarak Afyon’a getirilmişler ve hapisaneye konmuşlardır. Isparta, Denizli, Aydın, Afyon, Kastamonu ve İnebolu’dan tutulup getirenlerle birlikte Afyon hapisanesine konulanların sayısı 54 kişiye ulaşmıştı. Mahkeme Bediüzzaman’a yirmi ay, bir âlime on sekiz ay, 20 kişiye de altışar ay hapis cezası vermiş, diğerlerini beraat ettirmişti. Temyiz Mahkemesi ise verilen kararı esastan bozmuş, sonuçta mahkeme Temyiz Mahkemesinin kararına uymuştur. Bediüzzaman, olağanüstü bir tezâhürata mani olmak için 20 Eylül 1949 sabahı şafak vaktinde Afyon Hapisanesi’nden çıkarılarak bir eve yerleştirilmiştir. İki ay kadar bu evde kaldıktan sonra 20 Kasım 1949 tarihinde tekrar önceden kaldığı Emirdağ’ına getirilmiştir (Şahiner,1979).

Afyon Mahkemesi ziyaret için olmasa da Bediüzzaman'ı görmek için Muhsin Alev için önemli bir fırsat olmuştu. Tutuklular arasında değildi. Mahkeme vesilesiyle dinleyici olarak gelmişti. Bir ara nasıl olduysa mahkeme salonunda Bediüzzaman kendisine yaslanmıştı. Alev, Almanya'da bulunduğu sırada hatıralarını anlatırken Bediüzzaman'la yaşadığı bu hali ve birlikte olduğu zamanları şöyle anlatıyor: "Afyon'da mahkeme salonunda beklerken, Hazret-i Üstad bana yaslandı. O günü hiç unutamıyorum. Yirmi yıldır annemden, babamdan, vatanımdan, hepsinden de acı olan, Üstadımdan ayrılıp buralara geldim. Üstadımla geçen günlerim² hayatımın en mesut anlarıydı" (Şahiner, 1978, 222).

3. Üniversite Yılları (1949-1954)

3.1. İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'ne Kayıt Yaptırması

Muhsin Alev 1949 yılında liseden mezun olunca aynı yıl İstanbul'a gidip İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydını yaptırdı. O sıralarda Bediüzzaman Afyon hapisanesinde bulunuyordu. O zaman İstanbul'dan Ankara'ya giden tren Afyon'dan geçiyordu. Konya'ya geri dönerken Zübeyir Gündüzalp'i ziyaret etmek ve Bediüzzaman'ın durumundan haberdar olmak istemişti. Afyon Mahkemesi'nde yargılanan sanıklardan birçoğu berat etmeleri veya altı aylık ceza alıp da bu cezaların süresi bitmesi sebebiyle serbest bırakılmışlardı. Bediüzzaman'ın öğrencilerinden Zübeyir Gündüzalp da bunlardan biriydi. Bediüzzaman'la irtibatı sağlamak için Afyon'dan ayrılmamıştı (Fırıncı, 20 Ocak 2022). Ancak polislerin "Neden ortalıkta geziyorsun?" diye kendisine ilişmemeleri için alelâde bir dükkân kiralayıp oraya bir miktar elma, portakal gibi meyveler koyup güya manavlık yapıyordu. Afyon'a gelenler kendisiyle burada buluşurlardı. Ekim-Kasım ayları sonunda Muhsin Alev Konya'ya geri dönerken Afyon'da indi. Zaman gece

² İstanbul'da beraber gezdikleri günleri kastediyor.

yarısıydı. Bediüzzaman'ın tahliye edildiğinden haberi yoktu.³ Zübeyir Gündüzalp'le buluştu. Gündüzalp kendisine “Kardeş ne yapıyorsun! Üstad hapisten çıktı, işte bu evde kalıyor. Sen şimdi otele git, yarın sabah gelersin.” dedi ve o gece bir otelde kalmasını söyledi. O da bir otel bulup geceyi orada geçirdi. Sabah olduğunda Gündüzalp'le birlikte Bediüzzaman'ın ziyaretine gittiler. Bediüzzaman, Gündüzalp'e latife yoluyla “Bir şeye, ne güzeldir demeyin, ne güzel yaratılmış, deyin.” gibi bir şeyler söylüyordu. Muhsin Alev de Bediüzzaman'a bakarak içinden, “Yarabbi! Sen bu zatı maddi-manevi nimetlerinle ne güzel yaratmışsın...” diyor ve Üstad'ın, mana-yı harfi ile Allah'ın kıymetli bir eseri olduğunu düşünüyordu (Özcan, 2009). Bu ziyaret ona manen büyük bir güç vermişti.

Ziyaretten çıktıktan sonra Gündüzalp, Muhsin Alev'e “Okul işini ne yaptın?” diye sorar. O da Hukuk Fakültesi'ne kaydolduğunu söyler. “Kardeş, ne yapacaksın oralarda, şimdi hizmet zamanı. Bizim mefkûremiz felsefede okumamızı gerektirir. Ziya Arun kardeşimiz tıbbiyeden felsefeye geçti, sen de onun gibi yap.” der ve felsefe bölümüne geçmesi için kendisini ikna eder. Muhsin Alev de Afyon'dan tekrar İstanbul'a geri döner ve kaydını felsefe bölümüne aldırır. Arkadaşları, “Herkes buradan oraya gitmeye çalışıyor, sen tersini yapıyorsun.” diye bu durumu şaşkınlıkla karşıladıklarını söylerler. Fakat felsefe bölümünden mezuniyetinin uzun süreceğini düşünerek daha sonra bu bölümü bırakıp Psikoloji ve Sosyoloji bölümlerinin sınavlarına girer. Sekiz-dokuz gibi notlar alarak bu bölümleri tamamlar (Özcan, 2009).

Muhsin Alev üniversite yıllarını bir üniversite öğrencisi gibi değil, bir Nur talebesi gibi geçirir. Ancak üniversitede de başarılı bir öğrencidir. İşin o tarafını da ihmal etmemiştir. O sıralarda Nur talebelerinde hem mesleğinde hem Nur hizmetinde en ileride olmak gibi bir düşünce hâkimdi. Uzun süre Nur talebelerinde bu düşünce hâkim olmuştur.

³ O dönemde Bediüzzaman'la ilgili beraat kararlarını gazeteler yayınlamadığı için Muhsin Alev bu kararı öğrenememişti. İletişim araçlarının çok sınırlı olması sebebiyle dostlarından da böyle bir haber alamamıştı.

Muhsin Alev, 1949'da İstanbul'a gelince ilk olarak Ramazan Tuncer⁴ ve Yusuf Kenan Karaduman'la birlikte Fatih'te Kadırga Yokuşu'ndaki bir evde kalmıştır. Daha sonra Ziya Arun da oraya gelmiştir. Süleymaniye Camii yakınındaki Kirazlı Mescit Sokağı'nda bulunan 46 numaralı dersane tutulunca buraya taşınmıştır (Özcan, 2009).

Daha önce kısa süreli olarak bazı evler medrese gibi kullanılmış olmakla birlikte, Kirazlı Mescit Sokak 46 numaralı ev, İstanbul'un ilk Nur medresesi sayılabilir. Bu medresenin ismi anıldıkça, Muhsin Alev, Ziya Arun, Ahmed Aytimur, Mehmed Fırıncı, Mehmed Birinci, Zübeyir Gündüzalp⁵ isimleri de sık sık hatıra gelir. 1954 yılında Almanya'ya gidinceye kadar Muhsin Alev bu medresede kaldı. Bediüzzaman'ın sık sık mahkemelerde yargılandığı bu tarihlerde⁶ 46 numara daimi olarak polis gözetimi altında tutuluyor, zaman zaman da baskına uğruyordu. (Özcan, 2009). Muhsin Alev bu gözetim ve baskından fazlaca zarar görmüştür.

Zübeyir Gündüzalp zaman zaman kendisine, "Üç yüz lira verirsen, sana bir takım el yazması Risale-i Nur gelir." derdi. Maksadı Risale-i Nur satmak değil, Alev'in Bediüzzaman'ın tashihinden geçmiş tam bir Risale-i Nur Külliyyatı'na sahip olmasını sağlamaktı. Muhsin Alev de bu parayı biriktirir ve kendisine Bediüzzaman'ın tashihinden geçen bir bavul dolusu el yazması kitap gönderilir. Bu bavulu bir polis alıp götürmüştü. Bu bavul sonradan iade edilmesine rağmen Alev'in eline geçmemiştir. Bu bavulun Ankara'da hizmet eden Nur talebelerinin eline geçtiğini, fakat kimin elinde olduğunu bilmediğini anlatmıştır. (Özcan, 2009).

3.2. Tarihçe-i Hayat'ı Hazırlama Gayreti

Yusuf Ziya Arun, Zübeyir Gündüzalp ve Muhsin Alev, Bediüzzaman'ın da iznini alarak *Sebîlürreşâd* dergisinde yayınlanmak üzere 1948-1949 yıllarında "*Bediüzzaman'ın Tarihçe-i Hayatından*

⁴ Sonradan ismini Ahmed Ramazan Canbek olarak değiştirmiştir.

⁵ Zübeyir Gündüzalp, 1962-1971 yılları arasında bu medresede kalmış ve burada vefat etmiştir.

⁶ 1949'da Afyon, 1952'de İstanbul ve Samsun, 1953'te Isparta mahkemelerinde yargılandı.

Harikalar- Afyon Mahkemesi Müdâfaatının Birinci Zeylinin Zeyli' başlığını taşıyan bir Tarihçe hazırlarlar. Bu Tarihçe bir nevi yeğeni Abdurrahman'ın Tarihçe'sinin bir devamı, Büyük Tarihçe'nin de temeli sayılır. Bu Tarihçe'nin hazırlanmasıyla ilgili izin mektubunun Yusuf Ziya Arun tarafından yazılmış olması, bu çalışmada onun daha büyük bir gayreti olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu Tarihçe 1950 seçimleri sebebiyle yayınlanamamıştır (Akgündüz, 2013). Daha sonra Büyük Tarihçe'nin hazırlanması sebebiyle bu eserin yayınlanmasına ihtiyaç duyulmamıştır.

3.3. Büyük Doğu Mecmuası'nda Risale-i Nur'un Bazı Parçalarını Yayınlaması

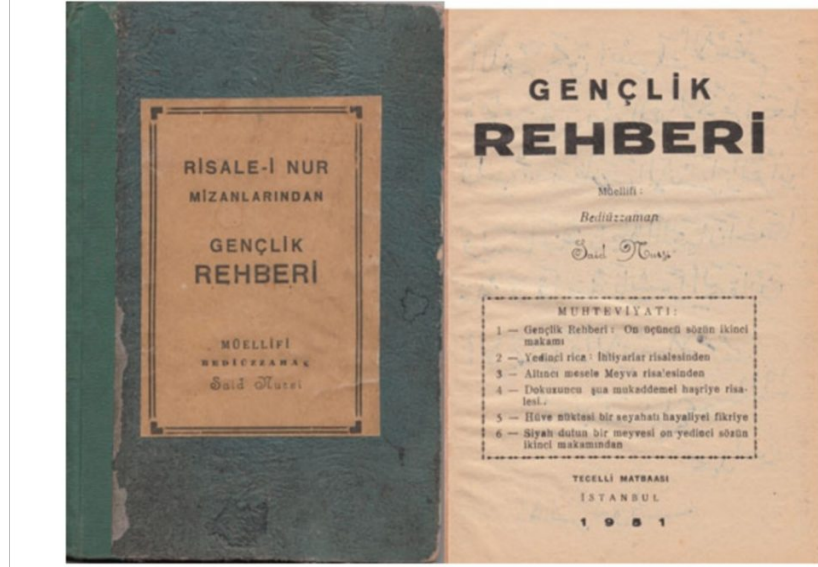
Muhsin Alev, İstanbul'da bulunduğu yıllarda zaman zaman Kâmil Öztürk'le birlikte Necip Fazıl Kısakürek'in yayına gidip geliyordu. O sıralarda Necip Fazıl *Büyük Doğu Mecmuası'nı* çıkarıyordu. Muhsin Alev de Risale-i Nur'dan bazı parçaları *Büyük Doğu'da* yayınlatmıştır (Şahiner,1978).

3.4. Gençlik Rehberi'ni Bastırması ve Gençlik Rehberi Mahkemesi

1951 yılında Bediüzzaman, "Abdulmuhsin *Gençlik Rehberi'ni* bastırın" diye İstanbul'a haber gönderince, Ramazan Tuncay, Hâfız Emin, Yusuf Ziya Arun ve Ahmet Aytimur'un da yardımlarıyla kitabı Salih Midillioğlu'nun sahibi olduğu Tecelli Matbaası'nda iki bin adet olarak bastırır (Özcan, 2009: nurkoy.org, 25 Ocak 2022). Muhsin Alev basılan kitapları cilt için Babiâlî yokuşunda bir handa bulunan ciltçiye götürüyordu. O sırada polis matbaaya gelip "Burada Salih, Muhsin ve Mustafa" diye birileri var mı?" diye sormuş. Matbaada çalışan bir çırak kendisine polisin matbaaya geldiğini haber vermiş. Gece yarısı Muhsin Alev, Mustafa Oruç ve Salih Midillioğlu üçü birlikte *Gençlik Rehberi* kitaplarını sırtlarında Babiâlî yokuşundan ofise taşırlar. Ertesi gün polis matbaayı basar. Polisin eline yanlışlıkla orada kalmış tek bir kitap geçer. Polis başka bir şey bulamaz. Daha sonra polis ciltçiye baskın yapar.

Orada da sadece ciltçinin kendisi için ayırdığı bir adet *Gençlik Rehberi*'ni bulurlar ve onu da ciltçiden alırlar. Polis aramalarına devam eder. Ancak Polis aramaları sonucunda değil, hasbelkader şöyle bir olay neticesinde kendisine ulaşır: Fatih'te Kadırga Yokuşu'ndaki evde beraber kaldıkları Ramazan Tuncer, bir gün Beyazıt'ta kitapçılardan Bediüzzaman'ın eski eserlerini sorup araştırıyormuş. O sırada bir sivil polis kendisine yaklaşır "Sende *Gençlik Rehberi* var mı?" diye sormuş; Ramazan da onu alıp kaldıkları eve getirmiş. Polisler Ramazan'ın odasında 51 adet basılmış *Gençlik Rehberi* bulurlar. Fakat Muhsin Alev'in kaldığı odayı aramazlar. Ramazan Tuncer daha önce *Büyük Doğu Mecmuası*'nın neşriyat müdürlüğünü yaptığı için hakkında açılmış birçok dava vardır. Bu da ayrı bir dava konusu olacak gibi görünmektedir. Tuncer, hüküm giyip hapse girmemek için Irak'a gider.⁷ Ancak mahkeme safhası başlayınca gelir, ifade verir. Alev, Ramazan Tuncer'in odasını aradıkları halde kendi odasını aramamalarından dolayı polisin daha sonra kendisini aramayacağını düşünür. Fakat, belki ararlar diye kendisinde bulunan 50 adet *Gençlik Rehberi*'ni götürüp kendi elleriyle polise teslim eder. Bunun üzerine polis Muhsin Alev'i ve Ahmet Aytimur'u alıp götürür. Polis ikisinin de ifadesini alır. Alev, kitapların kendisinin olmadığını söyleyince polis kendisini serbest bırakır. Daha sonra altı ay kadar ortalıkta görünmez. Bu süre içerisinde Gençlik Rehberi Mahkemesi başlar (Özcan, 2009).

⁷ O sıralarda *Büyük Doğu Mecmuası*'nın yazı işleri müdürlüğünü yapan Ramazan Tuncer'in bu mecmuadan yayımlanan yazılar dolayısıyla dokuz davası bulunmaktadır. Siyasetten uzak duran Bediüzzaman, Ramazan Tuncer'in çift taraflı ilişkisi sebebiyle Nur hizmetinin siyasetle karıştırılmaması için, Ramazan Tuncer'in *Büyük Doğu*'dan istifa etmesini ve kendisine bir mektup vererek Mısır'a gitmesini istemiştir (Özcan, 2018).

Muhsin Alev'in bastırıldığı *Gençlik Rehberi*'nin kapağı

Gençlik Rehberi'nin basılması dolayısıyla kitabın müellifi Bediüzzaman Said Nursi olduğu için, 163. maddeye aykırı hareket ettiği gerekçesiyle İstanbul'da mahkemeye verilir. Bediüzzaman İstanbul'dan ayrıldıktan 27 yıl sonra Gençlik Rehberi Davası için 1952 yılı Ocak ayında İstanbul'a gelir ve Sirkeci'de Akşehir Palas Oteli'nde kalmaya başlar. Daha sonra Fatih'teki Reşâdiye Oteli'ne geçer. İstanbul'da kaldığı süre içinde başta eski dostları olmak üzere her gün kendisini yüzlerce kişi ziyaret eder (Şahiner, 1979).

Gençlik Rehberi Mahkemesi 22 Ocak 1952'de başlar ve üç celsede tamamlanır. Birinci celsede iddianame ve bilirkişi raporu okunur. Bediüzzaman'ın sorgusu yapılır. İddianame ve raporda geçen kanuna aykırı ithamları cevaplandırır. Avukatlığını Seniyyüddin Başak, Abdurrahman Şeref Laç ve Mihri Helav üstlenmiştir. İkinci celse bir ay sonra gerçekleşir. Bu celseyi takip için eski dost ve talebelerinin yanı sıra yüzlerce üniversite öğrencisi de gelmiştir. Salonda büyük bir izdiham oluşur. Mahkeme reisi salonu boşaltmaları için halka hitaben, "Hoca Efendiyi seviyorsanız, biraz meydan veriniz ki mahkemeye devam edelim der." Hâkimin ikazına rağmen halkın salonu boşaltmadığını ve hâkimin

zor duruma düştüğünü gören Bediüzzaman ayağa kalkarak kollarını yukarı kaldırıp geriye doğru sallar. Bunun üzerine salon boşalır ve mahkemeye devam edilir. *Gençlik Rehber'i*ni basan matbaacı ve polisler dinlenir. Bediüzzaman ehl-i vukuf raporuna itiraz eder. İkinci namazının vakti bir hayli daraldığından Bediüzzaman namaz kılmak için mahkeme reisinden izin ister. Reis bu talebi kabul eder ve Bediüzzaman hemen orada namazını kılar. 5 Mart 1952 tarihinde yapılan üçüncü celsede şahit olarak Muhsin Alev dinlenir. *Tarihçe-i Hayat'ta* yer alan kayda göre Alev “Şark ve Garbın eserlerini okuduğunu, sonra Risale-i Nur eline geçtiğini; bu eserlerden aklı, fikri, ruhu ve kalbi son derece müstefid bulunduğunu, irade ve ahlâkı üzerinde mühim tesirler yaptığını; Gençlik Rehberinin, gençlerin îman ve ahlâkını temin ve muhafaza yolunda büyük tesiri olması dolayısıyla, bir hizmet-i vataniye yapmak emeliyle bastırıldığını, suç mahiyetini haiz bir şey görmediğini” (Nursi, 2012b) söyler. Daha sonra Bediüzzaman ve avukatları son müdafaalarını yaparlar. Bu müdafaalardan sonra mahkeme başkanı Bediüzzaman’a son olarak bir sözü olup olmadığını sorar. Bediüzzaman sadece bir cümle söylemek için müsaade ister. Başkanın müsaadesinden sonra şunları söyler: “Muhterem vekillerim benim şahsım hakkında söylemiş oldukları senâkâr sözlere ben lâıyk değilim. Ben Kur’an ve iman hizmetinde çalışan âciz bir adamım. Başka bir diyeceğim yoktur.” (Şahiner, 1979), Bunun üzerine mahkeme heyeti müzakereye çekilir ve ittifakla Said Nursi’ye beraat kararını tebliğ ederler. Karar savcılık tarafından temyiz edilmediği için kesinleşir. (Şahiner, 1979).

Mahkeme safahatı devam ederken Bediüzzaman mahkemede bir müdafa okuyacağını söyler. Avukatlar “Efendim! Bunları okumanız daha iyi olur, okursanız çok zarar olabilir” gibi sözler söylerler. Bediüzzaman Alev’e dönerek, “Bunlara söyle, yaparız!” der ve istediği müdafaayı yapar, sonuç itibarıyla bir zarar da olmaz (Özcan, 2018). Daha önce el konulan risaleler de geri verilir. Bediüzzaman da bunları Muhsin Alev’in hayrına dağıtır (Özcan, 2009).

Gençlik Rehberi Davası basın tarafından sadece izlenmekle kalmayıp Bediüzzaman ve Nur talebelerinin aleyhine bir propaganda aracına dönüştürülmüştür. Meselâ kitabı basan Muhsin Alev ve ona yardımcı olan Ziya Arun'un arandığına dair haberler ve bu iki öğrencinin resimleri gazetelerde büyük puntolar halinde yayınlanmıştır. Aşağıda buna dair bir örnek sunuyoruz:

Vatan Gazetesinin bir haberi

Bazı gazeteler mahkeme safahatını neredeyse olduğu gibi yazıyor, ancak araya bazı yanıltıcı ifadeler sıkıştırmakta geri durmuyorlardı. Meselâ Said Nursi için 163. maddeye muhalefetten dava açılmıştı. Bu maddede ifade edilen suçlardan birisi “ dini siyasete alet etmek” ti. Ancak Dünya Gazetesinde bu suç “dinî propaganda yapmak” şeklinde ifade ediliyordu. Yani dini siyasete alet etmek meselesi, basın tarafından “dinî propaganda yapmak” şekline dönüştürülmüş ve böyle bir algı oluşturulmuştu. Oysa kanunlarda böyle bir suç yoktu. Basın, kanunu değil kendi katı laiklik anlayışını öne çıkarıyordu. İçinde hiçbir siyasi mesajın yer almadığı, tamamen gençlerin imanlarını kurtarmak ve onları İslâm ahlakı üzere yaşamalarını özendirmek için yazılmış bu kitabı büyük bir siyasî manifesto gibi gösterip, dava konusunu da tamamen siyasileştirerek Said Nursi ve talebeleri hakkında aleyhte bir hüküm çıkması için var güçleriyle çalışıyorlardı. Meselâ Dünya Gazetesi, Gençlik Rehberi Davası'nı bütün safhalarıyla takip ediyor ve olan-biteni bütün ayrıntılarıyla veriyordu (Bk. Ek 1.).

22 Ocak 1952 tarihinde Gençlik Rehberi Mahkemesi'nin beraatla sonuçlanmasından sonra 1993 yılı Nisan ayında Bediüzzaman Afyon'un Emirdağ kazasına gitti. Fakat orada şapka kanununa muhalefet gerekçesiyle karakola celb edildi. 1953 yılında Samsun'da açılan davada önce mahkûmiyet kararı verilmişse de, Temyiz Mahkemesi bu kararı esastan bozdu ve Risale-i Nurların iadesini istedi. Samsun davasındaki beraatten sonra Bediüzzaman üç ay kadar İstanbul'da kaldı. Daha sonra 23 Ağustos 1953 günü yerleşmek üzere Isparta'ya geldi. (Şahiner, 1979).

Bediüzzaman ister Gençlik Rehberi Mahkemesi, ister Samsun Mahkemesi sebebiyle olsun İstanbul'da bulunduğu zaman en yakınında daima Muhsin Alev vardı. Bu süre için Bediüzzaman onu, o da Bediüzzaman'ı daha iyi tanımişti.

3.5. Nur Âleminin Bir Anahtarı İsimli Kitabı Bastırması

Bediüzzaman, 1953 senesinin baharında İstanbul'da *Nur Âleminin Bir Anahtarı* adlı eserini telif etmişti. Bu eser onun son telifidir. Hem talebelerine ders vermek, hem de istişarenin önemini anlatmak için bu kitaba konulması gereken isim konusunda talebeleriyle istişare eder. İstişare sonucunda kitaba *Nur Âleminin Bir Anahtarı* isminin verilmesi uygun görülür ve bu kitabı da Muhsin Alev bastırır (Özcan, 2009).

3.6. Uhuvvet Risalesi'ni Bastırması

Isparta'ya gidişinden kısa bir süre sonra Bediüzzaman Muhsin Alev'in teksir makinesini de yanına alıp Isparta'ya gelmesini istemişti. Bediüzzaman'ın davetinden birkaç ay önce Muhsin Alev *Uhuvvet Risalesi*'ni de bastırmıştı (Özcan, 2018).

3.7. Isparta'da Teksir Makinesiyle Risaleleri Çoğaltması

Bediüzzaman Isparta'ya gittiği zaman günümüzde müze olarak kullanılan Fıtnat Hanım'ın üç odalı evine yerleşmişti. Muhsin Alev'in şahsına ait bir daktilosu ve bir de teksir makinesi vardı. 1954 yılı başlarında bir gün Bediüzzaman, "Abdulmuhsin makineleri alsın gelsin." diye haber gönderince teksir makinesini bir bavula koyar; Ceylan Çalışkan ve Bayram Yüksel'le birlikte trene binip yola koyulurlar. O zamanlar trenler çok kalabalık olurdu. Yolcular bazen kompartımanın içinde değil, koridorda dahi oturacak yer bulamazlardı. Ceylan Çalışkan ve Bayram Yüksel kompartımanda normal oturma yerinde otururlar; Muhsin Alev ise bavulların bulunduğu çift taraflı yerin bir tarafına bavulunu koyar, diğer tarafa da kendisi geçer. Trenin her tarafı doludur ve omuz omuza ayakta bekleyenler de çoktur. Eskişehir'e geldiklerinde yolculardan biri, "O bavulu indirelim, sen üzerine otur, biz de onun yerine geçelim" der. Alev, "Bavula oturulmaz" diye cevap verir. Ceylan ve Bayram; "Yapma!" falan deseler de Alev, pek aldırılmaz. Adamlar kızdılar, "Herhalde o bavulda bir şey var, Afyon'da polise ihbar edelim." diye konuştular. Sonra hiç beklemedik bir şey olur. Tren arıza yapar ve

yolda kalır. Herkes beklemeye başlar. O adamlar da “Beklemekle olacak gibi değil.” diyerek bir taksiye binip giderler. Muhsin Alev bu durumu Risale-i Nur'un bir kerameti olarak görür ve teksir makinesi yakalansaydı, gizli neşriyat yapıyorlar diye başlarına sıkıntı gelebileceğini ifade eder (Özcan, 2018). Teksir faaliyeti, Isparta'ya gittiği zaman Bediüzzaman'ın ikamet ettiği evde icra ediyordu. Fitnat Hanım'a ait olan bu ev günümüzde müze olarak kullanılmaktadır. Ev, hepsi sofaya bakan üç odadan ibarettir. Odaların birisinde Said Nursi; ikinci odada Muhsin Alev ve arkadaşları kalıyordu. Mevsim kış ve soğuktu. Yere yatak serip yan yana yatıyorlardı; bazen de ısınmak için sırt sırta veriyorlardı. Üçüncü odaya ise teksir makinesini yerleştirmişlerdi (Fırınacı, 20 Ocak 2022).

Teksir edilecek olan sayfaları Hüsrev Altınbaşak evinde mumlu kâğıda yazar, Alev de teksir makinesinin kollarını çevirerek bu nüshaları çoğaltırdı. Bazen de Alev, teksir edilecek olan metni daktiloyla kendisi yazar ve bunları yine kendisi çoğaltırdı. *Zühretü'n-Nur Risalesi*'ni bu şekilde çoğaltmışlardı. Alev bu şekilde Said Nursi'nin yanında altı ay kadar kalmış, sonra İstanbul'a dönmüştür (Özcan, 2009, 2018).

Muhsin Alev, Isparta'dan İstanbul'a gelen ciltlenmemiş Risale-i Nur formalarını Mehmed Fırınacı'nın Sultan Ahmed'teki evinde depolardı. Bir ara fazla miktarda kitap gelmişti. Muhsin Alev, Mehmed Fırınacı'ya polislerin durumu fark etmemeleri için bir müddet kendisinin buradaki derse gelmemesini tavsiye etmiş, kendisiyle özel ders yapacağını ona söylemiştir. Sultan Ahmed Camiinde, Atik Ali Paşa Camii'nde ve Nuruosmaniye Camii'nde özel ders yapmışlardır. Risalelerin ciltlenmesi ve dağıtım işlerini Alev organize ederdi. Isparta'dan gelen eserler, Sultan Ahmed'te Ankara Caddesi Reşit Efendi Han'da ciltçi Halil İcingir'e götürülür, o da onları ciltlerdi (Fırınacı, 20 Ocak 2022).

4. Bediüzzaman'la İlgili Hatıraları

Gençlik Rehberi davası sebebiyle Bediüzzaman İstanbul'da üç ay kalmıştı. Mahkeme bittikten sonra Emirdağ'ına döndü. Her zaman olduğu gibi kıra çıkmıştı. Kendisini takip eden bir başçavuş ve üç jandarma yanına gelip kendisinin şapka giymesini istediler. Bediüzzaman bu teklifi kabul etmeyince kendisini karakola celbettiler. Bu hadise üzerine Bediüzzaman bir dilekçeyle durumu Adalet ve İçişleri bakanlıklarına bildirir. Yazının bir suretini de Ankara'daki talebelerine gönderir ve bu olayın ilgili mercilere duyurulmasını ister. Ankara'daki Nur Talebeleri bu yazının bir suretini o sırada Samsun'da yayınlanmakta olan "*Büyük Cihad*" gazetesinde yayınlattılar. Bu yayın üzerine Bediüzzaman aleyhinde Samsun'da dava açılır ve mahkemeye celbi telep edilir. Bediüzzaman ise rahatsız ve ihtiyar olması sebebiyle Eskişehir'den aldığı bir sağlık raporunu gerekçe göstererek mahkemede hazır bulunamayacağını bildirdi. Samsun mahkemesi bu rapora dayanarak İstanbul'a kadar gelip istinabe yoluyla ifadesinin alınmasına karar verdi. Bediüzzaman da ifade vermek üzere İstanbul'a gidip ifade verdi. Samsun mahkemesi de dava konusunda makûmiyeti gerektirecek bir durum görmediğinden Bediüzzaman'ın beraatine karar vermişti. (Şahiner, 1979).

Bediüzzaman, 1953 yılında Samsun davası sebebiyle İstanbul'a geldiğinde burada tekrar üç ay kaldı. Birkaç gün bir otelde kaldıktan sonra Mehmed Fırıncı'nın Çarşamba semtindeki evine yerleşti. Bu süre içinde kendisiyle en çok ilgilenen kişiler Muhsin Alev, Ziya Arun ve Ahmet Aytimur'dur (Fırıncı, 20 Ocak 2022).

Said Nursi'nin iki talebesi: Mehmed Fırıncı (ortada), Muhsin Alev (sağda)

Bediüzzaman bir sene sonra (1953), Samsun'da açılan bir dava sebebiyle tekrar İstanbul'a geldi. Samsun'a gitmek için sağlık durumunun müsait olmadığını ifade ederek sağlık raporu aldı ve Samsun'a gitmedi. Böylece ikinci kez üç ay kadar daha İstanbul'da kalmış oldu ve buradaki öğrencileri de kendisinde hem kendisinden istifade etmek, hem de hizmetinde bulunma imkânına sahip olmuşlardır (Özcan, 2018).

Muhsin Alev, her iki gelişi itibarıyla Bediüzzaman'la altı ay kadar zaman geçirmiştir. Bu süre içinde birçok olay meydana gelmiş olup bunların bir kısmını Muhsin Alev özet olarak anlatmıştır. Bu çalışmada kısaca bunları da vermeyi faydalı bulduk:

4.1. Said Nursi'nin Zehirlenmesi

Bediüzzaman Akşehir Palas Oteli'nde kalırken kendisine hizmet etmek korumak maksadıyla İnebolulu İbrahim Fakazlı da Bediüzzaman'ın kaldığı odaya bitişik olan odayı tutmuştu. Bir gün Bediüzzaman odasının kapısını kapatmayı unutmuş. Fakazlı o odadan bir

adamın çıktığını, koridora doğru gidecekken kendisini görünce korkup aşağı indiğini anlatıyor. Aslında bu adamlar Edirne'den İstanbul'a gelen ve Akşehir Oteli'nde kalan iki-üç kişilik bir grupmuş. Bu adam Bediüzzaman'ın odasına girince yemeğine zehir atmış. Fakazlı o zaman "Allah böyle bir şeye müsaade etmez" diye düşünerek bu adamın Bediüzzaman'ın odasına girmesini pek önemsememiştir. Fakat Bediüzzaman yemeği yiyince durumu anlamış. Bu yemek sebebiyle hastalanmış, ancak zehir ölümüne sebebiyet vermemiş (Özcan, 2018). Bu olaydan Risale-i Nurlarda da söz edilmektedir Nursi, 2012 b).

4.2. Necip Fazıl'ın Ziyareti

Bediüzzaman, İstanbul'da Akşehir Palas Oteli'nde kalırken halkın her kesiminden insanlar kendisiyle görüşmeye geliyordu. Bunların başında o günün mukaddesatçı yazar ve mütefekkirleri de vardı. Bunların başında o günün mukaddesatçı yazar ve mütefekkirleri geliyordu. Bediüzzaman'ın geçmişle Necip Fazıl'la dostluğu vardı.⁸ İstanbul'a gelişini fırsat bilen Necip Fazıl bir gün eski dostunu ziyarete geldi. Bediüzzaman kendisini büyük bir alaka ile karşıda ve odada bulunan bir sandalyeye oturmasını işaret etti. Çevreye baktığında Muhsin Alev, Kamil Öztürk gibi kendisinin yanına gelen birçok gencin Bediüzzaman'ın etrafında olduğunu gördü. Gerçi bu ikisinin Bediüzzaman'ı çok sevdiklerini biliyordu. Çünkü onların ricalarıyla Risale-i Nur'dan bazı parçaları Büyük Doğu'da yayınlamıştı. Ancak bu kadar gencin aynı zamanda Bediüzzaman'ın hizmetinde olduğuna üzülmüş gibiydi. Bunu sezen Bediüzzaman kendisine "Üzülme! Üzülme! Ben Doğucuları, Risale-i Nur talebesi olarak kabul ettim. Ben seni Risale-i Nur'a yirmi senelik hizmet yapmış olarak kabul ediyorum. Biz bir ağacın meyveleriyiz. Aramızda ayrılık-gayrılık yoktur. Ders almak ve kaynak bakımından aynı yere gidiyoruz." demiştir (Şahiner, 1978; Özcan, 2018).

⁸ Necip Fazıl Kısakürek, "Tarih Boyunca Büyük Mazlumlar" adlı kitabının bir bölümünü Bediüzzaman'a ayırmıştır.

4.3. Osman Yüksel Serdengeçti'nin Ziyareti

Bediüzzaman 1952 yılında bir süre Akşehir Palas'ta kaldıktan sonra Reşadiye Otelini geçmişti. Burada da ziyaretler devam etti. Dönemin önemli simalarından yazar Osman Yüksel Serdengeçti kendisini Akşehir Otelinde ziyaret edenlerdendi. Bediüzzaman kendisine çeşitli iltifatlarda bulunduktan sonra Muhsin Alev'in nakline göre Bediüzzaman kendisine "Seni oğlum gibi kabul ediyorum. Oğlum olsaydı senin ismini koyardım. Yazılarında şahıslarla, bilhassa menfi şahıslarla uğraşma!" demiştir (Şahiner, 1978; Özcan, 2018). Bediüzzaman ağır eleştirilerin ve menfi şahıslarla uğraşmanın faydadan çok zarar getirdiğini tecrübeleriyle gördüğü için Serdengeçti'ye böyle bir ikazda bulunma ihtiyacı duymuş olmalıdır.

4.4. Bediüzzaman'ın Gönenli Mehmed Efendi'nin Evine Bayramlaşmaya Gitmesi

Bediüzzaman her zaman ziyaretçi kabul etmez, bazen de eski dostlarını ziyarete giderdi. İstanbul'da bir bayram günüydü. Otelden çıktı ve Gönenli Mehmed Efendi'nin evine bayramlaşmaya gitti. Fakat Gönenli evinde yoktu. O da bir başkasına bayramlaşmayı gitmişti. Evde olanlara kapıdan selam verdi ve kendisine "Kardeşim, siz olmasaydınız. Kur'ân hizmetini biz yapacaktık. Biz iman hizmetini yapıyoruz, siz de Kur'ân hizmetini yapıyorsunuz." yazılı bir not bıraktı (Özcan, 2018). Bediüzzaman diğer ilim adamları ve cemaatlerin İslam'a hizmetlerini daima takdirle karşılar ve Müslümanların bu şekildeki hizmetlerini ordunun yapısına benzetirdi:

"Nasıl ki bir ordu fırkalara, fırkalar alaylara, alaylar taburlara, bölüklere, tâ takımlara kadar tefrik edilir. Tâ ki her neferin muhtelif ve müteaddit münasebâtı ve o münasebâta göre vazifeleri tanınsın, bilinsin tâ, o ordunun efrâdları, düstur-u teâvün altında hakikî bir vazife-i umumiyet görsün ve hayat-ı içtimaiyeleri a'dânın hücumundan masun kalsın. Yoksa, tefrik ve inkısam, bir bölük bir bölüğe

karşı rekabet etsin, bir tabur bir tabura karşı muhasamet etsin, bir fırka bir fırkanın aksine hareket etsin değildir” (Nursi, 2016a).

4.5. İstanbul’un 500. Fetih Yıldönümü Merasimlerini İzlemesi

29 Mayıs 1953 İstanbul’un fethinin 500. yıldönümüydü. O yıl Fatih Camii avlusunda düzenlenen kutlama merasimini Bediüzzaman tribünden takip etmiştir. Özellikle mehter takımını sevinç ve memnuniyetle seyretmiştir ve kutlamada mehter takımının bulunmasından memnun olmuştur (Şahiner,1978; Özcan, 2018).

4.6. Sokrat ve Darwin Üzerine Sohbet

Bir felsefe öğrencisi olan Muhsin Alev zaman zaman felsefe konularında da Bediüzzaman’la konuşurdu. Bir gün Bediüzzaman ders esnasında Sokrat’tan söz açtığına Muhsin Alev, Sokrat’ın zehir içerek intihar ettiğini söylemişti. Bu söz üzerine Bediüzzaman, “Nasıl intihar edebilir? İntihar etmedi, mahkûm edildi... Zehir içmeye mahkûm edildi. Neticede zehir içirilerek öldürüldü. İntihar etmek günahdır. İntihar eden, büyük katil olur.” şeklinde bir açıklamada bulunma ihtiyacı duymuştur (Şahiner, 1978; Özcan, 2018).

Bir gün Muhsin Alev, Bediüzzaman’la birlikte İstanbul’un su kemerlerinden geçerken, “*Efendim, eğer bir mü’min, Cenab-ı Hak insanı Darwin’in tahmin ettiği gibi yaratmış mı dese, küfür olur mu?*” diye bir soru sormuş, Bediüzzaman bu soruya “Olmaz” diye cevap vermiş ve “Çünkü Allah kâinatı, insanı nasıl yarattığına dair bize hesap vermeye mecbur değildir. Bize okuyun diyor. Kâinat kitabını okumak ‘oku’ emrine uymaktır. Bu şekilde Kur’an, emriyle bizi ilimleri araştırmaya teşvik ediyor. İlimler de bu şekilde inkişaf ediyor.” diyerek sözüne devam etmiştir (Özcan, 2018). Bediüzzaman’ın bu sözü Darwin’i haklı bulduğu şeklinde yorumlanmamalıdır. Başta türler arasında geçiş meselesi olmak üzere Bediüzzaman’ın Risale-i Nur’da Darwin teorisini reddeden birçok açıklamaları mevcuttur. Bediüzzaman bu ifadeleriyle çeşitli türlerden

ibaret olan canlıların nasıl yaratıldığına dair Kur'an'da açık bir beyanın olmadığını, bu tür konularda bilimsel araştırma sonucunda bazı fikirlerin ileri sürülebileceğini, ilimlerin de araştırma sonucunda geliştiğini, bir kişinin Kur'an'da açık beyan bulunmayan konularda bu tür araştırmalara uygun düşen kabulünün insanı küfre sokmayacağını ifade etmiştir. Burada bir de Bediüzzaman'a ait olduğunu kabul ettiğimiz ifadelerin, Muhsin Alev tarafından nakledildiğini dikkate almamız gerekiyor. Çoğu kez insanlar başkasının sözlerini anladıkları kadarıyla ve kendi ifadeleriyle naklederler. Muhsin Alev'in naklettiği ifadeler Bediüzzaman'ın ifadelerine çok benzememektedir. Manayı ne kadar nakledebildiğini tespit etme imkânımız yoktur.

4.7. Şefkat Üzerine Sohbet

Bediüzzaman'a göre, kişiyi Cenâb-ı Hakk'a ulaştıracak tarikler pek çoktur ve bunların hepsi Kur'an'dan alınmıştır. Bunlardan bazıları diğerlerinden daha kısa, daha güvenli ve daha umumîdir. Kendisinin bu özelliklere sahip olarak Kur'an'dan istifade ile ortaya koyduğu tarîk ise acz, fakr, şefkat ve tefekkür tarîkîdir (Nursi, 2016b). Bu tarîk aynı zamanda Risale-i Nur Mesleği'nin yoludur. Muhsin Alev, Bediüzzaman'ın şefkatle ilgili "Ben şefkat dersini çocukluğumda annemden aldım. Hikmet intizam ve nizam dersini de rahmetli babam Mirza'dan aldım" şeklinde bir sözünün olduğunu naklediyor (Şahiner, 1978, 216).

4.8. Üstad'tan Tedbir İhtarı

Muhsin Alev bir akşam geç vakitte Risale-i Nur kitaplarını bir bohçaya sarıp başka bir yere taşıyordu. Yolda araba ile karpuz satan birisine rastlamıştı. Satıcıya karpuzların fiyatını sordu. O sırada orada bulunan bekçiler kendisinden şüphelendikleri için kendisini alıp karakola götürmüşlerdi. Karakolda bohçayı açtıklarında ortaya kitaptan başka bir şey çıkmayınca "Bunlarda bir şey yoktur" diyerek kendisini serbest bırakmışlardı. Bekçilerin kitapların hükümet yetkilileri

tarafından mahzurlu görüldüğüne dair bir bilgisi yoktu. Muhsin Alev sabahleyin Bediüzzaman'ın yanına gidince durumu anlattı. Bediüzzaman da kendisine "Niçin gece götürüyordun!. Gece götürmeye ne lüzum var! Gündüz götürseydin ya!" diyerek kendisini ikaz etmişti (Şahiner, 1978).

4.9. Nevruz Bayramı

Farsça'da "nevrûz", "yeni gün" anlamına gelir. Nevrûz kavramıyla kastedilen gün 21 Mart günüdür. Bu gün Asya'dan Balkanlar'a kadar geniş bir coğrafyada yaşayan farklı halk kitleleri tarafından Antik dönemlerden itibaren bayram olarak kutlanmaktadır. İslâm'dan önce İran'da Nevruz, milli ve dini karakterli bir bayramdı. Bir taraftan Keyûmers ve Cemşîd'in tahta oturuş günü olması hasebiyle milli bir bayram olarak kutlanırken, diğer taraftan genelde tabiatın, özelde ateşin yaratılışıyla ilgili dinî bir bayram olarak kutlanmaktaydı. Ortaçağ'dan itibaren 21 Mart günü çeşitli Türk boyları arasında bahar bayramı olarak kutlanırdı. Bu vesileyle bazı Türk boylarında Nevruz takvim başlangıcı olarak kabul ediliyordu. Gerek Güneş'e göre düzenlenmiş olan on iki hayvanlı Türk takvimi, gerekse Selçuklu Sultan'ı Melikşah'ın lakabı olan Celâlüddeve'ye atfen Celâlî takvimi adıyla anılan takvimin başlangıcı 21 Mart'tı. Ayrıca Selçuklularda Nevruz resmi bayram olarak kutlanıyordu. Osmanlı döneminde de Nevruz coşkuyla kutlanır, bu gün münasebetiyle Nevruz macunları hazırlanır ve Nevruz bahşişleri dağıtılırdı. Hz. Peygamber'den Nevruz'u tasvip ettiğine dair bir rivayet gelmemiştir. Tarih içinde bu konuda iki ayrı anlayış ortaya çıkmıştır. Halk inanışına göre Hz. Âdem bu günde yaratılmış, Havva ile Arafat'ta bu günde buluşmuştur. Allah'ın insanlardan kendisinin Rab olduğuna dair söz alması bu günde gerçekleşmiştir. Hz. Nûh'un tûfandan sonra karaya ayak bastığı, Hz. Yusuf'un kuyudan çıkarıldığı, Hz. Yunus'un balığın karnından çıkarıldığı, Hz. İbrahim'in putları kırdığı gün de Nevrûz günüdür. Bazı İslâm âlimleri ise Nevruz'un ateşperest geleneğin bir

uzantısı olduğuna dikkat çekerek bu günü kutlamanın dinen uygun olmadığını belirtmişlerdir (Gündüz, 2007).

Muhsin Alev'in anlattığına göre Bediüzzaman 21 Mart günü kırlarda dolaşmaya çıkarken öğrencilerini de yanında götürüp, "Bugün mahlûkatın bayramıdır: Nevruz bayramından, bu köpeğin bile bir hissesi vardır. Bahar mahlûkatın bayramıdır. Biz de onların bayramına iştirak edelim." diyerek onlara tefekkür dersi vermişti (Şahiner, 1978; Özcan, 2018).

4.10. Bediüzzaman Abdülhamid'e Veli Nazarıyla Bakardı

1953 yılında bir gün Eşref Edip, Muhsin Alev'e bir adamın kendisine gelip nurcularla görüşmek istediğini aktarmış. Muhtemelen Eşref Edip'in de tavsiyesiyle Muhsin Alev bu adamın Bab-ı Âlî'deki bürosuna gider. Bu adam Muhsin Alev'e bir şeyler yazdığını söylemiş. Muhsin Alev ne üzerine yazdığını sorduğunda Sultan Abdülhamid hakkında bir şeyler yazdığını söylemiş ve Abdülhamid'i "Kızıl Sultan" olarak tavsif etmiş. Bunun üzerine Muhsin Alev olayı Bediüzzaman'a anlatır. Bediüzzaman bu adamın ithamı karşısında hayrete düşüp Abdülhamid hakkında, "Fesühânellah! Sultan Abdülhamid altmış milyon Müslüman'ın halifesiydi. Ben ona 'Veli' nazarıyla bakıyorum." şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur (Şahiner, 1978; Özcan, 2018).

4.11. Bediüzzaman Hürmet Değil Hizmet Beklerdi

Bediüzzaman hiçbir zaman kendisinin bir türbe gibi ziyaret edilmesinden ve kendisine hürmet edilmesinden hoşlanmaz, kendisini ziyarete gelenlere de hürmet değil hizmet beklediğini söylerdi.

Muhsin Alev'in anlattığına göre 1952 yılında Bediüzzaman Akşehir Palas Otelinde kalırken Urfa'dan iki kardeş kendisini ziyarete gelmişler ve bunlar kendisine aşırı hürmet göstermişlerdi. Hatta üstada övücü sözler söylemenin ötesinde bu ziyaret sebebiyle kendilerini ağlamaktan

alamıyorlardı. Bediüzzaman da bunların aşırı hürmetlerinden sıkılmış, hürmetlerini kabul etmemiş ve “Kardeşim, şimdi hürmet zamanı değil, hizmet zamanıdır.” diyerek kendilerini ikaz etmiştir (Şahiner, 1978; Özcan 2018).

4.12. Kürtlerin İttihad-ı İslâm’a Vesile Olma Görevi

Günümüzde Kürtler dört ülkede yaşamaktadır: İran, Irak, Türkiye ve Suriye. Bir açıdan bakıldığında bu dörde bölünmüşlük hali onlar açısından bir dezavantaj olarak görülmektedir. Fakat, her şeye güzel tarafından bakmayı bir prensip haline getirmiş olan Bediüzzaman Kürtlerin bu halinin de bazı güzelliklere vesile olacağı düşüncesindedir. Konuyla ilgili bir olayı Muhsin Alev şöyle anlatıyor: Muhtemelen 1953 senesiydi. Bediüzzaman İstanbul’da iken bir gün şarktan bir zat gelip kendisiyle Kürtçe konuşmak istiyordu. Bediüzzaman ona, “Kardeşim, Türkçe konuş; bunlardan saklayacak bir şeyimiz yoktur. Hem ben Kürtçeyi unutmuşum.” demişti. Sonra bu zat “Kürtlerin dört devlet tarafından taksimının hikmeti nedir?” diye sorar. Bediüzzaman ona şöyle cevap verir: “Kürtler, İran’da, Suriye’de ve Türkiye’de vardılar. Eğer onlar İslâm milliyetini esas alarak kabul ederlerse, ittihad-ı İslâm’a sebep olacaklardır. Böylece, onlar bölücü bir unsur değil, bilakis ittihad-ı İslâm’a sebep olurlar.” Bediüzzaman’a gelecekte Kürtlere düşen en önemli görev buldukları ülkelerde bölücü faaliyetlere destek vermek değil, daha geniş bir çerçevede İslâm birliğini sağlamak için çalışmaktır (Şahiner,1978; Özcan, 2018; Eratilla, 23 Ocak 2022).

5. Bediüzzaman’ın Muhsin Alev’e İltifatları

Bediüzzaman’ın Muhsin Alev hakkında en çok bilinen iltifatı “Abdülmühsin’in eli, dili, kalbi iyidir. Fakat aklına karışmam.” sözüdür. Muhsin Alev, Bediüzzaman’ın bu sözüyle neyi kastettiğini şöyle anlatıyor: 1954 yılında teksir makinesiyle Isparta’da Risale-i Nurları çoğaltırken Üstad talebeleriyle devamlı olarak ders yapmazdı. Ben ayrıldıktan sonra

devamlı olarak ders yapmaya başlamış. Isparta'da iken ara-sıra yaptığı derslerden biriydi. Bana *On İkinci Söz*'de geçen hikmet-i Kur'âniye ile hikmet-i felsefenin farklarını anlatan dersi okuttu. Bu ders münasebetiyle mana-yı harfî ile mana-yı ismîden bahsetti ve bana "Bunun hangisini daha iyi görüyorsun?" diye sordu. Ben Üstad'ın beklediği cevabı veremedim; "Üstad'ım! Gerek mana-yı ismî, gerekse mana-yı harfî, her ikisini de gerekli görüyorum" dedim. Üstad beni kırıcı herhangi bir şey söylemedi. Sonra kardeşlerle bir odada oturmuş, sohbet ediyorduk. Üstad, "Abdülmuhsin'in eli, dili, kalbi iyidir. Fakat aklına karışmam." dedi.

Üstad "Eli iyidir" derken, benim teksir makinesini çok iyi kullandığımı kastediyordu. Benim çıkardığım teksirler çok güzeldi. Teksir makinesi benimdi. İstanbul'a dönerken onu da almıştım. Kardeşler benden sonra başka teksir makinesi almışlar, fakat onu doğru düzgün çalıştıramamışlar. Bayram Yüksel "Biz yapamadık" dedi.

Üstad "dili iyidir" derken, benim Risale-i Nurları nutuk gibi heyecanla okumamı kastediyordu. İstanbul'da iken Cumartesi akşamları, Tâhirî Ağabeyin akrabası Atabeyli Nazif Çelebi'nin Süleymaniye Camii'nin yakınlarındaki evinde⁹ toplanıp Risale-i Nur okurduk. Bir gün Ahmet Feyzi Ağabey İstanbul'a gelmişti, kendisiyle bu evde görüşmüştük. Ahmet Feyzi Ağabey, Üstad'a benim için, "Abdülmuhsin, Risale-i Nur'u bir nutuk gibi heyecanla okuyor." dediğini anlatmıştı. Üstad'ın "dili iyidir" sözünün bu manaya geldiğini düşünüyorum.

Üstad "kalbi iyidir" derken, benim zikir çekme alışkanlığıma dikkat çekiyordu. Benim babam Mevlvî olduğundan beni de zikre alıştırmıştı. Babam Mevlevî olduğundan ben zikre alışmışım. Bana küçük çocukken, "Baban ne yapıyor?" diye sorduklarında "Allah! Allah!" dermişim. "Annen ne yapıyor?" diye sorduklarında da "Tesbih..." diye cevap verirmişim. Ebeveynimden edindiğim alışkanlıkla ben de yolda giderken

⁹ Şimdiki Suffa Vakfı'nın olduğu bina.

çoğu kez “Allah, Allah, Lâ ilahe illallah...” diye mırıldanırdım. Bir gün Üstad’ın ikamet ettiği Akşehir Oteli’ne doğru geliyordum. Alışkanlık gereği, biraz da hafifçe başımı sallayarak “Lâ ilahe illallah” diyerek geliyordum. Üstad, dört kat yukarıdan benim zikir çektiğimi görmüş. Yukarı çıktığımda bana, “Keçeli sen zikrediyordun.” diyerek bana iltifatta bulundu. Üstad bu derece dikkatli bir insandı (Özcan, 2018).

Üstad, zaman zaman bize çeşitli dersler verirdi. Yine bir gün bir vesileyle “Abdülmuhsin’in eli, dili kalbi iyidir. Fakat aklına karışmam.” demişti. Bazen yazılması gereken çeşitli meseleler olurdu. O zaman Üstad bu meseleleri benim yazmamı isterdi. Bazen ben yazmak istemezdim, ağırdan alırdım. Üstad “Yaz, unutursun” diye bana ihtar ederdi. Sonra daima sorup istişâre etmemi isterdi. Zaman zaman, “İki kişiye sormadan bir şey yapma”, “Eline, diline itirazım yok, fakat aklına karışmam.” derdi. (Şahiner, 1978).

Bir gün tıpta okuyan bir arkadaşımız Üstad’ın ziyaretine gelmişti. Bu arkadaşımız, “Ben namazımı kılıyorum, fakat ibadet esnasında kalbime fena şüpheler geliyor.” deyince, Üstad beni göstererek, “Bak buna! Felsefe tahsil ediyor, fakat hiçbir şüphesi yok. Bundan ders al, Nurları oku!” diye ona nasihatte bulunmuştu. (Şahiner, 1978).

6. Almanya Hizmetleri (1954-2019)

Muhsin Alev Almanya’ya gitmeye 1984 yılında Isparta’da Risale-i Nurları teksir ederken karar vermişti. Ancak bu kararı niçin aldığı tam olarak bilinmemektedir. Kendisi bununla ilgili olarak iki gerekçeden söz etmektedir. Birinci gerekçesi inşaat tahsili yapmak istemesidir (Özcan, 2018). Bu gerekçenin ağır bastığını söyleyebiliriz. Nitekim Almanya’ya gittiğinde bu arzusunu gerçekleştirmiştir. İkincisi ise arkadaşlarıyla biraz rahatsızlık yaşamasıdır (Özcan, 2018). Bu rahatsızlığın önemli olmadığı da anlaşılmaktadır. Muhtemelen hükümetin gereksiz

takibatlarından da sıkılmış olduğundan daha hür bir ortamda yaşamak ve hizmetini burada yapmak istemişti.

Almanya'ya gitme kararını Isparta'da Bediüzzaman'ın yanında kaldığı sırada verdiği halde, kendisine bu kararından söz etmemiştir. Ancak Bediüzzaman, onun böyle bir karar almış olabileceğini tahmin etmektedir. Muhsin Alev'in anlattığına göre Bediüzzaman, bir zatın vefatı dolayısıyla cenaze namazına gitmişti. Cenaze namazından dönüşünde teksir işiyle uğraşan Nur Talebeleri üç odanın ortasında bulunan sofada oturuyorlardı. Bediüzzaman kendisine dönüp "*Uhuvvet Risalesi*'ni tab et" demiş. Oysa kendileri *Uhuvvet Risalesi*'ni bir ay önce bastırmışlardı. Öyle anlaşılıyor ki bu durum Bediüzzaman'a hatırlatılınca "*Uhuvvet Risalesi*'ni Abdulmuhsin hayatına düstur edenmiş" demiş. Muhsin Alev'in yorumuna göre Bediüzzaman bu sözü "*Siz Uhuvvet Risalesi*'ni okuyorsunuz, ama onun düsturlarını tatbik etmiyorsunuz" anlamında söylemişti. Çünkü aralarında az da olsa geçimsizlik olduğunu anlamış bulunuyordu (Özcan, 2018).

Bediüzzaman'ın arkadaşlarına kendisinin neden Almanya'ya gittiğini sorması halinde "Tevafuklu Kur'an'ı basmak için gittiğini" söylemelerini tenbih etmiştir (Fırıncı, 20 Ocak 2022). Onun Almanya'ya gitmesinde böyle bir maksadı da olabilir. Nitekim Tevafuklu Kur'an'ı Almanya'da ilk olarak Muhsin Alev bastırmıştır.

Fiyatları bir hayli yükselmiş olmakla birlikte İstanbul'a döndükten sonra teksir makinesi ile daktilosunu satın aldığı fiyata İnebolulu Selahattin Çelebi'ye verir ve Almanya'ya gider (Özcan, 2018).

Muhsin Alev Türkiye'de öğrenci iken Almancasını ilerlettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Almanya'ya gittiği zaman iş bulma konusunda sıkıntı çekmemiş, yeminli tercümanlık yaparak geçimini temin etmeye başlamıştır. Daha sonra Berlin Teknik Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Bölümü'ne kaydolup buradan mezun olmuştur. Mezuniyetten sonra bir

müddet Üniversitenin okul inşaatlarında inşaat mühendisi olarak çalışmıştır (Öczan, 2009).

Berlin'e yerleştikten sonra Doğu Almanya'dan Batı Almanya'ya göç eden bir hanımla evlendi. Bu hanımdan biri erkek diğeri kız olmak üzere iki çocuğu dünyaya gelmiştir.

Alev'in asıl amacı dünyada bir makam ve zenginlik elde etmek değil, Risale-Nur vasıtasıyla İslâm'a hizmet etmektir. Bu sebeple ölüncüye kadar bu gaye için çalıştı. İkten yapılan işler genellikle çok zor olur. Alev de işte bu zor işleri başarmak için elinden gelen çabayı sarfetmiş bir insandır. Almanya'da gerçekleştirdiği bazı hizmetleri şöyle sıralayabiliriz:

6.1. Berlin'de İki Üniversitede Mescit Açtırması

1980'lere kadar Türkiye'de dahi Üniversitelerde mescit olmadığı dikkate alındığında, Almanya'da birkaç yabancı bulduğu Üniversitelerde mescit açtırmanın ne kadar zor olduğu tahmin edilebilir. Alev, Berlin Özgür Üniversitesi (Freie Universität Berlin) ile Berlin Teknik Üniversitesi'nde (Technische Universität Berlin) ilk defa mescid açılmasını sağlamıştır. Berlin'deki tüm İslamî guruplar bu durumu teyit etmektedirler (Yüce, 2019).

1948 yılında kurulan Berlin Özgür Üniversitesi Almanya'nın Berlin'deki en büyük üniversitesidir. Üniversitede daha çok beşerî ve sosyal bilimler ile sağlık ve doğa bilimleri üzerinde yoğunlaşmıştır. 1980'lerde üniversitenin 66 bin öğrencisi bulunuyordu. Daha sonra öğrenci sayısında azaltılmaya gidilmiştir (Berlin Özgür Üniversitesi. Erişim 10 Ocak 2022).

1875 yılında kurulan Berlin Teknik Üniversitesi Almanya'nın en büyük teknik üniversitelerinden biridir. Almanya genelinde en çok yabancı öğrenci bu üniversitede tahsil görmektedir. 2007 yılında

yabancı uyrukluların oranı %20.9 oranındaydı ve bu da sayı olarak 5598 öğrenci demektir (Berlin Teknik Üniversitesi. Erişim 10 Ocak 2022).

6.2. Almanya'da Nur Hizmetlerini Başlatması

Almanya'da Nur hizmetleri Muhsin Alev'le birlikte başlamıştır. Berlin'de hizmeti belli bir seviyeye getirdikten sonra Bediüzzaman'ın İstanbul'daki öğrencilerinden Mehmet Fırıncı ve Mehmet Emin Birinci'den Almanya'ya hizmetlerin genişletilmesi için Risale-i Nur'u iyi bilen ve iyi anlatabilen birisini göndermelerini istemiş, onlar da Ali Uçar'ı göndermişlerdir. (Yüce, 2019). Etkin bir hitabet kabiliyetine sahip olan öğretmen Ali Uçar Almanya'nın her tarafında konferanslar vermiştir. Hürriyet gazetesi onunla ilgili haberi, "Bir Türk genci, bir senede Almanya'da 400 konferans verdi" başlığı altında vermiştir. Ali Uçar'ın konferanslarından sonra Almanya'nın pek çok şehrinde Nur hizmeti yaygınlık kazanmaya başlamış oldu (Fırıncı, 20 Ocak 2022).

Muhsin Alev (sağda ayakta) Almanya'da geçlerle
(Kastomonur.com)

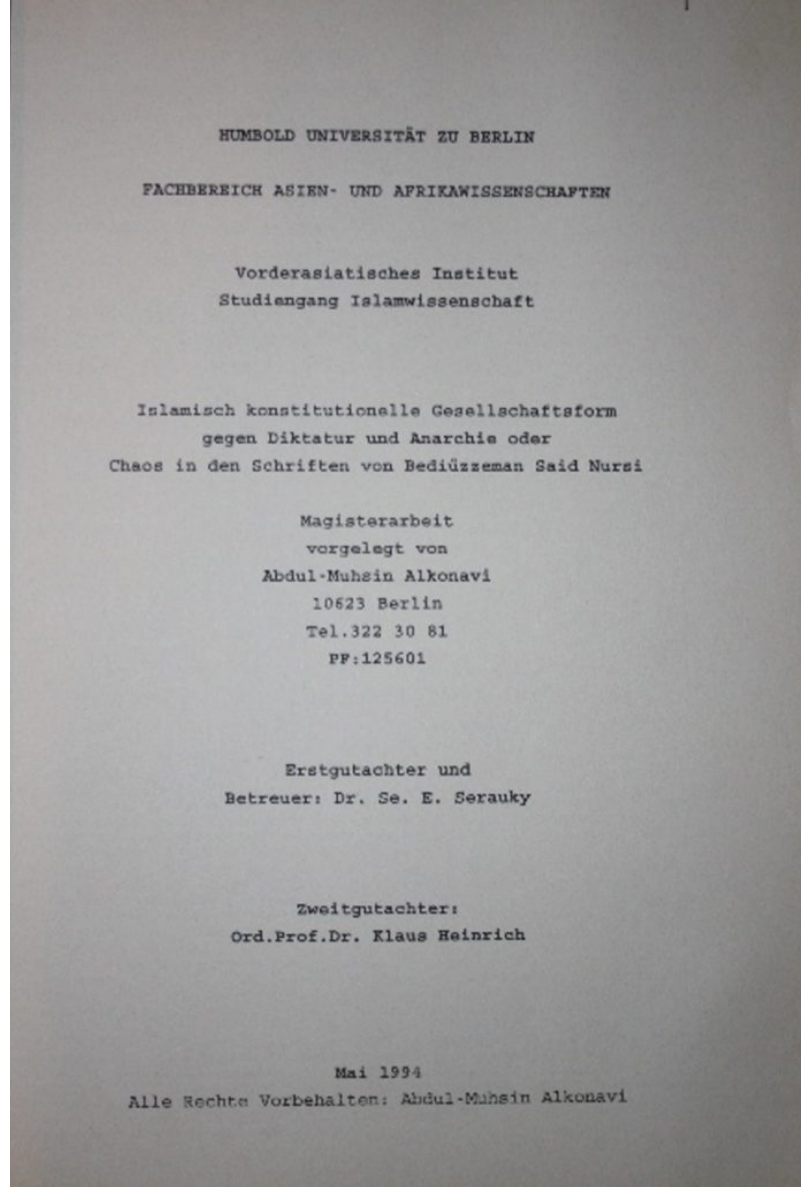
Ali Uçar orada iken 25 bin adet Küçük Sözler bastılar (İİKV, Erişim 6 Ocak 2022).

6.3. Yunanistan/Gümölcine'deki Nur Hizmetlerine Destek Olması

Muhsin Alev, Yunanistan'da bulunan ve eski bir Osmanlı şehri olan Gümölcine'de Nur hizmetlerinin başlatılmasına vesile olmuştur. Burada eski bir Osmanlı medresesinde hocalık yapan Hafız Ali Reşad Efendi namında bir hoca vardı. O zamanlarda klasik Osmanlı medrese usulü ders yaparlardı. Alev'in onunla bir şekilde bir tanışıklığı olmuştu. Kendisi de zaman zaman Gümölcine'ye gelip giderdi. Alev, Osmanlı usulüne göre ders verilen medresede Risale-i Nurların da okunmasını sağlamıştı. *Tarihçe-i Hayat*'ın sonunda altında Avrupa Nur Talebeleri yazan resim Gümölcine'deki Nur talebelerinin resmidir (Fırıncı, 20 Ocak 2022; Yüce, 2019).

6.4. Risale-i Nur Üzerine Mastır Yapması

Bu sebeple Alev, Risale-i Nur hizmetinden hiçbir zaman kopmadı, hatta bir hayli gecikmeli dahi olsa 1994 yılında Risale-i Nur üzerine Ord. Prof. Dr. Klaus Heinrich'in danışmanlığında "*İslamisch konstitutionelle Gesellschaftsform gegen Diktatur und Anarchie oder Chaoe in den Schriften von Bediüzzaman Said Nursi: Bediüzzaman Said Nursi'nin Yazılarında Diktatörlük ve Anarşi yahut Kaosa Karşı İslamî Cemiyet*" konulu bir mastır tezi hazırlamış (Özcan, 2009); Alev bu tezi verdikten sonra doktora yapma hakkını da kazanmış, ancak bu hakkı kullanmamıştır. Bu tez Risale-i Nur üzerine yabancı dille yapılmış ilk mastır tezi özelliğini taşımaktadır.

Muhsin Alev'in 1994 yılında Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığı
Almanca kitabın kapağı

6.5. Tevafuklu Kur'an'ı Basması

Sözlükte tevafuk, iki şeyin birbirine uygun ve denk gelmesi anlamına gelir. Özellikle Nur talebeleri tesadüfe verilme ihtimali olmayan, arkasında ilâhî bir kasıt ve iradenin varlığı hissedilen denk gelmelere "tevfuk" demeyi tercih etmektedirler. "Said Nursi çeşitli

risâlelerinde besmelenin, bazı kısa sûre ve âyetlerle belli kelimelerin harfleri, ayrıca Cenâb-ı Hakk'ın Allah, rahmân, rahîm, rab isimleriyle bunların yerini tutan "hû" zamirinin Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılışındaki uyum ve ölçüye dikkat çekmiştir." (Yurdagür, 1993, 7/215-218).

"Müslümanların daha çok ilgi gösterdiği ve beğendiği âyet-berkenar mushaf tertibinin Burdurlu Kayışzâde Hâfız Osman Nûri (ö. 1894) tarafından yazılıp günümüze kadar pek çok baskısı yapılan mushaflarla yaygınlaştığı bilinmektedir. Mushaf yazısını en güzel kıvama getiren Hasan Rızâ Efendi (1849-1920) de yazdığı âyet-berkenar mushaflarla meşhurdur. Basılmak üzere yazdığı mushafların açık, okunaklı, âyet-berkenar¹⁰ olması, hat güzelliği, okutma işaretlerinin yerli yerince konmuş olması bugün de ona olan ilgiyi arttırmıştır." (Serin, 2006, 31/248-254).

Bediüzzaman Said Nursi 1930'lu yıllarda Hafız Osman Nûri ve Hasan Rıza Efendi'nin mushaflarında Allah ve Rab gibi isimlerinin yazılışında bazı kaymalarla alt alta ve karşılıklar sayfalar arasında bir tevafuk olduğunu farkeder. Hasan Rıza hattındaki tevafuklar daha belirgin vaziyettedir.¹¹ Bunlardan bazılarını işaretler. Daha sonra on öğrencisine üçer cüz verir ve Kur'an'ın tamamında bulunan tevafukları tespit etmelerini ister. Bu konu üzerinde en fazla Hüsrev Altınbaşak çalışır. Kendine has özel hattıyla bir tevafuklu Kur'an yazar. Mehmet Fırıncı bu mushafı Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafları Tetkik Heyeti'ne getirir. Orada kendisine bunun yeniden bir hattat tarafından yazılması gerektiği söylerler. Bunun üzerine Bediüzzaman'ın işaretlediği Kur'an

¹⁰ Kur'an yazımında sayfa ölçüsü olarak Müdâyene âyetinin (el-Bakara 2/282), satır ölçüsü olarak Kevser ve İhlas surelerinin esas alındığı, âyetlerin sahife sonlarına denk gelecek kelimelerinin göz önünde bulundurularak yazıldığı 15 satırlı sahife tutar mashaflara âyet-berkenar denilmektedir. Bu tür yazım tekniği özellikle hafızlığa çalışanlar için büyük kolaylık sağlamaktadır.

¹¹ Bu tür tevafuklar hakkında Bediüzzaman'ın açıklamaları için bk. *Mektubât* (On Dokuzuncu Mektup -Mucizât-ı Ahmediye Risalesi, On Sekizinci İşaret), 228-232.

nüshası¹² alınıp yirminci yüzyılın meşhur hattatı Hamit Aytaç'a (1881-1982) götürülür. Hattat Hamit'in yazdığı bu Kur'an 1974 yılında İstanbul'da, 1975 yılında ise Muhsin Alev tarafından Berlin'de basılır (Fırıncı, 20 Ocak 2022). Böylece Muhsin Alev, Almanya'ya gidişinin ana maksadını yerine getirmiş olur. Hüsrev Altınbaşak'ın özel hattıyla yazdığı tevafuklu Kur'an da sonradan Hayrat Vakfı tarafından basılmıştır (İİKv, 21 Ocak 2022).

Hafız Osman hattında Kur'an'daki tevafukları gösteren karşılıklı iki sayfa

6.6. Risale-i Nurların Basılması

1970'li yılların ortalarına doğru Tevfuklu Kur'an'ın ve Risale-i Nurların basılması için bir matbaa satın alınmıştı. Basım işlerini Muhsin Alev yapıyordu. Ali Uçar'ın Almanya'ya geldiği sene sadece *Küçük Sözler*'in 25 bin baskısı yapılmıştır (İİKv, Erişim 6 Ocak 2022). Bu tek seferde o zamana kadar yapılan en yüksek baskı adediydi.

7. Vefatı ve Berlin Şehitliğine Defni

¹² O zaman için bu mushaf, Bediüzzaman'ın talebelerinden Sıddık Süleyman Kervancı'nın (ö. 1965) kız kardeşinin oğlu Hüseyin Bülbül'de bulunuyordu.

1954 yılından itibaren Berlin’de ikamet eden Muhsin Alev, Türkiye’ye sadece bir kere gelmiş (20 Temmuz 1969) ve yine sadece bir gece İstanbul’da kalıp ertesi gün Türk Hava Yolları uçağı ile geri dönmüştür. O gece Amerikalı astronotlar ilk olarak aya adam indirmişlerdi. Eşi ve çocukları İstanbul’da olduğu halde gelişini onlara dahi haber vermemiş, bir taksi tutarak evine gelmiştir (Özcan, 2018: Fırıncı, 20 Ocak 2022). Eşi, çocukları ve dostlarına rahatsızlık vermemek için Muhsin Alev’in böyle yaptığı anlaşılmaktadır.

1797 yılında Berlin’e elçi olarak gelen devlet adamı, şair ve tasavvuf ehli bir zat olan Giritli Aziz Efendi bir yıl sonra 29 Ekim 1798 tarihinde burada vefat edince, Prusya kralı 3. Friedrich Wilhelm, şimdiki şehitliğin birkaç kilometre uzağında bulunan Urban caddesinde elçinin cenazesi için bir mezarlık yeri ayırır. Aziz Efendi’nin cenaze törenine binlerce kişi katılır. 28 Nisan 1804 yılında vefat eden Osmanlı maslahatgüzarı Mehmet Esat Efendi de Aziz Efendi’nin yanına defnedilir. Bir ara mezarlığın yeri unutulsa da bir rastlantı sonucu tekrar bulunduktan sonra vefat eden bazı elçilik görevlileri yine buraya defnedilmiştir. Birinci Dünya Savaşı’nda yaralanarak tedavi için getirildikleri Berlin’de vefat eden Osmanlı subayları da buraya emanet edilmiştir. Böylece bu mezarlık vatanından uzakta görev için gelmiş kişilerin oluşturduğu bir şehitlik haline gelmiş ve bu mezarlığa “Şehitlik” denmeye başlanmıştır. (Yüce, 2019)

Berlin Şehitlik Câmii

1954-1956 yıllarında Muhsin Alev'in bölge belediyesi Park Bahçeler Müdürlüğü ile birlikte yaptığı çalışmalar sonucunda şehitlik tekrar kullanıma açılmıştır. Kendisi de fiilen bu mezarlıkta altı ay kadar çalışmıştır (Yüce 2019). 19 Kasım 2019'da vefat edince yaptığı hizmetlerin Berlin ve Almanya'daki diğer kuşaklar tarafından da bilinmesi ve örnek alınması için Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı girişimleriyle Berlin Şehitlik Camii bahçesinde bulunan mezarlığa defnedilmiştir. Diyanet yetkilileri Berlin Şehitlik Camii bahçesine yapılacak bir kütüphaneye Muhsin Alkonevi adını vereceklerini belirtmişlerdir (Yüce, 2019; Uca & Can, 2019). Cenaze törenine Türkiye'den ve Almanya'nın çeşitli yerlerinden gelen binlerce kişi katılmıştır.

Berlin'de Muhsin Alev'in cenaze merasimine katılan cemaat

8. Muhsin Alev'in Bir Şiiri, Bir Duası ve Bir Tavsiyesi

Euro Nur-Avrupa Nur Cemaati'nin 2010 yılında Köln şehrinde düzenlediği bir konferansta Muhsin Alev şu şiiri okumuştur:

Üstad'ım Said Nur,

Onun kitapları var, Risale-i Nur.

Yanında alır ve kırlara açılır,
Rüzgârlar onu okşar, güneş onu kucaklar.

Çiçekler tebessümle ona doğru bakarlar,
Kuşlar cıvıldaşarak, ona doğru koşarlar.

Çünkü kâinatta firaktan, ayrılıktan, elemden bahsetmedi,
Sevinçten, kavuşmaktan, visalden haber verdi.

Böyle tes'îd eyledi,
Nur'un bir bendesi Abdulmuhsin Alkonavi

Muhsin Alev bu şiiri okuduktan sonra şu açıklamayı yapmıştır:

“Ben Konya’da doğdum. Babam Mevlevi tarikatındaydı. Mevlana Celaleddin-i Rumi neyden, dille ayrılıklardan şikâyet ediyor. Bu hava içinde yetişirken Risale-i Nur bize hayata çıkmanın zevkini, neşesini getirdi. Onun için bu şiirimi Mevlana’nın o şiirine mukabil ‘tes’îd eyledi Nurunun bir talebesi Abdulmuhsin Alkonavi’ dedim. Çünkü Üstadımız firaktan, ayrılıktan, elemden bahsetmemiş. Sevinçten, kavuşmaktan, visalden haberler vermiş. Diyor ki: Biz hiçlik âleminden bu varlık âlemine çıktık ve Allah’a hamd ediyoruz. Babam Mevlevi idi, Mevlana’ya hürmetim çoktur. Fakat o zaman onlar ayrılık eleminden bahsediyorlar. Fakat Bediüzzaman varlık âlemine çıkmanın neşesini yaşıyor ve bizlere onu yaşıyor.” (Euro Nur Avrupa Nur Cemaati. Erişim 1 Ocak 2022; Özcan, 2018).

Duası:

Muhsin Alev diyor ki: “Elimi açtım; bu 81, diğeri 18, toplamı 99 eder. Dedim: ‘Yâ Rabbi! Bir şey yapamadım, bana uzun ömür ver, 90 yaşını geçeyim.’ Sonra işittik, bir Müslüman âlim 148 yaşına gelmiş. Dedim: ‘Yâ Rabbi! Bana da uzun ömür ver. Bir şey yapamıyorum ama yetişen gençlerin faaliyetleri, gayretleri, hizmetleriyle sana şükredeyim.’

Ben kaplumbağa gibi giderken onlar beni sağımdan solumdan geçiyorlar. Onları tebrik ediyorum...” (Euro Nur Avrupa Nur Cemaati. Erişim 1 Ocak 2022; Özcan, 2018).

Gelecek Nesillere Tavsiyesi:

“Türkiye’deki kardeşlere selam ediyorum. Bana da dua etsinler. Gelecek nesillere tavsiyem; ‘Risale-i Nur’u devamlı okumak, sadece okumak değil, oradaki hakikatlerin tatbikatına çalışmak’ şeklinde olacaktır.” (Euro Nur Avrupa Nur Cemaati. Erişim 1 Ocak 2022; Özcan, 2018).

Sonuç

Bediüzzaman Said Nursi, Eski Said dediği hayatının ilk döneminde Medresetü’z-Zehra adını verdiği dini ilimlerle fen bilimlerin birlikte okutulacağı bir Üniversite kurmak istemiş, ancak bu tahakkuk etmemiştir. Kendisi de bir cumhuriyet taraftarı olmakla birlikte daha sonra yönetimin katı laiklik anlayışı sebebiyle baskıcı bir tutum izlemeye başlamış ve kendisini gözetim altında tutmaya başlamıştı. Yeni bir metotla iman hizmetinin gerekli olduğunu anlayan Bediüzzaman, Risale-i Nur eserlerini yazmaya başlamış ve bunların özellikle üniversite öğrencileri tarafından okunup sahiplenmesini istemişti. Muhsin Alev, Bediüzzaman’ın hizmetindeki öğrencilerinden Zübeyir Gündüzalp vasıtasıyla Bediüzzaman’la tanıştıktan sonra Risale-i Nurların okunması ve neşri için yoğun bir faaliyet içine girmiş, bir öğrenci olduğu halde Bediüzzaman’ın *Gençlik Rehberi* ve diğer bazı risaleleri bastırma başarısını göstermişti. 1954 yılında Almanya’ya giden Muhsin Alev, ismini Abdulmuhsin Alkonevi olarak değiştirmiş ve Avrupa’da Risale-i Nuru tanıtan kişi olmuştur. Türkiye’de olduğu gibi Almanya’da da Risale-i Nurları ve Tevafuklu Kur’an’ı basma işini üzerine almış, hatta Türkiye’de okunan birçok risale onun eliyle yine Almanya’da basılmıştır.

Muhsin Alev, Risale-i Nurların, imanın takviyesi yanında sosyal huzurun sağlanması açısından da insanlık için gerekli eserler olduğunu ortaya koymak için “*Bediüzzaman Said Nursi’nin Yazılarında Diktatörlük*

ve *Anarşi yahut Kaosa Karşı İslâmî Cemiyet'* başlıklı bir yüksek lisans tezi hazırlamış, bu eserle Avrupalılara İslâm'ın bir barış dini olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Yine Türkiye'de olduğu gibi Almanya'da da üniversite öğrencilerin manevi ihtiyaçlarını karşılamak için iki ayrı üniversitede mescid açma başarısını göstermiş, öğrencilerin fen ve felsefeden gelen iman zafiyetlerini Risale-Nur eserleriyle gidermeye çalışmıştır. Hayatta iken Berlin Türk Şehitliği'nin tanzimi için çalışan Muhsin Alev, vefatından sonra adeta bir mükâfat olarak buraya defnedilmekle ödüllendirilmiştir.

Hayatını Risale-i Nurların neşrine adayan Muhsin Alev, idealist Müslümanlar ve sadık Nur talebeleri için örnek bir şahsiyettir.

Kaynakça

- Akagündüz, Ahmed. *Arşiv Belgeleri Işığında Bedüzzaman Said Nursi ve İlmî Şahsiyeti I*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2013.
- Berlin Özgür Üniversitesi. Erişim 10 Ocak 2022.
https://tr.wikipedia.org/wiki/Berlin_Özgür_Üniversitesi
- Berlin Teknik Üniversitesi. Erişim 10 Ocak 2022.
https://tr.wikipedia.org/wiki/Berlin_Teknik_Üniversitesi
- Buharî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Mugîre. *el-Câmi'u's-Şaḥîḥ*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Çağrı, Mustafa. "İhsan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/544-546. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Demirli, Ekrem. "Sadrettin Konevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/420-425. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Eratilla, Misbah. "Abdulmuhsin (Alev) E'l-Konevî'nin Ani Kararı." Yeni Asya Gazetesi. (21 Kasım 2020, Cumartesi). Erişim 23 Ocak 2022.
https://www.yeniasya.com.tr/misbah-eratilla/abdulmuhsin-alev-e-l-konevi-nin-ani-karari_532094

Euro Nur Avrupa Nur Cemaati. "Abdulmuhsin al-Konavi (Muhsin Alev)'den hatıralar". Erişim 1 Ocak 2022. www.saidnursi.de/abdulmuhsin-al-konavi-muhsin-alevden-hatiralar/

Fırıncı, Mehmed. "Muhsin Alev'i (Abdülmuhsin Alkonavi) anlatıyor - Mehmed Fırıncı Ağabey". Erişim 20 Ocak 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=d5ltVcQ5J0>

Gündüz, Şinasi. "Nevruz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/60-61. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

İİKv, İstanbul İlim ve Kültür Vakfı. "İhlâs ve Sadakat Abidesi, Üstadın talebesi Bayram Yüksel Ağabey'i, Ali Uçar Ağabey'i, Abdulmuhsin Alev Ağabey'i Rahmetle Anıyoruz...". Erişim 5 Ocak 2022. <https://www.iikv.org/i/2867-ihlas-ve-sadakat-abidesi-ustadin-talebesi-bayram-yuksel-agabeyi-ali-ucar-agabeyi-abdulmuhsin-alev-agabeyi-rahmetle-aniyoruz>

İİKv, İstanbul İlim ve Kültür Vakfı. Mehmed Fırıncı Ağabey'den Hatıralar 10. Erişim 6 Ocak 2022. <https://www.iikv.org/i/2565-mehmed-firinci-agabeyden-hatiralar-10-avrupaya-risale-i-nurlari-ilk-nasil-goturdu>

İİKv, İstanbul İlim ve Kültür Vakfı. "Fırıncı Ağabey Anlatıyor - Tevafuklu Kur'an'ın Yazdırılması". Erişim 21 Ocak 2022. <https://www.iikv.org/i/3166-firinci-agabey-anlatiyor-tevafuklu-kuranin-yazdirilmasi>

Kastamonur.com. "Kendi Dilinden Muhsin Alev (Abdulmuhsin Alkonevî) Ağabey." Erişim 20 Ocak 2022. <https://www.kastamonur.com/kendi-dilinden-muhsin-alev-abdulmuhsin-alkonavi-agabey/>

Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî. *Şahîhu Müslim*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

- Nurkoy.org. “Gençlik Rehberi Naşiri: Abdulmuhsin Alev”.
Erişim 25 Ocak 2022. nurkoy.org/genclik-rehberi-nasiri-abdulmuhsin-alev/
- Nusri, Bediüzzaman Said. *Emirdağ Lâhikası*. İstanbul: Söz Neşriyat, 2012a.
- Nusri, Bediüzzaman Said. *Tarihçe-i Hayat*. İstanbul: Söz Neşriyat, 2012b.
- Nusri, Bediüzzaman Said. *Mektubât*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016a.
- Nusri, Bediüzzaman Said. *Sözler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016b.
- Özcan, Ömer. Ağabeyler Anlatıyor 3. İstanbul: Nesil Yayınları, 2009.
- Özcan, Ömer. Ağabeyler Anlatıyor 5. İstanbul: Nesil Yayınları, 2012.
- Özcan, Ömer. Ağabeyler Anlatıyor 7. İstanbul: Nesil Yayınları, 2018.
- Özel, Muhammed Numan. “Abdülmuhsin Alev (Konevî) Ağabey Kimdir”.
Erişim 3 Ocak 2022). <https://www.kastamonur.com/>
- Serin, Muhittin. “Mushaf – Hat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/248-254. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Şahiner, Necmettin. *Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursi*.
Yeni Asya Yayınları, 1979.
- Şahiner, Necmeddin. *Son Şahitler Bediüzzaman Said Nursi’yi Anlatıyor*.
İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1978.
- Uca, Alaattin & Can, Ahmet Hamdi. “Berlin Türk Şehitliği ve Mezar Taşları”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 6/3 (2019), 1236-1308.
- Yurdağür, Metin. “Cefr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.
7/215-218. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Yüce, Said. “Bir kahraman daha gitti bu dünyadan...”. Erişim 12 Ocak 2022. <https://www.iikv.org/i/2885-bir-kahraman-daha-gitti-bu-dunyadan>

Ekler:

Ek 1. 06.03.1952 Tarihli Dünya Gazetesi'nin "Said Nursi Beraat Etti" Başlıklı Haberi:

1952 Gençlik Rehberi mahkemesi hemen bütün gazetelerde Hz. Üstad'ın fotoğrafları ile beraber haber konusu olmuştı. DÜNYA Gazetesi'nin son duruşma haberi aynen şöyledir (İmla hataları düzeltilmemiştir):

SAİD NURSÎ BERAAT ETTİ

Gençlik Rehberi adlı risale dinî propagandaya âlet etme mahiyetinde görülmedi.

"Gençlik Rehberi" isimli risalesi ile dinî propaganda yapmaktan sanık, seksen beş yaşında Sait Nursî'nin son duruşması dün Birinci Ağır Ceza Mahkemesinde yapılmıştır. Bundan evvelki duruşmalardaki izdihamı önlemek maksadıyla, duruşma saatinden önce, İkinci Şube Müdür Muavini Nusret Özdemir riyasetinde inzibat tedbirleri alınmış ve salon polis kordonu ile kuşatılıp, meraklı bir grup muhakemeyi kordon dışından takip etmiştir.

Mahkeme heyeti yerini aldıktan sonra ilk olarak "Gençlik Rehberi" isimli risaleyi Tecelli Matbaasında bastıran Edebiyat Fakültesi Felsefe Şubesi 6'ncı sömestr talebesinden Muhsin Alev dinlendi ve şunları söyledi:

"— Sait Nursî hocayı Afyon'da yapılan bir muhakemeden tanırım. Onun 'Gençlik Rehberi'ni okudum. Bu eser benim ahlâkım ve iradem üzerinde büyük tesirler yarattı. Bu tesirden arkadaşlarım da istifade etsin diye risaleyi bastırmayı düşündüm. Kitabın basılmasında kanunî bir mahzur olup olmadığını tanıdığım avukatlara sordum. Mahzurlu olmadığını söylediler. Hattâ risaleyi basan Tecelli Matbaasının sahibi

Salih'e de 'almak lâzım mı?' diye sordum. 'Basılsın, sonra resmî makamlara birer adet yollarız.' dedi. 200 liraya 2000 adet basmayı kabul etti. Ben de aldığım risaleleri birer liradan sattım."

Reis, Muhsin Alev'e eski yazı bilip bilmediğini sordu. 21 yaşında olduğunu söyleyen Muhsin, "Küçük yaştan beri Arap harfleri ile okuyup yazmayı öğrendim." dedi. Sözlerine devam eden Muhsin Alev, şunları ilâve etti:

"— Kitaplar basıldıktan bir müddet sonra bir gün oturduğum eve bir kiracı geldi. Adının Ramazan olduğunu öğrendiğim bu kiracı, sanat mektebi mezunu olup, Büyük Doğu mecmuasında çalışıyordu. Kendisine 'Gençlik Rehberi'nden bahsettim, odamdaki bütün kitaplarımı da onun odasına naklettim. Her akşam Ramazan'ın odasında ders çalışıyordum."

Bir gün eve, zabıta memurları geldi. Ramazan'ın odasını aramak için ellerinde savcılıktan kâğıt vardı. Odayı aradılar. Benim getirdiğim 50 adet Gençlik Rehberini de alıp götürdüler. Sonra öğrendim ki, Ramazan'ı 'Gençlik Rehberi' yüzünden takip ediyorlarmış. Kitapları bastıran benim. İddia edildiği gibi kitapları bastırmak için matbaaya, Emin ve Mehmet isminde iki şahısla gitmedim."

Muhsin Alev'in hazırlık tahkikatındaki ifadesi de okundu. İfadede de birer formalık 500 adet Münacâat'dan bahsediliyordu. Reis bunların mahiyetini sordu. Muhsin Alev şöyle cevap verdi:

"— Babamdan gelen paraları biriktirip, bu eseri bastırdım. 'Gençlik Rehberi' ile beraber ikisini 125 kuruşa veriyordum. Münacâat'tan elimizde mevcut kalmamıştır. Ramazan'ın odasından alıp götürülen Gençlik Rehberleri'nden birinin içinde bir tane var zannediyorum."

Adı geçen Ramazan'ın ifadesi okundu. Ramazan bu ifadesinde şöyle söylüyordu: “Evimde bulunan eserler bana ait değildir. Ben Sait Nursî'nin eserlerini okumadım. Muhsin bize gelip okurdu.”

Bundan sonra Sait Nursî hoca ayağa kalkarak salonda hiç kimsenin anlayamadığı, Osmanlıca ıstılahlarla yazılmış bir kâğıttan müdafaasını okudu.

Daha sonra savcı söz aldı ve adresleri bulunamayan Emin ile Mehmet'in şهادetlerinden feragat edilmesini talep ederek:

“Gençlik Rehberi” adlı eserin müellifi her ne kadar Sait Nursî hoca ise de adı geçen eserin Tecelli Matbaasında bastırmanın ve satmanın Muhsin Alev olduğu ortaya çıkmıştır. Bu eserin basılıp satılmasından haberi olmayan Sait Nursî hocanın beraatini isterim.” dedi.

Müdafaaya geçildi. Hocayı iki avukat müdafa ediyordu. Avukatlardan biri söz alarak, “Gençlik Rehberi” hakkında raporu veren ehli vukufu tenkide başladı. Müdafî, ehli vukufu “kaş yapayım derken göz çıkartan” olarak tavsif etti. Sözlerinin bir yerinde ilâhi ilhamdan bahsetti ve ilhamdan nasibi olmayanları odun parçası olarak vasıflandırdı. Bu söz üzerine Reis avukata, “Şimdi siz, kaş yapayım derken göz çıkartıyorsunuz.” diye mukabelede bulundu.

Tam bu sırada Sait Nursî Hoca “Öğle namazına ne kadar vakit var?” diye sordu. Muhakemeyi takibedenler arasından biri “1,5 saat var hocam.” diye bağırdı.

İkinci müdafî fazla bir şey söylemeyeceğini tebarüz ettikten sonra “Ben bu işi bu muhakemeye sevkeden zihniyetle mücadele etmek isterdim, bugün bunu yapmayacağım.” dedi. (Dünya Gazetesi, 06.03.1952).

Ek 2. Bediüzzaman Said Nursi'nin Ziya Arun ve Abdülmuhsin Alev'e hitaben öğrencilerine yazdırdığı bir mektup:

Aziz, sıddık kardeşlerimiz Ziya ve Abdülmuhsin,

Üstadımız diyor ki:

“Eşref Edip kırk seneden beri iman hizmetinde benim arkadaşım ve Sebilürreşad'da makale yazan ve şimdi vefat eden çok kıymetli kardeşlerimin mümessili ve hakikî İslâmiyet mücahidlerinden bir kardeşimdir. Ve Nurun bir hâmisidir. Ben vefat etsem de, Eşref Edip Nurcular içinde bulunmasıyla büyük bir teselli buluyorum.”

“Fakat Nur Risalelerinin ve Nurcuların siyasetle alâkaları yok. Ve Risale-i Nur, rıza-i İlâhîden başka hiçbir şeye âlet edilmediğinden, mümkün olduğu kadar Risale-i Nur'un mensupları, içtimaî ve siyasî cereyanlara karışmak istemiyorlar. Yalnız Sebilürreşad, Doğu gibi mücahidler iman hakikatlerini ehl-i dalâletin tecavüzatından muhafazaya çalıştıkları için, ruh u canımızla onları takdir ve tahsin edip onlarla dostuz ve kardeşiz - fakat siyaset noktasında değil. Çünkü iman dersi için gelenlere tarafgirlik nazarıyla bakılmaz. Dost-düşman, derste farketmez. Halbuki siyaset tarafgirliği, bu mânâyı zedeler, ihlâs kırılır. Onun içindir ki, Nurcular emsalsiz işkencelere ve sıkıntılara tahammül edip Nuru hiçbir şeye âlet etmediler. Siyaset topuzuna el atmadılar.”

“Hem Nur Risaleleri küfr-ü mutlakı kırdığı için, küfr-ü mutlakın altındaki anarşiliği ve üstündeki istibdad-ı mutlakı kırdığı cihetle, bir nevi siyasete teması var tevehhüm edilmiş. Halbuki Nurun tercümanı, birtek mesele-i imaniyeyi dünya saltanatına değişmediğini mahkemelerde dâvâ edip yirmi beş sene tarz-ı hayatıyla ve emarelerle ispat etmiştir.”

أَلْبَاقِي هُوَ الْبَاقِي

Kardeşleriniz

Sadık, İbrahim, Zübeyir

(Bediüzzaman Said Nursi, *Emirdağ Lahikası* 2/403-404, Mektup no: 30).

Muhsin Alev bu mektubun yazılış sebebini mealen şöyle açıklamaktadır: Biz haftada bir-iki defa Eşref Edip'le görüşüyorduk. Üstad bizim onunla bu kadar sık görüştüğümüzü biliyordu. (Eşref Edip'in de 1 Ağustos 1951 tarihinde kurulan İslam Demokrat Partisi başkanı Cevat Rifat Atilhan'la dostluğu vardı. Nitekim Eşref Edip'in çıkardığı Sebilürreşad ve Necip Fazıl'ın çıkardığı Büyük Doğu mecmualarında bu partiyi destekleyen yazılar çıkmaya başlamıştı.) Eşref Edip'in de (İslam Demokrat Partisi'ne girip) siyasete kayma ihtimali vardı. Üstad ise din adına siyaset yapılmasına karşıydı. Eşref Edip'in yanlış yapmaması için, bizim durumu kendisine söyleyeceğimizi bildiğinden, mektubu doğrudan ona değil, bize hitaben yazmıştı. Ama asıl muhatap Eşref Edip'ti (Özcan).

Ek 3. Muhsin Alev'in Üniversite Nur Talebeleri Adına Bediüzzaman'a Hitaben Yazdığı Birinci Mektubu:

بِسْمِهِ سُبْحَانَهُ

Çok Aziz Çok Mübarek Çok Müşfik Çok Sevgili Üstadımız Hazretleri,

Risale-i Nuru, himmet ve dualarınızla, dikkat ve tefekkürle okudukça, bu muazzam eser külliyyatının tılsım-ı kâinatın muammasını keşf ve halleden bir keşşaf olduğunu, hâl ve istikbalin bir mürşid-i ekberi ve bir rehber-i a'zamı olduğunu, yine dua ve himmetinizle idrak ediyoruz. Evet Üstadımız Hazretleri! Risale-i Nuru okuyan her idrak

sahibi anlıyor ki; Risale-i Nur, gerek bu asrın, gerekse önümüzdeki asrın beşeriyetini fikir karanlıklarından kurtarıp, tenvir ve irşad edecektir.

Risale-i Nur, yalnız bu vatan ve millet için değil, Âlem-i İslâm ve bütün beşeriyetin ihtiyacına cevap verecek bir külliyyat olarak te'lif edilmiştir. Bugün, tarihte hiç görülmemiş bir fecaat ve felâket içerisinde çarpınan beşeriyet için, halâskâr olarak Risale-i Nura sarılmaktan ve ne bahasına olursa olsun, Risale-i Nurun nurani ve parlak eczalarını elde edip dikkat ve tefekkürle okumaktan başka bir kurtuluş çaresi yoktur. Risale-i Nuru okuyan herkes, bu hakikatı idrak etmiş ve etmektedir. Eğer biz muktedir olsak; bu hakikatı, kâinata nazır bir mahalle çıkıp, bütün kâinata ilân edeceğiz. Fakat mademki buna muvaffak olamıyoruz ve mademki Risale-i Nurun cihanşümül kıymetini bu derece Üstadımızın himmetiyle idrak etmişiz; şu halde o nur ve feyiz hazinesi, irfan ve kemalât membaı olan Risale-i Nuru, bir dakikamızı bile boş geçirmeden, mütemadi ve devamlı bir şekilde her gün ve her saat okuyacağız, ve bu uğurda geceli gündüzlü çalışacağız inşâallah. Fakat, her an bütün işlerimizde olduğu gibi, bunda da büyük Üstadımızın dua ve himmetiyle muvaffak olabileceğiz.

Hem şu hakikat zâhir ve bâhirdir ki: Bir kimse allâme dahi olsa, Risale-i Nurun ve müellifinin talebesidir. Risale-i Nuru okumak zaruret ve ihtiyacındadır. Eğer gaflet ederse, kendisini aldatan enaniyetine boyun eğip, Risale-i Nur külliyyatını okumazsa, büyük bir mahrumiyete dûçar olur. Fakat biz, idrak ettiğimiz bu muazzam hakikat karşısında, beşeriyetin halâskârı ve milyarlarca insanların fevkinde olan bir memuru Rabbanîye nasıl minnettar ve medyun olduğumuzu tarif edemiyoruz. Yine dua ve himmetinizle idrak etmişiz ki; Kur'an-ı Kerîmin bir mucize-i maneviyyesi olan harika Risale-i Nur Külliyyatının bir satırından ettiğimiz istifadenin, bir miktar-ı mukabilini dahi ödemeye gücümüz yetişmez. Bunun için, ancak, Cenab-ı Hakka şöyle yalvarmağa karar verdik:

“Yâ Rab! Bizi ebedî haps-i münferidden kurtarıp bâki ve sermedi bir âlemin saadetine nâil edecek bir hakaik hazinesinin anahtarını Risale-i Nur gibi nazirsiz bir eseriyle bahşeden sevgili ve müşfik Üstadımızı, zâlimlerin ve düşmanların su-i kasıdlarından muhafaza eyle, Kur'an ve îman hizmetinde daima muvaffak eyle. Ona sıhhat ve âfiyetler, uzun ömürler ihsan eyle!” diye dua ediyoruz.

Evet Üstadımız Hazretleri! Risale-i Nuru dikkat ve tefekkürle okumak nimet-i uzmasına nail olan biz bir kısım üniversite gençliği, bir hüsn-ü zan veya bir tahmin ile değil, tahkikî ve tedkikî bir surette, sarsılmaz ve sarsılmıyacak olan ilmelyakîn bir kuvvet-i îmaniyeye ile inanıyoruz ki; zemin yüzünün bu asra kadar görmediği bir vahşet ve dehşetin sebebi olan dinsizlik ve ilhadı, Bediüzzaman ortadan kaldırmağa inayet-i Hak ile muvaffak olacaktır.

Bizim bu kanaatımız, safdilâne veya tahminle değildir; ilmî ve delile müstenid bir tahkik iledir. Bunun için, muarız olan dahi bu hakikati kalben tasdik edecektir. Dua ve şefkat buyurun, Kur'an ve îman hizmetinde fedâi olalım. Risale-i Nuru, bir dakikamızı bile kaybetmeden okuyalım, yazalım, ihlâs-ı tamme muvaffak olalım.

Üniversite Nur Talebeleri Namına

Abdülmuhsin

(Bk. Tarihçe-i Hayat s. 798-800)

Ek 4. Abdulmuhsin Alev'in Bediüzzaman'a Hitaben Yazdığı İkinci Mektubu:¹³

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Çok aziz, çok müşfik Üstadımız efendimiz hazretleri,

¹³ Bu mektup Risale-i Nur Külliyyatı içinde yer almamaktadır. Ömer Özcan mektubu bulmuş ve *Ağabeyler Anlatıyor* adlı eserinin yedinci cildinde yayımlamıştır.

Evvela; binler selam ve hürmetlerimizle el ve ayaklarınızdan öperiz.

Saniyen; Bu Arabî Asâ-yı Mûsa'yı size getiren kardeşimiz (Üzeyir Şenler) aslen Kıbrıslı. Tam uyanık. İnşallah siz müşfik Üstadımızın kabul ve himmetleriyle hakiki bir Nur talebesi olur diye takdim ediyor ve dua ediyoruz. Özer kardeşimizin tatili var. Mekteplerin açılmasına daha çok var. Müsaade ederseniz kalsınlar.

Üçüncü olarak; Gençlik Rehberleri için çalışıyoruz. Daha muvaffak olmadık.

Dördüncüsü; Necip Fazıl'ın, Cevad Rifat'ın selamları var. Eşref Edip *Tarihçe-i Hayat*'ı çıkarınca ziyaretinize geleceğini söyledi.

Beşincisi; Serdengeçti'de çıkan size aid yazıda hülasa yapacağını söylüyordu. İtiraz edecektik. Çok şükür Ahmed Remzi beyin siz muhterem Üstadımızdan müsaade aldıklarını öğrendik.

Altıncısı; Çok kıymetli mektuplarınızı Isparta kahramanı ağabeyimiz Hüsrev beyin lütuflarıyla beş altı adet alıyor, bütün dostlara ve Müslüman muharrirlere okuyoruz. Dualarınızı bekler, ellerinizden öperiz efendim.

Şimdilik ciltçiye yüz adet Asâ-yı Mûsa gelmiş. 50 adedin Urfa'ya gideceğini emirleriniz üzerine söyledik. Cevad Rifat o mektubunuzu neşreliyor. Daha çıkmadı, çıkınca takdim edeceğiz. Kusurlarımıza bakmayınız.

Kusurlu köleniz Abdulmuhsin

(Ömer Özcan, *Ağabeyler Anlatıyor* 7, s. 56-57)

Colin Turner. Kur'ân'ı Said Nursî İle Okumak: Risale-i Nur'un Ana Temaları

Colin Turner. Reading the Qur'an with Said Nursi: The Main Themes of Risale-i Nur

Muhammed BALBAY

Dr. Öğr. Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman University Social Sciences Institute, Batman/Türkiye. muhammed.balbay@gmail.com, Orcid ID 0000-0002-1945-9239

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü – Article Type	Book Review / Kitap İncelemesi
Geliş Tarihi – Date Received	8 Mart / March 2022
Kabul Tarihi – Date Accepted	12 Haziran / June 2022
Yayın Tarihi – Date Published	28 Haziran / Haziran 2022
Yayın Sezonu	Haziran - June
Issue - Sayı	13

Atıf / Cite as: Balbay, Muhammed. "Colin Turner. Kur'ân'ı Said Nursî İle Okumak: Risale-i Nur'un Ana Temaları: Colin Turner. Reading the Qur'an with Said Nursi: The Main Themes of Risale-i Nur". *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi – Katre International Human Studies Journal* 13 (June / Haziran 2022), 196-204.

<https://doi.org/10.53427/katre.1106607>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/katre/policy>

Copyright © Published by İstanbul İlim ve Kültür Vakfı / Istanbul Foundation for Science and Culture, İstanbul, Turkey. All rights reserved.

Colin Turner. Kur'an'ı Said Nursî İle Okumak: Risale-i Nur'un Ana Temaları (trc. İbrahim Kapaklıkaya). İstanbul: Nesil Yayınları, 2020, 876 sayfa.

Muhammed BALBAY

Öz

İngiliz akademisyen ve araştırmacı Colin Turner, *Kur'an'ı Said Nursî İle Okumak: Risale-i Nur'un Ana Temaları* adlı eserinde Kur'an'dan yola çıkarak Said Nursî'nin bakış açısıyla tevhid, varoluş, varlıklar, doğa, sebep-sonuç ilişkisi, hayat, ruh ve melekler, insan, kâinat ve 'ene', vahiy ve nübüvvet, Kur'an ve Hz. Muhammed (sav), âhiret, iman ve küfür, ibadet ve hayırlı ameller, maneviyat, kader ve cüz'î irade, ihlâs ve uhuvvet, muhabbet, hikmet ve pratik bilgelik, medeniyet, siyaset ve cihad gibi kavranması oldukça güç olan mefhumları açıklamaya çalışmıştır. Risale-i Nur'u okuyup anlamak isteyen okurlar için bu eser önemli bir yardımcı hükmündedir. Said Nursî'yi sadece kendi eserlerinden tanımaya çalışmak eksik bir hareket olabilir. Şüphesiz sonradan Müslüman olmuş ve yıllarını Said Nursî'yi anlamaya vermiş bir araştırmanın gözüyle Nursî'yi anlamaya çalışmak büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Colin Turner, Said Nursî, Risale-i Nur, Risale-i Nur'un Ana Temaları.

Colin Turner. "Reading the Qur'an with Said Nursi: The Main Themes of Risale-i Nur", (tr. İbrahim Kapaklıkaya). İstanbul: Nesil Publications, 2020, 876 pages.

Abstract

British academic and researcher Colin Turner, in his book "Reading the Qur'an with Said Nursi: The Main Themes of Risale-i Nur", tried to explain concepts that are difficult to comprehend such as the hereafter, faith and unbelief, worship and good deeds, spirituality, destiny and partial will, sincerity and brotherhood, love, wisdom and practical wisdom, civilization, oneness, existence and beings, nature and reason, spirit and angels, human, universe and 'I'ness', revelation and prophecy, politics and jihad based on the Qur'an from the perspective of Said Nursi. This work is an important handbook for readers who want to read and understand Risale-i Nur. Trying to get to know Said Nursi only from his own works may be an incomplete move, however undoubtedly, it is of great importance to try to understand Nursi through the eyes of a researcher who later became a Muslim and spent years understanding Said Nursi.

Keywords: The Qur'an, Colin Turner, Said Nursi, Risale-i Nur, Main Themes of Risale-i Nur.

Her asırda çeşitli dinlere mensup sanat, spor, siyaset, din ve bilim adamları hayatlarının bir döneminde İslâm'a girmeyi tercih etmişlerdir. Fransız mutasavvıf ve mütefekkeri Abdülvâhid Yahyâ (René Guénon) (1886-1951), yine Fransız düşünür ve yazarı Roger Garaudy (1913-2012), Alman diplomat Murad Wilfried Hofmann (1931-2020) bunlardan birkaçıdır. Bunların temel özelliklerinden biri de İslâm'ı seçtikten sonra ömürlerini İslâm'a hizmete adanmış olmalarıdır. İngiliz akademisyen ve araştırmacı Prof. Dr. Colin Turner de bunlardan biridir.

1955 yılında İngiltere'nin Birmingham şehrinde dünyaya gelen Turner, 1975 yılında Müslüman oldu. Yüksek tahsilini Durham Üniversitesi'nde tamamlayan Turner akademik hayatını yine bu üniversitede sürdürdü. Ortadoğu ve İslâm araştırmaları üzerinde uzmanlaştı. Başlıca ilgi alanları Müslüman teolojisi ve felsefesi, Tasavvuf ve Şiilik, Müslüman entelektüel tarihidir. Farsça'yı akıcı olarak konuşan, Almanca, Fransızca, Arapça ve Osmanlıca'yı üzerinde çalışma yapacak derecede bilen Turner, son yıllardaki çalışmalarını "Bediüzzaman Said Nursi ve Risale-i Nur" üzerine teksif etmiştir. Değerlendirmesini yaptığımız "Kur'ân'ı Said Nursî İle Okumak" adlı eseri, kendi ifadesiyle onun en iddialı projelerindedir. "Kitapları, gerek bilimsel gerekse popüler çalışmaları ile genelde Batı'da, özelde ise İngiltere'de İslâm'a ve Müslümanlara katkı sunup islam'ın doğru anlaşılmasına katkı sunmuştur. Bunun yanı sıra Müslüman ülkelerde katıldığı etkinliklerle kültürler arası yakınlaşmaya vesile olduğu için 2018 yılında Üsküdar Üniversitesi tarafından kendisine "3.Yüksek İnsanı Değerler Ödülü" verilmiştir.

Eserin orijinal adı *The Qur'an Revealed: A Critical Analysis of Said Nursi's Epistles of Light*'dir. Esere takdim yazısı yazan Darmouth Koleji Antropoloji Bölümü hocalarından Dane F. Eickelman eser hakkında "genellikle Clifford Geertz ile ilişkilendirilen bir araştırma yöntemi olan, bir metni veya olaylar setini, dışarıdan bakan birinin anlamasını kolaylaştıran bir yöntem olan 'ortamına yerleştirme metodu' ile kaleme alınan bu eser geniş tanımlamanın güzel bir örneğini bizlere sunmuştur" (s. 11-12) değerlendirmesinde bulunmuştur.

İbrahim Kapaklıkaya tarafından Türkçeye kazandırılan eserin çevirisi oldukça başarılıdır. Turner eseri hazırlarken Risale-i Nur'un Şükran Vâhîde tarafından İngilizceye çevrilen nüshalarından faydalanmıştır. Eserin yaklaşık dörtte biri bire bir alıntılardan ibarettir. Bu alıntılar İngilizcesinden Türkçeye çevrilmek yerine, Türkçe orijinalinde olduğu şekliyle verilmiştir. Bu şekilde bir metnin iki defa tercüme edilmesi sonucunda ortaya çıkacak olan anlam kargaşasının önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Eser, "Giriş" ve on sekiz müstakil bölümden meydana gelmektedir. Her bölüm tek başına küçük bir kitap hüviyetinde olup bölüm başlığından sonra giriş, alt başlıklar ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Her bölüm tek başına kendi sonuç kısmında nihaî bir değerlendirmeye tabi tutulduğundan kitabın sonunda ayrıca bir sonuç bölümünün yazılmasına gerek duyulmamıştır. Eserin bölüm başlıkları şöyledir: 1. Bölüm: Tevhîde Dair, 2. Bölüm: Varoluş ve Varlıklar, 3. Bölüm: Doğa ve Sebep-Sonuç İlişkisi, 4. Bölüm: Gaybın Yüzleri: Hayat, Ruh ve Melekler, 5. Bölüm: İnsan ve Kâinat: Nursî ve "Ene", 6. Bölüm: Vahiy ve Nübüvvet, 7. Bölüm: Kur'ân ve Hz. Muhammed (sav), 8. Bölüm: Ahiret, 9. Bölüm: İman ve Küfür, 10. Bölüm: İbadet ve Hayırlı Amellere Dair, 11. Bölüm: Maneviyat, 12. Bölüm: Kader ve Cüz'î İradeye Dair, 13. Bölüm: İhlas ve Uhuvvete Dair, 14. Bölüm: Muhabbete Dair, 15. Bölüm: Hikmet ve Pratik Bilgeliğe Dair, 16. Bölüm: Medeniyet, 17. Bölüm: Siyaset, 18. Bölüm: Cihada Dair.

Kur'an, Arapça indirilmiş bir kitap olmakla birlikte her Arapça bilenini onu eşit seviyede anlayacağı bir kitap değildir. Kur'an âyetlerinin muhkemi ve müteşâbihâtı vardır; her âyetin ibaresiyle, işâretiyle, nassıyla, iktizasıyla delâlet ettiği farklı anlam katmanları vardır. Bunları daha çok dinde derinlik kazanmış âlimler anlayabilir. Bu anlamda Said Nursî, Turner'in gözünde "Türkiye'deki İslâm ilmi alanında devasa bir anıt gibi duran" (s.14) bir şahsiyettir. Bu sebeple Turner, Kur'an'ı Nursî'nin gözüyle anlamaya çalışmış ve bu eseri telif etmiştir. Turner eseri kaleme alma nedenini şu satırlarla ifade etmektedir:

"Asıl hedefim onun öğretilerini, somut olarak Risale-i Nur'da bulunan şekliyle, yapabildiğim ölçüde 'açmak' oldu. Bunu kendi kaygılarımdan çok onun kaygılarını dikkate alacak şekilde yapmaya çalıştım. Elbette Nursî'yi yarım asır önce kaygılandıran hususların, günümüzde bizi aynı derecede ilgilendirdiğini

anlamak güç değildir. Nursî'nin öğretilerine ilişkin kusurlarımın ciddi biçimde farkındayım. İslâm teolojisi, felsefesi ve tasavvufuna ait bir geçmişim olsa da, Nursî'nin söylediği her şeyi anladığımı iddia edemem. Dolayısıyla bu eseri Risale-i Nur konusunda kesin bir şerh, yorum olarak sunamam." (s. 22-23). Bu mütevazı sözlerine rağmen Turner'in çalışmasının Nursî'nin öğretisi hakkında bilgi veren önemli bir eser olduğunu söylemeliyiz. Nursî'nin hayatı hakkında daha geniş eserlerin telif edildiğini biliyoruz. Fakat şimdiye kadar çeşitli konulardaki görüşlerini ihtiva eden çalışmalar arasında Turner'in eserinin en mufassal çalışma olduğunu ifade edebiliriz. Türkiye'deki İslâm araştırmacılarının bu durumu dikkate almaları gerektiği kanaatindeyiz.

Risale-i Nur'daki konular bu eserde ele alınanlardan ibaret değildir. Ancak Risale-i Nur'un geneli dikkate alındığında ana konuların Turner'in ele aldıkları olduğunu görürüz. Aynı zamanda konu seçiminde de Turner'in başarılı olduğunu görmekteyiz. Toplumunu ilgilendiren temel konuları eserinde ele alıp istifadeye sunmuştur.

Eserin İngilizce adından da anlaşıldığı üzere bu çalışma, Risale-i Nur'un eleştirel bir analizidir. Yani aynı konudaki farklı görüşlerin de ortaya konduğu bir çözümlerdir. Analiz yapmak bir problemin farklı kısımlarını ayırıştırarak ayrı ayrı incelemek ve daha sonra aralarındaki ilişkileri değerlendirmek demektir. Turner bu eserinde sadece Nursî'nin görüşlerine başvurmakla kalmamış aynı zamanda farklı bilim adamlarının görüşleriyle karşılaştırıp bir neticeye varmıştır. Turner'in hem Doğu'dan hem de Batı'dan Nursî'nin görüşlerini karşılaştırdığı felsefeci, din ve bilim adamlarının isimleri şöyledir:

Doğu'dan: Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 910), Sammûn (910), Ruveym bin Ahmed (ö. 914), Ebû Muhammed el-Cerîrî (ö. 923), Ebü'l-Hasan el-Eş'arî (874-936), Fârâbî (ö. 950), tarihçi el-Makdisî (ö. 966'dan sonra), Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 996), İbn Sinâ (980-1037), Cüveynî (ö. 1085), Gazâlî (ö. 1111), Abdulkadir-i Geylânî (ö. 1165), İbn Arabî (ö. 1240), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 1273), Muslihiddin Sa'dî Şîrâzî (ö. 1292), Aziz Neseî (ö. 1300), Şemseddin Hâfız Şîrâzî (ö. 1389), Abdurrahman Câmî (ö. 1492), İmâm-ı Rabbânî (ö. 1624), Molla Sadreddin Şîrâzî (Molla Sadrâ) (ö. 1641), Şah Veliyyullah Dihlevî (ö. 1762), Namık Kemal (1840-1888), Cemâleddin-i Afgânî (1838-1897), Fazlur Rahman (1919-1988).

Batı'dan: Eflatun (m.ö. 427-347), Aristo (m.ö. 384-322, Thomas Aquinas (ö. 1274), Descartes (1596-1650), Blaise Pascal (1623/1662), Newton (1643-1727), David Hume (1711-1776), Voltaire (1694-1778), Adam Smith (ö. 1790), William Paley (1743-1805), Kierkegaard (1813-1855), Max Weber (1864-1920), ilâhiyatçı ve roman yazarı C.S. Lewis (1898-1963), Talcott Parsons (1902-1979), Edward Banfield (1916-1999), ünlü Hıristiyan ilâhiyatçı John Hick (1922-2012), Katolik ilâhiyatçı David Burrell (d. 1933-).

Turner'in çalışmasında dikkati çeken birçok orijinal yorum ve değerlendirme mevcuttur. Meselâ; Nursî Allah'ın vâcibü'l-vücûd oluşuyla ilgili mantıksal ve kavramsal bir zorunluluğun kastedilmeğini burda ifade edilmek istenen şeyin dışarıdan başlatılan herhangi bir yaratma, yok etme ve değişime Allah'ın (cc) haşa! Tabi olmadığıdır. Allah'ın (cc) vâcibü'l vücûd olması değişmeyen, ebedi olan ve varlıkların varoluşlarının kendisine bağlı olduğu yüce yaratıcı demektir. Nursî'nin zorunluluk konusundaki bu görüşü, kelâm düşüncesi kalıbından doğmadığı gibi, İslâm filozoflarının zorunlu varlık görüşüne de uymaz.

Turner'e göre Nursî'nin tevhid yorumu, nesnelere dünyasının tartışmasız tek yaratıcısı olan yüce Allah (cc) tarafından yaratılan "Kitabı Kebiri Kâinat" betimlemesine dayanır. Bu kitap, İlâhî isimlerin tezahürlerinden ibaret olan "sözler" ve "âyetler"den meydana gelmektedir. Nursî'ye göre yaratılmış tüm varlıklar bir ölçüde Allah'ın isimlerinin tecellisidir. Kâinattaki her bir varlık fitratı gereğince Rabbini sena edip O'na âyinedarlık eder. İlâhî İsimlerin nihayetsiz çeşitlilikteki derecelerde tezahürleri yoluyla, 'Allah'tan gayrisinin' varlığı görünür hale gelir.

Turner üçüncü bölümde Nursî'nin "Tabiat Risalesi"nin orijinal bir tahlilini yapar. Turner'e göre Tabiat Risalesi'nde 'sebebe' kavramıyla, başka bir şeyin vücud bulmasını sağlayan şey anlamına gelen 'etkin sebebe' kastedilmiştir. "Doğa" kavramıyla kastedilen şey de buna benzer bir anlamdır. Dolayısıyla Nursî'nin terminolojisinde 'sebebe' veya 'doğa', Allah'tan gayrisini temsil eden ve kendisine yaratma veya vücud verme yeteneği atfedilen her şeyi ifade etmektedir. Nursî'ye göre herhangi bir şeye vücud verme yeteneğine sahip tek özne Allah'tır; ister 'sebebe' ister 'tabiat' denilsin, Allah'tan gayri hiçbir şey yaratma yeteneğine sahip değildir. Allah dünyayı altı günde yaratıp, yedinci

günde dinlenmeye geçen bir Yaratıcı değil, kâinatı sürekli ve kesintisiz olarak yaratan ve idame ettiren mutlak kudrettir. Allah'ın doğrudan olan ve her tür neden unsurlarının yardımından uzak olan sürekli yaratma eylemi, son tahlilde insanın tüm tanrılık iddialarını hükümsüz kılar ve tüm kemâl sıfatlarının hakiki sahipliğini gerçek sahibine verir.

Turner'in şu değerlendirmelerine yer vermeliyiz:

Nursî'ye göre "kâinatın kapılarının açık olduğu" efsanesi, insanın saadetinin önündeki en büyük engellerden biridir. O'na göre kâinatı anlamının anahtarı, insanın elindeki gizemli 'ene'dir. 'Ene' Allah'ın insana verdiği bir emanettir. 'Ene' ölçütüne ihtiyaç duyulmasının nedeni, Allah'ın ilim, kudret, hikmet ve rahmet gibi isim ve sıfatlarının anlaşılması için bir araç olmasıdır. Ene, kendi varlığındaki kudret, cemal, hikmet, rahmet ve ilme bakarak bunların hepsinin sahibinin Allah olduğunu anlar. Ene'nin kendi içinde hiçbir anlamı yoktur ve yalnızca Mutlak'ın varlığı ve anlamını ortaya çıkarmak için vardır.

Nursî'nin âhiretin varlığı konusunda ileri sürdüğü argümanlar, aslında Kur'an'ın argümanlarıdır ve metodolojisi de büyük ölçüde aynıdır. Kur'an, ahiret konusunu, insan aklı tarafından kabul edilebilir, ancak deneysel olarak kanıtlanamaz bir hakikat olarak sunmaktadır. Nursî de aynısını yapmaktadır.

Nursî, imanı, manâ-yı ismî, küfrü ise manâ-yı harfî, felsefî kavramlarıyla ayrılmaz biçimde ilişkilendirmektedir. Allah'a iman her şeyin O'nu gösterdiğini görmeyi gerektirirken, küfür, her şeyin yalnızca kendisini gösterdiğini kabul etmektir. İman gözüyle bakıldığında bütün kâinatın bir işaretler ve semboller galerisi, Allah'ın isimlerini yansıtan devasa bir ayna, yazarını haber veren İlahî kaleme yazılmış kitaplar ve harfleri oluşturan varlıklarla dolu bir âlem olduğunu görmekteyiz. Oysa küfür gözüyle bakıldığında, Yaratıcı ile bağlantısı gizlenir ve kâfirin zihninde yok sayılır. Kâfir yaratılmış varlıkların kısa, son tahlilde maksatsız varoluşları esnasında kendi arzularını tatmin etmekten başka bir maksadı bulunduğu anlayışını reddetmektedir. Nursî bu bakış açısını, yalnızca kâfirlerin kendi aklına değil, kâinattaki bütün varlıklara hakaret olarak görmektedir.

Nursî'ye göre ibadet farzları yerine getirmekten ibaret değildir. Kişi tüm eylemlerini ibadet duygusuyla yaparak kulluğa dönüştürebilir. Bu durumda hayırlı amel, 'Allah'ın şuurunda olmak' ve ister farz ibadeti yaparken, isterse

günlük hayatın sıradan işlerini yaparken olsun, daima 'Allah namına' hareket etmektir.

Bir insan manevi yolda ilerlediği, sürekli olarak Allah'ı zikrettiği ve kendisine Allah'a olan mutlak bağlılığını hatırlattığı sürece, Nursî'ye göre sonuç olarak güç, sükûnet ve huzur kazanacaktır. Çünkü her şey için kendisine değil – bir saniyeliğine bir atomu bile ayakta tutamaz- Allah'a dayanacaktır. Allah'ın ise kudreti her şeye yeter ve inayeti asla tükenmez.

Kaderin her şeyi kuşatıcılığı dikkate alındığında bir kimse eylemde bulunma özgürlüğü var gibi görünse bile, hakikatte bu özgürlüğünün yalnızca şu eyleme veya bu eyleme yönelme eğiliminden ibaret olduğunu anlar. Bu kişi, Allah'ın ne kadar adil olduğunu ve kendisine taşıyamayacağı bir yükü yüklemeyeceğini bilse dahi, bu anlayış çerçevesinde kendisini hür hissetmesi zordur. Dolayısıyla her zaman insanın cüz'î iradesi ile Allah'ın küllî iradesi arasında bir uyumluluk yakalamak güç olmuştur. Allah'ın küllî iradesi karşısında insan kendisini her zaman sınırlandırılmış hisseder. Ancak Nursî bu görüşe katılmaz. Ona göre kader sınırlayıcı değil, özgürleştirici bir işlev görür. Bir rivayette ifade edildiği üzere "kadere iman eden kederden emin olur." Kadere iman, tarifi mümkün olmayacak derecede saadet ve huzur kaynağıdır.

İhlâs yalnızca uhuvvetin değil, aynı zamanda tüm iman esaslarının ve Müslümanlardan beklenen pratiklerin ve davranışların temelidir. İhlâs yalnızca Allah namına –bismillah diyerek- hareket etmektir ve ihlâs yoluyla tüm eylemler ibadete dönüşür. Hedefi Allah'ın rızası olmayan her türlü iş, fanidir ve yapana hiçbir manevî yarar sağlamaz.

Said Nursî'nin "Şeytandan ve siyasetten Allah'a sığınırım" sözü meşhurdur. Bazen bu gizemli söz, onun tavizsiz bir şekilde siyasetten uzak durduğuna ilişkin bir kanıt olarak sunulur. Oysa bu sözün anlamı, İslâm toplumunun durumunun iyileştirilmesiyle artık ilgilenmediği anlamına gelmiyor. Tavrında değişen husus, artık 'yukarıdan aşağıya doğru' bir reform yaklaşımının –siyasal 'kestirme yolun'- bazı ivedi sonuçlar doğursa bile, kalıcı veya insanın hakiki psikolojik –ruhsal veya sosyo-siyasal refahına uygun köklü ve sürdürülebilir sonuçlar vermeyeceğini anlamasıydı. Artık o, millete hizmet etmenin en iyi yolunun iman hakikatlerini yayarak, insanların imanını güçlendirerek kendilerini kurtarmasını sağlamak olacağına inanıyordu. Kavram

olarak siyasete karşı değildi. Onun karşı olduğu şey, kollarını her yere uzatmış olan tarafgirlik, husumet ve kişisel çıkarlardan beslenen, din dahil her şeyi yalnızca araç olarak gören çıkarıcı güç siyasetinin acımasız dünyası idi. Onun karşı olduğu şey, hakka yabancılaşmış güç odaklı siyasettir.

Sözlükte cihad, ‘çaba göstermek’, ‘kişinin gayret göstermesi’ anlamına gelir. Allah yolunda cihad, silâhlı mücadeleden çok daha geniş bir ‘çaba göstermeyi’ ifade eder. Kur’an terminolojisi bağlamında cihad ve kâtâli eşanlamlı görmek yanlıştır. Cihad ve kâtâlin birbiriyle aynı olmadığı, kişinin ‘malı ve canıyla’ cihad etmesinin silâhlı çatışmayla ilişkili ve hiçbir şekilde böyle bir savaşla ilişkili olmayan âyetlerde yer almasından anlaşılabilir. Said Nursî cihadın formülünün ve öneminin, tarihin herhangi bir noktasında ümmetin içinde bulunduğu sosyal-siyasal şartlara bağlı olduğunu çok iyi biliyordu. İslâm toplumunun ilk yıllarında Kur’an’daki cihad kavramının en geniş anlamıyla, yani kişinin ‘canı ve malıyla’ Allah’a yaklaşmak için elinden gelenin en iyisini yapma çabası olarak anlaşılıyordu. Nursî’nin haricî düşmanlara karşı yapılan askerî cihadın meşruiyetini kabul ettiği tartışmasızdır. Askerî cihad, Hz. Peygamber (sav) devrinde Medine’de yeni kurulmuş ve bir bakıma İslâm’ın somutlaşmış hali olan İslâm toplumunu koruma aracı olarak uygundu; onlara yapılan her türlü saldırı dine yapılmış sayılıyordu; çünkü onlar yoluyla din ifadesini buluyordu. Oysa hem Nursî’nin devrinde hem de günümüzde, Müslümanlar yedinci yüzyılın Medine’sinde yaşamadıkları gibi, Medinelilerin düşünce yapısına ve Medine paradigmasının üzerine inşa edildiği sağlam iman altyapısına sahip değillerdir. Medine şehir devletinin düşmanlarına karşı cihadın bir ifadesi olarak silahlı mücadele vermesi, o dönemin özgün şartlarının bir sonucuydu. Nursî, çağdaşı olan âlimlerin büyük çoğunluğunun aksine, bir ideal sosyal-siyasal sistem kurulmasına odaklanmamıştır. Onun odak noktası iman esaslarıydı. Zira yaşadığı dönemde iman esasları büyük saldırı altındaydı. Nursî’nin imanın korunması ve güçlendirilmesine vurgusu, politikadan uzak durması, dâhilde silahlı mücadeleyi reddetmesi ve sosyal yaşama aşamalı bir yaklaşımı benimsemesi gibi hususların hepsi, sosyal-siyasal söylemlerinin altında ‘Medine rüyası’ yatan Müslüman düşünürler çoğunluğunun aksine, Nursî’nin tamamen Mekke yönelimli olduğunu, geniş toplumda kalıcı bir ahlâkî düzen kurulmasının ön şartı olarak imanın nefsinin tezkiye etmesi hedefiyle hareket ettiğini göstermektedir.

Sonuç olarak Turner kitabında, Nursî'nin eserlerinden yola çıkarak tevhîd, vahdet-i vücud, kader, Allah'ın isimleri, yaratılış, âhiret, nübüvvet gibi kavranması oldukça güç olan mefhumları açıklamaya çalışmıştır. Risale-i Nur'u okuyup anlamak isteyen okurlar için bu eser büyük bir yardımcı hükmündedir. Said Nursî'yi sadece kendi eserlerinden tanımaya çalışmak eksik bir hareket olabilir. Şüphesiz sonradan Müslüman olmuş ve yıllarını Said Nursî'yi anlamaya vermiş bir araştırmacının gözüyle Nursî'yi anlamaya çalışmak büyük önem taşımaktadır.

Ömer Özcan. Risale-i Nur Hizmetkârları Ağabeyler Anlatıyor

Ömer Özcan. Risale-i Nur Servants Tell by Brothers

Mevlüt UZUT

Öğr. Gör., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, Dicle University Faculty of Theology, Department of Hadith, Diyarbakır/Türkiye.
mevlutuzut@gmail.com, Orcid ID [0000-0002-3755-9436](https://orcid.org/0000-0002-3755-9436)

Makale Bilgisi

Article Information

Makale Türü – Article Type

Book Review / Kitap İncelemesi

Geliş Tarihi – Date Received

24 Nisan / April 2022

Kabul Tarihi – Date Accepted

12 Haziran / June 2022

Yayın Tarihi – Date Published

28 Haziran / Haziran 2022

Yayın Sezonu

Haziran - June

Issue - Sayı

13

Atıf / Cite as: Uzut, Mevlüt. "Ömer Özcan. Risale-i Nur Hizmetkârları Ağabeyler Anlatıyor: Ömer Özcan. Risale-i Nur Servants Tell by Brothers". *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi – Katre International Human Studies Journal* 13 (June / Haziran 2022), 205-208.

<https://doi.org/10.53427/katre.1108309>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/katre/policy>

Copyright © Published by İstanbul İlim ve Kültür Vakfı / Istanbul Foundation for Science and Culture, İstanbul, Turkey. All rights reserved.

**Ömer Özcan. Risale-i Nur Hizmetkârları Ağabeyler Anlatıyor.
İstanbul: Nesil Yayınları. Sekiz cilt. 2006-2021. Sayfa 400-550.**

Mevlüt UZUT

Öz

Her hâtrât, tarih denen muhteşem binanın inşasında kullanılan bir yapı taşı gibidir. Tek başlarına ele alındıklarında bir kıymet ifade etmeyebilirler. Ancak binanın tümü göz önünde bulundurulduğunda bu yapı taşlarının ne kadar önemli oldukları ortaya çıkar. Çünkü tarih bunlardan oluşur. Ömer Özcan'ın "Ağabeyler Anlatıyor" adlı kitap serisi sadece hâtrâ sahipleri ve Bediüzzaman'ın hayatı hakkında değil, yakın tarih için de önemli bir kaynaktır. Özellikle devletin dine ve dinî müesseselere müdahalesinin çok olduğu yirminci asrın ilk yarısını teşkil eden dönemde din-siyaset ilişkileri açısından birçok gerçeğin ipuçlarını ortaya koyan bir eserdir.

Anahtar Kelimeler: Ömer Özcan, Ağabeyler Anlatıyor, Said Nursi, Hatırat, Risale-i Nur Hareketi.

Abstract

Every memory is like a building block used in the construction of the magnificent building called history. Taken on their own, they may not mean anything. However, when the whole building is considered, everyone agrees on how important these building blocks are. Because history is made of them. Omer Ozcan published the memories of Bediuzzaman Said Nursi's students about their masters, as an eight-volume book series under the title "Ağabeyler Anlatıyor". These memories are an important source not only for Bediuzzaman's life, but also for recent history. It is a work that reveals the clues of many truths in terms of religion-politics relations, especially in the first half of the twentieth century, when the state's intervention in religion and religious institutions was very intense. These memories also reveal the context of Risale-i Nur. It is known that the context of a work is as important as its words in understanding a work.

Keywords: Ömer Özcan, Ağabeyler Anlatıyor, Said Nursi, Memoir, Risale-i Nur Movement.

Ömer Özcan'ın sekiz ciltten oluşan *Risale-i Nur Hizmetkârları Ağabeyler Anlatıyor* adlı eseri, görüntüsü itibariyle bir söyleşi, özü itibariyle bir anı kitabıdır. Özcan, 1967 yılından itibaren Nur hareketinin lideri Bediüzzaman Said Nursi'yi gören ve Nur hizmetinde onunla beraber olan kişileri arayıp bulmuş; üstatları hakkında onları konuşturup hâtıralarını tespit etmek suretiyle bu eseri telif etmiştir. Elli beş yıldan beri Bediüzzaman'ın talebelerinin

ve Nur hizmetinin önde gelen şahsiyetlerinin hâtıralarını toplayan Özcan, bu çalışması sonunda ses, fotoğraf, video ve yazı kaydından oluşan geniş bir arşiv oluşturmuştur. Sadece hatıraları kaydetmekle yetinmeyen Özcan, Bediüzzaman'ın eserlerinin genel adı olan Risale-i Nur'un el yazması nüshalarından, teksir makinesiyle çoğaltılmış olan nüshalarına, ilk baskılarından son baskılarına kadar her türlü orijinal yazı malzemesini de toplamıştır. Özcan, 2006 yılından itibaren bir plan ve usul dâhilinde bu hâtıraları yayınlamaya başlamış olup ilkinin 2006'da sonuncusunu 2021 yılında olmak üzere şimdiye kadar sekiz cildin yayımını gerçekleştirmiştir. Ciltlerin hacmi 400 sayfa ile 550 sayfa arasında değişmektedir. Halâ hâtıra toplamaya devam eden yazar *Ağabeyler Anlatıyor* okuyucularından buldukları bölgelerde Risale-i Nur'da adı geçen veya Bediüzzaman'la görüşmüş olan bazı kişiler yaşıyorsa, bu zevatın kendisine haber verilmesini ve bu kişilerle söyleşi yapması hususunda kendisine yardımcı olunmasını istirham etmektedir.

Özcan bu kitabı hazırlamasının sebebinin, Bediüzzaman'ın hayatını anlatan *Tarihçe-i Hayat* isimli kitabın başında eseri hazırlayan öğrencilerinin "...Üstadın mesleğini, meşrebini ve hususî ahvalini, pek çok seciye ve hasletleri şahsında ve hizmetinde toplayan şahsiyetini tarif edemedik. Onun yaşadığı müteaddit hayat safhalarını yakından gören ve içinde bulunan talebe ve hizmetkârlarını birer birer dinlemek ve görüşmek lâzımdır ki, tarihçe-i hayatı bir derece mufassal hazırlanabilsin." (*Tarihçe-i Hayat* 22 - Hazırlayanlar) sözlerinden hareketle, daha geniş bir tarihçenin hazırlanmasına zemin hazırlamak olduğunu ifade etmektedir.

Söyleşi türü çalışmalarda yazar, kendi düşüncelerinin doğruluğu konusunda ısrarcı olmamakla birlikte, ağırlıklı olarak kendi düşüncelerini yansıtmaya çalışır. Fakat bu çalışmada Özcan'ın kendi düşüncelerini öne çıkarmaya çalışmadığı, söyleşi yaptığı muhatabının hatıralarını ayrıntılı ve doğru bir şekilde tespit edebilmek için olanca gayretini ortaya koyduğu, çeşitli sorularla muhatabının zihnini açarak gerçeği tam olarak tespit etmeye çalıştığı görülmektedir. Sohbet havası içinde geçen konuşmaları Özcan daha sonra samimi ve içten bir ifade tarzıyla okuyucuların önüne koymuş bulunmaktadır. Tamamı dört bin sayfaya yaklaşan eser 300'e yakın Nur talebesinin hâtıralarını ihtiva etmektedir.

Tarihçiler hâtıralara delil olarak değil, karîne olarak bakarlar ve bunları ikinci dereceden vesika olarak kullanırlar. Her zaman hâtıralarda yer alan bilgilerden bazı ayrıntıları kesinleştirmek, hiç değilse eldeki bilgileri teyit etmek amacıyla onlardan istifade etmeye çalışırlar. Bütün sübjektif karakterine rağmen hâtıralar, farklı yönlerden teyit edilmek suretiyle objektif bir özellik kazanabilirler. Özcan, kaydettiği hâtıraların doğruluk derecesini arttırmak için, sadece hâtıra sahiplerinin anlatımıyla yetinmemiş, onların verdikleri bilgileri hâtıralarda adı geçen diğer kişilere de teyit ettirmiştir. Burada hâtıraların, hâtıra sahiplerinin şahsî hayatlarından çok ortak bir kişiyle yani Said Nursî ile ilgili olduğunu da dikkate almamız gerekir. 300'e yakın insan hep aynı kişiden söz ediyor. Söz gelimi on kişi bir olayı aynı şekilde anlatıyorsa artık burada karineden değil, delilden söz edilir. Özcan'ın da gayreti anlatılan bilgileri çeşitli yollardan teyit ettirmek suretiyle Bediüzzaman'la ilgili hâtıraları delil seviyesine çıkarmaktır. Bazen bu teyit başka bir zatın hâtırası ile değil, delil niteliğini taşıyan bir belge ile yapılmaktadır. Bazen bu belge resmî bir yazı olmaktadır. Yani gerektiğinde bazı hâtıralar resmî bilgilerle de teyit edilmiştir.

Tarihî gerçeklerin açıklanmasında hâtıraların önemli bir yeri vardır. Hâtıralar tarih sayılmasa da, tarihin en önemli yardımcılarıdır. Birbirlerini destekleyen hâtıralar tarih seviyesine çıkarlar. Her hâtıra belli bir devrin özelliğini yansıtır. Tarihin belli dönemlerinin özelliklerini ortaya koyan hâtıralar, bu dönemlerin tarihini yazacaklar için önemli birer belge niteliğindedir. Dolayısıyla hâtıralar kaleme alınırken bunların tarihî gerçeklikleri yansıtması hususunda ayrıca titizlik gösterilmesi gerekir. Özcan'ın eserinde bu titizliği gösterdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Özcan yalnız kitaplarını inisiyatifi doğrultusunda yayınlamakla yetinmeyip, bunları Bediüzzaman'ın önde gelen talebelerinden Abdullah Yeğin, Mustafa Sungur, Said Özdemir, Salih Özcan, Hüsnü Bayram, Mehmed Fırıncı, Mehmed Kırkinci, Nusred Kocabay, Gültekin Sarıgül ve Abdulvahid Mutkan'a sunmuş ve bu zevatın tamamından olumlu görüş almıştır. Ayrıca kitaplarını, çoğu bu alanda eser vermiş olan Prof. Dr. Abdulkadir Özcan, Prof. Dr. Ahmed Akgündüz, Prof. Dr. Alaaddin Başar, Prof. Dr. Himmed Uç, Halid Ertuğrul, İhsan Kasım, Necmeddin Şahiner, Ümit Şimşek gibi akademisyen ve yazarlara takdim etmiş, kitapları hakkında onların görüş, tavsiye, ihtar ve eleştirilerini talep etmiş ve hepsinden müspet görüş almıştır.

Burada adı geçen 18 kişinin kitaplarıyla ilgili değerlendirmelerini de “Ağabeyler Anlatıyor” adlı serisinin yedinci cildinde yayımlamıştır.

Ömer Özcan’ın kitap çalışmalarındaki bir avantajı da akademisyen tarihçi Prof. Dr. Abdulkadir Özcan’ın kendisinin ağabeyi olmasıdır. Ömer Özcan çalışmalarını hazırlarken daima ağabeyi ile istişare halinde olmuştur. Bütün bunlar kitabın sağlıklı biçimde hazırlandığını, en azından ihtiva ettiği genel bilgilerin doğru olduğunu, özel bilgilerin de belli bir denetimden geçtikten sonra yayımlandığını göstermektedir.

Her hâtırat, tarih denen muhteşem binanın inşasında kullanılan bir yapı taşı gibidir. Tek başlarına ele alındıklarında bir kıymet ifade etmeyebilirler. Ancak binanın tümü göz önünde bulundurulduğunda bu yapı taşlarının ne kadar önemli oldukları ortaya çıkar. Çünkü tarih bunlardan oluşur. Özcan’ın “Ağabeyler Anlatıyor” serisi sadece hâtıra sahipleri ve Bediüzzaman’ın hayatı hakkında değil, yakın tarih için de önemli bir kaynaktır. Özellikle devletin dine ve dinî müesseselere müdahalesinin çok olduğu yirminci asrın ilk yarısını teşkil eden dönemde din-siyaset ilişkileri açısından birçok gerçeğin ipuçlarını ortaya koyan bir eserdir.

Özcan, arşivindeki bilgileri derleyip yayınlamakla birlikte arşivini tamamen herkese açmamıştır. İleride hâtıra sahiplerinden yapılan kayıtlarla kitaplarda yayınlanan bilgiler arasında bir çelişki görülürse, doğru olan tarafın kitaplardaki bilgiler olduğunu ifade etmektedir. Bunun ana nedeninin, tashih safhasında hâtıra sahiplerinin düzeltme yapmaları olduğunu söylüyor. Ayrıca tashih safhasında hâtıra sahiplerinin yeni ilaveler yaptıklarını da belirtiyor. Buna ilâveten Özcan, her ne şekilde olursa olsun, herhangi bir yanlış farkedildiğinde yeni baskılarında derhal düzeltildiğini ifade ediyor.

Bir sözün anlaşılmasında lafız ne kadar önemliyse, bağlam da o kadar önemlidir. Bu açıdan bakıldığında “Ağabeyler Anlatıyor” serisinin Risale-i Nur’un anlaşılmasında önemli bir hizmet gördüğünü söyleyebiliriz. Zira Özcan’ın bu eseri, Risale-i Nur’un telif edildiği sosyal ortamı gözler önüne seren bir çalışmadır. Bazen metin bize bir şey söylemeyebilir. Metnin ne demek istediği ancak sosyal bağlam yardımıyla anlaşılır. Bu yönüyle Özcan’ın eseri Risale-i Nur’un anlaşılması ve şerhinde önemli katkılar sağlayacak bir eser olarak durmaktadır.

On the Method of Interpreting Scientific Knowledge

Bilimsel Bilgiyi Yorumlama Metodu Üzerine

Zeki EKER

Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi Fen Fakültesi Uzay Bilimleri ve Teknolojileri Bölümü, Akdeniz University Faculty of Science Department of Space Sciences and Technologies, Antalya/Türkiye. eker@akdeniz.edu.tr, Orcid ID 0000-0003-1883-6255

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü – Article Type	Translation / Çeviri
Geliş Tarihi – Date Received	8 Mart / March 2022
Kabul Tarihi – Date Accepted	12 Haziran / June 2022
Yayın Tarihi – Date Published	28 Haziran / Haziran 2022
Yayın Sezonu	Haziran - June
Issue - Sayı	13

Atıf / Cite as: Eker, Zeki. "On the Method of Interpreting Scientific Knowledge: Bilimsel Bilgiyi Yorumlama Metodu Üzerine". *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi – Katre International Human Studies Journal* 13 (June / Haziran 2022), 209-238.

<https://doi.org/10.53427/katre.1084761>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/katre/policy>

Copyright © Published by İstanbul İlim ve Kültür Vakfı / Istanbul Foundation for Science and Culture, İstanbul, Turkey. All rights reserved.

On the Method of Interpreting Scientific Knowledge¹

Zeki EKER

Öz

Objektif bilimsel bilgi tekrarlanabilir deney veya gözlem sonucunda ortaya çıkan, bir başka deney veya gözlem ile yanlışlanamayan bilgi türü olarak tanımlanmıştır. Objektiflik bilimsel bilginin vazgeçilmez bir özelliğidir. Bu durumda evrenin kendisi başta olmak üzere, en küçük parçasından en büyük parçasına kadar evrendeki her şeyin görünüşü, boyutları, özellikleri, iç ve dış yapısı, hareketi, nasıl değiştiği (evrimi), yaşı, ömrü gibi bilgiler ile evrendeki olayların tanımları, fiziksel özellikleri, sınıflandırılmaları, ne zaman nasıl ortaya çıkıp nelere sebep oldukları gibi bilgilerin tümü objektif bilimsel bilgi türüne girmektedir. Kişiden kişiye, toplumdaki topluma, medeniyetten medeniyete değişmez. Ancak bilim anlayışı, bilimsel bilginin kullanım tarzı, bilimsel bilgilere atfedilen değerler sistemi kişiden kişiye, bölgeden bölgeye, medeniyetten medeniyete değişiklik gösterebilir ve göstermektedir. Aynı bilimsel bilgi farklı şekillerde kullanılabilir gibi farklı şekillerde de yorumlanabilir.

Bu çalışmada objektif bilimsel bilgiler arasından itina ile seçilmiş iki örnek (su çevrimi ve evrenin büyük ölçekteki yapısı) ile Müslüman toplumlarda bilimsel bilgilere verilmekte olan tepkiler incelenmiştir. Birinci örnek genelde itiraz görmesi bakımından ikinci örnek ise hem pozitif hem negatif tepkilere sebep olması bakımından tercih edilmiştir. Birinci örnek Dünya’da hayatın sürdürülmesi; ikinci örnek ise hayatın ortaya çıkması ile ilgilidir. Yediden yetmişe herkesin az çok fikir sahibi olduğu birinci örnek ile birlikte sadece uzmanlarının ve öğrenen meraklılarının bildiği ikinci örneğin bu çalışma için seçilmesindeki amaç İslam’a göre bilimsel bilginin yorumlanmasının popülerlik, uzmanlık da dahil her çeşitten konuya uygulanabileceğini vurgulamak içindir.

Objektif bilimsel bilgi temelde “nasıl?” sorusunun cevabı olarak üretilmiş bilgilerdir. Birçok durumda “neden?” veya “niçin?” sorularına cevap veriyor gibi görünse de objektif bilimsel bilginin özü nasıl’ı ilgilendirir niteliktedir. Bilim adamları veya bilimsel bilgi üretenler sübjektif cevaplardan kaçarlar. “Zamanın Kısa Tarihi” adlı kitabın yazarı Stephan Hawking’in “*Bilimin klasik yaklaşımı böylesi bir evrenin neden niçin var olduğu sorusuna cevap veremez*” sözü bunu açıkça göstermektedir. Evrenin hangi gerekçe ile veya ne için yaratıldığı İlahi bir gücün amacını ve hedefini bilmek gibi yorumlara dayalı bilgi gerektirdiği için modern bilimin temsilcileri tarafından bilimsel sınırların dışına atılmıştır. Böylesi bilgiler bilimsel bilgi sınıfına girmez. Aslında bu durum sadece evrenin tamamı için değil küçük parçaları hatta evrende vuku bulan olaylar için de geçerlidir.

Ancak, varlığın hakikatini anlamak için “nasıl?” sorusuna verilen cevaplar kadar, “neden?” ve “niçin?” sorularına verilecek cevaplar da önemlidir. Çünkü “nasıl?” ile birlikte “neden?” ve “niçin?” sorularının da cevaplanması ile

¹ Bu makale müellifin bu sayıda yayımlanmış olan “Bilimsel Bilgiyi Yorumlama Metodu Üzerine” başlıklı (s. 146-176) makalenin İngilizce çevirisidir.

insanlar objektif bilimsel bilginin tatmin edici bir yorumuna ulaşabilirler. Yorumlarla üretilen bilginin sübjektif olması onun yanlış olmasını gerektirmediği gibi değerini de azaltmaz. Aksine, objektif bilginin İslam'a göre yorumlanmasının yolunu açar ki bu da İslam düşüncesinin, İslam Dünya görüşünün, İslam bilim anlayışının özgünlüğü ve diğer düşüncelerden, görüşlerden ve bilim anlayışlarında farkını ortaya koyar. Aksi takdirde, yani yorumlar da objektif olsaydı (ki bu imkânsızdır, varlığın doğasına aykırıdır), medeniyetler olmazdı, insanlar da aynı fabrikadan çıkmış aynı tip, aynı tepkiyi veren, ruhsuz robotlar gibi olurdu.

Saf objektif bilgi özünde kıymetli olmasına rağmen, bilgiden çok yorumu ön planda tutanlar açısından hayal kırıklığına sebep olabilir. Su çevrimi ilkököl müfredatına kadar girmiş anlaması kolay objektif bilimsel bilgilerden olmasına rağmen, yorumsuz anlatılması sebebiyle çok Müslüman tarafından tepkiyle karşılanmaktadır. Çünkü, ömrü boyunca ata ve babalarından “yağmur rahmettir” sözünü işiten Müslümanlara “yağmur neden yağar” sorusuna verilen cevap yağmur nasıl yağar anlamında anlatıldığından (bulut içindeki su buharı, atmosferde rüzgar ile gezerken soğuk bir yere rastlaması sonucunda, buhar yoğunlaşıp yağmur, kar veya dolu olur), yani Kur'an'da olduğu gibi, başta insanlar olmak üzere bitki ve hayvanların ihtiyacı olan suyun su çevrimi mekanizması ile tuzlu okyanuslardan alınıp kıta içlerine ihtiyaç sahiplerine itina ile tatlı su olarak ulaştırılması sanki sebep-sonuç ilişkisi ile ortaya çıkmış sıradan bir olay şeklinde anlatıldığı için, yağmurun rahmet olduğu bilerek veya bilmeyerek gizlendiğinden Müslümanlar bu anlatımdan rahatsız olmaktadır.

Kur'an ve çağdaş tefsirinde de evren, evrendeki varlıklar ve olaylardan bahseder. Ancak dikkatle incelendiğinde görülecektir ki, ayetler ve ayetlerin açıklamaları (tefsirler) “nasıl?”dan ziyade “neden?” ve “niçin?” ile ilgilidir. “*Göğü kudretimizle biz kurduk ve biz onu genişletmekteyiz*”(ez-Zâriyât 51/47) ayetinde olduğu gibi, evrenin neden genişlediğine dair bir soru okuyucunun aklına takılmaz. Aksine, ayetlerde okuyucunun aklına takılan “nasıl?” sorusu olmaktadır. Bunun da gerekçesi, Kur'an Müslümanları bilimsel araştırmalara teşvik etmesidir ki, “nasıl?” sorusuna verilen cevaplar ile birlikte ayetler daha anlaşılır olmaktadır.

Sadece “nasıl?” sorusunun cevaplarını araştıran modern bilim ve objektif bilimsel bilgiler ile varlığın hakikatini anlamak mümkün değildir. Varlığın hakikatini anlamak, merakı gidermek, öğrenilen bilgi ile tatmin olmak için, sadece “nasıl?”a verilen cevaplar yetmez, “nasıl?” soruları ile elde edilen objektif bilgilerin “neden?” veya “niçin?” soruları ile yorumlarının da aranması gerekir ki, bir çıkış yolu bulamadığı için modern bilim anlayışı objektiflikten ödün vermemek adına bu yolu kapatmıştır (yorumlar kime göre neye göre olacak?). Bin dört yüz küsur yıldan beri yürürlükte olan İslam bilim anlayışına göre ise böyle bir problem yoktur. Çünkü objektif bilimsel bilgiler ortada bırakılmamış, onların “neden?” ve “niçin?” soruları ile nasıl yorumlanacağını örnekleri başta ilgili Kur'an ayetleri olmak üzere çağdaş tefsirleri de her çağda insanlara yol göstermiştir, göstermektedir ve gösterecektir.

Abstract

Objective scientific knowledge is a kind of knowledge extracted from one or more experiments or observations, which is not refutable by any other experiment or observation. Objectivity is an indispensable feature of the scientific knowledge. Therefore, any knowledge such as appearance, size, properties, internal and external motions, structures, and changes (evolution), current age and natural lifetime of the universe itself or about one or many of its parts regardless their sizes, including knowledge of events occurring in it; such that, definitions, physical properties, classifications, how, when and where they appear or disappear, and their influence etc, are considered objective scientific knowledge. It is obvious that these are kinds of knowledge which never changes from person to person, from one group to another and from one civilization to other. However, definition and understanding of science, style of using the scientific knowledge and value attributed to science could change from one civilization to other, from one region to another, even one person to other. The same scientific knowledge could be used for many different purposes and/or could be interpreted differently among the people, societies and civilizations.

Two specific examples of objective scientific knowledge (water cycle and the large scale structure of the universe) have been chosen to investigate responses of Muslims. The first one, "Water cycle" is a typical example that Muslim society refuses or rejects. The second is a kind of knowledge that both negative and positive responses could be observed. The former one is about the continuation of biological life on the Earth, while the latter is also about the life, but it is about the origin of life in the universe. The first one is very popular and easily known among the people of all ages. These examples are chosen intentionally for this study to emphasize how powerful the method of interpretation, which may work whether the subject is popular or not and valid among the different kinds of knowledge

In reality, the objective scientific knowledge is the knowledge produced from questions starting by "how". Knowledge related to "why" also exists. Despite answer of such questions start by a word "because", the essence of explanations always related to "how". This is because; the modern scientists escape subjective questions and subjective answers. This is obvious in the words of Stephan Hawking, who is the author of the book "Brief History of Time". He claims: *"The usual approach of science of constructing a mathematical model cannot answer the question why there should be a universe for the model to describe. Why does the universe go to all the bother of existing?"* Answer to such questions "why is the universe created?" requires knowledge about knowing the mind of God. A human mind is not eligible to give an answer to this question. If someone claims there is an answer; it is definitely not an objective but a subjective answer. Subjective answers, on the other hand, are not scientific according to modern definition of science. For us, the situation is not only true about the universe as a whole; the same situation is also true for its parts and natural events.

However, perception of reality or complete understanding of a situation requires not only information related to "how", but also "why". In such a way that answers related to "why" should be considered as interpretations of the scientific knowledge. That is only after proper interpretations which were

deduced from both “how” and “why”, a complete understanding of events could be achieved. Interpretations, however, are usually subjective. If a piece of knowledge is subjective, in another saying, if it is not scientific, the subjectivity does not reduce its value. On the contrary, it opens a road towards interpretation of scientific knowledge according to Islam (or any other civilization). Therefore, subjectivity is indispensable to distinguish Islamic thought, Islamic worldview, Islamic understanding of science from the other thoughts, worldviews and understandings. On the contrary; if interpretations were forced to be objective (this is impossible, unnatural), there would not be cultures, and civilizations; humans would be like spiritless robots all same, giving identical responses, boring and dull.

Water cycle is a typical example of un-interpreted (pure) scientific knowledge refused by Muslims, despite understanding it is very easy; thus it exists even in primary school curricula. This is not because Muslims are against science but because the pure knowledge is given without interpretation. Every Muslim heard from his father and mother, and from his ancestors that “the rain is mercy”. But, the teachers who teach it in the class room first ask the question “why does it rain?” but only explain how it rains even if the answer starts by the word “because” as if the rain is an ordinary event (if water vapor in a cloud runs in cool air in the atmosphere, it condenses and precipitate as rain, hail or snow) occurring as a result of cause and effect.

Qur’an and its contemporary commentator Risale-i Nur also give information about the universe or about its parts including natural events. With a careful look, one could see that, the verses and their explanations are more related to “why” contrary to science rejecting “why” thus confined only “how”. Consider the verse, “**And the heaven We constructed with strength, and indeed, We are [its] expander.**” (Adh-Dhariyat, 47); a reader would not interest in “why”, but wonders about “how?” The reason is clear: humans could achieve objective knowledge (experiments or observations), but not proper subjective answers according to Islam. Thus, Qur’an encourages humans to obtain observational and experimental knowledge, which is the essence of science.

Despite, modern science closed the way towards subjective interpretations (according to what?), proper subjective interpretations (according to Qur’an) originating from “why” are essential to humans for fulfilling curiosity, grasping the reality and to be satisfied with the knowledge. Actually, this is the essence of science according to Islam, which was established after the revelation of The Qur’an. According to Islam, observational and experimental knowledge (science) should not be left alone. Any objective scientific knowledge, which are related to “how?”, must be interpreted by the questions starting “why” according to Islamic worldview. Examples of interpretations could easily be found in Qur’an and its contemporary commentators such as Risale-I Nur.

Keywords: Astrophysics, Scientific knowledge, Islamic Science, Objective knowledge, Interpretation, Risale-i Nur.

Introduction

Scientific knowledge is claimed being absolute and truest information with respect to other kinds of knowledge such as art, intuition, astrology, prophesy and religious knowledge/authority etc. Such a claim does not occur only in western sources but could be found in the formal education of many Islamic nations of today. Being open to criticism or re-confirmation is defended as a guarantee for its trustworthiness. Continuous consistency tests repeated by skeptics are presented as a proof for this guarantee.

It is very important not to confuse meanings of science, scientific theory, scientific knowledge and understanding of science. For example, the word “science” is often means the body of knowledge collected over centuries of various scientific activities, but sometimes it is used to indicate practices of scientists. One of the 20th century philosophers, Paul Feyerabend² claimed “Every school, which is interested in philosophy of science, understands and explains what science is, how it works differently. Moreover, scientists, politicians and various officials, who stood for the society, have opinions. If one says that the nature of science is still not clear, it would be the truth.” Even if we think there are no confusions about understanding scientific theory, or scientific knowledge, the understanding of science is not what one understands from the word “science”. Actually, it is a style of understanding and a way of usage of the results from scientific activities or science in general, or it can be understood what primary purpose of scientists doing science, or the system of values attributed to scientists, scientific knowledge and activities. Moreover, despite the science is a single entity, in reality it is precious heritage gathered from one generation to other and because of that it is the most valuable treasure of mankind. Therefore, its value could be different at different places over the world or among different civitations; meanwhile purpose of using science may also alter.

It is expected that scientific knowledge must be true, consistent, and sufficiently accurate. But it is not always the case that a theory or a claim is true just because it contains a proven hypothesis. In another saying, usage of true scientific knowledge in a theory, in a claim, or in a scientific description does

² Paul Feyerabend, *Bilim Kilisesi*, çev. Cevdet Cerit (İstanbul: Pınar Yayınları, 1991), 107.

not make it correct, acceptable and consistent. Everyone, especially Muslims, must always be aware of such logical fallacies. Science or scientific claims cannot be exceptions.

Since about a few centuries, humanity, even some contemporary civilizations, are somehow directly or indirectly imposed to accept contradictory interpretations of modern scientific knowledge. It is generally said; this is science, by definition it is true and correct, thus you must accept it, otherwise you are against science. In most cases, however, scientific knowledge is not objected. What usually objected (or refused) are the interpretations, not the objective knowledge itself.

Definition of objective scientific knowledge is required at this point. Any knowledge coming from repeatable experiments and/or observations, which could not be refuted by another experiment or observation, are objective scientific knowledge. One important aspect of objective scientific knowledge is that it is usually about the universe or about part of it. Humanity entered the era of big data from experiments and observations. Scientists use data to produce objective knowledge about the universe as a whole as well as about its various parts. The branches of science are for specializing. Chemistry involves at molecular and atomic levels, and biology regards living plants and animals while physics follow the structure and motion of material bodies. As if all natural sciences appear working on a big jigsaw puzzle named the “universe”.³ The world picture of the universe today is based on Einstein and his theories of special and general relativity, developed step by step after previous world picture by Newton. Newton’s view in turn may be compared with the previous Aristotelian world-picture, which held for two thousand years. From micro to macro cosmos, some parts of our picture may be missing, even today. Scientists would be jobless otherwise. Nevertheless, such missing parts do not spoil the general appearance of the world picture which is about how the universe is structured and how the machinery of the universe works and evolves.

Such objective scientific knowledge is interpreted by unbelievers as if there is no creator, thus universe described as no man’s land, ownerless, thus, it

³ Barbara Rayden, *Introduction to Cosmology* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), 27

is like a palace which is degrading in one side. It is created as an art and ordained miraculously like a book to be read, in the other side, especially in the minds of Muslims and believers. In this study I will not compare the sides and criticize according to one perspective by presenting evidence opposing the other side as was done by most classical thinkers. Any culture may have own way of interpretation, therefore, I will rather emphasize interpretation of objective scientific knowledge according Qur'an and Risale-i Nur Collection, the contemporary expounder, by a method of core examples, such as water cycle and large scale structure of universe, so these examples could be enlarged later for the other branches of science and perhaps down to a particular subject of a branch.

1. Uniqueness of Chosen Examples

The first place to start for searching for the main idea of how to evaluate objective science in a Muslim society is verses from Qur'an and pages of Risale-i Nur Collection, the contemporary expounder. The main idea is clearly expressed by the following words of Nursi,

*"In Kastamonu a group of high-school students came to me, saying: "Tell us about our Creator, our teachers do not speak of God." I said to them: All the sciences you study continuously speak of God and make known the Creator, each with its own particular tongue. Do not listen to your teachers; listen to them."*⁴

After these words, Nursi went on giving examples how branches of science such as medicine and pharmacology, engineering sciences, science of economics, military science, electricity (branch of physics), natural science and sciences of reading and writing (literal sciences) speak about the creator and then emphasized that there would be hundreds of other sciences and branches similarly talk about the God. These examples are well known examples given in the Risale-i Nur Collection which could be found as various books and in numerous subjects but here particularly counted are from "the Sixth Topic from the Fruits of Belief".

⁴ Nursi, Bediüzzaman Said, *The Words*, çev. Şükran Vahide (İstanbul: Sözler Neşriyat, 2013), 172.

Not only the branches or branches of the branches, every topic, any particular event or an object described by objective knowledge coming from observation (or experiment) could be seen as a letter, as a missive, as a message from the God or as an indication to glorify of all-Mighty, all-Knowing, masterful, caring, beloved, compassionate and merciful Creator. This is also clear in the following lines from Nursi.

“Yes, all flowers, all fruits, all grasses, and all animals even, and all trees are seals of divine oneness and stamps of divine unity, which, together with the places they are found, which take the form of missives, are like signatures showing the one who wrote the place. For example, a buttercup in a garden is like a seal of the garden’s inscriber. Whosever seal the flower is, all flowers of the same sort on the face of the earth indicate clearly that they are his words and that the garden too is his writing. This means that all things ascribe everything to the One who created them, pointing to a maximum affirmation of divine unity.”⁵

A unique difference of our examples in this study from the examples given in the Sixth Topic from the Fruits of Belief is intended. Purpose of choosing these examples are also unique. The first of the two specific examples is chosen because the event and scientific explanation is known almost by everyone who has a primary school education or more, while the other example is very specific to specialists of the field. Former one is about an event occurring on Earth, called “water cycle” which the life on Earth depends on it. However, latter one is about the large scale structure of universe still serving life, that is, once again the origin of life depends on it. Purpose of choosing such extreme examples are to show the method or the style of evaluation and the principle of interpretation is basically the same and effective. Departing from these extreme examples, there could be other spectrum of examples to be studied by Muslim scholars; then correct attitude towards objective scientific knowledge in general would be granted to ordinary Muslims.

⁵ Nursi, Bediüzzaman Said, *The Flashes*, 30th Flash, The Fourth Point, the Third Indication, p. 412.

2. Example One - Water Cycle

Rain has a very special respect among Muslim societies. It is recognized as a mercy from God; it is even called “mercy” among Muslims which is clearly declared by Nursi as “*Rain is even called ‘mercy’. Because, since it comprises numerous works of mercy and benefits, it is as if mercy has become embodied as rain, has been formed into drops, and arrives in that way*”.⁶ Now, let us think, what would happen if an event, which is called “mercy”, is trivialized in a class when water (or hydrological) cycle is described as a typical example of objective scientific knowledge existed in the official curriculum? A primary school student who used to hear “rain is mercy of Allah” from parents for many years would be disappointed first, and then his/her parents too if plain un-interpreted knowledge of how it rains reaches to them.

Indeed, “water cycle” is a very typical case in contemporary objective scientific knowledge which most Muslim societies react wrongly. By a careful attention, however, it can be understood that the reactions are actually not against the information contained in the lessons, but they are against the style of expressions, wording or plainness of objective knowledge or simply because of the answer given to the question “how it rains?” while the student and parents who would like to hear “why it rains?” The answer is generally known by all grownups including parents. If the clouds full of water vapor in the atmosphere run in to a cold region, the water vapor condenses and rain drops develop and fall down as a rain. How a condensation happens, how rain droplets are forming, may even be demonstrated in class. If a boiling pot is covered by a cold lid, water drops and droplets as condensations are seen on the lid. It is clear that the respond is not against how water droplets form, as rain droplets are forming in the air. Actually, it is not this objective knowledge, but nullifying the respect given to the rain is objected. Obviously, then a group of students, who are the children of religious parents, becomes very unhappy by listening such a lesson opposing their beliefs; as if the rain is not a gift or a mercy from Allah but it is just an ordinary natural event resulting from cause and effect. If students are kept informed in a similar manner in classes and people bombarded from televisions and media in the same way without giving

⁶ Bediüzzaman Said Nursi, *The Words*, 712.

an answer to the question “why it rains?” such unpleasant situations, even cultural clashes would be inevitable.

Today’s leading scientists seem to be agreed each other that modern science is only for answering questions starting by “how” but not “why.” This is very clear in the saying “*The usual approach of science of constructing a mathematical model cannot answer the question why there should be a universe for the model to describe. Why does the universe go to all the bother of existing?*” by Stephan W. Hawking⁷ who is the author of the famous book *A Brief History of Time*. For us, this rule must not only apply to the universe as a whole only, it should be applied to its parts and every events occurring in it. For example, science actually does not answer questions such: “why masses attract each other?”, “why the Sun shines since billions of years?” despite already given answers to such questions start by a word “because”.

Let us be more specific, a scientific answer to the first question would be “because there is universal law of gravitation” which is not an answer which could satisfy all persons who asked the question. After hearing this answer, immediately a person would ask again: “Why there is a universal law of gravitation?”, then chains of questions and answers would follow each other until infinity. It is obvious that an objective answer, satisfying everyone, does not exist according to the modern understanding of science. On the other hand, one may hear an answer such: “because masses are observed to attract each other proportional to each mass and inversely proportional to the squares of the distances between them”. Such an answer, however, does not really explain why, but explains how. So, although the question appears with “why?” and although the answers start with “because”, the description and wording indicates that the question “why?” is answered in the context of “how?” Similarly, the answer to “why it rains?” could be “because clouds carrying water vapor run into cold region in the atmosphere.” is not really an answer to the question “why?”, rather it is the answer explains how it rains.

Modern science which is not interested in the answers in the context of “why” or modern scientists and scientific methods which are staying away from

⁷ W. Stephen Hawking, *A Brief History of Time from the Big Bang to Black Holes* (London: Bantam Press, 1988), 174.

such kinds of answers, are collecting answers in the context of “how” as scientific knowledge. Therefore, since the true answers of question “why” are considered subjective, that is, there could be many true answers according to questioner and answerer, they are considered un-scientific. The difficulty associated with the subjective evaluation of the objective knowledge is obvious. Which off the answers would be accepted true, under what conditions, for whom and when? Because of such difficulties, or non-existence a unique answer, the scientific methods are designed to stay away from such perplexing conditions. On the other hand, if an answer is subjective and not scientific, it does not mean it’s wrong or unacceptable. Some subjective answers, which scientists would not be satisfied, could be the answers of many people if they are presented by acceptable evidences. Unfortunately, those people who are satisfied such subjective answers are considered un-educated low profile according to western minded cotemporary modern scientists.

However, it is obvious that the answers to the questions about the universe (or its parts or natural events) could be either under the context of both “how” or “why”. Both are equally expected and needs to be answered. Former one needs objective scientific knowledge thus it is usually considered to be answered by the educated. On the other hand, latter one is also needed and only the educated ones must answer them also. Despite they are labeled as unscientific; such subjective answers are needed according to “argument from sentience”.⁸ Imagine a world in which there were no creatures that have feelings, desires, appetites, and knowledge – in short, a world of no sentient beings. Would it be bad or good if the wind erodes away a rock; or a valley is filled by landslide? Since we are not in a part of such unconscious world, and we are sentient beings, the natural events could be evaluated as beneficial or not by us and by the other sentient creatures (humans and animals and even for living plants affected by natural events. Thus rain is one of those natural events which are considered to be mercy from God).

Therefore, accessing full reality, usually, it is not only one but both objective and subjective answers are needed. The subjective answers are interpretations of objective scientific knowledge or the answers given after

⁸ Richard H. Popkin & Avrum Stroll, *Philosophy Made Simple* (New York: Broadway Books, 1921), 66.

proper interpretations. The subjective answers is usually not expected to be completely hundred per cent subjective. For example, interpretations of science or scientific events by Muslims are expected to be suitable to Islamic belief. Thus, many of subjective answers accepted by other beliefs do not fit to Islamic society. A sentence in a textbook “water cycle is for transferring water from oceans to lands” would be a clue for starting an interpretation suitable to Islamic belief and to continue saying that there are living creatures everywhere on Earth, from the middle of deserts up to the top or on the steep sides of very high mountains, difficult places to be and to go, which all needs water to survive. Without water, living creatures cannot survive. Water cycle is thus important as a mechanism which is established by all-Knowing and all-Mighty Creator to carry drinkable water to animals and plants not only humans. Only after such interpretation was done, the importance of water for humans and for other water dependent life could be understood. Explaining it with simple cause and effect is not sufficient to understand how valuable it is especially among the Muslims. If one sees it as a mechanism established by the Creator, then instead of saying “it is a careless natural event”, a Muslim would prefer to say “the rain is mercy” in order to feel secure and respectful to other life on Earth.

On the line of this interpretation, a Muslim is able to say that “water cycle” is not a simple event which exists only because of simple cause and effect relations. It is an intentionally established mechanism by a caring God for carrying water from seas to every point on continents as much as it is needed and also on the exact time when it is needed. Parts of this critical duty are actually shared by wind, clouds and dust at the first look. Actually, “water cycle” is the name of this duty in the scientific language.

According to western scientists or western oriented people of the east, the subjective answers may not be as convincing as objective knowledge. Nevertheless, a Muslim could at least say for the sake of reality that if the rain, which itself has no ability of caring, is explained by a condensation alone as in the experiment in the class room, the central steps of Anatolia would not receive even a drop of a rain from the Mediterranean because all the water collected from the sea as a result of evaporation would be dropped on to the Taurus Mountains, nothing would be left to the central Anatolia. Un-doubtfully,

It is objectively known that it rains when air temperature drops below the condensation temperature. But, we also know, on muggy days, it is about to rain, all conditions seem to be right, but it does not rain. Obviously, not only condensation temperature, but also there are other causes such as, amount of humidity in the air, air pressure, the amount of dust content, dust sizes and shapes in the air etc. Thus, all-Wise Creator adjusts fine conditions of raining in a way that the rain goes up to where it supposed to go.

Dust particles in the air are needed for nucleation to form very tiny water droplets in a moist medium. Kinetic energy of a particle is proportional to the mass and the square of its velocity. Comparing relative speeds of a dust particle and a water molecule with a same kinetic energy, the dust particle, which is very massive compared to a water molecule, appear as if not moving. Fast water molecules hit dust particles time to time. These collisions are inevitable and inelastic. Thus, each water molecule hitting a dust particle sticks on to it (remember salt becomes moist). By the time water is accreted on the dust particle. The amount of water on the dust increases and by the time water dominates the dust particle that it looks as water droplets. If droplets become heavier than the other molecules in the air, then falling starts. Falling increases accretion of water further (remember if you run in the rain, you will get wet faster). Growing of droplets speed up and finally rain drops form and falling water drops are called rain. It is the air temperature during formation of drops plays a role to determine the kind of precipitation. If the air is cold enough that water collected on dust particles freezes, it rains hail. If only crystallizing occurs, then it rains snow. Big hail pieces, which is harmful, are seen, but it never seen rain droplets to be harmful unless they are gathered on the ground excessively which may cause flats. That is, drop sizes must be under control, irregular winds do not make the rain drops to collide in the air and combine them to form drops as big as oranges and water melons.

3. Example Two - Large Scale Structure of the Universe

Unlike “how it rains?”, which is known to almost everyone educated at any level from primary school diplomas to PhD holders, this second example “the large scale structure of the universe” is a very specific to known by contemporary astrophysicists and cosmologists and the ones who know it by

their personal interests. So it will be presented first as answers to the question “How?” like most of the objective scientific knowledge are presented.

Concept of a galaxy has not yet developed until the first quarter of the 20th Century. Galaxies observed by optical telescopes in the 17th Century and the following two Centuries were considered as clouds within the Milky Way. The Milky Way, which is our Galaxy, were seen by naked eyes since antiquity at every clear moonless nights in the middle of summer or winter as a bright band of starlight of about 10 degrees width rising from south passing through high in the sky, then appear ending at north but encircling the Earth. Elliptic galaxies seen after the invention of optical telescopes were recognized as nebulae. Spiral galaxies, however, were thought to be other solar systems, located in the Milky Way but not yet fully formed only with a central star, which is not yet fully formed, and a disk around it from which planets to be formed.⁹

It was in the year of 1924, when Edwin Hubble resolved six variable stars called Cepheid variable stars, which are known to obey period luminosity relation, in Andromeda galaxy. He used them as standard candles, that is, he knew their absolute brightness from the period luminosity relation, and calculated their distances as 930 000 light years.¹⁰ Because they are in Andromeda, indirectly this was the distance of Andromeda measured by Hubble in these years. By a similar method, using Cepheid variable stars again, Hubble measured a distance of another spiral galaxy called M33. Therefore, It was clear to Hubble that, these systems cannot be located in the Milky Way because the size of Milky Way in those years was estimated to be about 300 000 light years.¹¹ Therefore, they must be other independent islands of universe; called galaxies beyond the Milky Way.¹² Hubble continued searching Cepheid variables in other galaxies for measuring their distances. With a limited number of galaxies, which was about twenty, Hubble also worked on the spectrum of those galaxies observed by 100-inch (2.5 meter) Hooker Telescope

⁹ Theo Koupelis, “Gökadaların Çeşitliliği”, *Evreni Anlama Serüveni*, çev. Esin Soyduğan (İstanbul: Nobel Yayınları, 2017), 481.

¹⁰ Theo Koupelis, “Gökadaların Çeşitliliği”, *Evreni Anlama Serüveni*, çev. Esin Soyduğan, (İstanbul: Nobel Yayınları, 2017), 477.

¹¹ Theo Koupelis, “Samanyolu Gökadası”, *Evreni Anlama Serüveni*, çev. Serap Ak (İstanbul: Nobel Yayınları, 2017), 454.

¹² The period luminosity relation of Cepheid variables were not correct in later years. That is, in those early years, estimated distances were but about twice big.

(largest in the world at this time) in Mount Wilson Observatory, California. It was very interesting that the spectra of galaxies and the measured Doppler shifts were indicating that they were all receding from us. Soon Hubble discovered that the receding velocity was proportional to the distance of the galaxy. This is interpreted as the evidence of that we are living in a homogeneously expanding universe, and the Hubble law “the receding velocity of a galaxy is proportional to its distance” was published in 1929.¹³

Since then, distance and speed measuring techniques was improved. Soon galaxies were found to be bound gravitationally into the structures called galaxy clusters containing tens or hundreds of galaxies. Resembling moving bees in a hive, galaxies too are moving in a cluster, but not freely as the bees in the hive, but under their own gravitational forces. Unlike bees, which are not colliding, the colliding galaxies were observed. A gravitationally bound structure of galaxies is called a cluster, specifically a galaxy cluster. After recognizing the galaxy clusters, the super clusters, which were containing tens of clusters, were also observed. Being superior to ordinary clusters, those are called super clusters.

Stars are known not to be colliding in a galaxy. Unlike the stars in galaxies, where practically they do not touch each other, the galaxies may hit one another in clusters because typical distance between the galaxies in a cluster is about 20 times of their size. However, the typical distance between the stars in a galaxy is about 20 million times bigger than sizes of the stars. Therefore, when two galaxies are in a head to head collision, the stars belonging to each galaxy do not collide because the probability of star-star collision is practically zero. But the same is not true for the dust and gas in those galaxies. At the time of collision, temperature of the gas and dust increase. While gas and dust stay in the location of the collision, the stars of each galaxy continue on their way while the gas and dust are left behind. The hot gas and dust were said to cool down and new stars, thus a new galaxy is also formed. This mechanism was considered as formation of new galaxies from the older. However, the latest information about galaxy collisions do not confirm this, on the contrary, it

¹³ Edwin Hubble, *Communications from Mount Wilson Observatory to the National Academy of sciences*, (1929), No: 105.

is known today that colliding galaxies finally merge to form larger galaxies.¹⁴ After a collision, the bigger galaxy swallows the smaller galaxy. That is named galaxy cannibalism.

Colliding galaxies, therefore, in galaxy clusters are common, many examples are observed. Those events are not like car accidents, which may happen in a very short interval of time. The moment of collision for galaxies may continue millions of years, while in some cases few billion years. A human life time is not large enough to see a galaxy collision from the beginning to the end, collisions of galaxies, therefore, are recognized only on pictures. The collisions of clusters, however, were not discussed until very recently, when the four clusters in a super cluster (Abell 1758) are discovered in the process of a collision.¹⁵ However, collisions of super clusters never observed. This is obvious because they run away from each other due to expansion of universe, therefore, they have no chance to collide.

Final objective knowledge about the large scale structure of universe is that star formation continues in the spiral arms of spiral galaxies. Spiral galaxies, however, are found more in large clusters where more colliding galaxies are observed. Star formation stopped in elliptical galaxies. They are more in clusters with less number of galaxy collisions observed.

Compared to the un-interpreted plain information of the first example above, which made Muslim societies unhappy, this example, however, containing plain information about the “expansion of universe”, for sure, makes almost all Muslims proud and happy because there is verse in Qur’an “*And the heaven We constructed with strength, and indeed, We are [its] expander.*”¹⁶ Moreover, happiness of a Muslim would intensify by learning more about how large the universe is and how it was constructed. After grasping the size of the universe, a Muslim would feel astonished and feel admiring to All Mighty; how powerful, how all knowing the God is. Infinity mercy, infinite caring of the Creator appear to be felt after realizing the size of the humans relative to the

¹⁴ Theo Koupelis, “Gökadaların Çeşitliliği”, *Evreni Anlama Serüveni*, çev. Esin Soyduğan (İstanbul: Nobel Yayınları, 2017), 477.

¹⁵ G. Schellenberger, L. David, E. O’Sullivan, J. M. Vrtilik & , C. P. Haines, “Forming one of the most massive objects in the Universe: The quadruple merger in Abell 1758”, *Astrophysical Journal* 882 (2019), 59.

¹⁶ Qur’an, Adh-Dhariyat, 47.

planets, stars, galaxies etc. Despite that, there would be a small group of Muslims, who would still be unhappy, for not hearing a word from the science about God as Creator or Organizer. Those are the ones never happy if they do not hear “galaxies were created by God” by their own ears directly. They are the ones only interested in interpretations more than hearing the objective knowledge. For them, an Islamic interpretation is more important than the objective knowledge itself even if this knowledge is about the universe which they did not hear before.

Actually there are clues in objective knowledge about the realities from which true answers of both “how” and “why” questions. The background knowledge and interpretation experience is very important for a person to be able to catch the clues. Clues, however, are hidden behind questions such why universe is structure in this way? To be able to answer such a question, person at least must remember that “the star formation still continue in spiral galaxies which are found many in the clusters especially in the large clusters where collisions of galaxies occurring more”. To make interpretation easy there could be additional questions such; what would happen if galaxies did not exist?

The answer is obvious: the first generation stars containing only hydrogen and helium together with trace amount of lithium, beryllium and boron but no other elements, would be diminished after they become supernova because the star formation is continued only in galaxies, especially in the arms of spiral galaxies. Without early galaxies, the star formation would have been stopped. No continuation of star formation means no Sun, which means no Earth. Nevertheless, not only hydrogen and helium, the other elements in the periodic table are also required for the living organisms. Briefly speaking, there would be no life in such universe.

Nuclear reactions in the cores of stars form the other elements in the periodic table. Therefore, the next step, apparently, is the formation of galaxies in order to continue formation of second generation stars, then, formation of galaxy clusters from the galaxies; finally the super clusters were formed. Galaxies is to keep stars together like bee hive keeping bees together. It is obvious, that the divine being, who wanted to create life, first organized conditions for the star formation and then stellar energy generation by nuclear

reactions, which are known as stellar evolution, to form or create new elements first helium from hydrogen, then carbon from helium, and then the other elements up to iron in the cores of stars. Only after supernova, the newly created elements spill in to the interstellar medium and the elements heavier than iron is created. Therefore, new generation stars are always richer in containing newly created other elements. Thus, this way continuation of stellar formation by the time, in a suitable corner of universe, with a proper ratio of all elements needed for life, the Sun is created with a planet called Earth. A single Sun and a solar system seems to be sufficient for creating life, like a single seed is enough to grow a tree, why the whole universe, clusters of galaxies and other galaxies are needed? The answer is again obvious: because not all of the seeds grow and then becomes trees.

It is known that if some elements are deficient or in excess in someone's body, the body does not function properly. For example, iron deficiency is a disease called anemia. Doctors are often discussing which illness is caused deficiency or excess of which element or mineral. Deficiency of some elements is not only problem for living bodies, but also problem formation of planets in star planet system. For example, excess or deficiency of iron is a cause formation or not formation Earth like planets. There could be a planet or planets revolving around in any star. However, it is not right to assume, there should be life on all Earth like planets. Formation of a planet like Earth carrying live organisms is not common. Peter D. Ward and Donald Brownlee, who are the authors of the book "Rare Earth: Why Complex Life is uncommon in the Universe"¹⁷ claim the Earth is the only planet sustains life. Again, Anders Sandberg, Eric Drexler, ve Toby Ord¹⁸ from Oxford University evaluated the Drake Equation in today's conditions and concluded that probability of no other civilization in our Galaxy is 53-96.6%, and the probability of that we are alone in the Universe is 39-85% due to the fact that since about a century we did not hear a radio signal to indicate existence of extraterrestrial intelligence.

Obviously, All Mighty, All knowing, infinite Mercy and Caring of the Creator of the universe require such a large scale structuring to produce life on

¹⁷ Peter D. Ward & Donald Brownlee, *Rare Earth: Why Complex Life is Uncommon in the Universe*, New York: Copernicus Books, p. 1-287.

¹⁸ A. Sandberg, E. Drexler & T. Ord, Submitted to Proceedings of the Royal Society of London A (2018), <https://arxiv.org/abs/1806.02404> (August 18, 2021)

a proper corner of a proper Galaxy, apparently we know and we call it the Milky Way. Formation of the Sun and the solar system containing right amount of elements proper for sustaining life do not appear independent from the large scale structure of the Universe. Those large structures (galaxies, clusters and super clusters), however, is not able to know existence of Sun and the solar system. Concentric (large ones containing smaller ones) appearance of the large scale structure of the universe, if served life to exist at least in Earth, this is the case obvious to us, otherwise life would not exist and we would not ask such questions. So, there must be a divine being organize them such a way that ultimately they serve for the life by the order set up. Not seeing them this way, or not interpreting those objective scientific knowledge this way may mean not understanding the life and the reality behind the life.

4. Examples Qur'an

Qur'an is a divine book discussing about the universe, but not like a textbook or a research paper. Textbooks and research papers are prepared to describe the objective scientific knowledge mainly answering the questions "how?" On the contrary, attitude of Qur'an, when describing the universe as whole or telling about one of its parts, or discussing an event in it, is more on the side as if answering the question "why?" It is obvious from the verse "*And the heaven we constructed with strength, and indeed, we are [its] expander*"¹⁹ that a reader could easily see the answer why the universe is expanding. Similarly, from the verse "... *And We sent down iron with its great might, benefits for humanity*,"²⁰ a reader easily understands why the element iron is sent down from stars (or from sky) to Earth. Similarly, the verse "*And the Sun runs his course for a period determined for him: that is the decree of (Him), the Exalted in Might, the All-Knowing*"²¹ tells why the Sun is kept in running where the word running may imply either its apparent motion on the sky, or its real motion in the space or its internal motions, or its differential rotation, or continuing nuclear reactions as Eker²² states it. Apparently, Qur'an left the objective knowledge for humans to discover, study and grasp it either by

¹⁹ Qur'an, Adh-Dhariyat, 47.

²⁰ Qur'an, Al-Hadid, 25.

²¹ Qur'an, Yasin, 38.

²² Zeki Eker, "Ve Güneş Cereyan Eder Mealindeki Ayetin Astronomi Açısından Değerlendirilmesi", *Katre* 9 (2020), 81-110.

observation, or experimentation because an objective knowledge is a unique answer to the question “how?” and it is rather easier than the interpretations, especially suitable correct interpretations. Since interpretations are not unique, that is, might change culture to culture, or civilization to civilization, Qur’an teaches us how to interpret objective knowledge.

Now let us look at how water cycle (or hydrological cycle) is discussed in Qur’an: The translation by A. Yusuf Ali (<https://quranyusufali.com/22/>) , Surah 6: An’am, verse 99).

“ It is He who sendeth down rain from the skies: with it We produce vegetation of all kinds: from some We produce green (crops) out of which We produce grain heaped up (at harvest); out of the date-palm and its sheaths (or spathes) (come) clusters of dates hanging low and near: and (then there are) gardens of grapes and olives and pomegranates each similar (in kind) yet different (in variety): when they begin to bear fruit and the ripeness thereof. Behold! in these things there are signs for people who believe.”

According to this verse, the rain is not an ordinary event as a result of cause and effect relations. According to God’s will, continuation of human and animal life, also for them to enjoy life, growing, bushing out and bearing fruits of various plants from soil are just depends on rain. Therefore, it is mercy. If the rain itself is unable to think humans and if it is observed to be beneficial to animals and humans, it is not because of the rain itself, but Allah who orders it and controls it.

Now, let us see what Qur’an says about all changing, ever moving and colliding large scale structures of the universe, which is the second example in this study. Of course, the large scale structures such as galaxies, clusters of galaxies and clusters of clusters were unknown to the people to whom Qur’an revealed. Only very recently since about a century mankind started to access this kind of objective knowledge. Allah, by definition, knows what he created, but it was not proper to explain it plainly and openly to the people who have no idea about them or not yet ready to understand and absorb them. But, still there are clear indications, or examples of interpretations of such objective knowledge in Qur’an. One good example is in Surah 22: Hajj, verse 18:

“Seest thou not that To God bow down in worship All things that are In the heavens and on earth,— The sun, the moon, the stars ; The hills, the trees, the animals ; And a great number among Mankind ? But a great number Are (also) such as are Fit for Punishment : and such As God shall disgrace,— None can raise to honour : For God carries out All that He wills.”

Bowing down for worship occurs only if all things in the heavens and on Earth self-consciously know Allah, and then obey Allah. However, this kind of obeying is for conscious beings. Galaxies and stars have no such faculties. As it is seen in the examples of the Sun, the Moon and the stars, even if they have no ability to think, and to move wisely and to foresee the creation of life, there is no other choice but Allah makes them organize as they appear full of erudite (Turkish: hikmetli). One may include the bigger objects, which are omitted because they were not known to the people of that time, Galaxies; clusters of galaxies etc, the meaning of the verse do not change. It is clear that a reader could find answers of such questions why the universe is constructed this way, and why they are keep running etc.

By the order of Allah those unconscious structures move according to a preconceived plan; creation of life. The evidences are obvious. If the universe is not structured as described above, that is if galaxies and clusters of galaxies did not formed, the stellar formation would not have been continued, thus, elements would not be formed and there would not be any biological life forms. The large scale structure of the universe is there and their motions appear to be conscious. Observation of a conscious motion by insensible objects indicates that there must be a mind using them this way. Therefore, an educated, healthy minded observer, who sees conscious behavior from unconscious objects, has no other choice to say that God must exist to maneuver them. Wisdom, rationality and free will are given to humans, therefore, they put in various examinations if they use of these faculties for the good or the bad. Only those, who know and trust Allah obey and behave according to the ordained order in the universe. The ones who prefer not to obey are worthless and inferior.

Briefly speaking, Qur'an is not for describing objective scientific knowledge, but by referring to objective scientific knowledge like water cycle and large scale structure of universe, Qur'an gives answers to questions “why?”

It is the Book which teaches humanity how to interpret objective knowledge which is about the universe, or parts of it, or natural events occurring in it.

5. Examples from Risale-i Nur

Being contemporary interpretation (tafseer) of Qur'an, Risale-i Nur also follows the same method of interpretations of objective scientific knowledge. A good example related to water cycle and/or rain:

“ The inanimate, lifeless cloud that resembles carded cotton has of course no knowledge of us; when it comes to our aid, it is not because it takes pity on us. It cannot appear and disappear without receiving orders. Rather it acts in accordance with the orders of a most powerful and compassionate commander. First it disappears without leaving a trace, then suddenly reappears in order to begin its work. By the command and power of a most active and exalted, a most magnificent and splendid, monarch, it fills and then empties the atmosphere. Inscribing the sky with wisdom and erasing the pattern, it makes of the sky a tablet of effacement and affirmation, a depiction of the gathering and the resurrection. By the contriving of a most generous and bountiful, a most munificent and solicitous sustainer, a ruler who regulates and disposes, it mounts the wind and taking with it treasuries of rain each as heavy as a mountain, hastens to the aid of the needy. It is as if it were weeping over them in pity, with its tears causing the flowers to smile, tempering the heat of the sun, spraying gardens with water, and washing and cleansing the face of the earth. ”²³

Briefly stating, this paragraph is all about why it rains, and why there is water cycle. In other words, how it rains and how the water cycle works are not the prime subjects. Since a cloud does not have ability to think, to move by itself, to be able care, there must be someone all powerful, all-knowing, all-caring, who established the water cycle for serving life on Earth. Since the rain is good for all plants and animal and plants and animals are there also to serve the mankind, it is for sure one can see an explanation why it rains and why Muslims say the rain is mercy. About the large scale structure of the Universe, however, the same book from the Risale-i Nur, called Supreme Sign, which is

²³ Nursi, *The Rays*, The seventh Ray, The Supreme Sign, page 134.

about observations of a traveler questioning the universe concerning its creator, clearly declares: (from the eyes of the traveler)

“it holds aloft in the heavens, without any supporting pillar, hundreds of thousands of heavenly bodies, some of which are a thousand times heavier than the earth and revolve seventy times faster than a cannon-ball; it causes them to move in harmony and swiftly without colliding with each other; it causes innumerable lamps to burn constantly, without the use of any oil; it disposes of these great masses without any disturbance or disorder; it sets sun and moon to work at their respective tasks, without those great bodies ever rebelling; it administers within infinite space—the magnitude of which cannot be measured in figures should they stretch from pole to pole— all that exists, at the same time, with the same strength, in the same fashion, manner and mould, without the least deficiency; it reduces to submissive obedience to its law all the aggressive powers inherent in those bodies; it cleanses and lustrates the face of the heavens, removing all the sweepings and refuse of that vast assembly; it causes those bodies to manoeuvre like a disciplined army; and then, making the earth revolve, it shows the heavens each night and each year in a different form, like a cinema screen displaying true and imaginative scenes to the audience of creation.”²⁴

Similarly, without repeating questions such “why it is like that?”, with a minimal amount of information, for the ones who need to know “how?”, the paragraph above discusses the large scale structure of the universe and explains the reality of their existence. It is like in Qur’an, omitting the large and the boring parts of objective scientific knowledge, and leaving out the details which are difficult for most of the people to understand, the paragraph concentrates on wondrous information related to “why?”.

Existence of more words related to “how?” in the Risale-i Nur in comparison to Qur’an must be origination from its position with respect Qur’an. It is a contemporary “tafseer” of Qur’an, that is, it is one of the modern time expounders of Qur’an. Since the book of Supreme Sign was written in the middle of thirties, a reader would remember that concept of a galaxy is just

²⁴ Nursi, *The Rays*, The seventh Ray, The Supreme Sign, page 132.

established by Hubble very short time ago. In these years Nursi was very busy defending himself and his students against irrational accusations from many official courts. He was also busy writing books the Fruits of Belief, The Supreme Sign in addition to the manuscripts, which he wrote, for official defense. It is normal that if he did not hear the new improvements in astrophysics in these years. Even if he heard, he was not in the condition to study them. However, the paragraph above indicates that he knew the large scale of the universe as if he traveled the observable universe and closely observed what was happening in the clusters without even saying a word cluster. It is not clear in above paragraph which is just a translation, but It is in the original Turkish version of the book, Nursi says “moving them altogether quickly without colliding”, which is translated above as “... them to move in harmony and swiftly without colliding with each other”.

Nursi talks about stars and the stars in the galaxies without mentioning the word “galaxy”. This is understood because he would not use the phrase “the heavenly bodies” but would prefer to say stars only. It is estimated today that there are about four hundred billion stars in the Milky Way. Head to head collisions among the stars never observed. Stars do not collide. But, Nursi says “moving them altogether quickly without colliding”. Now, let us assume galaxies are like floating ships carrying people. First, the people on the deck of each ship move but not collide or hit each other. This is like stars in galaxies which are not colliding. However, unlike ships directed by captains thus avoid collisions, galaxies collide each other. Indeed, colliding galaxies are observed. During these collisions, however, stars again do not touch each other. Why is this? Because stars are given a duty produce elements on the periodical table and thus should not be disturbed. Therefore, they must stay without collision even during a galaxy collision. On the other hand continuation of the duty, produce new elements, depends on collisions of galaxies in a cluster of galaxies. It is observed that stellar formation is slowed down or stopped in the clusters with less number of collisions.

It is also said above paragraph that “...it sets sun and moon to work at their respective tasks, without those great bodies ever rebelling;...”. Also says “it cleanses and lustrates the face of the heavens, removing all the sweepings

and refuse of that vast assembly; it causes those bodies to maneuver like a disciplined army”.

The subject how to treat objecting scientific knowledge by Muslim scholars is explained by an analogy in a book of Risale-i Nur Collection named “The Eleventh Word” where the universe is resembled a palace built by a wise powerful king, who is very wealthy, possessing numerous treasuries with all sorts of jewelries, and all sorts of fine arts and abilities “*Besides these he had other, hidden, wondrous treasuries. By way of attainment he had consummate skill in strange arts, and encompassing knowledge of innumerable wondrous sciences, and great erudition in endless branches of abstruse learning*”.²⁵ This all wise and powerful king invited a group of scientists and artists as inspectors. Then, he wanted from them to observe the palace, which was built by him for a service to his valuable guests, full of guests and then to write a report about it. The inspectors were divided into two groups.

One group studied the palace and concentrated only how it was build, what kind of material used in its construction, how many room it has, how large, how tall, what shape it has etc as if this place existed eternally and no one built it without discussing how valuable it is with fine arts and beauty, its functionality for the purpose its existence. In short, there was no extra in this report other than objective scientific facts. No interpretations no evaluations. However, the All-wise and All-powerful King was interested in its fine arts and science used on it, its efficiency and functionality should be discussed in this report. It is like a report which is discussing the size, the shape and the material used in the construction of the Selimiye Mosque, the masterpiece of Ottoman imperial architect Mimar Sinan, without saying a word about its art and the artist.

It is only if required valuable interpretations are added to the basic observational facts (objective scientific knowledge), such a report may achieve its purpose; it could be accepted by the ruler who asked for it, and it could be properly understood or valued by the other people who read it. On the contrary, un-interpreted objective scientific knowledge and improper interpretations have no value at al. The objective knowledge collected as the

²⁵ Nursi, *The Words*, 136.

answers of the questions “how?” achieve its top value only after proper interpretations.

3. Conclusions

Objective scientific knowledge is plain, basic knowledge, which is ready to be used and interpreted. Every culture or civilization has own right to decide how to use it or how to interpret it according own style and consent for the benefit of the community. Dictating or imposing a single way of usage and atheist style of interpretation benefiting to one civilization but not to all other civilizations are not right and acceptable. Although interactions between civilizations, between scholars of different cultures are inevitable, such interactions are valuable if they stayed within the freedom of thought or freedom of speech. Only with equal right democratic discussions associated with free will, mankind would benefit from the science best. Otherwise, the benefits would be lost, and mankind would run into greatest danger; e.g. nuclear weapons or scientific knowledge could be used as tools for egoist strong nations to steal natural wealth of innocent poor nations. Science and scientific knowledge is the most valuable heritage of mankind, thus it must be used only for the benefit of everyone.

According to a hadith narrated by Enes b. Malik and in similar hadiths, the Prophet Muhammad (PBUH) resorted to Allah from useless knowledge.²⁶ It is obvious for applied sciences (medical sciences, engineering sciences, agricultural sciences, etc) that knowledge is useful and beneficial to humanity. How about pure science? For example what is the usefulness of knowing how the Sun is structured, or how a galaxy, a cluster of galaxies or the universe itself organized. What is the use of knowing “universe is expanding”? What kind of benefit is expected for a person to know how hydrological cycle works? Is there any other kind of usefulness for pure science, which only appears satisfying curiosity?

As it was seen in the examples of water cycle and large scale structure of the universe, usefulness of pure knowledge becomes apparent after proper interpretations were done by answering the key question “why?” from which an ordinary man may understand how merciful Allah is, how all-Mighty, how

²⁶ Tirmizî, “Daavât”, 68.

All-Powerful, how all-knowing, how all-Caring etc. Therefore, right way of interpretation is very important; otherwise pure science could be considered non-useful, even harmful (attenuation of trust if it is contradicting someone's belief) other than satisfying someone's curiosity. The same is also true for the applied sciences. If they are not used for benefiting humanity, they can become tools for endangering the innocent.

Another hadith to emphasize importance of the interpretations is "wise reason (Hikmet) is a missing property for Muslims"²⁷. Here, the word "Hikmet" is equivalent to the Arabic word *حكمة*, which is a word equivalent to say "philosophy" in the Islamic civilization, literally means "reasoning". It may also be used in the meaning of interpreted knowledge. On the other hand, it may mean evaluation and interpretation of a case study and extracting most beneficial lesson from it. So, this hadith tells us how valuable the interpretations are, not just ordinary interpretation but proper interpretations related to how the machinery of this world (universe or a part of universe) is working properly and consistently. This is the hadith directly ordering the collection of proper interpretations suitable to Islamic belief, rather than objective scientific knowledge which sometimes may appear useless or against the Islamic belief. If it was done properly, already interpreted knowledge appears more important than original un-interpreted plain knowledge. Does this mean original objective scientific knowledge, or not yet properly interpreted knowledge or wrongly interpreted knowledge are refused, banned or discredited?

The true position of objective scientific knowledge and its respect among the Muslims could not be understood if the effect of another hadith "Seek knowledge even if you have to go as far as China"²⁸ was not studied. One must first notice that the word "knowledge" is preferred rather than "wisdom", or "reasoning" here. Therefore, whether it is interpreted or not-interpreted, importance of an objective knowledge of any kind is emphasized in this hadith. On the other hand, it is too naïve for one to assume Prophet Mohammed (PBUH) would not know the difference between interpreted and non-

²⁷ Tirmizî, "İlim" 19; İbn Mâce, "Zühd", 17.

²⁸ Celaledin es-Suyutî, *el-Câmi'u's-Sağîr*; çev. Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız, Zekeriya Yıldız (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2017),1/310.

interpreted knowledge or between a pure objective information and information polluted with Chinese beliefs and cultures. Consequently, this hadith may be understood in two ways. First meaning is that considering the difficulty and dangers of travelling in these years, fourteen centuries ago, when the Prophet (PBUH) was walking on the Earth, it would tells us that no matter how difficult accessing a piece of knowledge, a Muslim must try it best to get it, even if the difficulty is equal to traveling to China from Mekka, the hometown of the Prophet. Second meaning is that: knowledge from the other cultures could be polluted (or interpreted) by beliefs foreign to Islam, but still it is useful and Muslims should not refuse it. I think it must be because of this hadith; Early Muslims who meet Greek science in the 8th Century and forth, did not hesitate in translating classical books of Greek science. Here the privilege is given first accessing to the knowledge. Only after knowing it, a way of interpreting it, according to Islamic belief and cultures, would be opened. Obviously, Early Muslims were not being doubted about their foresight and perception, dignity, and trustworthiness on their belief. The Prophet (PBUH) trusted them regarding how to translate and accept objective scientific knowledge, even if polluted by a different culture.

A similar thrusting is seen in this century between the high school students mentioned above and Bediuzzaman Said Nursi who advised them “*All the sciences you study continuously speak of God and make known the Creator, each with its own particular tongue. Do not listen to your teachers; listen to them*”, which does not mean “*do not go in class room*” to prevent unsuitable interpretations, but on the contrary it must be understood “*go in for listening lessons*” but interpret them properly. The examples how to interpret is given in the 6th Topic from the fruits of Beief.²⁹ Actually, books of Risale-i Nur Collection are full of such interpretations. Earlier Muslims had only examples from Qur’an. But, today, including Risale-i Nur and similar Tafseer, also experience of earlier Muslims which could be found in the Islamic literature may exist to help how to interpret co-temporary objective science.

It was obvious to Prophet Mohammed (PBUH) and early Muslims that without objective scientific knowledge, interpretation are not possible; therefore, even if it is polluted by foreign beliefs it is very valuable treasure for

²⁹ Nursi, *The Words*, 172.

Muslims. This interpretation, however, does not contradict the hadith favoring wisdom or wise words in Arabic *حكمة* and hikmet in Turkish. Both hadiths support one another, and together form a more complete understanding of Islamic science.

References

- Eker, Zeki. "Ve Güneş Cereyan Eder Mealindeki Ayetin Astronomi Açısından Değerlendirilmesi". *Katre* 9 (2020), 81-110.
- Feyarabend, Paul. *Bilim Kilisesi*. çev. Cevdet Cerit. İstanbul: Pınar Yayınları, 1991.
- Hawkings, W. Stephen. *A Brief History of Time from the Big Bang to Black Holes*. London: Bantam Press, 1988.
- Hubble, Edwin. *Communications from Mount Wilson Observatory to the National Academy of sciences* (1929), No: 105,
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Koupelis, Theo. "Kütleçekim Yasası ve Modern Astronominin Yükselişi". *Evreni Anlama Serüveni*. çev. Zeki Eker. İstanbul: Nobel Yayınları, 2017, 69 – 94.
- Koupelis, Theo. "Gökadaların Çeşitliliği". *Evreni Anlama Serüveni*. çev. Esin Soydoğan. İstanbul: Nobel Yayınları, 2017, 473 – 511.
- Koupelis, Theo. "Samanyolu Gökadası". *Evreni Anlama Serüveni*. çev. Serap Ak. İstanbul: Nobel Yayınları, 2017, 447 – 472.
- Nursî, Bediüzzaman Said. *Ayet-ül Kübrâ*. İstanbul: Envâr Neşriyat, 1992.
- Nursî, Bediüzzaman Said. *Lem'alar*. İstanbul: RNK Neşriyat, 2013.
- Nursî, Bediüzzaman Said. *Sözler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.
- Nursî, Bediüzzaman Said. *Şualar*. İstanbul: RNK Neşriyat, 2013.
- Ward, Peter D. & Brownlee, Donald. *Rare Earth: Why Complex Life is Uncommon in the Universe*. New York: Copernicus Books, 2003.
- Popkin, Richard H. & Stroll, Avrum. *Philosophy Made Simple*. New York: Broadway Books, 1921.
- Rayden, Barbara. *Introduction to Cosmology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.

Sandberg, A. vd. "Dissolving the Fermi Paradox". *Submitted to Proceedings of the Royal Society of London A; 4 supplements* (2018), 1-19.
<https://arxiv.org/abs/1806.02404> (August 18. 2021)

Schellenberger, G vd. "Forming one of the most massive objects in the Universe: The quadruple merger in Abell 1758", *Astrophysical Journal* 882 (2019), 59-78.

Suyutî, Celaleddin. *el-Câmi'u's-Sağîr*. çev. Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız, Zekeriya Yıldız. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2017.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.